

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

**ПРЕДИКАТИ ПЕРЦЕПЦИЈЕ У РУСКОМ И СРПСКОМ
ЈЕЗИКУ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:
Проф. др Душанка Мирић

Кандидат:
Мр Драгана Поповић

Нови Сад, 2016.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
Филозофски факултет

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Dragana Popović
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Dr Dušanka Mirić, vanredni profesor
Naslov rada: NR	Predikati percepcije u ruskom i srpskom jeziku
Jezik publikacije: JP	srpski
Jezik izvoda: JI	srpski / engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2016.
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Filozofski fakultet Novi Sad Dr Zorana Đinđića 2
Fizički opis rada: FO	5 poglavlja / 303 stranice / 303 reference / 9 tabela
Naučna oblast: NO	Rusistička lingvistika

Naučna disciplina: ND	Leksička semantika
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	predikati (glagoli) percepcije, semantička paradigma predikata percepcije, situacije percepcije, vizuelna, auditivna, olfaktorna, gustativna, taktilna percepcija, aktantna struktura, semantička uloga, ruski jezik, srpski jezik
UDK	
Čuva se: ČU	Biblioteka Filozofskog fakulteta u Novom Sadu
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	Ovim se istraživanjem na primeru osnovnih predikata (glagola) percepcije ruskog i srpskog jezika odgovara na pitanja vezana za systemske odnose u oblasti leksike, klasifikaciju jezičkih jedinica, definisanje leksema, međusobnu zavisnost značenja leksema i njihovih morfoloških i sintaksičkih obeležja. Osnovni predikati (glagoli) percepcije ruskog i srpskog jezika pozicioniraju se unutar semantičkih paradigmi, zasnovanih na interakciji diferencijalnih i zajedničkih komponenata značenja svojih članova. Članovi paradigmi izdvajaju se na osnovu kriterijuma određenih u skladu s principima organizacije centra i periferije leksičkog sistema. Pozicioniranje izdvojenih predstavnika vizuelne, auditivne, olfaktorne, gustativne i taktilne percepcije, kao i njihovih vidskih korelata, rezultira utvrđivanjem strukture paradigmi i smerova semantičke derivacije u njima.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	18. februar 2011. Godine
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: član: član:

University of Novi Sad
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD dissertation
Author: AU	Dragana Popović
Mentor: MN	Dušanka Mirić, PhD, associate professor
Title: TI	Predicates of Perception in Russian and Serbian
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian, English
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2016
Publisher: PU	author's printing
Publication place: PP	Novi Sad

Physical description: PD	5 chapters / 303 pages / 303 references / 9 tables
Scientific field SF	Russian linguistics
Scientific discipline SD	Lexical semantics
Subject, Keywords SKW	predicates (verbs) of perception, semantic paradigm, situation of perception, visual, auditory, olfactory, gustatory, tactile perception, argument structure, semantic role, Russian , Serbian
UC	

Holding data: HD	Library of the Faculty of Philosophy
Note: N	
Abstract: AB	<p>This dissertation focuses on systemic relationships among the basic predicates (verbs) of perception in Russian and Serbian. It investigates issues related to the lexicon, the classification of linguistic units, the relationships between the meanings of lexemes and their morphological and syntactic features, as well as the definition of the main members of the analysed lexico-semantic group. The basic predicates of perception in Russian and Serbian are positioned within the semantic paradigms, based on the interaction of differential and general components of meaning of their members. The members of the paradigms are selected based on criteria established in accordance with the principle of the organization of lexical systems into core and periphery. The positioning of the selected representatives of visual, auditory, olfactory, gustative and tactile perception, as well as their aspectual correlates, results in determining the structure of the paradigms and the directions of semantic derivation in them.</p>
Accepted on Scientific Board on: AS	February 18 th , 2011
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<p>president: member: member:</p>

САДРЖАЈ

УВОД	4
ГЛАВА I	
ПЕРЦЕПЦИЈА КАО ОБЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА	19
1.1 Појам <i>перцепција</i>	19
1.2. Перцепција у филозофији, психологији и физиологији.....	23
1.3. Перцепција у лингвистици.....	32
1.3.1. <i>Перцепција</i> и њој сродни термини у руској и домаћој лингвистичкој литератури.....	32
1.3.2. Лингвистичка тумачења перцепције	36
ГЛАВА II	
ПРЕГЛЕД ПОСТОЈЕЋИХ СХВАТАЊА У ОБЛАСТИ ИСТРАЖИВАЊА ПЕРЦЕПТИВНОСТИ У ЈЕЗИКУ	41
2.1. Приступи истраживању перцептивности у руској и домаћој лингвистичкој средини	41
ГЛАВА III	
СИСТЕМНОСТ ПЕРЦЕПТИВНЕ ГЛАГОЛСКЕ ЛЕКСИКЕ И ТЕОРИЈСКИ ОСНОВ ИСТРАЖИВАЊА	62
ГЛАВА IV	
СЕМАНТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ ПРЕДИКАТА ПЕРЦЕПЦИЈЕ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА	123
4.1. Критеријуми за издвајање чланова семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика	123
4.2. Семантичка парадигма предиката перцепције руског језика	138
4.2.1. Критеријум одређености при означавању вида перцепције	139
4.2.1.1. ОЩУЦАТЬ / ЧУВСТВОВАТЬ	139
4.2.2. Критеријум мање семантичке специфичности лексеме	144
4.2.2.1. ЩУПАТЬ / ОЩУПЫВАТЬ / ТРОГАТЬ / КАСАТЬСЯ.....	144
4.2.3. Критеријум стилске неутралности	153
4.2.3.1. ОБОНЯТЬ / ЧУЯТЬ	153
4.2.3.2. ОСЯЗАТЬ.....	157

4.2.3.3. СМОТРЕТЬ / ГЛЯДЕТЬ	159
4.3. Семантичка парадигма предиката перцепције српског језика	163
4.3.1. Критеријум одређености при означавању вида перцепције	164
4.3.1.1. ОСЕЋАТИ.....	165
4.3.2. Критеријум мање семантичке специфичности лексеме	168
4.3.2.1. ГЛЕДАТИ / ПОСМАТРАТИ.....	168
4.3.2.2. ПИПАТИ / ОПИПАВАТИ / ДИРАТИ /ДОДИРИВАТИ	175
4.3.2.3. МИРИСАТИ / ПОМИРИСАТИ / ОМИРИСАТИ	179
4.4. Статус треће серије семантичке парадигме предиката перцепције	182
4.4.1. Могући чланови треће серије у парадигми за руски језик.....	183
4.4.1.1. ПАХНУТЬ / ВЫГЛЯДЕТЬ / ВИДНЕТЬСЯ	185
4.4.1.2. ЗВУЧАТЬ / СЛЫШАТЬСЯ.....	191
4.4.2. Могући чланови треће серије у парадигми за српски језик.....	194
4.4.2.1. МИРИСАТИ / ИЗГЛЕДАТИ / ВИДЕТИ СЕ	194
4.4.2.2. ЗВУЧАТИ / ЧУТИ СЕ.....	199

ГЛАВА V

СЕМАНТИЧКА ОБЕЛЕЖЈА ЧЛАНОВА ПАРАДИГМИ ПРЕДИКАТА ПЕРЦЕПЦИЈЕ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА	207
5.1. Актантна структура основних глагола перцепције руског и српског језика	207
5.1.1. Предлог речничких дефиниција основних глаголских лексема за означавање ситуација перцепције у руском и српском језику	219
5.1.1.1. Ситуације визуелне перцепције.....	220
5.1.1.2. Ситуације аудитивне перцепције	221
5.1.1.3. Ситуације олфакторне перцепције	222
5.1.1.4. Ситуације густативне перцепције	223
5.1.1.5. Ситуације тактилне перцепције.....	224
5.2. Лексичко значење основних глагола перцепције и категорија вида	225
5.2.1. Основни глаголи перцепције руског и српског језика као чланови видског пара	229
5.3. Основни глаголи перцепције руског и српског језика као чланови смисаоне опозиције покушај – успех.....	243
ЗАКЉУЧАК	256
ЦИТИРАНА И КОНСУЛТОВАНА ЛИТЕРАТУРА	269

Списак цитираних граматика и речника	297
Списак скраћеница цитираних граматика, лексикографске и енциклопедијске литературе.....	298
Списак цитираних извора	299
Списак цитираних електронских извора.....	303

УВОД

I ПРЕДМЕТ, ЦИЉЕВИ И ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА

Познато је да је изучавање лексичких система сложено јер се системски односи код лексичких значења уочавају теже него код граматичких.

Лексика се не потчињава строгим логичким схемама, њој је својствена отвореност, извесна асиметричност, нерегуларност семантичких опозиција, недовољно строго устројена хијерархија, протуречност системских веза (ВАСИЉЕВ 1981: 180).

И ово истраживање управо представља покушај да се на примеру лексичких јединица руског и српског језика, које описују ситуације перцепције, одговори на нека питања из области лексичке семантике и лексикографије.¹ Ту се мисли на проблеме везане за системске односе у области лексике, класификацију језичких јединица, дефинисање лексема, али и за интеракцију значења лексема и њихових морфолошких и синтаксичких обележја.

Лексичке јединице за описивање ситуација перцепције изучавају се из угла наивне слике света (човека), као чланови тематске класе, семантичког поља, лексичко-семантичке групе, при чему се најчешће има у виду одређени сегмент процеса перцепције. Перцепција је, међутим, веома сложен процес који подразумева организовање, интегрисање и интерпретацију информација добијених путем чулних органа. Субјективна слика објективне стварности (под дејством процеса који се одигравају у чулним органима) настаје у мозгу, па се чулни доживљаји (осећаји) у свести увек спајају с елементима искуства, осећањима итд. (МЛ 1981: 573). И док гледано из угла физиологије и психологије дејство чулних органа изазива у централном нервном систему сложене процесе, при томе и когнитивне, из угла наивне слике човека, одражене у језику, рад чулних органа може се посматрати као аутономан систем (АПРЕСЈАН 1995в) устројен по правилима које језик и диктира. На тај начин, у

¹ У овом истраживању термин *семантика* употребљава се у складу са садржајем појма који се под њим подразумева: именовање науке о значењима, именовање једног од „планова или аспеката проучавања језика који издваја однос језичких јединица према предметима или процесима што их оне означавају“, „значење; посебице значење ријечи или лексичко значење; значење граматичког облика“ (SIMEON 1969/2: 356). Другим речима, под термином *семантика* може се подразумевати садржај који се преноси језиком или неком његовом јединицом (речју, граматичким обликом речи, синтагмом, реченицом), као и део лингвистике који изучава тај садржај (ЛЭС 1990: 438).

Под термином се подразумева „назив или стручни назив, термилошка јединица; ријеч или скуп ријечи специјалнога (зnanственог, техничког и сл.) језика, грађен (прихваћен, осуђен и сл.) у сврху тачнога изражавања специјалних појмова и означавања специјалних предмета <...>“ (SIMEON 1969/2: 605).

језику је могуће издвојити сензорну или физичку компоненту перцепције, која се у овом истраживању и има у виду.

Без обзира на начин груписања тематски повезаних речи, мора постојати могућност да се унутар изучаваних скупова издвоје централне јединице које најпрецизније одражавају семантичке односе својствене датим скуповима. Јасно је да је у том случају реч о базичним јединицама које представљају основну схему организације тематски сродне лексике. У складу с тим, у овом су истраживању у центру интересовања основне лексичке јединице за означавање ситуација визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције у руском и српском језику као чланови семантичких парадигми. Реч је о семантичким парадигмама предиката перцепције руског и српског језика. При томе се под парадигмом има у виду управо основни модел организације граматички истородних речи, семантички обједињених (ЛЭС 1990: 366).²

Унутар сваког лексичког система могу се издвојити заједничка и дистинктивна семантичка обележја својствена његовим члановима. Када је реч о последњим, није тешко претпоставити да ће се постојање пет видова перцепције (визуелна, аудитивна, олфакторна, густативна, тактилна) одразити и на организацију перцептивних лексичких јединица у виду пет подсистема. Поред тога, универзалност перцепције морала се на сличан начин манифестовати у различитим језицима што је и доказано типолошким истраживањима. Будући да су овде истраживани парадигматски семантички односи првобитно уочени у енглеском језику, те да се и у најобухватнијем типолошком истраживању семантичког поља перцепције (VIBERG 1983) полази од енглеског језика, њему се додељује улога језика-еталона.³ Енглески језик служи као еталон и због тога што су у њему дати односи на базичном нивоу представљени

² Осим за означавање садржаја наведеног у тексту, термин *парадигма* овде се употребљава и када се има у виду морфолошка парадигма, тј. систем облика једне речи или лексеме (код вишезначних речи).

³ Према Ј. В. Рождественском (РОЖДЕСТВЕНСКИЙ 2003: evartist.narod.ru) језик-еталон представља описивање језика као средства комуникације независно од његове конкретне манифестације у појединачним језицима. Језик-еталон тако одговара на питање какав је језик уопште и какве материјалне и смисаоне зависности постоје унутар језичког система уопште, а тиме и у конкретном језику.

Није наодмет поменути да се појам језик-еталон некада изједначава са појмом метајезик. Тако Б. А. Успенски (УСПЕНСКИЙ 1965: 58, 61) наводи да идеја инваријантности лежи у основи сваког поређења језика, те да је унутар типолошких истраживања потребан неки језик-еталон, од којег се креће при описивању и карактеризовању различитих језика. Ако постоји језик-еталон и ако су позната правила прелаза од језика-еталона к истраживаним језицима, онда се ти језици могу једнозначно и доследно описивати и карактерисати кроз дати језик-еталон. На тај начин језик-еталон представља метајезик у односу на друге језике. У својству језика-еталона (метајезика) може бити искоришћен било који језик.

(простим) перцептивним глаголским предикатима. Тачније, руски и српски језик пореде се у односу на појаве првобитно примећене у енглеском језику, а оне и чине *tertium comparationis* у овом истраживању.⁴ Дакле, у семантичком садржају предиката (глагола) перцепције могу се уочити компоненте које указују на тернарни карактер односа унутар система (подсистема) чији су они чланови. На базичном нивоу те односе најбоље одсликава семантичка парадигма састављена од основних чланова система (подсистема), која истовремено одређује и основни лексикографски тип у сфери перцептивне лексике (АПРЕСЯН 1995в: 357). Реч је о елементима значења⁵ (који повезују различите модалитете перцепције) представљеним трима серијама јединица.⁶ У енглеском језику чланови датих серија у сфери чула вида и слуха су глаголи *see, look at, look; hear, listen to, sound*, док је у свим серијама тактилна перцепција представљена глаголом *feel*, густативна глаголом *taste*, а олфакторна глаголом *smell*. И у руском и српском језику постоје глаголске лексеме за означавање реализације свих видова перцепције, у чијем су семантичком садржају присутни елементи значења који указују на исти карактер односа, нпр. *видеть / видети, смотреть / гледати, выглядеть / изгледати*.

Типолошка истраживања (која полазе од енглеског језика) показала су да се поменути семантички односи у различитим језицима ни на базичном нивоу не изражавају увек истим типовима предиката (SCOVEL 1971, VIBERG 1983). Могућност њиховог изражавања различитим типовима предиката својствена је и овде анализираним језицима, па се, имајући у виду богатство перцептивне лексике, унутар ње издваја ужи круг јединица међу којима се траже чланови семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика: *видеть, смотреть, глядеть, выглядеть, виднеться, быть видным, слышать, слушать, быть слышным, звучать, слышаться, обонять, чуют, нюхать, пахнуть, быть каким-либо (на вкус), иметь вкус, пробовать, осязать, трогать, касаться, щупать, ощупывать, быть каким-либо (на ощупь), чувствовать, ощущать, чувствоваться, ощущаться / видети, гледати, посматрати*,

⁴ Како наводи П. Пипер (ПИПЕР 1991: 57–59), један од кључних појмова контрастивне лингвистике је *tertium comparationis* – трећи план поређења. Другим речима, контрастивна анализа обухвата два језика који се одређују према извесном трећем елементу. Као основне аутор издваја унутрашњи и спољашњи *tertium comparationis*. Први подразумева *tertium comparationis* као основу поређења, а други *tertium comparationis* као језик-посредник. Међутим, и језик-посредник као *tertium comparationis* има вредност само у случају да поседује својства која су присутна бар у једном члану поређења, па тако он никада није у потпуности „спољашње“ природе.

⁵ У даљем тексту говори се о компонентама, елементима значења или (општим) значењима.

⁶ Под термином *модалитет* подразумева се вид перцепције, у складу са следећим: „*Модалитетом* осјета зовемо било коју главну врст осјета што их можемо доживјети <...>“ (GUYTON 1985: 793).

изгледати, видети се, чути, слушати, звучати, чути се, мирисати 1, мирисати 2, бити некакав (укус), имати укус, пробати, дирати, додиривати, пипати, опипавати, бити некакав (на додир), осећати, осећати се. При томе се креће од схватања да основни чланови система (подсистема) треба да задовољавају критеријуме засноване на принципима организације центра и периферије лексичког система, што иде у прилог поставци да места у парадигмама треба да заузму перцептивни глаголски предикати. На тај начин траже се, у ствари, основни глаголи перцепције руског и српског језика. Истовремено се има у виду да је на садржинском плану глаголски предикат више од обичног лексичког значења. Изражавајући одређено значење, предикат истовремено садржи у себи и макету будуће реченице, он има „места“ или „гнезда“ која у реченици попуњавају речи чија су категоријална обележја у складу с категоријалним обележјем „гнезда“ (КАЦНЕЛСОН 1972: 88). Тако „избор предиката није само избор односа о којем се предикатом говори него је то и избор категоријалне информације о учесницима у том односу и њиховим семантичким улогама (агентивним, инструменталним, просторним, временским и другим)“ (ПИПЕР, АНТОНИЋ 2005: 302). Зато се и у истраживању у области лексичке семантике на глаголе гледа као на предикатне речи чије се тумачење заснива на њиховој централној синтаксичкој позицији. А дата позиција подразумева и све обавезне учеснике ситуације коју глагол описује (АПРЕСЈАН 2009: 19). У даљем тексту равноправно се употребљавају термини *глаголи (перцепције)* и *предикати (перцепције)*, међутим, због свега наведеног, а и због чињенице да се овде глаголи посматрају и у складу са семантичким класама предиката којима припадају и даље ће се говорити о парадигмама предиката перцепције. Истовремено се током анализе указује на различите могућности изражавања перцептивног значења, као и значења на основу којих се говори о тернарним парадигматским односима, што подразумева и различите типове предиката.

Иако су тернарни семантички односи, својствени анализираној перцептивној лексици, уочени у многим језицима, у овом се истраживању има у виду да је питање изражавања процеса перцепције (трима, нпр. *видеть / видети, смотреть / гледати, выглядеть / изгледати*, или двема, нпр. *видеть / видети, смотреть / гледати*, лексемама), а тиме и питање структуре парадигме и даље отворено. Поред тога, избор енглеског језика као полазишног при утврђивању парадигми руског и српског језика подразумева узимање у обзир различитости начина изражавања категорије глаголског вида у руском и српском језику, с једне стране, и енглеском, с друге стране, што отвара и питање парадигматске позиције видских корелата чланова парадигми руског и

српског језика. С наведеним је повезана и чињеница да се понашање глагола перцепције, као тематски сродних јединица, може посматрати и из угла универзалне семантичке класификације предиката (глагола), која омогућава да се проблематици изражавања глаголског вида приђе кроз елементе који спајају различите језике. Будући да се овде мисли на таксономијску класификацију предиката (ПАДУЧЕВА 1996, 2004), при утврђивању инвентара парадигми руског и српског језика полази се од имперфективног вида као исходишног.⁷ То је у складу с поделом таксономијских категорија на примарне (мотивне) и секундарне (мотивисане), која подразумева и да је у видском пару један члан семантички исходишни, док други има мотивисану таксономијску категорију.

Предмет истраживања су, дакле, односи између издвојених јединица двају језика произашли из њиховог семантичког садржаја. Реч је о семантичком садржају на основу којег се дате јединице и сврставају унутар истог система, тематске класе, семантичког поља, али и различитих класа (категорија) предиката. Тако се, с једне стране, покушава одговорити на питање лексичке реализације уочених семантичких односа на базичном нивоу, док се, с друге стране, допушта могућност хијерархијских односа међу издвојеним члановима парадигми. Последње подразумева праћење смерова семантичке деривације унутар парадигми предиката перцепције руског и српског језика. И у овом сегменту енглески језик представља еталон, јер парадигма датог језика на очигледан начин показује да се три типа глагола перцепције могу посматрати као резултат семантичке деривације, засноване на елементима значења која повезују представнике различитих модалитета.

Основна хипотеза истраживања састоји се у следећем. Парадигме предиката перцепције руског и српског језика заснивају се на тернарним семантичким односима. Међутим, иако се постојање наведених односа у различитим језицима не доводи у питање, не може се очекивати да се они у свим језицима на исти начин реализују. Тако ће издвајање чланова семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика пружити одговор на питање њихове структуре (две или три лексеме за означавање сваког модалитета перцепције). Истовремено се очекује висок степен

⁷ У својству синонима термина *класификација* често се употребљава термин *таксономија*, иако међу њима постоји разлика, будући да је таксономија наука о класификацијама. Међутим, у лингвистику улазе многе науке чији називи се метонимијски подударују с називима предмета које оне изучавају (граматика, морфологија, семантика итд.) (АРНОЉД 1991: 35). Према (ЈЭС 1990: 504) таксономија је укупност принципа и правила класификације лингвистичких објеката, а такође и сама класификација. Поред тога, таксономија претпоставља хијерархијски организовану класификацију. У овом истраживању употребљавају се термини *класификација* и *таксономијска класификација*, а последњим се жели указати управо на то да таксономија подразумева хијерархијски организовану класификацију.

подударности резултата за руски и српски језик, јер је реч о сродним језицима. Будући да се на семантички садржај глагола перцепције гледа у складу са схватањем да се глаголом описује одређена ситуација коју чине њени учесници, утврђивање чланова парадигми омогућиће и одређивање основних ситуација визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције у два језика. Гледано на издвојене јединице као на представнике односа заснованих на семантичкој деривацији, то значи и одређивање исходишне ситуације унутар сваког подсистема (вида перцепције). Тако ће парадигме показати и које је опште значење унутар њих исходишно (мотивно), а све наведено одразиће се на дефинисање перцептивних глаголских лексема. Приступ проблематици односа унутар изучаваног лексичког система из угла семантичке класификације предиката омогућиће и одређивање парадигматске позиције видских корелата основних глагола перцепције руског и српског језика. Аспектуалне специфичности глагола перцепције руског и српског језика такође ће осветлити питање одређивања исходишног општег значења. Будући да је реч о контрастивном истраживању, има се у виду и могућност да на фону једног језика дођу до изражаја особености другог.

У односу на све наведено циљеви рада су:

1. Утврђивање параметара на којима се заснивају семантичке парадигме предиката перцепције руског и српског језика;
2. Утврђивање критеријума за издвајање инвентара парадигми предиката перцепције руског и српског језика;
3. Утврђивање садржаја парадигми у руском и српском језику, тј. издвајање њихових чланова;
4. Утврђивање исходишне ситуације сензорне перцепције, основних ситуација визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне, тактилне перцепције у два језика и исходишних ситуација за сваки од модалитета перцепције, што подразумева одређивање актантне структуре издвојених јединица, а треба да резултира дефинисањем последњих (при тумачењу лексема тежи се к минимализацији дефиниција, али није реч о посебном семантичком језику попут семантичких примитива);
5. Утврђивање видских корелата издвојених чланова парадигми и односа унутар видских парова;
6. Успостављање коначних парадигми предиката перцепције руског и српског језика;

7. Поређење истраживаних лексичких система руског и српског језика.

Руски и српски језик пореде се у односу на диференцијална и општа значења на којима се заснива структура парадигми предиката перцепције, садржај парадигми, семантичке односе чланова парадигми, степен језичке издиференцираности сваког од модалитета перцепције, дефинисање чланова парадигми, аспектуална својства чланова парадигми.

Без обзира на учесталост истраживања предиката перцепције (нарочито у руској лингвистичкој средини) и даље је актуелан проблем њихове класификације, издвајања централних чланова система (тематске групе, семантичког поља) и одређивања семантичких односа међу њима. Постојећи описи и класификације перцептивне глаголске лексике руског и српског језика у раду се разматрају, а резултати дате анализе представљаће властити предлог семантичке организације изучаваног лексичког система у посматраним језицима. Истраживање оправдава и чињеница да у српском језику није спровођена анализа глаголске лексике за означавање свих видова сензорне перцепције. Поред тога, није извршена ни анализа којој је циљ поређење датог сегмента у руском и српском језику. Истраживањем се кроз међујезичко поређење жели дати допринос опису семантичких модела у два посматрана језика. Резултати истраживања могу бити искоришћени у лексикографској пракси (предлог могућег представљања лексичких значења у лексикографским изворима), као и у настави руског језика као страног.

МЕТОДОЛОШКИ ОСНОВ ИСТРАЖИВАЊА

Будући да се перцепцији, а тиме и лексици којом се она описује, у истраживањима обично прилази као универзалној појави, и овде се полази од резултата вишејезичких истраживања (VIBERG 1983), тј. од претпоставке да ће утврђивању семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика допринети примена метода усмерених на откривање универзалног у различитим језицима (АПРЕСЈАН 1995в, МОИСЕЕВА 1998, MOISEEVA 1998, ПАДУЧЕВА 2004). У складу с тим и двојезичко проучавање може се посматрати као карика у ланцу вишејезичког истраживања.

У истраживању се према томе примењује хипотетичко-дедуктивни метод, тј. поставља хипотеза заснована на информацијама из сакупљеног материјала (укључујући и већ постојећа истраживања), који показује да у руском и српском језику постоје средства за изражавање значења издвојених пре свега у енглеском, али и у

другим језицима. Дата значења на различите начине се именују, а њихова суштина у руском и српском језику представљена је глаголима типа *видеть / видети, смотреть / гледати, выглядеть / изгледати*. Претпоставља се да ће се анализом која подразумева утврђивање семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика у оба језика потврдити њихова заснованост на тернарним семантичким односима, као и висок степен подударности у садржају парадигми, будући да је реч о сродним језицима. На јединице ужег круга, издвојене на основу материјала, резултата анкета по О. Вибергу (*The basic paradigm of the verbs of perception*) и ранијих истраживања, примењују се критеријуми који се темеље на принципима организације центра и периферије лексичког система. Дати критеријуми, према којима се централним првенствено сматрају стилски неутралне јединице са мањом семантичком специфичношћу, омогућују да се методом елиминације издвоје чланови парадигми у два језика. При томе улогу дијагностичких могу имати и друга обележја, нпр. потпуност морфолошке парадигме, обележја актаната, спојивост. Оваквим начином издвајања чланова парадигми желе се одредити базични носиоци општих значења, на којима се дате парадигме заснивају. То је основ за даље праћење смерова семантичке деривације унутар парадигми. Тако се без обзира на могуће хијерархијске односе између чланова парадигми, они виде као основни представници одређеног значења, па се у складу с тим говори о основним предикатима или глаголима руског и српског језика.

Циљ примене валенцијске (актантне) анализе није утврђивање могућих допуна анализираних јединица (конкретних реализација семантичких валентности), већ првенствено одређивање изходне ситуације перцепције, будући да се у односу на њу даље дефинише сваки од модалитета. Наведено подразумева издвајање обавезних учесника (актаната) опште ситуације перцепције, као и учесника ситуација сваког од модалитета, по којима се последње разликују од опште ситуације и међусобно. Све наведено треба да послужи као основ за дефинисање чланова парадигми у два језика.

При утврђивању видских корелата издвојених јединица примењују се методи Ј. С. Маслова (МАСЛОВ 1948) и Е. В. Падучеве (ПАДУЧЕВА 1996).

У раду се примењују и описни метод, опозитивни метод (систематизација семантичких опозиција), метод контрастивне анализе, метод анкетирања.

III КОРПУС

Извор анализираног материјала били су репрезентативни речници руског и српског језика, књижевна дела (при чему се гледало да буду заступљена и дела савремених аутора), електронски корпуси руског и српског језика и други електронски извори, усмена комуникација, анкета. Наведено подразумева и заступљеност различитих жанрова. Део материјала заснованог на књижевним текстовима представљају углавном изворници и њихови преводи с руског језика на српски језик, али и непреведени текстови. Прикупљено је око 5000 примера употребе јединица с перцептивним значењем. У обзир су узимани и резултати ранијих истраживања у изучаваној области. Као полазни за руски језик коришћени су *Словарь современного русского литературного языка* (БАС) и *Словарь русского языка* (МАС), а за српски *Речник српскохрватскога књижевног језика* (РМС) и *Речник српскога језика* (РСЈ). Уз њих су према потреби, а с циљем да се постигну што прецизнији резултати анализе, употребљавани и други дескриптивни речници, као и разноврсни речнички извори за руски и српски језик: речници синонима, комплексни речници, речници спојивости и др. (в. списак лексикографске литературе). Провера семантичке интерпретације анализиране перцептивне лексике руског и српског језика вршена је и на основу језичке компетенције изворних говорника двају језика.

Будући да је за семантичку анализу вишезначних речи важно прецизирање значења које се има у виду, у тексту се наводе дефиниције лексема, а понекад се одмах даје и њихова реализација у контексту (преузета из речника). Извори за примере употребе преузете из цитиране лингвистичке литературе се не наводе. Код примера преузетих из националних корпуса извори се не прецизирају, већ се само дају ознаке које упућују на корпус руског или српског језика.

IV СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Дисертација се састоји од увода, пет глава, закључка и списка цитиране и консултоване литературе, унутар којег се дају: списак цитираних граматика и речника, списак скраћеница цитираних граматика, лексикографске и енциклопедијске литературе, списак цитираних извора и списак цитираних електронских извора.

У уводу се представљају објекат, предмет, циљеви истраживања, значај теме, методи примењени у раду и материјал истраживања.

У првој глави дефинише се појам *перцепција* и њему блиски појмови путем речника страних речи, дескриптивних речника, речника лингвистичких термина, психолошких и филозофских речника, који указују на то да перцепција подразумева везу чулних и епистемичких процеса. Кратак осврт на изучавање перцепције у области филозофије показује да је њега обележило кретање од сумње у чулна искуства до враћања поверења у њих. Будући да су истраживања у области физиологије, а и психологије, доказала да су спознаја чулима и спознаја разумом нераздвојне, дају се информације о грађи и функцији чулних органа, чиме се жели нагласити и разлика између научне и наивне слике света (човека), одражене у језику. Иако сложеност процеса перцепције не може бити потпуно одражена у језику, она пружа могућност за различито схватање перцепције у лингвистици и различито гледање на њен садржај. Осврт на схватања појма *перцепција* у лингвистици показује да се у тумачењима перцепције узима у обзир и физиолошка и ментална компонента перцепције, да се она дефинише као веза између стварности и мишљења или као процес превођења објекта стварности у унутрашњу сферу субјекта. Раздвајање сензорне и менталне карике процеса перцепције у језику је ипак могуће, па се сензорна перцепција у језику изучава и одвојено и у односу на друге психичке појаве. Тако се из угла наивне слике човека могу издвојити системи који њега чине, међу којима је и систем физичке (сензорне) перцепције, састављен од пет подсистема (АПРЕСЯН 1995в). Такав приступ омогућава и издвајање појма који обједињује семантички садржај изучаване глаголске лексике (*воспринимать / перципирати*), тј. појма у односу на који ће се дефинисати јединице за изражавање различитих модалитета. Због уочених термилошких разлика у руској и домаћој литератури, којој је објекат истраживања језичка реализација перцепције, у првој глави разматра се и употреба термина *перцепција / перцепция, восприятие; перципирати / перципировать, воспринимать; перцептиван / перцептивный; перципијент / воспринимающий*. При томе се обраћа пажња на то којим терминима истраживачи дају предност.

У другој глави представљају се различита схватања у области истраживања перцептивности у језику, с посебним освртом на тенденције примећене у руској лингвистичкој литератури. Указује се на диспропорцију у степену језичке истражености перцепције у домаћој и у руској лингвистичкој литератури (у корист последње). Осим давања кратког осврта на приступе обухваћене дисертационим истраживањима, указује се на разлику у ширини приступа проблематици перцептивног садржаја у језику код домаћих и руских аутора. Док се први најчешће баве

перцепцијом везано за лексику с очитим перцептивним садржајем, други траже перцептивне компоненте и у јединицама код којих оне нису очите. Руски аутори предлажу и различите концепције везане за проблематику језичке интерпретације човекове перцепције света који га окружује (Н. Д. Арутјунова, Ј. Д. Апресјан, Ј. В. Падучева, Г. А. Золотова, А. В. Бондарко). Кратким прегледом концепција и схватања перцептивности код руских аутора (што може бити предмет даљих изучавања) указује се на могућу ширину истраживања перцепције у језику, али се уводе и појмови и термини важни за ово истраживање: *субјекат перцепције*, *перцептор* („наблюдатель“, „рамка наблюдения“), *комуникативни ранг*, *измењена дијатеза*, *дијатеза с перцептором* или *дијатеза с експеријентом изван кадра* („диатетический сдвиг“, „мена диатезы“, „диатеза с наблюдателем“, „диатеза с экспериентом за кадром“). Посебно се из угла различитих виђења осветљавају термини (појмови које они именују) *валентност*, *спојивост*, *рекција*, *допуна*, *лексема*, *лексичко значење* (КАЦНЕЛСОН 1948, 1987, ТЕНЬЕР 1998 (TESNIÈRE 1959), ФИЛЛМОП 1981a (FILLMORE 1968), АПРЕСЈАН 1995б, ВАСИЉЕВ 1981, ПИПЕР, КЛАЈН 2013, ДРАГИЋЕВИЋ 2007, РАХИЛИНА 2008, ПЕТРОВИЋ, ДУДИЋ 1989).

У трећој глави разматра се системност перцептивне глаголске лексике у руском и српском језику и даје теоријски основ истраживања. Будући да човек путем чулних органа реагује на свет око себе, није тешко закључити да ће се и организација перцептивне лексике заснивати на основним видовима перцепције (визуелна, аудитивна, тактилна, олфакторна, густативна), који су резултат активности одговарајућих сензорних канала, тј. чула (очи, уши, кожа, нос, језик). На тај начин се јасно оцртава систем с пет подсистема. Богатство перцептивне глаголске лексике руског и српског језика пружа различите могућности везане за смерове у којима се може кретати њено истраживање, па је тако могуће проучавати и поредити начине изражавања перцептивног значења, стилски неутралну и стилски маркирану перцептивну глаголску лексику, деривациони потенцијал глагола перцепције, проблематику вишезначности код перцептивних глагола и сл. Могу се анализирати јединице за означавање једног модалитета или јединице за изражавање различитих модалитета перцепције. Иако јединице које су објекат анализе у области лексичке семантике не подлежу лако систематизацији, материјал и ту показује могуће смерове истраживања. На пример, у односу на садржај који подразумева појам *перцепција* у језику се сензорно (физичко) значење лако може издвојити као основно (примарно) перцептивно значење, будући да оно произилази из функције чулних органа и иницира

спознају. Међутим, овим се истраживањем жели утврдити и којим се глаголским лексемама руског и српског језика описују основне ситуације визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције. На тај начин би за сваки вид перцепције била издвојена и лексема којом се изражава значење садржано и у свим другим лексемама за означавање истог модалитета. Одговор пружају уочени системски односи унутар истраживане лексике. Чињеница да се као основни намећу нпр. глаголи *видеть / видети* и *смотреть / гледати* или *слышать / чути* и *слушать / слушати* говори о томе да се глаголи перцепције унутар истог подсистема разликују по значењима (елементима значења) која повезују јединице за изражавање различитих модалитета. Реч је о општим значењима која говоре о ангажованости субјекта током процеса перцепције (*смотреть / гледати*) и резултата тог процеса или стања онога ко перципира (*видеть / видети*), а у вези с тим отвара се и питање које је од тих значења исходишно. Чињеница да материјал руског и српског језика показује и постојање предиката типа *выглядеть / изгледати; виднеться, быть видным / видети се; быть каким-либо (на оцупь) / бити некакав (на додир)*, код којих се субјекат перцепције подразумева, али најчешће не може имати конкретну синтаксичку реализацију, отвара питање структуре семантичке парадигме предиката перцепције. Ово питање је једно од важних у области истраживања перцептивне глаголске лексике, па истраживачи говоре о тернарним или бинарним семантичким односима унутар ње и при томе издвајају различите компоненте значења (нпр. резултативност, теличност, нетеличност, активност, пасивност, интенционалност, егзистенцијалност, контролисаност, неконтролисаност). Чињеница да је семантичка парадигма, заснована на тернарним односима, првобитно издвојена у енглеском језику, те да су на великом броју језика вршена типолошка истраживања која полазе управо од енглеског језика и у овом се истраживању узима у обзир. Поред тога, прихватање енглеског језика у својству еталона при утврђивању парадигми руског и српског језика, отвара питање парадигматске позиције видских корелата чланова парадигми анализираних језика. Одговор може да пружи приступ понашању глагола перцепције из угла универзалне семантичке класификације предиката. Имајући при томе у виду таксономијску класификацију, приликом одређивања инвентара парадигми руског и српског језика полази се од имперфективног вида као исходишног. За ово истраживање важна су и обележја парова типа *видеть – увидеть, смотреть – посмотреть / гледати – погледати* везана за немогућност остварења видске опозиције покушај – успех, која се као смисаона реализује у паровима типа *смотреть – видеть / гледати – видети*. На

семантички садржај перцептивних глаголских лексема гледа се у складу са схватањем да се глаголом описује одређена ситуација коју чине њени учесници. Одређивање ситуација које се описују глаголима перцепције важно је за дефинисање последњих. При дефинисању основних глагола перцепције у руском и српском језику полази се од изходне ситуације перцепције, у којој централно место има хипероним *воспринимать / перципирати*. Реч је о ситуацији *X воспринимает / перципира Y* или *A1 воспринимает / перципира A2*, што указује на то да полазна ситуација перцепције подразумева два обавезна учесника или семантичка актанта – субјекат и објекат: *X/A1* (= субјекат ситуације перцепције) *воспринимает / перципира Y/A2* (= објекат ситуације перцепције). На тај начин издвајање чланова парадигме предиката перцепције пружиће одговор на питање којим се лексемама описују основне ситуације визуелне, аудитивне, тактилне, густативне и олфакторне перцепције у руском и српском језику. То је важно за одређивање обележја обавезних учесника ситуација означених члановима парадигме (субјекта и објекта перцепције) и тумачење издвојених лексема руског и српског језика. На крају треће главе у кратким се цртама резимирају поставке на којима се темељи истраживање.

Четврта глава посвећена је утврђивању семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика. У анализу се полази с претпоставком да се парадигме заснивају на тернарним семантичким односима. Чланови парадигми издвајају се на основу следећих критеријума: 1) перцептивно значење је део семантичког садржаја саме глаголске лексеме; 2) чланови парадигме су само глаголске лексеме којима се дефинишу одређени модалитети перцепције (критеријум одређености при изражавању модалитета перцепције); 3) чланови парадигме су стилски неутралне лексеме (критеријум стилске неутралности); 4) значење основне лексеме не сме бити део значења друге лексеме са ширим значењем (критеријум мање семантичке специфичности). Почетни оквир за издвајање основних перцептивних глаголских лексема представља сакупљени материјал, резултати анкете по О. Вибергу (VIBERG 1983), резултати ранијих истраживања, а првенствено оних посвећених утврђивању парадигме предиката перцепције у руском језику (АПРЕСЯН 1995в, МОИСЕЕВА 1998, MOISEEVA 1998, ПАДУЧЕВА 2004). У првом реду издвајају се глаголи који задовољавају све утврђене критеријуме и чији се статус основних не доводи у питање. С циљем издвајања чланова парадигми за сва општа значења и све модалитете, додатно се проверава да ли дефинисане критеријуме задовољавају лексеме које се на основу резултата анкета или на основу раније утврђених парадигми могу разматрати

као кандидати за статус основних (*ощуцать, чувствовать, щупать, ощупывать, трогать, касаться, осязать, обонять, чують, смотреть, глядеть / осећати, гледати, посматрати, пипати, опипавати, дирати, додиривати, мирисати, помирисати, омирисати*). Потенцијални чланови треће серије парадигме (*выглядеть, виднеться, звучать, слышатся, пахнуть / изгледати, видети се, звучати, чути се, мирисати*) посебно се разматрају. Анализи се прво подвргавају јединице руског језика, а потом на фону добијених резултата јединице српског језика. Циљ анализе чланова треће серије је и добијање одговора на питање структуре семантичке парадигме предиката перцепције руског и српског језика.

У петој глави основни представници за означавање визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције у руском и српском језику разматрају се у односу на смерове семантичке деривације унутар парадигми којима припадају. Будући да парадигма енглеског језика показује да се три типа глагола перцепције могу посматрати као резултат семантичке деривације, засноване на општим елементима значења која повезују представнике различитих модалитета, исти односи истражују се и међу представницима руског и српског језика. Дати односи разматрају се у вези с актантном структуром чланова семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика (с циљем њиховог дефинисања) и из угла њихове категоријалне припадности. У петој глави утврђују се и видски корелати основних предиката перцепције руског и српског језика, те разматра карактер односа унутар видских парова (нпр. *смотреть – посмотреть / гледати – погледати*) и лексичких (суплетивних) парова (нпр. *смотреть – видеть / гледати – видети*). При дефинисању издвојених лексема полази се од основне ситуације перцепције. Утврђивање основне ситуације перцепције први је корак у дефинисању чланова парадигми, будући да њихово дефинисање тражи издвајање елемената по којима се они разликују у односу на изходну ситуацију и међусобно. Полазећи од семантичког садржаја хиперонима *воспринимать / перципирати*, установљава се структура ситуација визуелне, аудитивне, густативне, олфакторне и тактилне перцепције. То подразумева дефинисање чланова парадигми у односу на обавезне учеснике ситуација које они описују (субјекат и објекат перцепције, чулни орган), факултативне учеснике (нпр. руке као орган-инструмент) и диференцијалне компоненте везане за семантичку улогу субјекта перцепције. На тај начин одређује се и које је опште значење унутар парадигми изходно. Видски корелати издвојених чланова парадигми установљавају се помоћу теста на могућност неутрализације перфективног и имперфективног значења

у контексту наративног презента (МАСЛОВ 1948), као и помоћу теста на итеративност (ПАДУЧЕВА 1996).

У закључку се даје преглед коначних резултата анализе.

ГЛАВА I

ПЕРЦЕПЦИЈА КАО ОБЈЕКАТ ИСТРАЖИВАЊА

1.1 Појам *перцепција*

Почетак било каквог истраживања у области перцепције, па тако и истраживања перцепције у језику, захтева прво њено дефинисање, јер „сваки појам има свој опсег и садржај“ (SIMEON 1969/2: 76). Будући да управо садржај, који је појмом обухваћен, указује на могући опсег проучавања, он представља и први параметар при одређивању ширине истраживања. Поред тога, перцепција је објекат истраживања различитих наука (филозофије, психологије, физиологије) па се на ту чињеницу потребно осврнути и у оквиру лингвистичког истраживања перцепције, поготово ако се има у виду да се залажењем у области других наука изучавана проблематика додатно осветљава. У вези с тим увек је присутна и разлика, на коју се овде указује, између научних чињеница и слике света представљене у језику.

Ако се у упознавање с појмом *перцепција* крене путем речника страних речи, дескриптивних речника, речника лингвистичких термина, наилази се на кратке дефиниције које, пре свега, представљају преводе с латинског. У различитим речницима на српском (хрватском) и руском језику могу се наћи следеће дефиниције перцепције:⁸

Перцепција

- (лат. *percipere* – примити у се, попримити) – Опажај, опажање, примање утиска, примање, схваћање; замјећивање, примјећивање (КЛАЋ 1988).
- (лат. *percipio*) – 1) Опажање, примање утисака; 2) способност да се схвати природа ствари; поимање, схватање; 3) псих. уобличавање представа у свести на основу чула и утисака (КЛАЈН, ШИПКА 2006).
- Примање осјетилних утисака, осјетилно опажање, осјећај (SIMEON 1969/2).

⁸ Консултовани лингвистички речници на руском језику (АХМАНОВА 1966, ЛЭС 1990) не садрже ниже дате одреднице.

- (лат. псих.) – процес којим се осети чула претварају у утисак (РМС 1990 (1971)/4).

Перцепција

- (психол.) – Воспријатие, непосредственное отражение объективной действительности органами чувств (КРЫСИН 2008).
- (лат. perceptio представление, восприятие) – 1) Воспријатие; непосредственное отражение объективной действительности органами чувств, обеспечивающее ориентацию индивидуума в окружающем мире; 2) в философии Готфрида Лейбница (1646-1716) смутное и бессознательное восприятие; *противоп.* – ясное осознание (апперцепция) (ЖЕРЕБИЛО 2011).
- (от лат. perceptio – понимание, познавание), (спец.) – Отражение предметов и явлений реального мира в их целом во время воздействия их на наши органы чувств; воспријатие (БАС 1959/9).
- (психол.) – Непосредственное отражение действительности органами чувств, воспријатие (лат. perceptio) (МАС 1985/1).

Наведене дефиниције показују да појам *перцепција* подразумева чулну спознају – примање утисака из спољашње средине путем чулних органа (*опажање, опажај / воспријатие*), али и епистемичке процесу (*схватање / понимание*).

Садржај дефиниција српских и руских кореспондената *перцепције* (датих у дескриптивним речницима) подудара се, наравно, с претходно утврђеним:

Опажај⁹

- Осет, оно што се преко чула прими, што се свешћу схвати, што се запази (РМС 1990 (1971)/4).
- Представа, податак, сазнање и сл. до којег се долази преко чула, чулног искуства, осећајна сензација, осет (РСЈ 2007).

Воспријатије¹⁰

- (психол. и филос.) – Психический процесс отражения предметов или явлений действительности, получаемых от воздействия внешней среды на органы чувств (БАС 1951/2).
- (психол. и филос.) – Отражение в человеческом сознании действующих в данное время на органы чувств предметов и явлений материального мира, включающее в себя понимание и осмысление их на основе предшествующего опыта (МАС 1985/1).

Из предоченог се види и да речнички чланци најчешће садрже информацију о наукама чији је објекат перцепција. То су у првом реду филозофија и психологија, а у консултованим специјализованим (филозофским и психолошким) речницима на српском и руском језику дају се следеће дефиниције:

Перцепција

- Опажај заснован на чулним подацима. Сазнајна психолошка функција којом се организам оспособљава да прима и прерађује

⁹ Иако су српски кореспонденти перцепције (према речницима страних речи) *опажај* и *опажање*, у дескриптивним речницима се између датих појмова прави разлика. За *опажање* се и у РМС и у РСЈ под 1 наводи да је реч о глаголској именици од *опажати*. У одредници за дати глагол у оба речника упућује се на његов видски корелат *опазити*, који се дефинише на следећи начин: 1. а. чулима осетити близину, присуство кога или чега, угледати, спазити; 1. б. уочити, приметити; 2. схватити, увидети што, постати свестан чега; 3. напоменути, додати, рећи (РМС) / 1. (нешто) чулом вида угледати, запазити некога или нешто; приметити, уочити; 2. интелектуалним спознавањем увидети, схватити нешто, постати свестан нечега, приметити, закључити (РСЈ). Може се приметити да се при дефинисању *опажаја* говори о чулима, док се код *опажања* (поред интелектуалне спознаје) издваја само чуло вида. Истина, и у РМС и у РСЈ се у оквиру одреднице *опажање* под 2 наводи: резултат запажања, уочавања, осећања; опажај.

¹⁰ *Воспријатије* – *опажај*, *опажање*, перцепција; зрительно, слухово воспријатије, *псих.* визуелна, аудитивна перцепција (РСР 1998).

информације и одржава додир са спољном и унутрашњом реалношћу. <...> (Крстић 1988).

Опажање

- Начелно, у психологији, *перцепција*, али са нешто ширим и променљивим значењем. Најчешће означава *аперцепцију*, или још сложеније облике, са више учешћа мисаоних процеса и евалуације. Подразумева пуну и развијену свесност о текућим процесима. У нашем језику користи се упоредо са термином перцепција, по правилу нешто чешће онда када се наглашавају општији мисаони процеси (Крстић 1988).
- Психичка радња којом преко више осета и представа које чине једну целину постајемо свесни неког предмета. *Спољашње опажање*, опажање помоћу чула; *унутрашње опажање*, свест о нашим доживљајима, свесним појавама (Марић 1991).¹¹

Опажај

- Приближна постојаност опажаја у различитим условима опажања, који би са становишта оптике и физиологије морали да измене перцепцију. <...> (Крстић 1988).
- Садржај, резултат неког опажања (Марић 1991).

Воспријатие

- 1) Субјективний *образ* предмета, явления или процесса, непосредственно воздействующего на *анализатор* или систему анализаторов (употребляются также термины „образ восприятия“, „перцептивный образ“); 2) Сложный психофизиологический процесс формирования перцептивного образа (употребляются также термины „перцепция“, „перцептивный процесс“). Иногда термином восприятие обозначается система *действий*,

¹¹ У *Филозофском речнику* (Марић 1991) у чланку *перцепција* даје се само информација о латинском пореклу термина (регсиріо, опазити), те упућује на одреднице *опажај* и *опажање*.

направленных на ознакомление с предметом, воздействующим на органы чувств, т. е. чувственно-исследовательская деятельность наблюдения... <...> (МЕЩЕРЯКОВ, ЗИНЧЕНКО 2008).¹²

- Чувственный образ внешних структурных характеристик предметов и процессов материального мира, непосредственно воздействующих на анализаторы (органы чувств) животных и человека. <...> (ФС 2001).

Перцепция

- (от лат. perceptio – восприятие) – Чувственное восприятие, отражение вещей в сознании через органы чувств. В философии Лейбница перцепция, как низшая (бессознательная) форма духовности, отличается от апперцепции. В философии Юма „перцепция“ – термин, обозначающий „впечатления“ (ощущения) и „идеи“ (чувственные образы памяти) как порознь, так и в совокупности (ФС 2001).

Већ саме речничке дефиниције указују на ширину и сложеност појма *перцепција*, што захтева његово, макар делимично, осветљавање и из угла других наука. Ту се мисли на проблематику истраживања перцепције у оквиру филозофије и психологије, али и на физиолошки аспект изучавања перцепције.

1.2. Перцепција у филозофији, психологији и физиологији

Од самих почетака перцепција у филозофији није посматрана одвојено, већ је била део проблема везаних за спознају, за структуру људске душе, за суштину знања. Проблем чулног сазнања и сазнања уопште (перцепције и мишљења, менталних радњи, дистанце између перцепције и мишљења), првобитно објекат филозофских истраживања, постао је и објекат истраживања у психологији (психологија опажања, когнитивна психологија), будући да су њени корени у филозофији. И управо гносеологија повезује филозофију и психологију.

Перцепција човеку даје „један посебан интимни свет, којег, опет, свако сматра заједничким светом јер верује да је и у других људи он сличан или истоветан нашем. А

¹² Дати речник не садржи одредницу *перцепција*.

велико је питање да ли је то истина или илузија, или делимично истина, а делимично илузија“. И није се тешко сложити с претпоставком да је почетно интересовање за перцепцију почивало баш на илузијама, да је суочавање са илузијама унело „семе сумње у исправност сазнања“, те да је управо такав след збивања резултирао поделом „на варљиво чулно сазнање и поуздани разум“. А сумња у чулно сазнање, с једне стране, појачавала је веру у разум, с друге стране (OGNJEHOVIĆ 2007: 7–8, 16).

Штури екскурс у филозофске погледе који следи покушај је да се на сегментима токова у оквиру филозофије укаже на сложеност изучавања перцепције. Будући да шире сагледавање дате проблематике у области филозофије није предмет овог рада, избором тумачења жели се само указати на нека кретања у изучавању перцепције: кретања између материјализма и идеализма, емпиризма и рационализма.

Према Демокриту, најзначајнијем представнику античког материјализма и атомизма, суштина објективне стварности може се схватити само разумом. Како бележи Секст Емпирик (MAJNARIĆ (Seksto Empirik) 1950: 54–55), он је сматрао да се ништа што се чулима опажа не заснива на истини: „Неки филозофи, као Демокрит и слѣдбеници његови, одричу истинитост свих осјетних опажања“. Тако је истинито само оно што се може спознати умом, јер атоми (који чине све ствари) имају природу лишену сваког чулног квалитета. На однос спознаје чулима и спознаје разумом Демокрит (MAJNARIĆ (Demokritovi fragmenti) 1950: 85) овако гледа: „Двије су врсте спознаје: једна права, друга мрачна. Мрачној припада све ово: вид, слух, њух, окус и опип. Друга, права, од те је посве различна. Кад мрачна спознаја није више кадра ни да гледа на одвећ мален предмет, ни да слуша ни мирише ни куша нити да опипом замјећује, него ваља потање истраживати, тад прилази права, јер она има финије осјећање за спознавање“. До праве се спознаје долази мишљењем, оно је права спознаја јер захваљујући њему спознајемо атоме и празнину од којих је састављен свет.

И за Платона (MAJNARIĆ (Seksto Empirik) 1950: 54) је истинито само оно што се може спознати умом, јер оно што се опажа осетилима „непрестано бива, а нигда није...“.

Свет идеја је једини и истински свет, док је материјални свет само његова несавршена копија. Спознаја света идеја је највиша по вредности спознаје, док чулни део душе уопште не досеже до неке спознаје. Тако се ни знање не може изједначити са перцепцијом јер се перцепције разликују од човека до човека: „Како наиме сватко осјећа тако се свакоме и чини да јест. <...> Зар се ишта другоме човјеку чини једнако као и теби? Јеси ли сигурно у то увјерен или си, штовише, увјерен да се ни теби самоме

ништа не чини исто због тога јер ти сâм ниси никада једнак самоме себи?“ Живот без осетила је ипак немогућ, али се мора одредити њихов међусобни однос: „Било би зло сине, ако би у нама као у дрвеним коњима имале сједиште многе перцепције, а не би се све спајало у један једини облик, била то душа или како је треба звати, којом кроз те перцепције као оруђе перципирамо што се може перципирати“. Душа је инструмент који нам омогућава да схватимо перципирано, она спаја све што се добија путем чулних органа, будући да се целина (спознаја) не може постићи појединачним чулима: „Хоћеш ли се сложити с тиме да оно што једном способношћу перципираш не можеш перципирати другом способношћу, као нпр. оно што перципираш кроз слух немогуће је перципирати кроз вид или оно што перципираш кроз вид немогуће је перципирати кроз слух“. Тако се о боји и о тону не може заједно просуђивати кроз један или други орган „јер нити је кроз слух нити кроз вид могуће спознати оно што је њима заједничко“. Знање се, дакле, не изводи из перцепција, јер оне, будући да не могу схватити битак, не могу изражавати ни знање, а „сама душа кроз себе разматрањем захваћа оно што је у свему заједничко“ (PLATON 1979: 15–61).

Код Аристотела (ARISTOTEL 2012: 85–87, 90, 101–102, 121) је, међутим, видљив напор да се чулно сазнање и мишљење повежу, па су тако чула полазна тачка спознаје. Живо је оно што поседује обележја живота (способности душе), као што су нпр. ум, опажање, жудња, просторно кретање и мировање, храњење, раст и смањивање. Сва жива бића имају душу, али не поседују исте способности: док биљкама припада само способност храњења, животиња постоји, пре свега, захваљујући опажању. Само је мали број бића обдарен способношћу логичког мишљења и разумом, а она поседују и све остале способности. Чулни органи не производе опажања без спољашње побуде. Биће се рађа са способношћу опажања, док је делотворно опажање потребно посматрати по аналогији са способношћу мишљења. Оно што опажање чини делотворним је споља (оно што је видљиво или оно што се може чути, и све остало опажајно). Будући да се делотворно опажање односи на појединачно, а знање на опште „у власти /човека/ <је> да мисли кад год то хоће, али није му у власти да опажа, јер нужно је да постоји то опажајно“. Свако чуло је суверено у свом подручју и не доводи до заблуде (вид у односу на боју, слух у односу на звук, чуло укуса у односу на укус, док додир има више разлика), али „свако од њих суди о том /што му је особено/, те се не вара односно тога да је /нешто/ боја или да је звук, већ односно тога *шта* је то обојено или *где*, или *шта* је то што звучи или где /звучи/“. До заблуда, дакле, долази због погрешне интерпретације опажаја па „у односу на свако чуло, треба схватити то да је чуло оно

што може да прима опажајне облике без твари, као што восак прима знак прстеног печата без гвожђа или злата, те добија златни или бронзани знак, али не као злато или бронзу“.

Жива бића по природи имају способност чулне перцепције, али код једних та способност не рађа памћење, а код других рађа, због чега су ова друга „интелигентнија и способнија да науче него она која нису у стању да се сете“. Способност да науче имају бића која су, осим памћењем, обдарена и чулом слуха. Док се човек уздиже до уметности и расуђивања, живот свих других живих бића своди се на слике и сећања. Човеково искуство проистиче из памћења, тј. из мноштва сећања на исту ствар ствара се једно једино искуство. Искуство је сазнање појединачног, а уметност општег па су знање и поимање ближи уметности него искуству: захваљујући искуству, људи знају да нека ствар постоји, али не знају зашто, док људи са знањем знају и узрок постојања. Тако су чулне перцепције најодређеније спознаје појединачних ствари, али не одговарају на питање зашто је нешто (не кажу нпр. зашто је ватра топла, него само да је топла), па човек ни на једну од својих чулних перцепција не гледа као на мудрост. Људима је најтеже стећи најопштија знања, будући да су она најудаљенија од чулних запажања (чулно сазнање је заједничко свим људима и зато је лако). У складу с тим „познавање свих ствари нужно припада ономе који располаже у највећој мери знањем о општем, јер тај познаје, на известан начин, све посебне случајеве који потпадају под опште“ (ARISTOTEL 1960: 3–7).

Карактер кретања изучавања перцепције у историји филозофије можда најбоље илуструје период нововековне филозофије. То је период у којем се појављују значајне идеје о опажању. Готово исти друштвени услови породили су наизглед потпуно супротстављене приступе пореклу и природи знања – емпиризам (F. Bacon, T. Hobbes, J. Locke, G. Berkeley, D. Hume) и рационализам (R. Descartes, B. de Spinoza, G. W. Leibniz).

Заокрет у науци тог времена допринео је да се у првом плану нађе искуство, док експеримент постаје најважнији метод његове анализе. Теоретичарем емпиријске филозофије и оснивачем спознајне теорије у историји филозофске мисли сматра се Џ. Лок, који је први јасно и одлучно указао на чула као извор наше целокупне спознаје. Иако критикује Декартову теорију о урођеним идејама, Лок (ЛОК 1962/1: 94) ипак не сматра да су чула једини извор спознаје (иако најважнији), јер је други извор сазнања у мишљењу: „Све идеје потичу из осета или рефлексије. – Претпоставимо дакле да је дух, како се каже, бео папир без иједног слова, без иједне идеје; на који начин се он

испуњава? Одакле он стиче ону огромну залиху коју је марљива и неограничена људска машта исликала на њему, са готово бескрајном разноликошћу? Откуда му сав тај материјал ума и знања? На то ја одговарам једном речју: из искуства; на искуству је засновано, и из њега у крајњој линији произилази, све наше знање. Моћ запажања је та која прибавља нашем разуму сав материјал мишљења – било да се бави спољашњим чулним предметима, или да ми сами посматрамо унутрашње операције нашег духа, и размишљамо о њима. Та два начина запажања јесу извори знања, из њих проистичу све идеје које имамо, или које природно можемо имати“. У складу с тим, људска душа има две способности – пасивну и активну. Пасивна подразумева примање информација из спољашњег света путем чула, а активна повезивање тих информација путем мишљења.

Сумњу у чула, с друге стране, изражава Лајбниц (LEIBNIZ 1986: 89), последњи изразити представник рационалистичког правца: „Чини ми се да нас чула не могу убедити без помоћи ума у *постојање* чулних ствари. Зато бих поверовао да идеја постојања долази из мишљења. Идеје моћи и јединства долазе из истог извора и чини ми се да су другачије врсте од опажаја задовољства и бола“.

По Лајбницу (LEIBNIZ 1980: 247–256) све се састоји од бескрајно много малих недељивих супстанција (монада), које немају делове, не могу бити ни уништене ни створене и не могу попримати никакав лик. Зато се монаде међусобно могу разликовати само по својим перцепцијама (представа састављених ствари и онога што је спољашње, помоћу једноставног) и тежњама (да с једне перцепције пређу на другу). Тако се перцепције по закону тежње једна из друге рађају у монади. Перцепције које прати памћење својствене су животињама, јер је њихова монада, у ствари, душа. Када се душа уздигне до ума, она је нешто узвишеније и убраја се у духове: „... потребно је разликовати између *перцепције* или унутрашњег стања монаде уколико представља вањске предмете, и аперцепције која је самосвијест или рефлексна спознаја тог унутарњег стања, а која нипошто није дана свим душама, штавише ни истој души у свако доба“. Аперцепција (свесно опажање) својствена је умом обдареним створењима.

Избор тумачења проблематике везане за спознају стварности резултат је и жеље да се донекле пропрати утицај филозофије на развој учења о перцепцији у психологији (нпр. важност експеримента, појмови који се употребљавају у психологији, попут аперцепције), премда је то учињено прилично штуро. Оно што је важно јесте кретање ка схватању да је знање резултат менталних процеса над подацима добијеним путем чула, јер се проблем спознаје стварности не може решити претеривањем у било ком смеру. Стављање тежишта на чулно или спознајно доводило је до протуречности, што

се морало превладати, а то је и показао даљи развој психологије (у деветнаестом веку већ као самосталне научне дисциплине). Тако савремена психологија (у првом реду когнитивна) инсистира на нераскидивој вези перцепције с епистемичким процесима.

У складу с реченим је и тврдња да је проблем перцепције суштински проблем науке о психологији, а што се психологија више удаљавала од старих представа о способностима душе, које су делиле психичке појаве на издвојене класе (осећаје и опажања, памћење и мишљење, емоције и вољу), то се шире схватала перцепција (ЛЕОНТЬЕВ 1976: 3).

Психологија опажања (перцепције) има своју посебну историју унутар психологије као науке. Експериментација у психологији, која је довела до њеног одвајања од филозофије, започета је управо на проблемима опажања. Истовремено су за дате анализе перцепције били заинтересовани и представници других научних дисциплина, унутар којих разумевање процеса опажања води к решењу многих проблема. А управо развијање психологије опажања са израженим мултидисциплинарним интересовањем ову дисциплину и издваја из опште психологије (ОГЊЕНОВИЋ 2007: 10).

Чулним сазнањем, тј. радом чула и њиховом функцијом бави се физиологија, са којом се у овом сегменту у великој мери преклапа психологија перцепције. Иако науке чији је објекат перцепција стављају акценат на различиту проблематику, и физиологија и психологија траже везу међу различитим сегментима који чине човека.

Много је сведочанстава о томе да сензорно-перцептивни процеси, као регулатори активности и одраз стварности, представљају основни феномен функционисања човека, повезан с дубоким слојевима структуре људске личности. Човеку у целини, као индивидуи и личности, одговара управо сензорно-перцептивна организација која је, са своје стране, укључена у општу структуру људског развоја (АНАЊЕВ 1982: 8).

Достигнућа у области физиологије пружила су неке одговоре, дуго тражене у оквиру других наука. Ти се одговори заснивају на доказивању повезаности чулне и менталне спознаје, које је резултат изучавања грађе и функционисања људског организма. Осврт на грађу и функционисање чулних органа унутар лингвистичког истраживања може да укаже на сличности и разлике између научно доказаних чињеница и онога што одсликава језик, јер „слика света запечаћена у језику по многим се суштинским детаљима разликује од научне слике света“ (АПРЕСЈАН 1995а: 629). Та у језику запечаћена слика света може садржавати различите информације, које се опет не

морају подударати с научним. Таква је нпр. информација о броју чула или степену важности појединих чула за човека.¹³ И на питање броја, важности, сазнајне моћи чула дуго се одговарало у оквиру различитих наука. Тако Аристотел (ARISTOTEL 2012: 86, 88–90) као најнеопходније издваја чуло додир: „Такође, <животиње> имају опажај хране (јер, додир је опажај који се тиче хране: све животиње се хране нечим што је суво, влажно, топло и хладно, а све то се опажа додиром), а све остало опажајно /додир опажа/ по прилучености. Јер, звук или боја или мирис не доприносе ништа храњењу, а укус је нешто од тога што је додирљиво. Глад и жеђ су жудње: глад је /жудња/ за сувим и топлим, а жеђ за влажним и хладним, а укус је као неки њихов зачин /ῥδυσμα/“. Без способности храњења нема способности опажања, као што ниједно друго чуло не постоји без чула додир, док додир постоји без других.¹⁴ У вези с тим, Аристотел (МАЈНАРИЋ (Aristotel) 1950: 48–49) полемише са својим претходницима: „Демокрит и већи дио физиолога, који говоре о осјетном опажању, чине нешто врло неприкладно: све наине, што се може опажати, сматрају опипљивим. Али ако је тако, очито је, да је и свако од осталих опажања неко дотицање“. С друге стране, Аристотел (ARISTOTEL 1960: 3) истиче сазнајну моћ чула вида: „Сви људи по природи теже да дођу до знања; доказ за то је радост изазвана доживљеним сазнањима: наине, и поред њихове корисне стране она нам се свиђају сама по себи, и то визуелна сазнања више од свих других. Јер ми вид ценимо изнад свега, тако да кажем, не само зато да бисмо могли да радимо, него чак и под претпоставком да не желимо ништа да радимо. Узрок овоме је тај што, од свих наших чула, вид је оно чуло помоћу кога стичемо највише сазнања и откривамо мноштво разлика“.

Међутим, човека чини јединство његовог сензорног система, у којем визуелна перцепција ипак заузима посебно место (више од 80% утисака из спољашње средине човек добија путем чула вида): „У том целовитом систему образују се узајамно функционалне сензорне структуре и богато разгранати ланци. Генетски почетак тих ланаца су тактилне функције, а њихов свеопшти ефекат чини визуелна перцепција. <...> Њена универзалност у интеграцији и преинтеграцији сигнала било којег модалитета је задивљујућа. У сваком чину визуелне перцепције може се наћи веома

¹³ Ј. Д. Апресян (АПРЕСЯН 1995в: 363) наводи да хијерархијска уређеност подсистема перцепције у језику, по којој је вид најважнији подсистем, а следе слух, мирис, укус и додир (поредак последња три подсистема мање је очигледан од поретка прва два), није наметнута споља, већ произилази непосредно из информација које пружа језик.

¹⁴ У преводу на српски језик „моћ храњења“, а у преводу на руски „растительная способность (способность к питанию)“ (АРИСТОТЕЛЬ 1937: 39).

сложен полимодални механизам. Визуелни систем увек ради као интегратор и реорганизатор сигнала свих модалитета“ (АНАЊЕВ 1982: 16).

Лингвистичка истраживања полазе, по правилу, од схватања да човек поседује пет чула, док у науци питање броја чула није затворено. До краја деветнаестог века сматрало се да човек има пет чула (чуло вида, слуха, мириса, укуса и осетљивости коже – углавном додир), потом је њихов списак почео да се проширује, а питање броја чула и даље је отворено (ОГЊЕНОВИЋ 2007: 69). Поред наведених, издвајају се нпр. чулни органи дубоке (мишићне) и унутрашње осетљивости, органи за равнотежу, а код коже се, осим органа за додир, издвајају и органи за притисак, топлоту, хладноћу и бол. Другим речима, у науци постоје различите поделе чула. Тако А. Гајтон (GUYTON 1985: 803) дели чула на специјална (вид, слух, мирис, укус, равнотежа) и соматска (нервни механизми – скупљачи чулних информација из тела), од којих се последња деле на три физиолошке врсте: 1) механорецептивна соматска чула (надражује их механичко помицање неког ткива у телу: чула за додир, притисак, вибрацију, шкакљање (= тактилна чула) и чуло за положај, које региструје однос положаја и брзину покрета појединих делова тела); 2) терморецептивна чула (региструју топло и хладно); 3) чуло за бол (надражује га сваки чинилац који оштећује ткива).¹⁵ Од бројних подела чула, П. Огњеновић (ОГЊЕНОВИЋ 2007: 73 – 176) посебно помиње ону на дистантна и контактна, а чула описује од „вероватно најстаријег чула – коже, ка специфичним и млађим“, а то су укус, мирис, слух, вид.

Сложеност грађе чулних органа и процеса који се у њима одвијају не може, наравно, бити потпуно одражена у језику, поготово ако се узме у обзир чињеница да везу људског организма са спољашњом средином и оријентацију у њој омогућавају и усклађују чула и нервни систем. Нервни систем заједно с ендокриним системом, повезује органе, усклађује њихов рад и обавља контролу над активностима у телу. Он прима на хиљаде појединачних информација из различитих чулних органа и интегрише их да би одредио на који ће начин тело реаговати. Сваки чулни орган састоји се од рецептора (пријемника дражи), осећајног нерва који преноси надражај и нервног центра чула у централном нервном систему. Рецептори су строго специфични тј.

¹⁵ Аутор напомиње да постоји и друга подела соматских чула: 1) екстерорецептивна чула (долазе с површине тела); 2) проприоцептивна чула (односе се на физичко стање тела – чула за положај, тетивна и мишићна чула, чула за притисак на табане, чуло равнотеже, иако се према претходној подели сматра специјалним); 3) висцерална чула (потичу из унутрашњости тела; појам се обично односи на чула из унутрашњих органа); 4) дубока чула (потичу из дубоких ткива као што су кости, фасције и друга, а обухватају углавном „дубоки“ притисак, бол и вибрацију) (GUYTON 1985: 803).

реагују на дражи за које су предодређени.¹⁶ Јачина дражи мора бити одређеног интензитета (праг дражи) да би изазвала надражај и омогућила нервни импулс који се преноси према нервном центру са периферије тела и из унутрашњих органа. Тако чуло вида реагује на светлосне дражи, док коначна слика настаје захваљујући функцији мозга и искуству. Помоћу чула слуха осећају се и чују све врсте звукова. Реч је о механорецептивном чулу које реагује на механичке титраје звучних таласа у ваздуху. Звучна треперења доводе до механичког надраживања чулних ћелија и стварања нервног импулса који слушни нерв проводи у центар за слух у мозгу где и настаје осећај звука. Чуло укуса убраја се у хемијска чула, као и чуло мириса, које у великој мери доприноси чулу укуса.¹⁷ Рецептори за укус најприсутнији су у језику, главном органу чула укуса. Они примају дражи које се преносе до мозга где настаје осећај укуса. Рецептори чула мириса смештени су у носу, тј. у слузокожи горњих делова носне шупљине, због чега је чуло мириса најмање проучено чуло. Претпоставља се да постоји око седам различитих врста примарних њушних надражаја: камфорни, мошусни, цветни, ментолни, етерски, јетки и гњили. Мириси доспевају до влажне слузокоже носне дупље, растварају се и надражују олфакторне ћелије. Мирисни нерв преноси надражај у центар за мирис у мозгу. Кожа је највећи орган у телу човека и обавља различите сложене функције. Она нас истовремено одељује од околине и спаја с њом, омогућујући да додирнемо и осетимо свет око себе, а тим информацијама највише верујемо. Савремена наука сматра да се у кожи налази наше најстарије чуло „јер увек смо сигурни у свој доживљај када можемо да додирнемо ствар која нас интересује, да је испитамо у директном контакту са кожом“ (ОГЊЕНОВИЋ 2007: 73). На сложеност грађе коже указује и чињеница да су у њој смештени рецептори за осећај додир, притиска, топлоте, хладноће, бола и неки други. Чулних органа за додир и притисак највише има на јагодицама прстију, на длановима и уснама. Адекватна драж осетљивости за додир „је свакако механичке природе, али ефекат који она постиже у

¹⁶ Наводећи да рецептори региструју чулне надражаје као што су додир, звук, бол, хладноћа, топлина итд., А. Гајтон (GUYTON 1985: 791–792) их дели на: 1) механорецепторе (кожна чула додир (епидермис и дермис), чула дубоких ткива, слух, равнотежа, артеријски притисак); 2) терморецепторе (региструју промену температуре – једни хладноћу, други топлину); 3) ноцицепторе (региструју оштећење ткива, тј. бол); 4) електромагнетске рецепторе (у мрежњачи ока региструју светло – вид); 5) хеморецепторе (у устима региструју укус, у носу мирис, у артеријској крви ниво кисеоника, осмоларност телесних текућина, концентрацију угљичног диоксида, а можда и друге факторе који се односе на хемијски састав тела).

¹⁷ Сматра се да мирис „у једнакој мјери као и окус, има афективна својства угодности или неугодности. Због тога је мирис једнако важан, ако не и важнији, од укуса при одабирању хране“ (GUYTON 1985: 1052).

ткиву није сасвим јасан. Једно време веровало се да је притисак адекватна драж за сензацију додир, али <...> и негативан притисак – усисавање, дакле померање коже навише, даје, такође, нормалан осећај. Бројна психофизичка мерења показала су да је наша кожа неједнако осетљива за механичко дражење на различитим местима тела“ (ОГЊЕНОVIĆ 2007: 81, 83). Додир, притисак и вибрација често се сврставају у посебна чула, иако све њих региструје иста врста рецептора. Разлике између наведених чула су у томе што: 1) чуло додир генерално настаје због подраживања тактилних рецептора у кожи или у ткивима непосредно испод коже; 2) чуло притиска генерално настаје због деформације дубљих ткива; 3) чуло вибрације настаје због чулних сигнала који се брзо понављају; при томе се подражују неке врсте рецептора за додир и притисак, нарочито оне које се веома брзо адаптирају. Познато је најмање шест сасвим различитих врста тактилних рецептора, а има их и више, нпр. неки слободни нервни завршеци, који се налазе посвуда у кожи и у многим другим ткивима могу регистровати додир и притисак (GUYTON 1985: 804).

Све наведено о перцепцији у филозофији, психологији, физиологији говори о сложености процеса које она покрива. Остаје, међутим, питање на који начин се све то одражава у језику и које одговоре може да пружи лингвистичко истраживање перцепције.

1.3. Перцепција у лингвистици

Даље разматрање перцепције захтева осврт на употребу термина *перцепција* (и њој сродних термина) у руској и домаћој лингвистичкој литератури.

1.3.1. *Перцепција* и њој сродни термини у руској и домаћој лингвистичкој литератури

Према лингвистичким радовима обухваћеним овим истраживањем термин *перцепција* се, у складу с раније датим појмовним садржајем, широко употребљава у радовима на српском језику, док на руском предност има кореспондент *восприятие*, уп.: *визуелна, аудитивна перцепција* : *зрительное, слуховое восприятие*; *физичка перцепција* : *физическое восприятие*; *чулна перцепција* : *чувственное восприятие*; *сензорна перцепција* : *сенсорное восприятие*; *глаголи перцепције* : *глаголы восприятия*.

Ограниченост употребе термина *перцепција* („перцепция“) у руској литератури (у односу на *восприятие*) потврђује мали број радова у којима се дати термин појављује, нпр. „глаголы перцепции“ (БЕРЕЗИНА 2001а); „модусы перцепции“ (РУЗИН

1994, 1995); „модус перцепции“ (МУРАВЬЕВА 2005); „результаты перцепции“ (МОИСЕЕВА С. А. 2005); „вид перцепции“, „вкусовая перцепция“ (МАТВЕЕВА 2005); „семантический перенос *перцепция – когниция*“, „связь перцепции и познания“ (КОЛЕСОВ 2009), „процесс перцепции“, „исследования процесса перцепции“ (ГЕДИНА 2011).

Понекад термини *восприятие* и *перцепция* означавају појмове међу којима се прави разлика, па је тако за И. Ј. Колесова (КОЛЕСОВ 2009: 8) *восприятие* сензорни процес, а *перцепция* сложени когнитивни процес стварања схематизованих менталних репрезентација. Ипак се најчешће они изједначавају, на пример: „результаты процесса восприятия“ / „результаты перцепции“ (МОИСЕЕВА С. А. 2005), „ментальные действия и перцепция“ / „восприятие и ментальные процессы“ / „ментальные действия переплетены с перцепцией“ (БЕРЕЗИНА 2001б). Чула вида, слуха, додира, мириса и укуса називају се модусима перцепције – „модусы перцепции /зрение, слух, осязание, обоняние, вкус/“ (РУЗИН 1995). Перцепција се дефинише као један од когнитивних система у структури личности (ГЕДИНА 2011: 3).

У односу на учесталост употребе у руској и домаћој литератури ситуација је иста и с неким терминима који означавају перцепцији блиске појмове. Док речници страних речи на српском (хрватском) језику садрже одредницу *перципијент* – онај који прима (умом), приматељ, опажалац (КЛАЋ 1988); (лат. *percipiens*) – онај који чулима и умом запажа и прима утиске, прималац (КЛАЈН, ШИПКА 2006), у консултованим руским речницима она изостаје (КРЫСИН 2008, ЖЕРЕБИЛО 2011).¹⁸ Слично томе, домаћи аутори, за разлику од руских, употребљавају термин *перципијент*. Дати термин се у радовима на српском језику употребљава за именовање онога „који прима“ (ПЕТРОВИЋ 1991), „који опажа“ (ПЕТРОВИЋ 1992), тј. за означавање једног од семантичких аргумената визуелних предиката (МАРКОВИЋ 2011, 2012, 2014а, МАРКОВИЋ, ЂУКАНОВИЋ 2013). *Перципијент* се дефинише као „прималац подражаја“ (АРСЕНИЈЕВИЋ 1992), тј. „перципијент подражаја“ издваја се као „елемент сваке перцептивне радње“ (ЦРЊАК 1999–2001). За наведени садржај руски аутори најчешће употребљавају термин *воспринимающий*.

С друге стране и у домаћој и у руској (ређе) лингвистичкој литератури примећена је употреба термина *перцептиван* („перцептивный“), а у руској и термина *перцептивность* („перцептивность“). Одреднице *перцептивность* и *перцептиван*

¹⁸ Према МАС *перцепиент* је „человек, воспринимающий мысленные сигналы, посылаемые при проведении телепатических опытов другим человеком“ (МАС 1987/3).

углавном одсуствују у консултованим речницима, а у онима у којима су присутне садрже следеће дефиниције:

Перцептиван

- (нлат. perceptivus, в. перципирати) – који опажа и прима спољашње утиске (КЛАЈН, ШИПКА 2006).
- који се односи на перцепцију, опажајан; перцептивна функција – својство звуковних (и графичких) знакова, тј. да су објекти перцепције; функција довођења говора до перцепције (гласова ухом, слова оком) (SIMEON 1969/2).
- који се оснива на перцепцији: *перцептивни подаци* (PMS 1990 (1971)/4).

Перцептивност, перцептибилност

- Осјетност, опажајност, слушност, аудитивност, чујност, пуноћа звука, јасноћа, разговјетност, распознатљивост; кадшто и јачина; звучност, сонорност <...> (SIMEON 1969/2).

Термин *перцептиван* широко се употребљава у радовима на српском језику, на пример: „перцептивни објекат“, „перцептивни орган“, „перцептивна радња“, „перцептивна компонента“, „перцептивна активност“ (МАРКОВИЋ, ЂУКАНОВИЋ 2013), „перцептивни предикат“, „перцептивни глаголи“ (МАРКОВИЋ, ЂУКАНОВИЋ 2013, МАРКОВИЋ 2014б), „перцептивни акт“ (МАРКОВИЋ, ЂУКАНОВИЋ 2013, МАРКОВИЋ 2014а), „перцептивни агенс“ (МАРКОВИЋ 2012), „класа перцептивних глагола“ (РИСТИЋ 2011). Термини *перцепција* и *перцептиван* уносе исти садржај у спојеве у којима су употребљени, на пример: „објекат перцепције“ / „перцептивни објекат“ (МАРКОВИЋ, ЂУКАНОВИЋ 2013), „глаголи перцепције“ / „перцептивни глаголи“ (АРСЕНИЈЕВИЋ 1992; МАРКОВИЋ 2012), „поткласа глагола визуелне перцепције“ / „класа перцептивних глагола“ (РИСТИЋ 2011).

Термин *перцептивный* руски аутори употребљавају чешће него термин *перцепция*, на пример: „перцептивная категория вкуса“, „перцептивный и неперцептивный уровни информации“ (МАТВЕЕВА 2005), „перцептивный опыт“ (КОЛЕСОВ 2009), „перцептивные глаголы“ (АРУТЮНОВА 1998, БЕРЕЗИНА 2001а, МОИСЕЕВА С. А. 2005), „перцептивные действия“, „перцептивное состояние“

(БАШКОВА 1995, ЛОМОНОСОВА 2004а), „перцептивныя события“, „перцептивно-событийный класс“, „перцептивно-событийные значения“ (КУСТОВА 1999), „перцептивный компонент“ (КУСТОВА 1999, ИВАНОВА 2004), „перцептивные предикаты“, „перцептивная ситуация“ (ИВАНОВА 2004, БАШКОВА 1995, КУСТОВА 1999), „перцептивные атрибуты“, „перцептивное восприятие“, „перцептивные признаки“ (РУЗИН 1995), „перцептивный модус“ (РУЗИН 1995, МУРАВЬЕВА 2008), „перцептивная семантика“, „перцептивная лексика“, „перцептивные образы“, „перцептивная информация“, „перцептивная деятельность“, „перцептивный процесс“ (МОИСЕЕВА С. А. 2005), „перцептивная система человека“ (БУДАНЦЕВА 2014), „перцептивная точка зрения“ (ЛОМОНОСОВА 2004а, 2004б), „перцептивные системы“ (БОРЕЙКО 2006).

Дати термини употребљавају се напоредо с терминима домаћег порекла, на пример: „Особенностью ДС <денотативной ситуации> восприятия является то, что процесс восприятия включает и перцептивные действия (Света смотрит в окно), и перцептивное состояние субъекта восприятия (За окном она видит играющих детей)“ (БАШКОВА 1995: 8). Употреба термина *перцептивный* може бити и резултат непостојања одговарајућег кореспондента у руском језику: „перцептивные глаголы“ / „глаголы восприятия“ (МОИСЕЕВА С. А. 2005).

У руској литератури термином *перцептивность* („перцептивность“) именује се једна од семантичких категорија.¹⁹ Под перцептивношћу се има у виду „употреба одређених језичких средстава, која указују на представу посматраних појава“ (ЛОМОНОСОВА 2004а: 8). Она повезује речник и граматику, тј. обухвата распон од лексичких јединица са перцептивним значењем до реализације значења перцепције у тексту. Више о томе биће речи у другој глави.

Термину *восприятие* у овом истраживању одговара термин *перцепција*. На то се најчешће указује када се излажу подаци из радова руских аутора (у загради се наводи

¹⁹ Изучавања у области типологије довела су до уочавања заједничких садржаја у различитим језицима – *појмовних категорија*, које и јесу семантичке категорије. Термин *појмовне категорије* први је употребио О. Јесперсен (ЕСПЕРСЕН 1958: 57–58) означавајући њиме ванјезичке категорије, које за разлику од синтаксичких категорија, не зависе од више или мање случајних факата постојећих језика. Реч је о универзалним категоријама које су применљиве на све језике, иако се оне у тим језицима ретко изражавају на јасан и недвосмислен начин.

Категорија је, пре свега, појам филозофије: „<...> у филозофији (најприје од Аристотела) употребљена ријеч за назначивање најопћенитијих особина, којима се што разликује од другог <...>“ (SIMEON 1969: 2/640). Како примећује П. Пипер (ПИПЕР, АНТОНИЋ 2005: 576), термин *семантичка категорија* се „чешће у литератури оставља без изричитог одређења него што се дефинише“, иако је у широкој употреби. Аутор (ПИПЕР 1991: 56) даје следећу дефиницију: „Семантичка категорија представља план садржаја функционално-семантичког поља, којем се такође даје категоријални статус, и чији изразитије граматикализовани израз чини језгро датог поља, насупротив чему стоји слабије граматикализована (односно јаче лексикализована) периферија функционално-семантичког поља“.

термин који је употребљен у оригиналу). За садржај који код домаћих аутора покрива термин *перципијент* употребљава се термин *субјекат перцепције*.

1.3.2. Лингвистичка тумачења перцепције

Већ на основу свега досад реченог о перцепцији може се увидети ширина ове појаве. Та ширина пружа могућност и за различито схватање перцепције у лингвистици, тј. различито гледање на њен садржај који се не мора увек поклапати са научним. Најближе научном је, свакако, узимање у обзир и физиолошке и менталне компоненте перцепције, које дозвољава издвајање двеју етапа. Прва етапа обухвата, ако се као пример узме чуло вида, појаву слике предмета или ситуације („зрительный образ предмета или ситуации“), укључујући облик, боју, величину, тј. све карактеристике које се могу регистровати очима, док се у другој етапи та слика подвргава менталној „обradi“ (ПАДУЧЕВА 2001а: 33). У истом правцу иде и повезивање процеса перцепције (добивања информација о ситуацијама из спољашњег света) са свим странама људске активности. Тако перцепција лежи у основу сложених менталних процеса који утичу на понашање, па од тога какве информације човек добија из спољашњег света (захваљујући чулима) зависи његова анализа и оцена одређене ситуације, закључци, одлуке и поступци, а с тим у вези и дугорочне стратегије понашања (КУСТОВА 2004: 173). Перцепција се сврстава у фундаменталне људске способности и дефинише као „карика која повезује стварност и човеково мишљење“. У вези с тим истражује се човек као мисаоно биће, биће које говори, делује, перципира. У последњем случају реч је о човеку као бићу које перципира захваљујући томе што поседује физиолошки систем перцепције састављен од пет чулних органа и човеку који перципира неки језички продукт, тј. декодира информације (МОИСЕЕВА 2005: 4–5). Перцепција се схвата као процес превођења објеката стварности у унутрашњу сферу субјекта при чему се полази од следеће структуре перцепције: субјекат перцепције је увек биће у свој целокупности својих својстава (физичких, физиолошких, психичких, интелектуалних, социјалних), док објекат може бити предмет, лице, догађај, производ интелектуалне активности, факт социјалне активности. На тај начин перцепцијом се обухватају физичка, чулна, интелектуална и социјална перцепција (БАШКОВА 1995: 6–7).²⁰

²⁰ Док руски аутори најчешће не праве разлику између термина *физическое восприятие*, *сенсорное восприятие* и *чувственное восприятие*, И. В. Башкова под физичком перцепцијом подразумева процес конзумирања и пробаве хране, текућине, а чулну перцепцију („чувственное восприятие“) дели

На основу свега наведеног о перцепцији, нарочито у физиологији и психологији, јасно је да реакцију чула на стварност прати спознаја перципираног. Процес формирања субјективне слике предмета на основу његових обележја креће од сензорних информација, добијених захваљујући чулима вида, слуха, мириса, укуса, додира. Чињеница је да целовита слика предмета не представља само резултат реакције чула већ подразумева и поимање. На тај начин је чулна перцепција, као полазна карика спознаје, нераскидиво повезана с епистемичким процесима. Са становишта физиологије перцепција, наравно, није ни једноставан ни независан процес. То је процес који не зависи само од чулних органа већ пре свега од централног нервног система, као и све што се у људском телу дешава. Међутим, реч је о јасно организованом систему који функционише по строго утврђеним правилима. Језик, а нарочито област семантике, је, са своје стране, систем у којем се та правила морају откривати. Другим речима, систематизација у језику захтева проналажење одговарајућих принципа, који ће представљати њен основ.

Истражујући перцепцију у области лингвистике, аутори се, дакле, могу суочити не само с проблемима везаним за језик, већ и с проблемима везаним за науке чији је објекат перцепција. Ти се проблеми појављују већ приликом одређивања ширине истраживања, тј. елемената анализе и налажења њиховог места у одређеном језичком систему. Тако се перцепција у језику изучава: одвојено или у односу на друге психичке појаве, при чему се узима у обзир међусобна повезаност психичких процеса, нпр. унутар семантичког поља психичке активности (ВАСИЛЬЕВ 1981);²¹ као један од типова модуса (АРУТЈОНОВА 1998);²² у оквиру наивне слике човека (АПРЕСЯН 1995б; 1995в). А

на реалну (*Она слушаєт музику*) и иреалну (*Он видел страшный сон*), те интелектуалну (*Он понял условия задачи*) и социјалну (*Проект был принят с энтузиазмом*).

²¹ У семантичко поље психичке активности („глаголы психической деятельности“) аутор сврстава класе као што су: „глаголы ощущения“, „глаголы желания“, „глаголы восприятия“ („глаголы зрительного восприятия“, „глаголы слухового восприятия“, „глаголы обоняния“, „глаголы осязания“), „глаголы внимания“, „глаголы психического / эмоционального состояния (настроения)“, „глаголы эмоционального переживания“, „глаголы эмоционального отношения“, „глаголы мышления“, „глаголы со значением мыслительного процесса“, „глаголы со значением результата мыслительного акта“, „глаголы с ядерным значением *представлять*“, „глаголы с ядерным значением *полагать*“, „глаголы с ядерным значением *решать*“, „глаголы с ядерным значением *понимать*“, „глаголы с ядерным значением *ошибаться*“, „глаголы знания“, „глаголы памяти“. Првих седам класа повезују се с облашћу осећаја („чувства“), а последње три с облашћу мисли, мишљења. Глаголи перцепције („глаголы восприятия“) дефинишу се као они који „означавају одраз спољашње средине, својстава и предмета спољашњег света у људској спознаји“. При томе неки од њих указују на перцепцију уопште („глаголы с общим значением восприятия“), а неки само на перцепције које се остварују помоћу одређених чула (ВАСИЛЬЕВ 1981: 43–180).

²² Значења експлицитног модуса деле се у односу на перцептивни (сензорни), ментални (когнитивни, епистемички), емотивни, волитивни план (АРУТЈОНОВА 1998: 411).

гледано из угла предмета овог истраживања, последње заслужује посебан осврт. Бавећи се лексичком семантиком, проблему перцепције Ј. Д. Апресјан (АПРЕСЯН 1995а 39–40, 42–43, 47; 1995в: 352, 355–356, 361) прилази из угла наивне слике човека, те примећује да је у руској језичкој слици света (која може садржавати много универзалних црта) човек динамичко, активно биће које испуњава физичке, интелектуалне и говорне радње. Њему су својствена и различита стања: перцепција („восприятие“), жеље, знања, мишљења, емоције и сл. А сваким видом активности и сваким типом стања управља одређени систем који се локализује у одговарајућем органу (понекад исти орган може опслуживати више система). У већини случајева функционисање система може се описати семантичким примитивом или примитивима (ако се систем састоји од подсистема). За ово истраживање важна је физичка перцепција („физическое восприятие“),²³ која се локализује у чулним органима (очи, уши, нос, језик, кожа), а чине је вид, слух, њух, укус и додир.²⁴ Будући да се дати систем заснива на реакцији чула, он се може сматрати једном од универзалних црта, присутних и у другим језицима. Поред тога, приступ по којем се перцепција може посматрати независно од активности других система, омогућава да се она издвоји као најаутономнији систем, што омогућава јасно ограничавање опсега истраживања.²⁵

Без жеље да се улази у полемике око статуса ’воспринимать’, тј. ’перцепирати’ као семантичких примитива, овде се полази од виђења да њихов семантички садржај описује општу ситуацију перцепције, у односу на коју се даље могу дефинисати

²³ Руски аутори употребљавају термине *чувственное восприятие*, *физическое восприятие*, *сенсорное восприятие*, док у радовима на српском језику таквог одређивања термина *перцепција* нема.

²⁴ Поред физичке перцепције издваја се још седам система. Физиолошка стања локализују се у различитим деловима тела, а својствен им је семантички примитив ’ощуцать’. Физиолошке реакције на различите спољашње и унутрашње утицаје немају семантички примитив. Физичке радње и активности обављају се екстремитетима и телом, а семантички примитив је ’делать’. Жеље се локализују у телу (примарне жеље, заједничке људима и животињама, везане за физиолошке потребе) или души (култивисане жеље, везане за задовољавање духовних потреба). Последње (чине безусловну већину жеља) се реализују помоћу воље, чија се активност коригује савешћу. Семантички примитив је ’хотеть’. За мишљење, тј. интелектуалну активност семантички примитиви су ’знать’, ’считать’; место локализације – свест (ум, глава). Емоције се деле на првобитне (заједничке за човека и животиње) и култивисане. Код човека се емоције локализују у души, срцу или грудима. Семантички примитив за емоције је ’чувствовать’. Говор се реализује језиком (у другом значењу), а семантички примитив је ’говорить (кому-то, что Р)’.

²⁵ Ипак и у научној и у наивној слици света човек путем перцепције добија информације које се подвргавају менталној обради, те му омогућавају да осмисли стварност, добије знања и сл. Тако перцепција и мишљење (интелект) потврђују принцип парности телесних и духовних система, који проистиче из дихотомије „тело“ – „дух“, карактеристичне за наивну слику света (АПРЕСЯН 1995: 364–365).

ситуације означене јединицама за изражавање различитих модалитета перцепције.²⁶ Ту се мисли на садржај који се односи на улогу чулних органа уопште, тј. на чулну перцепцију уопште. Према консултованим домаћим и руским речницима *перципирати*, тј. *перципировать* претпоставља следећи садржај:

Перципирати

- Опазити, опажати, схваћати, примати утиске, примати, замјећивати (КЛАИĆ 1988).
- (лат. *percipere, perceptum*) – 1) Чулима и умом запажати и примати утиске, опазити, опажати. 2) схватати, схватити, поимати (КЛАЈН, ШИПКА 2006).
- Примити, примати утиске, опазити, опажати, приметити, примећивати (РМС 1990 (1971)/4).

Перципировать

- (психол.) – Воспринимать (воспринять) органами чувств (КРЫСИН 2008).
- (лат. *percipere*) – Воспринимать (в психологии, философии) (ЖЕРЕБИЛО 2011).
- (спец.) – Воспринимать непосредственно действующие в данный момент на органы чувств предметы и явления реального мира (БАС 1959/9).

²⁶ Према А. Вјежбицкој (ВЕЖБИЦКА 1986: 336–345, 365–368) појам *воспринимать* погрешно је сматрати простим, јер он и сам подлеже анализи, а тиме је неприхватљиво и дефинисање према којем нпр. *видеть* значи 'воспринимать зрением'. Покушавајући да издвоји одговарајући појам који би могао имати статус семантичког примитива, ауторка полази од дефиниција типа *What do you see? 'Что ты видишь?'* = *что твои глаза сообщают тебе о мире?'*; *What do you hear? 'Что ты слышишь?'* = *что твои уши сообщают тебе о мире?'*, те закључује да појам *сообщать* („telling“), иако семантички једноставнији од *воспринимать* („perceiving“), није прост јер се може анализирати уз помоћ *сказать* и *причинность* (*Мои глаза сообщают мне нечто о данном месте = я могу сказать нечто о данном месте по причине чего-то происходящего у меня в глазах*). Истовремено се изражава доза сумње и у вези с елементарним статусом појмова *мир* и *место*, а као резултат предлаже се следећи начин тумачења глагола перцепције: *I (can) see something. 'Я вижу нечто' = нечто происходит у меня в глазах по причине чего-то, что может быть сказано об этом месте я могу сказать нечто об этом месте по этой причине; I (can) hear a dog. 'Я слышу собаку' = нечто происходит у меня в ушах по причине чего-то, что может быть сказано об этом месте я могу сказать нечто об этом месте по этой причине: в этом месте есть собака* (уз примедбу да, иако нису у потпуности задовољавајућа, наведена тумачења указују на добар правац).

- (психол.) – Воспринять (воспринимать) (МАС 1985/1).

И овде долази до изражаја разлика у употреби термина у руској и домаћој лингвистичкој литератури. Руски аутори, као и када је реч о раније помињаним сродним терминима, готово без изузетка, употребљавају у управо наведеном значењу *воспринимать*. Међутим, дефиниције *воспринимать* у дескриптивним речницима не указују увек експлицитно на улогу чула:

Воспринимать (*воспринять*)

- Усваивать, узнавать, ощущать что-либо; принимать (БАС 1951/2).
- 1) Принять, получить; 2) понять, постичь, усвоить (МАС 1985/1).²⁷

Имајући у виду сложеност процеса перцепције и чињеницу да је опажање једна од когнитивних функција, при избору приступа датој проблематици пошло се од схватања да се у језичком истраживању могу раздвојити чулна и ментална компонента перцепције. Иако чула као део процеса перцепције учествују у стварању целовитог доживљаја, па се са становишта психологије и физиологије готово никада не може говорити о чистим чулима, у језику је то могуће. У језику се, дакле, сензорна (физичка, чулна) перцепција може издвојити као независан систем, будући да се он заснива на органима у којима се различити видови перцепције локализују. И заиста, када говоримо да нешто видимо или чујемо ми не размишљамо о процесима у нашем телу који нам омогућују да остваримо наведене радње. Таква поједностављена слика човека заиста је резултат информација које пружа језик, а када је у питању систем сензорне перцепције тачније је рећи – језици. У складу с наведеним овде се истражује језичка реализација сензорне перцепције.

²⁷ Н. Ј. Шведова (ШВЕДОВА 2004: 243–244) примећује да је глагол *воспринимать* у савременом руском језику изгубио смисаону ширину која му је била својствена у ранијим периодима развоја језика. Тако се у осамнаестом веку глагол *воспринимать* још увек одликовао богатом, готово слободном семантичком спојивошћу, нпр. *воспринимать полные стаканы, воспринимать письмо от кого, воспринять в гости, воспринять награду, воспринять участие*. С тим у вези, ауторка закључује да је смисао 'примити код себе, у себе' код глагола *воспринять* – *воспринимать* присутан при означавању телесног (*воспринимать боль, тепло, холод*) и чулног осећаја (*воспринимать зрительно, на слух, осязать, обонять, ощущать на вкус*), као и при означавању откривања, разумевања, схватања перципираног: 'перципирати („воспринимать“) умно или емоционално', нпр. *воспринять чьи-н. слова всерьез, увидеть в чьем-н. поведении недоброжелательство, услышать в чьих-н. словах намек*.

ГЛАВА II

ПРЕГЛЕД ПОСТОЈЕЋИХ СХВАТАЊА У ОБЛАСТИ ИСТРАЖИВАЊА ПЕРЦЕПТИВНОСТИ У ЈЕЗИКУ

У другој глави дају се подаци о степену истражености перцепције у руској и домаћој лингвистичкој литератури кроз указивање на бројност радова и могуће аспекте изучавања перцепције. На тај начин овом главом обухваћени су и различити приступи (руских и домаћих аутора) појмовима важним за ово истраживање. Погледи важни за истраживање (теоријски основ) наводе се, у складу с анализираном проблематиком, и у главама које следе.

2.1. Приступи истраживању перцептивности у руској и домаћој лингвистичкој средини

Проучена литература показује да је различита проблематика из области перцепције у руској лингвистичкој средини изучавана у већој мери него у домаћој. Разлику показује већ однос броја евидентираних дисертација које су написали руски и домаћи аутори: (КРЕТОВ 1980, ПУДОВКИНА 1981, ЛАСКАРЕВА 1983, ПРИМОВА 1983, ЗУБКОВА 1986, НАЗАРЕНКО 1987, КРЕТОВ 1993, РУЗИН 1995, БАШКОВА 1995, ЖИТКОВ 1999, ГЕЙКО 1999, АРХИПОВА 2000, КОНОВАЛОВА 2001, БЕРЕЗИНА 2001б, КОСИЦЫНА 2002, КАРАНДАШОВА 2003, КРЮКОВА 2003, ГЛИНКА 2003, БЫЗОВА 2004, ЛОМОНОСОВА 2004а, 2004б, ОДИНЦОВА 2008, ХАКИМОВА 2005, РЯБИНИНА 2005, ЖАРКОВА 2005, МАТВЕЕВА 2005, БОРЕЙКО 2006, СЛОБОДЯН 2007, ПАВЛОВА 2006, МАКАРОВА 2007, МУРАВЬЕВА 2008, САФОНОВА 2008, ЛЕЩИНСКАЯ 2008, МЕЩЕРЯКОВА 2009, КОЛЕСОВ 2009, ФИЛАТОВА 2009, БУБЫРЕВА 2011, ГЕДИНА 2011, БУДАНЦЕВА 2014) / (ВУЛАТОВИЋ 1999,²⁸ СВЕТКОВИЋ 2000, МАРКОВИЋ 2011).

Руски аутори су се у дисертационим радовима, осим истраживањем јединица руског језика, бавили и анализом језичких јединица унутар енглеског (ПУДОВКИНА 1981, ЗУБКОВА 1986) и немачког језика (МАТВЕЕВА 2005). Контрастивном анализом обухваћени су руски и шпански (НАЗАРЕНКО 1987), руски и енглески (ХАКИМОВА 2005, МЕЩЕРЯКОВА 2009, КОЛЕСОВ 2009), руски и немачки (КОНОВАЛОВА 2001), руски и

²⁸ Библиографски податак односи се на студију *Визуелна перцепција у енглеском и српском језику (двострана контрастивна анализа глагола визуелне перцепције у енглеском и српском језику)* која представља ревидирану верзију магистарског рада *Контрастивна анализа глагола визуелне перцепције у енглеском и српском језику*, одбрањеног 1996. године на Филолошком факултету у Београду.

француски (Филатова 2009), руски, француски и енглески (Бызова 2004, Бубырева 2011), енглески и немачки (Гедина 2011), руски, пољски и енглески (Слободян 2007) језик. Јединице српског језика анализирани су у поређењу с јединицама енглеског (VULATOVIĆ 1999; SVETKOVIĆ 2000) и словеначког језика (МАРКОВИЋ 2011). Анализи су подвргавани и староруски глаголи перцепције (САФОНОВА 2008).²⁹ Перцептивна лексика анализирана је заједно с јединицама других лексичко-семантичких група (Зубкова 1986, Карандашова 2003, Глинка 2003, Жаркова 2005). И код руских и код домаћих аутора највише су истраживане језичке појаве везане за визуелну перцепцију (КРЕТОВ 1980,³⁰ ЛАСКАРЕВА 1983, VULATOVIĆ 1999, АРХИПОВА 2000, SVETKOVIĆ 2000, КОСИЦЫНА 2002, БЫЗОВА 2004, КОЛЕСОВ 2009, МУРАВЬЕВА 2008, ФИЛАТОВА 2009, МАРКОВИЋ 2011, БУДАНЦЕВА 2014), а у много мањој мери за аудитивну (ХАКИМОВА 2005, СЛОБОДЯН 2007), олфакторну (ГЕЙКО 1999, ЖИТКОВ 1999, ПАВЛОВА 2006, ОДИНЦОВА 2008), тактилну (БОРЕЙКО 2006, БУБЫРЕВА 2011), густативну (МАТВЕЕВА 2005, МАКАРОВА 2007), визуелну и аудитивну (ПРИМОВА 1983, КОНОВАЛОВА 2001), визуелну, аудитивну и олфакторну (КРЮКОВА 2003) перцепцију. Наведено потврђују и радови који не улазе у ову категорију (в. списак литературе). Анализом је ретко обухватана и лексика за означавање свих видова перцепције (РУЗИН 1995, ЛОМОНОСОВА 2004а, 2004б).

У низу радова заступљен је когнитивни, тј. концептуални приступ проблематици перцепције у језику, а феномен перцепције истражује се и у контексту језичке слике света (РУЗИН 1995, SVETKOVIĆ 2000, БЕРЕЗИНА 2001б, ХАКИМОВА 2005, РЯБИНИНА 2005, МАКАРОВА 2007, КОЛЕСОВ 2009, ФИЛАТОВА 2009, БУБЫРЕВА 2011, ГЕДИНА 2011, БУДАНЦЕВА 2014). Комбинују се функционални и историјски приступ проучавању (СЛОБОДЯН 2007), изучава наивна слика света (МАТВЕЕВА 2005), категорија резултативности као једна од универзалних појмовних категорија (КОНОВАЛОВА 2001). Анализирају се синонимски низови и синтаксичка спојивост глагола (ЛАСКАРЕВА 1983, КАРАНДАШОВА 2003). Глаголи визуелне перцепције разматрају се и из угла теорије прогнозирања („прогностика“) (КРЕТОВ 1993). У сфери интересовања је манифестација перцептивности на различитим језичким нивоима (реч, реченица, текст), често заједно.

²⁹ В. и САФОНОВА 2007. Домаћи аутори истраживали су глаголе визуелне перцепције у старословенском и грчком језику, глаголе аудитивне перцепције у старословенском преводу јеванђеља (ГРКОВИЋ МЕЉОР 2008, 2010), особине допуна глагола перцепције у српском и македонском преводу Јеванђеља по Марку и по Јовану (БОШЊАКОВИЋ 2006).

³⁰ В. и КРЕТОВ 1978, 1981а, 1981б, 1984, 1986, 1987а, 2001.

Руски аутори баве се перцептивношћу на нивоу текста и елементима ситуације који у текст уносе перцептивно значење (БАШКОВА 1995, ЛОМОНОСОВА 2004, МУРАВЬЕВА 2008, МЕЩЕРЯКОВА 2009).

Диспропорција се уочава и код радова који не улазе у претходну категорију, што ће потврдити како подаци који следе, тако и подаци дати у списку литературе.

Домаћи аутори најчешће се баве перцепцијом везано за лексику с читим перцептивним садржајем, а пре свега метафоричким значењима, семантичким и синтаксичким обележјима глагола визуелне перцепције у српском, српском и словеначком, српском и енглеском језику (ПЕТРОВИЋ 1991, 1992, СВЕТКОВИЋ 2003, МАРКОВИЋ 2007, 2012, 2013, 2014а, 2014б, РИСТИЋ 2011, МАРКОВИЋ, ЂУКАНОВИЋ 2013). Истраживана је употреба двофункционалних реченица уз глаголе визуелне и аудитивне перцепције (ПЕТРОВИЋ 1994; ВОЛНОВИЋ, ЛАТОВ-ПАПИЋ 2006), атрибуција објекта уз глаголе визуелне и аудитивне перцепције на дијахроном и синхроном плану (ПЕТРОВИЋ, СУБОТИЋ 2002), метафоричка концептуализација мириса (метафоричка значења глагола олфакторне перцепције) на материјалу српског и норвешког језика (RISTIVOJEVIĆ RAJKOVIĆ 2013). Анализирана су семантичко-синтаксичка обележја глагола аудитивне перцепције (АРСЕНИЈЕВИЋ 1992), семантичко-синтаксичка обележја глагола визуелне и аудитивне перцепције као носилаца предикације (ЦРЊАК 1999–2001), а истраживани су и значење и метафоризација глагола аудитивне перцепције у енглеском језику (СТАМЕНКОВИЋ 2009). Након упознавања с радовима домаћих и руских аутора пада у очи ширина приступа проблематици перцептивног садржаја у језику код последњих. Ту се мисли на разноврсност истраживаних јединица и на тражење перцептивне компоненте у јединицама код којих она није увек чита (нпр. АПРЕСЈАН 1980, ГЛОВИНСКАЈА 1982, 2001, РУЗИН 1995, ПАДУЧЕВА 2004), што се ређе среће код домаћих аутора.³¹ Поред тога, руски аутори предлажу и различите концепције везане за

³¹ И. Г. Рузин (Рузин 1995: 2–21) креће од поделе атрибута према статичком (атрибути-придеви) и динамичком (атрибути-глаголи) обележју („характеризующий признак“ и „проявляющийся признак“). Први се деле на објективне и субјективне, екстензионалне и интензионалне, материјалне и нематеријалне итд. Екстензионални атрибути се нпр. даље деле на аутореферентне (*лунный свет* – ’свет луны’) и еталонске: (*изумрудная ткань* – ’ткань цвета изумруда’), а представљеност датих атрибута се анализира у различитим перцептивним модусима, тј. видовима перцепције (светлост, боја, облик, величина, звук, мирис, укус, тактиљност). Аутор примећује да екстензионални атрибути код неких модуса могу да представљају центар (боја: *красный* – ’цвета крови’; облик: *квадратный* – ’в форме квадрата’; укус: *сладкий* – ’подобный вкусу сахара’), а код других периферију (величина: *гигантский*, *крошечный*; светлост: *лунный*, *фосфорический*; тактиљност: *желеобразный*, *творожистый*; звук: *кошачий*, *хриплый*; мирис: *ландышевый*, *мятный*), те у вези с тим напомиње да се наведена неравномерност одражава и на представљеност модуса у језику; „периферни“ модуси, као што су нпр. мирис и укус садрже већу количину неунификованих јединица (уп. уобичајеније *он почувствовал на губах вкус яблока, свинины, кофе* и мање уобичајено *он почувствовал на губах*

проблематику језичке интерпретације човекове перцепције света који га окружује (Н. Д. Арутјунова, Ј. Д. Апресјан, Ј. В. Падучева, Г. А. Золотова, А. В. Бондарко), чиме покушавају да осветле питање перцептивности у језику.

Унутар концепције Н. Д. Арутјунове (АРУТЈУНОВА 1998: 1–4, 11–12, 408–428) истражују се: веза између језичке идентификације и идентификације нашег окружења путем процеса перцепције, принципи утврђивања идентичности и њихова повезаност с формирањем (у говору) значења које идентификује („идентифицирующее значение“), веза између функције идентификације и функције предикације. Човек идентификује објекте око себе, пре свега, по обележјима који се визуелно перципирају. Чином идентификације установљава се идентичност објекта са самим собом путем поређења својстава, обележја, чињеница и сл. (добijenих непосредним посматрањем („наблюдение“) или путем информационих канала) са знањима или утисцима произашлим из ранијег искуства.³² У оквиру датог система³³ предикати, а тиме и

яблочный, свиной, кофейный вкус). Модуси боје и облика су прототип еталонности, а прототип аутореперентности је светлост. Анализу атрибута-глагола аутор заснива на тврдњи да обележје не мора само „бити“ у предмету, већ се може и манифестовати (*яблоко краснеет в листве, цветок пахнет, ворона каркает*), што се с лингвистичке тачке гледишта изражава глаголом. На основу односа статичког и динамичког обележја међусобно се пореде: 1) модуси код којих је примарна статика (боја, укус); 2) модуси код којих је примарна динамика (звук, светлост, мирис); 3) модуси код којих се већина њихових обележја не испољава (форма, величина, тактилно). Поред разматрања особености природе атрибута на нивоу речи, аутора занима и како се природа модуса испољава „унутар“ речи, тј, по којем се принципу номинују перцептивни атрибути, и при томе закључује да су тип мотивних речи и значења од њих грађених атрибута каузирани концептуалном природом модуса, те да природа језичког перцептивног модуса (и шире – концептуална категорија у језику уопште) није монолитна. В. и Рузин 1994.

Потребно је поменути да је перцептивна компонента учавана и код разноврсних јединица српског језика. Реч је о лексици за означавање перцепције звука. Класификујући лексеме српског језика које одражавају звук, А. Тертична (ТЕРТИЧНА 2003: 137–138) издваја поткласе лексичких јединица за означавање: 1) звука као физичке појаве (нпр. *тутњава, шкрипа, бука, зујање*); 2) звука као физичке активности, тј. као резултата покрета (нпр. *ударати, лупати, куцати*); 3) звука као појаве природе (нпр. *хучати, трескати, грмети*); 4) гласова животиња и птица (нпр. *цвркутати, гакати, кокодакати*); 5) гласова музичких инструмената (*свирати, гудети, бубњати*); 6) гласа човека (нпр. *проговорити, вршитати, шаптати*); 7) звукова предмета који су се појавили као резултат делатности човека (нпр. *бректати, рондати*). Унутар лексике која одражава звук ауторка издваја и јединице „које означавају потпуно или делимично одсуство звука и дочаравају звучну слику тишине“ (нпр. *ћутати, глухоћа, мук, тишина*).

³² У складу с наведеним, основне комуникативне функције реченице су идентификација предмета и предикација. Тако значење речи испуњава једну од наведених улога, што је у складу с логичко-комуникативним приступом значењу по којем се семантички садржај речи формира под утицајем њене улоге у реченици. Разликујући се по првобитној синтаксичкој функцији, речи (класе речи) се разликују и по општим семантичким обележјима. Захваљујући речима са функцијом идентификације (деиктичке речи, властите и заједничке именице) адресат може да изабере потребну ствар из поља непосредне или посредне перцепције. Међу семантичким предикатима издвајају се: 1) речи које имају само појмовни садржај (сигнификат) и немају могућност денотације (нереферентне речи) – придеви и глаголи (монофункционални знакови), 2) речи које могу имати и сигнификативни и денотативни садржај – заједничке именице (бифункционални знакови) (АРУТЈУНОВА 1998: 1–4, 1976: 326–329).

³³ Све што следи в. и у АРУТЈУНОВА 1988: 106–120.

предикати перцепције, доводе се у везу с типовима модуса (издвајање типова модуса истовремено значи и издвајање предиката, будући да се они најчешће подударaju са семантиком модуса – пропозиционалног односа³⁴). Експлицитни модуси,³⁵ деле се у односу на перцептивни (сензорни), ментални (когнитивни, епистемички), емотивни и волитивни план. У први улазе модуси чулне перцепције: *видеть*, *слышать*, *чувствовать*, *замечать*, *ощущать*, *слышно*, *видно* и др. Разматрање перцептивних глагола своди се, пре свега, на визуелну перцепцију, њене перцептивне и менталне компоненте (епистемичка значења перцептивних глагола) што је у вези с могућношћу инверзије модуса и пропозиција, која и зависи од семантике глагола.³⁶ Будући да су оријентисани на актуелно стање (човек перципира индивидуалне објекте који непосредно улазе у његову перцептивну зону), предикати перцепције нису пропозиционално усмерени, али ипак на различите начине и у различитом степену развијају епистемичке смислове, а заједно с њима и способност увођења пропозиције, преузимајући тако функцију глагола пропозиционалног односа, чије је значење непосредно повезано с менталним модусом. Когнитивни циклус код предиката перцепције развија се од перцепције к знању: когнитивна компонента је за глаголе перцепције другостепена, она произлази из перцептивних смислова и мотивисана је њима. Као епистемички најактивнији издваја се глагол *видеть*, који показује да се перцептивни модус може непосредно преображавати у епистемички, тј. да глаголи перцепције имају могућност да уводе зависну реченицу. У складу с тим, реченице визуелне перцепције деле се на перцептивну и епистемичку пропозицију. Осим информација о боји, светлости, форми, раздаљини, чврстини, у вид су укључене и процедуре препознавања, класификације, интерпретације, установљавања каузалних и других веза. Епистемички смислови тако одвлаче виђење („видение“) од спољашњег света и усмеравају га на унутрашњи свет, па означавајући „унутрашњи вид“, глагол *видеть* долази у синонимски однос с глаголима *понимать* и *сознавать* (*осознавать*, *осознать*). Лични субјекат перцептивног глагола је синкретичан, у њему су смештене две улоге – улога субјекта искуства, перцепције („experienter“) и улога субјекта

³⁴ Ауторка ипак прави разлику између ових категорија. Основна особина пропозиционалног односа је његова способност да установи везу између говорног лица (субјекта) и пропозиције, а модус преноси тежиште на однос садржаја исказа према стварности, који постулира говорно лице (АРУТЈОНОВА 1998: 408, 1988: 106).

³⁵ Термин *експлицитни модус* ауторка преузима од Ш. Балија и употребљава га у значењу модуса одвојеног од диктума (пропозиције) (АРУТЈОНОВА 1998: 409, 1988: 106).

³⁶ О пропозицији в. и у АРУТЈОНОВА 1973, 1976: 21–80 (Глава 1. *Пропозиција и глаголы пропозитивного отношения*).

менталне активности, агенса. У вези с наведеним, издвајају се следеће менталне операције које прате визуелну перцепцију: 1) таксономија, 2) идентификација (препознавање), 3) интерпретација, 4) откривање импликација.

Перцептивност се у руском језику истражује у вези са семантичким улогама учесника ситуације перцепције, просторним и временским односима, деиктичким језичким јединицама и категоријама (вид и време), наивном сликом света, комуникативним регистрима (наративни или репродуктивни режим књижевног текста). Она је, дакле, повезана са семантиком аспектуалности и темпоралности. Перцептивност („перцептивность“ / „наблюдаемость“) се препознаје као обележје процесуалне ситуације, које произилази из самог садржаја процесуалности (БОНДАРКО 2001: 132–135), односно под перцептивношћу се има у виду језичка и говорна интерпретација појава спољашњег света из угла перцептора, заснована у првом реду на визуелној (и аудитивној) перцепцији (БОНДАРКО 2002: 273–285).³⁷

Све наведено подразумева разноликост погледа на семантику перцепције и њену језичку интерпретацију, која не мора увек подразумевати употребу лексике с читим перцептивним садржајем. А за ово истраживање важни су појмови који су део концепција из управо поменутих области изучавања. Реч је, пре свега, о појмовима (елементима семантике јединица за означавање сензорне перцепције) *перцептор* („наблюдатель“), *експеријент изван кадра* („эксперимент за кадром“), *измењена дијатеза*, *дијатеза с перцептором* или *дијатеза с експеријентом изван кадра* („диатетический сдвиг“, „мена диатезы“, „диатеза с наблюдателем“, „диатеза с экспериментом за кадром“).

У НОСС појам *перцептор* („наблюдатель“) Ј. Д. Аapresјан (АПРЕСЯН 2003а: XLIII) дефинише у оквиру одреднице *оквир посматрања (перцепције)* („рамка

³⁷ Појам *перцептор* обухвата адресанта и адресата, а у писаном језику „аутора, наратора, јунаке, неодређено мноштво реалних и потенцијано могућих лица, која перципирају означену ситуацију“ (БОНДАРКО 2002: 273). Овде ће се термин *перцептор* употребљавати за означавање садржаја који подразумева појам „наблюдатель“ (в. ниже), иако би у својству превода са руског више одговарао термин *посматрач*. Посматрач, међутим, имплицира првенствено визуелно запажање. Будући да се у овом истраживању језичке појаве које подразумевају посматрача вежу и за друге видове перцепције, сврсисходнија је употреба термина *перцептор*. Истовремено, жели се направити разлика између термина *перципијент*, којим се у домаћој литератури именује реалан субјекат перцепције, и појма који обухвата термин „наблюдатель“.

Појам *посматрач* употребљава Љ. Поповић (ПОПОВИЋ 2009), бавећи се концептуализацијом просторних односа у српском и украјинском језику (на материјалу глагола кретања). Учесника ситуације са улогом *посматрача* помиње С. Ристић (РИСТИЋ 2007) у вези с речима „експерименталне семантике“ (према руској литератури).

наблюдения“).³⁸ Оквир посматрања је део значења лексеме (или друге језичке јединице) у којој се фиксира положај лица у односу на реалне актанте.³⁹ Перцептор („наблюдатель“) је онај ко перципира („воспринимает“) чулним органима или мисаоно посматра одређену ситуацију. То је, у ствари, лице које се претпоставља код сваког исказа, јер чак и најједноставнији исказ типа *Идет дождь* подразумева постојање некога ко ту кишу перципира (види, чује). Овај тип перцептора Ј. Д. Аפרесјан назива тривијалним. Међутим, управо због тога што је тривијални перцептор увек присутан, нема потребе да се посебно помиње. Фигура перцептора („фигура наблюдателя“) постаје нетривијална када је лексикализована или граматикализована, тј. када представља део значења неке језичке јединице, а не целог исказа. При томе је потребно разликовати спољашњег (онај ко посматра ситуацију са стране) и унутрашњег (онај кога говорно лице замишља као учесника ситуације) перцептора. Последњи се може назвати фиктивним актантом ситуације.⁴⁰

За Ј. В. Падучеву (ПАДУЧЕВА 1998а: 24) перцептор („наблюдатель“) је учесник ситуације означене глаголом са семантичком улогом⁴¹ експеријента („Эксперидент“ =

³⁸ Оквир посматрања представља део тумачења језичких јединица. Тумачење се може састојати од пет делова, од којих ниједан није обавезан: асерција (део значења језичке јединице који се може негирати), пресупозиција (део значења језичке јединице који се не може негирати), модални оквир („модалная рамка“), оквир посматрања и мотивација (део значења језичке јединице у којој се објашњава зашто је била предузета њоме означена радња). Аналитичко значење одређене језичке јединице (лексичке или граматичке) или заједничког дела значења неколико језичких јединица дефинише се на специјалном семантичком метајезику (нпр. *X требует P от Y-a* = 'X хочет, чтобы Y сделал P; X считает, что Y должен сделать P; X говорит Y-у, чтобы Y сделал P; X говорит это потому, что считает, что Y должен сделать P'). Реч је о упрошћеном подјезику руског језика чији се основни лексикон састоји од релативно малог броја семантичких примитива (АПРЕСЯН 2003а: XXXV, XLIX, XLII).

³⁹ Актант лексичке јединице X је реч (група речи или реченица) која означава обавезног учесника ситуације, чији назив и представља X (АПРЕСЯН 2003а: XXII). Више о томе в. ниже.

⁴⁰ Према Н. Ј. Муравјовој (МУРАВЬЕВА 2008: 7–10) појам *перцептор* („наблюдатель“), како га схватају у оквиру лексичке семантике често не означава позицију субјекта модуса утеловљеног у одређени текст, већ начин добијања информације као резултата властитог менталног искуства. Ауторка сматра да појам лексикализованог или граматикализованог перцептора не треба супротстављати текстуалном (тривијалном) јер је перцептивни модус, утеловљен у контекст, услов за реализацију лексикализоване или граматикализоване перцептивности. Подела на тривијалног и нетривијалног перцептора у оквирима фрагмента текста је према ауторки вештачка, а критеријум за уврштавање глагола у поље перцептивности је могућност његове употребе у репродуктивном регистру, тј. у актуелно-процесном временском значењу (нпр. може се рећи *В углу он рассматривает фотографии*, али се не може рећи **В углу он распознавал фотографии* или **Он сидел и распознавал*).

В. и ИВАНОВА 2004: 104–117. Истражујући перцептивност у номинативним реченицама ауторка примећује да се фигура перцептора („фигура наблюдателя“) донекле разликује од субјекта перцепције који се у наведеним реченицама издваја традиционалним лингвистичким методама. Ауторка пореди два тумачења, те разматра номинативне реченице и из угла нових метода издвајања перцептивних компонената у језику.

⁴¹ Појам *семантичка улога* („семантическая роль“) води порекло од појма *падежки оквир* („падежная рамка“). Семантичка улога карактерише учесника ситуације на денотативном нивоу, тј. с тачке гледишта места одговарајућег објекта у ситуацији означеној глаголом. Улоге су нпр. Агенс,

субјект перцепције („восприятия“) и, шире, било којег унутрашњег стања) у комуникативном рангу „изван кадра“.⁴²

Појам *комуникативни ранг*⁴³ Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 1997: 18, 21–22) уводи при одређивању појма дијатезе (подудараче семантичких улога учесника ситуације и синтаксичких позиција).⁴⁴ Комуникативни ранг одражава степене тематског издвајања учесника ситуације, коју означава одређени глагол. Он карактерише учесника с прагматичке тачке гледишта, тј. у односу на фокус пажње говорног лица. Субјекат и (директни) Објекат су учесници који се налазе у Центру (фокусу зоне пажње), док остали учесници улазе у Периферију те зоне. Међутим, учесник ситуације не мора бити синтаксички изражен (ранг Нула), јер се може налазити изван граница Периферије – учесник-перцептор („участник-Наблюдатель“), тј. перцептор

Инструмент, Адресат, Место (ПАДУЧЕВА 1997: 18, 21). Називи улога често се пишу великим почетним словом да би се указало на разлику у односу на уобичајене семантичко-синтаксичке појмове. Овде ће се називи улога писати малим словима, осим у ситуацијама када се разматрају радови у којима се дати називи друкчије означавају.

⁴² Термин *experienter* на различите начине се преноси у руски и српски језик или преводи, нпр. *субјекат искуства* (АРУТЈОНОВА 1988, 1998), *експериенцер* (КУСТОВА 1998), *доживљавач*, *експериенсер* (СУБОТИЋ, БЕЛАКОВИЋ 2005), *доживљавач* (РИСТИЋ 2007), *експеријент* (МАРКОВИЋ 2011, 2012). Под овим термином подразумева се субјекат предиката који описују ситуације његовог унутрашњег света (нпр. *видеть*, *слышать*) (КУСТОВА 1998: 31) или доживљавач неког стања, насталог без учешћа његове воље (СУБОТИЋ, БЕЛАКОВИЋ 2005: 63). Дати семантички тип М. Алановић (АЛАНОВИЋ 2005: 163, 165–167) разматра унутар агентивног семантичког поља, те га именује рецептивним агенсом или рецептором („појам захваћен неким унутрашњим збивањем које може бити иницирано споља“). Реч је о најнижем степену агентивности.

⁴³ Комуникативне рангове ауторка први пут издваја у Падучева 1997, 1998а. В. и Падучева 1998б, 2000, 2001б, 2004.

⁴⁴ Дијатезу Ј. Д. Апресјан (АПРЕСЯН 2006а: philology.ru) дефинише полазећи од прототипског односа између семантичких и синтаксичких актаната унутар глаголских лексема. Реч је о односу који подразумева да сваком семантичком актанту одређене лексеме одговара један синтаксички актант и обрнуто (уп. класу глагола *прибивать*, *привинчивать*, *приклепывать*, *пришивать* с пет семантичких и пет синтаксичких актаната: агенс (ко), пацијенс (шта), пацијенс/место (на шта), инструмент (чиме, нпр. *чекићем*), средство (чиме, нпр. *ексерима*). Дијатеза је, дакле, подударност семантичких и синтаксичких актаната лексеме. При томе је речничка дијатеза глагола она која му је својствена у најједноставнијој личној форми (нпр. дијатеза агенс ↔ субјекат, пацијенс ↔ директни објекат, пацијенс/место ↔ предлошки објекат, инструмент ↔ индиректни објекат, средство ↔ индиректни објекат за глаголе типа *прибивать*. Код низа глаголских лексема могућа је промена дијатезе („мена диатезы“), тј. неподудараче семантичких и синтаксичких улога актаната лексеме.

Тумачења дијатезе у домаћој литератури в. нпр. у Белић 1969: 200–209, Станојчић, Поповић 2008: 108–110.

Ситуација неподударача семантичких и синтаксичких актаната најчешће се веже за пасив. У пасивној конструкцији радњу врши други актант. Са структурне тачке гледишта он представља други актант пасива, а са семантичке контра-субјект (традиционално – допуна пасива или агентивна допуна), будући да стоји наспрот субјекту, као што пасив стоји наспрот активу (ТЕНЬЕР 1988 (TESNIÈRE 1959): 122–124).

(„Наблюдатель“) или експеријент („Эксперидент“) који има ранг Нула.⁴⁵ Циљ увођења појма комуникативног ранга је да се постигне контраст између Субјекта и Објекта, с једне стране, и других формалних чланова реченице. Тај контраст има комуникативну важност јер испуњава одређену прагматичку функцију.⁴⁶

Појам перцептор („наблюдатель“) део је тумачења наивне слике (модела) света. Детаље наивног модела света, онако како су представљени у језику, Ј. Д. Апресјан (АПРЕСЯН 1995в: 629–650, 1997а: 272–289) открива изучавањем деиксе у саставу лексичких и граматичких значења. Деиктична лексика одражава одређени систем појмова који се може назвати наивном физиком простора и времена. Реконструкција наивног модела света – наводи аутор – омогућава измену стратегије описивања језичких значења, јер се у оквиру наведеног модела она не повезују директно с чињеницама стварности већ кроз упућивање на одређене детаље наивне слике света (како је она представљена у одређеном језику), што пружа могућност, између осталог, за откривање неких фундаменталних принципа формирања језичких значења. У наивној слици света начин перцепције има приоритет над стварним стањем ствари, а када се он не поклапа с чињеницама, предност се при формирању исказа даје перцепцији (начин на који говорно лице перципира простор и време важнији је од фактичког простора и времена). Као кључне аутор издваја следеће појмове и опозиције деиксе: говорно лице (ја, фигура говорног лица), опозиција „ја – не ја“, примарна и секундарна деикса, временска и просторна деикса, фигура перцептора („фигура наблюдателя“), релативна и апсолутна оријентација (деиктичка и недеиктичка стратегија схватања). Дати појмови укључују се у тумачење наивног модела света, у

⁴⁵ Исто што и ранг „изван кадра“ („За кадром“). Ранг „изван кадра“ приписује се учесницима ситуације који не могу бити изражени помоћу синтаксичког актанта глагола. Перцептор („Наблюдатель“) не може бити синтаксички изражен и налази се изван кадра, али у посебном положају који представља деиктички оквир („дейктическая рамка“, тј. „рамка наблюдения“ према Ј. Д. Апресјану) (ПАДУЧЕВА 1998а). Исто означавају и термини *дијатеза с перцептором* („диатеза с Наблюдателем“) и *дијатеза с експеријентом изван кадра* („диатеза с Эксперидентом за кадром“). В. и ПАДУЧЕВА 2007а.

Истражујући класу експеријенцијалних предиката („эксперинцијалне предикаты“), више представљену ситуацију Г. И. Кустова (КУСТОВА 1998: 31–32) описује терминима правилности-неправилности („правильности–неправильности“): у правилним структурама експеријент („эксперинцент“) има функцију субјекта (нпр. *Х види*), док у неправилним има нижи синтаксички статус или га уопште нема (нпр. у конструкцијама типа *показалась луна*).

⁴⁶ О томе в. и у ПАДУЧЕВА 2000, 2004, 2009а.

Појмове „нулта позиција“ или „позиција за кадром“ код нас употребљава С. Ристић (РИСТИЋ 2007) при анализи семантичког пасива у деривираним метонимијским значењима глагола типа *стезати, тискати, притискати, давити* (глаголи са улогом доживљавача).

којем говорно лице организује семантички простор исказа и систем деиктичких речи, будући да је он оријентир за одређивање полазне тачке времена и простора.⁴⁷

За семантички опис језичких јединица кроз наивни модел света и фигуру перцептора важна је и граматичка категорија вида. Како примећује Ј. Д. Апријан (АПРЕСЯН 1980: 8–9) у наивне појмове, за разлику од научних, често улази указивање положаја перцептора у односу на предмете који се посматрају.⁴⁸ На пример, може се рећи *В те времена дорога кончалась около леса* независно од тога да ли замишљамо некога да се креће по путу или не, јер је реч само о саопштавању да се крај пута подударао с почетком шуме. Међутим, промена граматичког вида глагола *кончатся* потпуно мења слику, па тако фраза *Дорога кончилась около леса* уводи фигуру перцептора, реалног или замишљеног, који се креће по путу. Такво семантичко разликовање свршеног и несвршеног вида својствено је и глаголима *начинаться, доходить, обрываться, поворачивать*.⁴⁹

Претходном списку М. Ј. Гловинска (ГЛОВИНСКАЯ 2001: 113–114, 1982: 95–96) додаје пар *изменять – изменить* (направление) и неке глаголе мотивисане глаголима *вести* и *идти*: *подводить – подвести, приводить – привести, выводить – вывести* (*Из леса выводит другая дорога – Эта дорога вывела нас из леса*), *доводить – довести, заводить – завести, обходить – обойти, отходить – отойти, переходить – перейти, подходить – подойти, проходить – пройти*. Форме свршеног вида датих глагола у неким случајевима траже да смисао 'перцептор који се помера' буде формално изражен: *Эта дорога вывела нас из леса / *Эта дорога вывела из леса / Дорога выводит из леса*.⁵⁰

⁴⁷ В. и БОЛДЫРЕВ 2000.

⁴⁸ Дефинисати значење неке језичке јединице значи експлицирати наивни појам („наивное понятие“) који се њоме изражава. Описати наивни појам значи описати неку чињеницу, ситуацију перцепције (положај перцептора „положение наблюдателя“ у односу на чињеницу која се описује) и говорну ситуацију (АПРЕСЯН 1980: 6).

⁴⁹ Однос перцептивности и семантике глаголског вида заснива се на неопходности разликовања оријентационих елемената граматичких значења видских форми и перцептивности као семантичког обележја исказа. Иако глаголи оба вида могу бити и део перцептивних и део неперцептивних исказа, граматикализација перцептивности је ограничена односом несвршеног и свршеног вида, који се заснива на чињеници да несвршени вид, за разлику од свршеног, има способност представљања унутрашње темпоралне ситуације (БОНДАРКО 2004).

⁵⁰ О улози фигуре перцептора („фигура наблюдателя“) у видско-временској семантици в. у МЕЦЕРЯКОВА 2009.

У анализу просторне семантике глагола кретања у руском и украјинском језику Љ. Поповић (ПОПОВИЋ 2009), поред основних елемената категоријалне ситуације просторне локализације (објекта локализације, просторног локализатора и оријентира, в. РИПЕР 2001: 42), уводи „положај посматрача, који свако кретање додатно профилише као удаљавање, промицање или приближавање“.

Аспектуална својства „географске“ употребе глагола кретања Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 2004: 388–390) разматра на плану модела семантичке деривације која повезује нпр. глагол *проходитъ* у основном значењу циљног померања субјекта у простору са стативним значењем. Стативно значење појављује се уз субјекат који означава непокретни просторни објекат: *Дорога проходит через лес*. Семантика таквих форми садржи претпоставку (замисао) перцептора („наблюдателя“) који се креће дуж објекта у познатом правцу: *После переправы дорога уходит влево*. Материјал за семантику свршеног вида даје перцептивни догађај: *У сторожски тропинка повернула направо и спустилась к реке / Тут река повернула влево*. Код географских глагола несвршени вид разликује се од свршеног по томе што се у семантици несвршеног вида премештање перцептора може само замишљати (идеја премештања у мислима претпостављеног погледа перцептора). Истовремено је њему познато све у вези с „пређеним“ путем. Семантика свршеног вида претпоставља перцептора који реално иде по путу, а на том путу он може откривати различита својства неког дела објекта по којем се креће.⁵¹

Руски аутори виде везу између просторне и перцептивне компоненте у семантичком садржају предиката типа *встретитъ* (нпр. *В коридоре он встретил Петю*) и *показаться* (нпр. *Из-за угла показался грузовик*) (КУСТОВА 1999: 229–238).

Ни репродукција (у тексту) ситуације непосредне перцепције није могућа без одговарајућих језичких средстава и присуства перцептора („нарратор в роли наблюдателя“): о репродуктивном регистру унутар текстовне категорије комуникативних типова или регистара в. у (ЗОЛотова, ОНИПЕНКО и др. 1998: 394);⁵² о категорији времена као средству диференцијације комуникативних регистара и утицају семантике употребљених глагола на карактеристику текста (уп. глаголске радње које се могу перципирати током трајања, нпр. *лечь, мигать, ложиться* и обележја, стања која се идентификују чулним органима, нпр. *синеет, мрачнеет, липнет, журчит*) в. у (ЗОЛотова 1982: 332, 345); о односу фигуре перцептора и деиксе у наративном тексту,

⁵¹ В. и. ПАДУЧЕВА 2007б.

⁵² Репродуктивни регистар (за који је карактеристично актуелно време предиката и конкретно-референтна семантика именских група) је фрагмент текста у оквиру којег се реализује семантика перцептивности. Перцепција се не разматра као извор добијања, већ као начин формирања информације која се преноси. Репродуктивни регистар маркирају, пре свега, прави перцептивни предикати (*видеть, слышать, виднеться, видно, слышно*), лексеме које својим коренима предају идеју звука, боје, мириса и сл.; просторно-оријентисане лексеме и др. Сва наведена средства непосредно се односе на перцептивност лексикализовану у глаголу. Улога перцептивно маркираних глагола у организацији репродуктивног регистра зависи од „нивоа“ перцептивности у њиховој семантици (МУРАВЬЕВА 2008: 8).

тј. односу канонске и наративне говорне ситуације (разлици у интерпретацији (примарних и секундарних) егоцентричних елемената у њима) в. у (ПАДУЧЕВА 2008а: 273–285); о вези између варијаната временске оријентације и варијаната перцептивности у књижевним текстовима (тачка временске оријентације изводи се из прототипа, тј. реалног тренутка у којем се одвија комуникација између адресанта и адресата) в. у (БОНДАРКО 1999: 10).⁵³

Овим прегледом жели се указати на могућу ширину изучавања перцептивности у језику: од јединица са очитим перцептивним значењем до јединица чији семантички садржај претпоставља присуство субјекта перцепције, од перцептивног значења на лексичком нивоу до перцептивности у тексту. Иако се на сваком нивоу откривају нове могућности изражавања перцептивног значења, и ситуацију перцепције означену перцептивним глаголом и ситуацију перцепције у тексту повезује субјекат перцепције – реалан или претпостављен. Он је обавезни део ситуације перцепције, па тако и семантичког садржаја перцептивних глаголских лексема, али, као што је већ показано, унутар дате ситуације он може имати различит статус. Разматрање ситуација које описују глаголи перцепције захтева додатни осврт на садржај и употребу (у лингвистичкој литератури и у овом истраживању) појмова *валентност (спојивост, реакција, допуна), семантичка улога, лексема* с којима је уско повезано и питање лексичког значења.

Валентност (од лат. *valentia* – снага) се у лингвистици дефинише као способност речи да улази у синтаксичке везе с другим елементима. Овај појам први је у лингвистуку увео С. Д. Кацнелсон 1948. године (*О грамматической категории*, у: *Вестник Ленинградского университета*, № 2), док га је у западноевропску лингвистику увео Л. Тенијер 1959. године (*Éléments de Syntaxe Structurale*).⁵⁴ Дати термин Л. Тенијер употребљава само у односу на глаголе, а њиме означен појам дефинише као број актаната који се могу припајати глаголу. С. Д. Кацнелсон заступа

⁵³ В. и БОНДАРКО 2004.

О важности компоненте *перцептор* („наблюдатель“) за разматрање ситуације перцепције у тексту и о различитим начинима представљања ситуације перцепције у тексту в. у ЛОМОНОSOVA 2004а, 2004б.

О опозицији маркираних и немаркираних предиката (визуелне и аудитивне перцепције) и у тексту моделираних ситуација перцепције, тј. о важности категоријалног типа субјекта (извора или произвођача звука) за реченице које репродукују аудитивну перцепцију при преносу у контекст визуелне перцепције (уп. *Я смотрю / вижу, как / что бабушка гремит у плиты кастрюлями / Я смотрел, как он шуришал страницами* – лични субјекат и аудитивни акционални глагол и *Я смотрел, *как страницы шуришали* – предметни субјекат и неакционални глагол) в. у СИДОРОВА 2000.

⁵⁴ М. Ивић (IVIĆ 1996: 182) бележи да се о томе да треба већу пажњу посвећивати питањима синтаксичке валентности (конструкционим могућностима речи) први гласније изјашњавао француски слависта L. Tesnière.

шире схватање појма валентности, као опште способности речи за спојивост (ЛЭС 1990: 79–80).

Првобитно С. Д. Кацнелсон (КАЦНЕЛСОН 1948: 132) валентност дефинише као својство речи да се на одређени начин реализује у реченици и улази у одређене комбинације с другим речима. У (КАЦНЕЛСОН 1987: 20–21, 25) аутор и даље валентност одређује као синтаксичку потенцију која произилази из лексичког значења речи, тј. као способност речи да припоји другу реч, али наглашава да је валентност више од тога. Будући да се под валентношћу има у виду способност значења да садржи празна места која траже да буду попуњена, јасно је да такву способност немају све речи. Њу имају предикати, чија се валентност и одређује бројем места која они отварају. При томе се под попуном нема у виду граматички објекат (иако термин *објекат* садржи у себи идеју валентности), будући да празна места код глагола може попуњавати и субјекат, а у низу случајева и прилошка одредба. Валентност може бити формална и садржинска. Прва је повезана с одређеном формом и условљена је синтаксом језика, а друга зависи искључиво од значења речи.

Резултати истраживања Л. Тенијера у области синтаксичке валентности (ТЕНЬЕР 1988 (TESNIÈRE 1959): 117–118, 122–124) и термиолошки апарат који је он представио и даље су актуелни. Аутор полази од схватања да центар реченице чини глаголски чвор који подразумева радњу, учеснике и околности, што на плану структурне синтаксе представљају глагол и њему директно подређени актанти (именице или њихови еквиваленти) и сирконстанти (прилози или њихови еквиваленти). Док глагол изражава процес, актанти су жива бића или предмети који учествују у процесу, па тако глаголи са два актанта изражавају процес у којем учествују два лица или предмета. При томе различити актанти врше различите функције у односу на глагол којем су потчињени. Актанти се означавају редним бројевима, а редни број актанта никада не може бити већи од броја актаната потчињених глаголу. Са семантичке тачке гледишта први актант је онај ко врши радњу (субјекат у традиционалној граматички), док је други актант онај ко осећа на себи радњу – објекат (директни објекат или објекатска допуна у традиционалној граматички). Независно од тога да ли се ради о првом или другом актанту (субјекту или објекту), са структурне тачке гледишта, потчињени елемент увек представља допуну речи којој се потчињава. На тај начин субјекат је допуна иста као и све друге допуне.

Традиционално дељење реченице на субјекат и предикат, у светлу поделе на дубинску и површинску структуру, подвргава сумњи и Ч. Филмор (ФИЛМОР 1981а

(FILLMORE 1968): 369–495), подржавајући тако погледе Л. Тенијера. Аутор предлаже универзални систем дубинских падежа, који се заснива на тврдњи да падешки елементи, факултативно повезани с конкретним глаголима, заједно с правилима формирања субјекта треба да служе као објашњења за различита ограничења на истовремено појављивање речи у реченици. Субјекат може бити у различитим односима с глаголом, он може наступати нпр. као Агенс (*Џон је разбио прозор*) или Инструмент (*Чекић је разбио прозор*). Појам дубинских падежа Ч. Филмор (Филлмор 1981б (FILLMORE 1977): 497–499) доводи у везу с облашћу семантике која се може назвати унутрашњом за разлику од спољашње. Тако теорија дубинских падежа доприноси опису семантичких валентности, које се могу упоредити с описом синтаксичких валентности предложених у радовима Л. Тенијера и неких других аутора. Један од најважнијих елемената теорије дубинских падежа је *падешки оквир* („frame“), чија функција је да повеже описивања ситуација и дубинске синтаксичке представе, а тај се задатак решава путем приписивања семантичко-синтаксичких улога конкретним учесницима ситуације која је приказана реченицом.⁵⁵

Валентност се у (ПИПЕР, КЛАЈН 2013: 188) одређује као „особина глагола (и других речи непредметног значења) да у реченици отварају или не отварају одређени број синтаксичких позиција. Глаголи могу бити невалентни (или авалентни), нпр. *раздањивати се*, када не допуштају да у реченици буде ни субјекта ни допуне, једновалентни, нпр. *стајати* (*Она стоји* – само субјекат), двовалентни, нпр. *читати* (*Она чита новине* – субјекат и објекат), тровалентни (нпр. *поклањати книгу брату* – субјекат, директни објекат и индиректни објекат), четворовалентни, нпр. *преводити* (*Он преводи књигу са чешког на словачки* – субјекат, објекат и две допуне)“.

Као важну синтаксичку особину речи, из угла теоријске семантике и лексикографије, Ј. Д. Апресјан (АПРЕСЯН 1995б:120–121, 125–126) издваја активне семантичке валентности, будући да свакој валентности речи одговара променљива у тумачењу њеног значења. Семантичке валентности произилазе из лексичког значења речи и карактеришу је као конкретну јединицу, различиту од других лексичких

⁵⁵ В. и FILLMORE 1972: 1–24, ФИЛЛМОР 1983: 74–122. О падешкој теорији Ч. Филмора в. у КАЦНЕЛСОН 1988: 110–117. Идеје, сличне Филморовим, о потреби да се поред броја актаната (аргументата) указује и њихова улога (семантички садржај), развијао је и Ј. Д. Апресјан. В. АПРЕСЯН 1968, 1969а, 1969б.

јединица. Валентности подразумевају одређени садржај или улоге (према Ч. Филмору), као што су субјекат, објекат, инструмент и др.⁵⁶

Према (ПИПЕР, АНТОНИЋ 2005: 303) предикати означавају ситуативне односе у којима учесници ситуације имају одређене функције, тј. семантичке улоге као што су агенс, инструмент, место. Тако предикат, поред тога што означава однос у ситуацији означеној реченицом с тим предикатом, садржи и општу информацију о могућим семантичким улогама учесника у датом односу. Семантичке улоге су, према томе, врло опште, категоријалне природе, те у конкретним реченицама добијају одређени лексички и граматички облик: „Другим речима, избор предиката истовремено је и избор категоријалне информације о функцијама учесника у односу означеном предикатом. То категоријално значење, у зависности од типа предиката, у неким случајевима може, а у неким случајевима мора бити конкретизовано лексичким значењима речи које носе непредикатски делови реченице“.

Потребно је напоменути и да не постоји јединствен списак семантичких валентности, али и да се оне не могу произвољно издвајати, јер је реч о „хијерархијски повезаним општим и појединачним семантичким категоријама самог језика, при чему у сваком природном језику постоји оптимални праг њиховог цепања, који говорно лице интуитивно осећа“ (ВАСИЉЕВ 1981: 38; 1982а: 12).⁵⁷

У прилог реченом иде и напомена о немогућности да се увек са сигурношћу одреди семантичка улога актанта. Приписивање улоге другом учеснику ситуације

⁵⁶ Аутор предлаже следеће типове валентности: субјекат (*Поезд ← движется*), контрагент (*покупать → у кого*), глава (*вина <ходатайство> → перед коллективом*), објекат (*гладить → руку*), садржај (*знать → об отъезде*), адресат (*сообщать → собравшимся*), прималац (*давать → детям*), посредник (*передавать → через секретаря*), извор (*брать → в кассе взаимопомощи*), место (*жить → там*), почетна тачка (*идти → оттуда*), крајња тачка (*идти → туда*), маршрута (*идти → по дороге*), средство (*клеить → клеем*), инструмент (*печатать → на машинке*), начин (*относиться → с почтением*), услов (*компромисс → на этих условиях*), мотивација (*наградить → за храбрость*), узрок (*радоваться → подарку*), резултат (*красить → в красный цвет*), циљ (*стремиться → к общему благу*), аспект (*превосходить → по количеству*), количина (*больше → на метр*), рок (*отпуск → на два месяца*), време (*встреча <свидание> в восемь часов*). При томе „су значења субјекта, објекта, главе, контрагента, садржаја, адресата, примаоца увек део значења одговарајуће предикатске речи; значења почетне тачке, крајње тачке, инструмента и средства чешће су садржај семантичке валентности, него чисто граматичке зависности; сва остала значења чешће су садржај чисто граматичке зависности, него семантичке валентности“.

⁵⁷ Семантичке функције актаната (аргумената) М. Л. Васиљев (ВАСИЉЕВ 1981: 28, 38) назива и виртуелним синтагматским семама предиката, чији број зависи од прага дељивости. Уједно аутор указује на важност поделе значења на предикатска, чији садржај одражава својства и односе предмета и непредикатска – одражавају саме предмете као носиоце својства и односа. Реч је, у ствари, о садржајима својственим предикатима и актантама. Док први по правилу чине конструктивно језгро реченице, те садрже парадигматске и синтагматске компоненте, други као обавезне имају само парадигматске структурне компоненте. Зато су актанти семантички зависне променљиве величине које конкретизују виртуелне синтагматске семе предиката, тј. предикати су језгра апстрактних семантичких синтагми, а актанти конкретизатори њихових семантичких сема (семантичких валентности).

(другом актанту) најчешће не представља проблем, јер је улога јасно одређена значењем глагола, нпр. пацијенс – *мыть посуду*; креатив – *шить платье*; елиминатив – *вывести пятно*; стимул – *слышать музыку*. С друге стране у реченици *Художник нарисовал сына* није тако очигледно који је учесник ситуације изражен формом директног објекта: креатив или пацијенс (МУРАВЕНКО 1998: 71–72).

Појму *валентност* веома је близак појам *спојивост* („сочетаемость“). У речнику спојивости руског језика (*Словарь сочетаемости слов русского языка*) валентност се дефинише као својство значења речи, захваљујући којем она може поседовати одређени број синтаксичко-семантичких позиција, а скуп тих позиција представља синтаксичку спојивост речи. Истовремено, значење речи може бити проширено захваљујући другој језичкој јединици, која то значење одређује, допуњава, прецизира, нпр. реч, слободна или везана синтагма, зависна реченица. Скуп тих јединица представља лексичку спојивост речи (СССРЯ 1983: 3).

Према (ЛЭС 1990: 483) спојивост одражава синтагматске односе језичких јединица, а потребно је разликовати граматичку, лексичку и семантичку спојивост. Граматичка спојивост одређује се припадношћу речи одређеној врсти речи. На лексичком нивоу спојивост се манифестује у селективности лексема (уп. *оказать услугу, внимание*, али не *оказать заботу, интерес*). На семантичком нивоу спојивост се одређује семантичком подударношћу (нпр. глаголи или придеви који означавају активност или обележје живог бића спајају се с именицама са значењем живог – *люди разговаривают, больной человек*). У супротном се нарушава норма или се преосмишљава једна од компонената (нпр. *больная совесть, Весь дом говорил об этом*).

И Л. М. Васиљев (ВАСИЛЬЕВ 1981: 23) разликује семантичку спојивост језичких јединица (условљена синтагматским компонентама значења јединица) и њихову формалну (лексичку и граматичку) спојивост (нпр. могуће је *прекратил работу*, али није могуће *перестал работу*).

Сличан приступ има и Р. Драгићевић (ДРАГИЋЕВИЋ 2007: 215): „Лексичка спојивост је термин којим се означава однос између две лексеме у линеарном низу, али се употребом овог термина указује на то да постоји одређена законитост у синтагматском повезивању лексема и да се подразумева како је овај однос не само синтаксички већ и семантички, па се, због тога, две лексеме могу спајати са различитим степеном примерености тог споја“.

Ј. Д. Апреѕјан (АПРЕСЈАН 1995б: 56) на спојивост гледа из угла основних карактеристика језичког знака. Тако поред имена (денотата) и значења (сигнификата), тј. семантике, језички знак карактерише и спојивост (синтакса). При томе семантика језичког знака одражава наивну представу о ствари, својству, процесу и сл. Под синтаксом знака подразумева се информација о правилима спајања датог знака с другим знаковима у тексту.

Указујући на важност разликовања лексичког значења⁵⁸ речи и њене спојивости (семантике и синтаксе знака), Ј. Д. Апреѕјан (АПРЕСЈАН 1995б: 60–61) говори о морфо-синтаксичкој, лексичкој и семантичкој спојивости: „Нека је реч *A* синтаксички непосредно или посредно повезана с речју (синтагмом, реченицом) *B*. Информација о врсти речи или синтаксичком статусу *B* и о граматичкој (између осталог предложно-падежној) форми, у којој *B* треба да буде, представља морфо-синтаксичку спојивост *A* или морфо-синтаксичка ограничења на спојивост *A*. <...> Информација о томе каква мора бити сама реч *B* или класа речи *B*₁, *B*₂, *B*₃, ... *B*_{*n*} с којом/којима је синтаксички повезана реч *A* представља лексичку спојивост *A* или лексичка ограничења на спојивост *A*. <...> На крају, информација о томе каква семантичка обележја треба да поседује реч *B*, која је синтаксички повезана с *A*, представља семантичку спојивост *A* или семантичка ограничења на спојивост *A*“.

Будући да је спојивост најчешће семантички мотивисана, Ј. В. Рахилина (РАХИЛИНА 2008: 12–14) је види као моћан лингвистички инструмент семантичког описивања. Реч је о томе да је савремена семантика склона да тражи објашњења и да у њој почиње да преовлађује мишљење према којем „карактеристике везане за спојивост не постоје саме по себи: оне су (барем већина њих) мотивисане садржинским, тј. семантичким својствима“. Инкомпатибилне нису само речи, нпр. „ако се на руском не каже **прошел сквозь улицу* (уп. могуће *прошел сквозь тоннель*) или **длинный лоб* (док је могуће *длинные уши* или *длинный нос*), то сведочи о томе да нису инкомпатибилне само речи, већ и појмови који њима одговарају, тј. у представи датих објеката и параметара постоје карактеристике које се међусобно искључују“.

Са садржајем појмова *валентност* и *спојивост* пресецају се појмови *рекција* и *допуна*. Под рекцијом се подразумева зависна веза при којој доминантна компонента у синтагми захтева да зависна компонента буде у одређеној граматичкој форми. Најшири систем рекцијских веза има глагол (ЛЭС 1990: 537).

⁵⁸ Према (ЛЭС 1990: 261) под лексичким значењем обично се подразумева садржај, који се одражава у људској свести, те фиксира у њој представу о предмету, својству, процесу, појави итд.

Рекција се у (ПИПЕР, КЛАЈН 2013: 187–188) дефинише као „особина глаголске лексеме да тражи да именица која је уз тај глагол употребљена буде у одређеном падежном облику или у одређеној предлошко-падежној конструкцији, нпр. *заборавити некога, опростити некоме, опростити се с неким*“. Реч је, у ствари, о једном виду испољавања синтаксичке валентности.

Ј. Д. Апресјан (АПРЕСЯН 2007: 49–50) разматра рекцију на семантичком, синтаксичком и лексичко-морфолошком нивоу, што подразумева утврђивање броја и садржаја семантичких актаната (аргумената) одређене лексеме, подударања семантичких и синтаксичких актаната, подударања семантичких актаната и начина њиховог спољашњег лексичко-морфолошког изражавања. Тако у оквиру речничког чланка глагола *видеть* под ознаком *рекција* („управление“) аутор (АПРЕСЯН 2009: 475–485) даје податке о формама у којима могу бити актанти лексема датог глагола, при чему се у обзир узима и изражавања објекта реченицама: за примарну лексему *видеть* ’воспринимать глазами’ (нпр. А1, ИМ. = семантички субјекат у форми номинатива; А2.1, ВИН: *Открыв глаза, он увидел склоненное над ним лицо матери* = објекат у форми акузатива; А2.2, что ПРЕДЛ: *А я и не видел, что он подглядывает* = зависна реченица у функцији објекта; А3, ТВОР: *Левым глазом он уже ничего не видел* = инструмент у форми инструментала), а под ознаком *спојивост* („сочетаемость“) – спојеве с речима које пружају информације о квалитету перцепције, нпр. *Ясно (отчетливо) видеть (летающую тарелку)*, условима перцепције, нпр. *видеть в темноте*, о објекту кроз који се остварује перцепција, нпр. *видеть в окно, видеть сквозь прозрачную занавеску*, месту на којем се налази субјекат, нпр. *видеть издалека, с крыльца, с берега*, месту на којем се налази објекат, нпр. *видеть что-л. вдалеке, на берегу*, инструменту који повећава могућности визуелне перцепције, нпр. *увидеть в сверхмощный телескоп (новую галактику), В микроскоп (под микроскопом) можно видеть мельчайшие микроорганизмы*, површини на којој се одражава објекат перцепције, нпр. *увидеть себя в зеркале, увидеть свое отражение в пруду, артефакту на који је нанесен објекат А2, нпр. увидеть на снимке, на картине (своего брата), увидеть на своем чертеже чужую подпись*.

Термин *рекција* у (ГСЈ 2009: 38) употребљава се „за означавање опште способности неког елемента да за себе веже неки други елемент“ (нпр. глагол може за себе да веже све врсте речи (групе речи, реченице), а прилог може да управља неким групама речи (нпр. *лево од врата*), али не и глаголом). Валентност се дефинише као „посебна врста рекције која важи само за једну подгрупу једне одређене врсте речи“

(нпр. неки глаголи вежу за себе именичку фразу у акузативу – *учити некога / нешто*, а неки инфинитив или зависну реченицу – *дати се преварити, одлучити да...*). Наведена „супкласна специфична рекција је валентност коју имају не само глаголи, већ и све пунозначне речи“ (нпр. именице: *чежња за неким / нечим*; придев: *спреман да...*; заменице: *они са села*; прилози: *лево од врата*).⁵⁹

Према (ПЕТРОВИЋ, ДУДИЋ 1989: 5, 11, 17) под рекцијом или глаголском допуном подразумева се свака „семантичко-синтаксичка категорија у виду именске лексеме, синтагме или реченице чија је реализација условљена значењем глагола“.⁶⁰ На пример, чланак глагола *видеть* за примарну лексему 'уочити, опазити кога, шта чулом вида' садржи следеће информације: а) *A* <акузатив> (ж, н <живо, неживо>): ~ *некога, нешто* ~ орла, торањ, пирамиде; б) *A* <акузатив> (ж <живо>) + *Дет* (сит.) <детерминатор ситуативног типа> – некога у каквој ситуацији: ~ дечака насмејаног, милиционера како се приближава, ученика како седи за писаћим столом; в) *P* <реченица>: Видео је шта су написали. – Видео је како се отварају врата. – Видећемо кад ће упалити светло.

И употреба термина *реч* и *лексема* предмет је дискусије у лингвистици. Увид у употребу датих термина код нас даје Р. Драгићевић (ДРАГИЋЕВИЋ 2007: 35–39). Ауторка указује на неопходност успостављања дистинкције између лексеме и речи и при томе се опредељује за дефиницију лексеме као језичке јединице „под којом се подразумевају сви граматички облици и сва значења једне речи“. Истовремено Р. Драгићевић напомиње да се за конкретну реализацију одређеног значења у домаћој лингвистичкој средини најчешће употребљава термин *реч*, али да су у употреби и други термини – *морфосинтаксичка реч, текстуална реч, сублексема, алолекса / алолекс* (семантичка реализација – примарна и секундарна; физичке, функционалне и семантичке алолексе). Указује се и на потребу да се утврди термин за „реч у једном значењу са свим облицима“.

Унутар Московске семантичке школе термином *лексема* означава се јединица мања од речи, тј. једно од њених значења: „Управо је лексема, а не реч, реална

⁵⁹ Унутар класификација допуна наводи се да се валентношћу глагола назива његова способност „да за себе веже одређен број и одређен облик допуне“. У складу с тим, валентност глагола (управног самосталног глагола) одређује у реченици број, врсту и облик допуна (ГСЈ 2009: 523, 539).

⁶⁰ Речник је првенствено оријентисан на граматичке допуне прелазних глагола (регистар падежа реализованих уз поједине глаголе), али пружа и неке информације које излазе из наведеног оквира. Ту се мисли и на детерминаторе – прилоге, предложно-падежне и поредбене конструкције, зависне реченице. Аутори речника разликују детерминаторе месног типа, темпоралне, квантификативне у ужем смислу и у временском смислу, модалне и ситуативне (ПЕТРОВИЋ, ДУДИЋ 1989: 5, 8). У овом истраживању, поред података из речника спојивости руског језика (*Словарь сочетаемости слов русского языка*), употребљавају се и подаци из датог рекцијског речника српског језика.

лексичка јединица језика, јер у нормалној ситуацији свака вишезначна реч се у исказу употребљава у неком од својих значења. За разлику од значења, лексема је вишестрана језичка јединица; она има денотат (фонетска опна), сигнификат (значење) и синтаксу (особености спојивости)⁶¹ (АПРЕСЈАН 2003а: XXXIII). Према томе, лексема је реч у једном од својих значења, али са свим обележјима која том значењу припадају (семантичким, прагматичким, комуникативно-прозодијским, синтагматским, синтаксичким, морфолошким, фонетским и другим) у складу с правилима одређеног језика.⁶¹

У овом истраживању у центру интересовања су глаголи руског и српског језика који означавају ситуације визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције, са својим учесницима и њима одговарајућим семантичким улогама.

Термини *реч* и *лексема* (*глаголска лексема*) употребљавају се према схватању својственом Московској семантичкој школи.

У истраживању се има у виду двојност природе појмова *семантика знака* и *лексичко значење*, при чему се у ситуацијама када је неопходно на то посебно указује, јер не треба заборавити да се „два лексичка значења могу разликовати не само на денотативном већ и на сигнификативном нивоу“. Тако је могућа денотативна идентичност знакова при њиховој сигнификативној разлици (АПРЕСЈАН 1995б: 60).

За садржај који покривају термини „наблюдатель“ или „экспериент за кадром“ употребљава се термин *перцептор*. Неподудараче семантичких и синтаксичких актаната лексеме назива се измењеном дијатезом, а ситуација у којој субјекат перцепције има ранг нула – дијатезом с перцептором.

За опште именовање учесника ситуације употребљава се углавном термин *актант* (*семантичка валентност*), ако није реч о цитирању или парафразирану аутора који употребљавају друге термине (нпр. *аргумент*).

Под валентношћу се подразумева способност глагола да отвара одређени број семантичко-синтаксичких позиција, тј. да поседује одређени број актаната и њима одговарајућих семантичких улога.

За именовање семантичког садржаја првог и другог актаната анализираних глагола употребљавају се термини *субјекат* и *објекат перцепције*. Садржај субјекта перцепције додатно се прецизира у односу на присуство или одсуство елемента

⁶¹ Ову дистинкцију код нас усваја Милана Радић-Дугоњић, в. нпр. РИСТИЋ, РАДИЋ-ДУГОЊИЋ 1999. За Л. В. Василева (ВАСИЛЬЕВ 1981: 17) лексема је парадигма облика исте речи.

агентивности у њему, па се у складу с тим субјекат разматра као *агенс* или *експеријент*.

Под појмом *спојивост* подразумева се општа способност глагола да се појављује с другим језичким јединицама које одређују, допуњују, прецизирају његово значење.

На семантички садржај глагола перцепције овде се гледа у складу са схватањем да се глаголом описује одређена ситуација коју чине њени учесници. Ситуација је део реалне или замишљене стварности у којој су неки објекти (људи, предмети...) у неком тренутку на неком месту међусобно повезани одређеним односима. Дати објекти су учесници ситуације (АПРЕСЈАН 2003а: XLVI). Учесници ситуације у овом истраживању посматрају се као део семантичког садржаја глаголских лексема и инструмент њиховог описивања. Тако одређивање учесника ситуација, тј. одређивање актантне структуре анализираних глагола перцепције резултира њиховим дефинисањем. Иако истраживање није усмерено на утврђивање могућих допуна анализираних јединица (конкретних реализација семантичких валентности), има се у виду да свакој валентности одговара променљива у тумачењу њеног значења. Последње отвара нове могућности анализе овде истраживаних јединица.

Термин *наивна слика света (човека)* употребљава се у сврху указивања на разлику између научног стања ствари и стања представљеног у језику. При томе се има у виду сложеност система који човеку омогућава перципирање, с једне стране, и системност коју омогућава језик кроз изражавање перцептивног значења одговарајућим лексемама, с друге стране. Систематизовање овако сложене појаве у језику и јесте могуће само захваљујући наивној слици коју он одражава.

ГЛАВА III

СИСТЕМНОСТ ПЕРЦЕПТИВНЕ ГЛАГОЛСКЕ ЛЕКСИКЕ И ТЕОРИЈСКИ ОСНОВ ИСТРАЖИВАЊА

Будући да човек путем чулних органа реагује на свет око себе, може се претпоставити да ће се и организација перцептивних лексичких јединица заснивати на основним видовима перцепције (визуелна, аудитивна, тактилна, олфакторна, густативна), који су резултат активности одговарајућих сензорних канала, тј. чула (очи, уши, кожа, нос, језик). Мноштво глаголских лексема у оба језика то и потврђује, нпр.⁶²

– визуелна перцепција

*Неделю тому назад они косили в ближнем от нас лесу, и я **видел**, проезжая верхом, как они заходили на работу, пополудновавши...*

*Пре недељу дана, косили су у оближњој шуми и, јашући туда, **видех** како су се после ручка враћали на рад... [Буњин]*

Старуха стояла перед ним молча и вопросительно на него глядела.

Старица је стајала пред њим ћутећи и гледала га упитним погледом. [Достојевски 8]

*Наконец он прямо **посмотрел** на Раскольникову и громко и твердо проговорил:*

<...>

*Најзад је **погледао** право у Раскољњикова и проговорио гласно и одлучно. [Достојевски 8]*

– аудитивна перцепција

*Вдруг он **услышал**, что студент говорит офицеру про процентщицу, Алену Ивановну, коллежскую секретаршу, и сообщает ему ее адрес.*

***Чуо** је одједном како студент говори офицеру о зеленашици Аљони Ивановној, удови колешког секретара, и казује му њену адресу. [Достојевски 8]*

⁶² Примери употребе анализиране глаголске лексике нису ограничени само на њене финитне облике, а нису искључени ни примери у којима је она део сложених глаголских предиката (допунски део предиката). Поред примера с потврдним, понекад се наводе и примери с одричним облицима глагола.

*А Егорушка уж всей душой ненавидел его русую голову, чистое лицо и силу, с отвращением и страхом **слушал** его смех и придумывал, какое бы бранное слово сказать ему в отместку.*

*А Егорушка је већ свом душом мрзео његову плавокосу главу, белолико лице и снагу; он је са страхом и гадећи се **слушао** смех и смишљао какву би увредљиву реч казао да му се освети. [Чехов 5]*

– олфакторна перцепција

*Сунул он руку в карман и достал оттуда комок бурой, липкой замазки. Как эта замазка попала ему в карман? Он подумал, **понюхал**: **пахнет** медом.*

*Затим гурну руку у џеп и извади отуд мрк, лепљив зрумен неке смеше. Како му је та смеша доспела у џеп? Он размисли, **помириса** је: **мирише** на мед.*

[Чехов 5]

*И сладко, лесом, цветами, травами, **пахнет** легкий холодок зари.*

*Прохладан и лаган сутон сладуњавао **мирише** на шуму, цвеће и траве. [Буњин]*

– густативна перцепција

*Молча обошел генерал казармы, заглянул и на кухню, кажется, **попробовал** щей.*

*Генерал је ћутке обишао касарне, навратио и у кухињу и, изгледа, **пробао** чорбу.*

[Достојевски 6]

*Во время обеда Фальберг **почувствовал** сладкий вкус во рту. [НКРЯ]*

*Јаков се лагано спусти на јастуке, прихвати посуду с пићем. Никада **није осетио** укус сличан томе. [КССЈ]*

– тактилна перцепција

*На лавке в прихожей, растянувшись, выкинув передние лапки вперед, а задние назад, лежит уже выбелившийся русак. Гляжу на него, **трогаю** его и с изумлением и с восторгом.*

*На клупи, на веранди, истегнут целом дужином, напред испружених предњих шапа, а назад задњих, лежи већ побелео сиви степски зец. Гледам га, **додирујем**, зачућен и узбуђен. [Буњин]*

*Он плюнул, **нащупал** спички и, не открывая глаз, зажег свечу.*

*Он отпльну, **напина** шибице, и не отварајући очи, упали свећу. [Чехов 3]*

Дакле, у језичком сазнању функционисање чулних органа оваплоћено је одговарајућом лексичком диференцијацијом у виду пет подсистема. Из тога произилази да је број чула очигледан параметар и чврст основ класификације у оквиру језичког изучавања перцепције. У складу с тим већина аутора види дати систем као петочлани, иако има и одступања од наведеног. Тако Л. М. Васиљев (ВАСИЛЬЕВ 1981: 57–68) унутар семантичке класе глагола перцепције („глаголы восприятия“) издваја поткласе с глаголима за чула вида, слуха, мириса и додира („глаголы зрительного восприятия“, „глаголы слухового восприятия“, „глаголы обоняния“, „глаголы осязания“), али не и за чуло укуса.

Истраживана лексика може се унутар поменуте поделе према чулима груписати по више параметара. Материјал показује богатство перцептивне глаголске лексике у руском и српском језику, нарочито оне везане за чуло вида и слуха. У односу на перцептивно значење глаголи руског и српског језика могу се поделити на оне код којих је оно примарно (нпр. *видеть / видети, смотреть / гледати, слышать / чути, слушать / слушати, пахнуть / мирисати, трогать / дирати*) или секундарно (нпр. *пробовать / пробати*) и на оне који то значење добијају или конкретизују у споју с другим перцептивним речима, нпр.

– руски језик

– визуелна перцепција

*Секретарь перестал записывать и исподтишка **бросил** удивленный взгляд, но не на арестованного, а на прокуратора. [Булгаков]*

*Он **остановил** свой взор на верхних этажах, ослепительно отражающих в стеклах изломанное и навсегда уходящее от Михаила Александровича солнце, затем **перевел** его <взгляд> вниз, где стекла начали предвечерне темнеть, чему-то снисходительно усмехнулся, прищурился, руки положил на набалдашник, а подбородок на руки. [Булгаков]*

*Вспухшее веко приподнялось, подернутый дымкой страдания глаз **установился** на арестованного. [Булгаков]*

А иностранец **окинул** взглядом высокие дома, квадратом окаймлявшие пруд, причем заметно стало, что видит это место он впервые и что оно его заинтересовало. [Пастернак]

Тут он оглянулся, **окинул** взором видимый ему мир и удивился происшедшей перемене. [Булгаков]

Испуганными, расширенными от страха зрачками глаз **впиалась** она в него неподвижно. [Достоевски 2]

– Охотно, – отозвался незнакомец. Он **смерил** Берлиоза взглядом, как будто собирался сшить ему костюм, сквозь зубы пробормотал что-то вроде: «Раз, два... Меркурий во втором доме... луна ушла... шесть – несчастье... вечер – семь...» – и громко и радостно объявил: – Вам отрежут голову! [Булгаков]

И все, кроме неподвижного прокуратора, **проводили** взглядом Марка Крысобоя, который махнул рукою арестованному, показывая, что тот должен следовать за ним. [Булгаков]

Пилат **поднял** мученические глаза на арестанта и увидел, что солнце уже довольно высоко стоит над гипподромом, что луч пробрался в колоннаду и подползает к стоптанным сандалиям Иешуа, что тот сторонится от солнца. [Булгаков]

Потом у случайного посетителя Грибоедова начинали **разбегаться** глаза от надписей, пестревших на ореховых теткинских дверях: «Запись в очередь на бумагу у Поклевкиной», «Касса», «Личные расчеты скетчистов»... [Булгаков]

– аудитивна перцепција

Бернардито приложил к трещине ухо и **уловил** шум струящейся воды. [НКРЯ]

<...> острым слухом **уловил** прокуратор далеко и внизу, там, где каменная стена отделяла нижние террасы дворцового сада от городской площади, низкое ворчание <...> [Булгаков]

Екатерина Петровна даже не дрогнула, а только внимательно **насторожила** уши. [НКРЯ]

Скретарь думал теперь только об одном, **верить** ли ему ушам своим или не верить. [Булгаков]

– олфакторна, густативна, тактилна перцепција

Он слышал ее голос, негромкий смех, **чувствовал** запах фиалки – ее любимых духов. [НКРЯ]

Раздеваясь, он все **чувствовал** вкус ржавчины во рту и безрадостную пустоту в голове. [НКРЯ]

Рыжик **ощущал** вкус и запах этих соблазнительных кушаний и мучительно страдал. [НКРЯ]

Он **чувствовал** под пальцами плоть, везде свою, живую плоть, только кожа была немножко попачкана глиной. [НКРЯ]

Алеша **ощутил** касание. [НКРЯ]

– српски језик

– визуелна перцепција

Пилат **подиже** мученички поглед према ухапшеном и виде да се сунце налази већ доста високо над хиподромом, да се зрак сунца пробио у колонаду и да се примиче излизаним сандалама Јешуе, а да се овај склања од сунца. [Булгаков]

А странац **баци** поглед на високе зграде које су у виду квадрата опкољавале рибњак, при чему се одмах видело да се на том месту нашао први пут, а исто тако и да га оно интересује. [Пастернак]

<...> показа лицем да је више него задовољан и кад испи, он **добаци** Гаври Баковићу један љубазан поглед. [КССЈ]

– Драге воље – одговори странац. **Одмери** Берлиоза погледом као да се спремао да му сашије одело, нашто промрмља кроз зубе, као «Један, два... Меркур у другој кућици... Месец је зашао... Шест – несрећа... вече – седам...», и гласно и радосно изјави: – Одрубиће вам главу! [Булгаков]

Пацоловца су уопште сви **пратили** погледима, ма где да се појавио <...>
[Булгаков]

И сви, осим непокретног прокуратора, **испратише** погледом Марка Пацоловца, који је ухватиенику махнуо руком, показујући му да крене за њим. [Булгаков]

<...> и нисам се, на брзину одлучујући шта да предузмет, окренуо према њој, већ сам стао и **упро** поглед на супротну страну. [КССЈ]

Уплашеним, раширеним од страха зеницама **упила се** у њега нетремице.
[Достојевски 2]

– аудитивна перцепција

<...> својим префињеним слухом прокуратор **улови** негде испод себе, тамо где је камени зид одвајао доње терасе дворског врта од градског трга, некакво потмуло брундање <...> [Булгаков]

<...> јер морам да ослушкујем онај звук, ону убиствену једноличну зуку авионских мотора коју сам малопре ухом **уловио**. [КССЈ]

Секретар је мислио само на једно: да ли да **верује** сопственим ушима или не.
[Булгаков]

Штимање је завршено, грла овлажена, а народ избечио очи, **наћулио** уши, обрисао уста, зинуо, па не дише. [КССЈ]

– олфакторна, густативна, тактилна перцепција

Можемо претпоставити да је у последњим секундама **осећао** мирис влажне траве. [КССЈ]

Сада је војник у устима **осећао** укус олова; једва да и примети да је након следећег пуцња пала и друга птица. [КССЈ]

Тргуно сам се тек кад сам **осетио** додир руке на свом рамену. [КССЈ]

Перцептивна глаголска лексика разликује се и у односу на стилску припадност, која се (у зависности од језика) протеже од високог (застарелог) и књишког, преко

неутралног и разговорног, до народског стила и жаргона. Богатство стилски обојене лексике, вероватно, најбоље илуструју примери за изражавање визуелне перцепције:⁶³

– руски језик

*Он **взирал** на нее удивленно и не мигая.* [НКРЯ]

*И он **созерцал** это чудище действительно в испуге, похолодев от испуга.*
[Достојевски 2]

*Поминутно вбегала Дуняша, чего-то хватала, приносила, **таращилась** на барина.* [НКРЯ]

*Секретарь **вытаращил** глаза на арестанта и не дописал слова.* [Булгаков]

*Он **выпучил** глаза на капитана.* [НКРЯ]

*Волей-неволей, с притупленным вниманием думающего о другом человека, он **глазел** на идущих и едущих по этой стороне и никого не пропускал.* [Пастернак]

*Петька долго потом лежал у себя на сеновале, **пялился** на синие дыры в прохудившейся крыше и думал о том, как бы ему самому зажилось, если бы у него тоже вдруг отросли две-три пары запасных рук.* [НКРЯ]

*– Что ты **вылупился** на меня, словно рак вареный?* [НКРЯ]

*Прекрасными оклемавшимися очами **зырила** то в окно, то в телевизор.* [НКРЯ]

– српски језик

***Спазио** сам је тек кад сам је био прошао <... >* [КССЈ]

*Седела сам дуго тамо и **зурила** у слике, размишљајући у себи: „Боже, шта је сад ово?“* [КССЈ]

*Седео је на обали и **буљио** у таласе.* [КССЈ]

*Петар је сав сретан **пиљио** у жену.* [КССЈ]

⁶³ В. КРЕТОВ 2001 и МАРКОВИЋ 2015.

Секретар **избечи** очи на ухапшеника и не дописа реч коју је почео да пише. [Булгаков]

Изашао сам из аутомобила и **избечио** на возача <...>. [КССЈ]

Разрогачила се у мене с крофнама уместо очију <...>. [КССЈ]

Кад сам била на метар од ваге, продавачица која је била ту **исколачи** очи на мене и **продера** се <...>. [ivsovica.com]

Сећам се како је бесно **звѐрао** око себе, посматрао радозналу гомилу, отварао свој повијени кљун, спремајући се да скупо наплати свој живот. [Достојевски 6]

Уживео сам се у тај нови позив, обуставио ток мисли, и, са тупим изразом на лицу, **бленуо** пред себе. [КССЈ]

Села беху пуста, шалони на прозорима спуштени, као да је ледена ноћ – једино се из кафана чула бука и свирка тамбурица, покоји пијанац би истетурао да мокри уз бандеру и **зијао** у мене <...> [КССЈ]

О богатству перцептивне глаголске лексике у руском језику говори већ садржај творбених гнезда најфреквентнијих глагола за изражавање визуелне и аудитивне перцепције (в. ТИХОНОВ, 1990).⁶⁴ Ако се пође од најфреквентнијих немотивисаних глагола за означавање визуелне и аудитивне перцепције у руском језику, одмах се уочава њихов богат деривациони потенцијал. Већ на основу садржаја творбеног гнезда најфреквентнијег глагола за означавање визуелне перцепције – *видеть* – може се рећи да је по бројности мотивисаних чланова поменутог гнезда руски језик у предности у односу на српски. Потврда овој тврдњи су и примери из преводне литературе. Непостојање кореспондената са подударним морфемским садржајем и нијансама значења, које носе морфеме руског језика, захтева проналажење одговарајућих решења при превођењу на српски језик. Потребно је нагласити и да су глаголи *видеть* и *видети* вишезначни, па се перцептивно значење које се њима изражава, у зависности од употребљене лексеме, креће од физичког – ‘перципирати очима’

⁶⁴ Подаци о фреквентности темеље се на анализираном материјалу, као и на подацима из фреквенцијских речника руског језика (в. ЗАСОРИНА 1977; ЛЯШЕВСКАЈА, ШАРОВ 2009).

*Несколько раз я просыпался и каждый раз **видел** склонившееся надо мной сострадательное, заботливое личико Елены.*

*Неколько пута сам се будио и сваки пут сам **видео** изнад себе Јеленино саосећајно и брижно лице. [Достојевски 12]*

до менталног (епистемичког) – ’увидети, схватити’

*– Ах, Настенька, – отвечал я, – я хоть и никогда не был советником, и тем более умным советником, но теперь **вижу**, что если мы всегда будем так жить, то это будет как-то очень умно и каждый друг другу надаёт премного умных советов!*

*– Ах, Настенька – одговорих – мада никад никоме нисам био саветник, а поготово не мудар, сада **видим** да ћемо, ако увек буде овако, живети некако паметно и да ћемо једно другом дати мноштво паметних савета! [Достојевски 1]*

*– Да, – прибавила она, развеселившись, – я сама теперь **вижу**, что он придет только завтра.*

*– Да – прихвати она, обрадовавши се – сад и сама **видим** да ће доћи тек сутра. [Достојевски 1]*

*Страх охватил и меня; я **видел**, что она теперь только вполне почувствовала весь ужас своего поступка.*

*Страх обузе и мене; **видео** сам да је она тек сад потпуно осетила сву страхоту свога поступка. [Достојевски 12]*

*Ах, какие мы все требовательные, Ваня, какие капризные деспоты! Только теперь **вижу**!*

*Ах, како смо сви ми строги, Вања, какви смо каприциозни деспоти! Тек сад **видим**! [Достојевски 12]*

Примарно перцептивно значење (сензорно) може, дакле, добијати нове нијансе унутар саме речи, што резултира различитим лексемама вишезначног глагола. Истовремено, нове нијансе, засноване на примарном перцептивном значењу, могу бити резултат измене морфемског састава мотивне лексеме. Тако одређена значења могу бити изражена лексемама различитих глагола истог гнезда. На пример, значења ’(не) срести (се) / (не) сретати (се)’ у руском језику може се изразити употребом различитих

стилски неутралних (*видеть, видеться, увидеть, увидеться*) и стилски обојених лексема са кореном *-вид-* (*видывать, видать, видаться, повидать, повидаться, свидеться, увидеть, увидаться*). Такво богатство лексема у српском језику одсуствује, па се у оба случаја лексеме руског језика преводе неутралним лексемама с кореном *-вид-* или одговарајућим еквивалентима, нпр.

видеть – видети

– *Я вчера его **видела**. Вызывался проводить меня на самолет.* [НКРЯ]

– *Последњи пут сам га **видела** пре четири, пет дана <...>* [КССЈ]

– *Ах, как мне хотелось тебя **видеть!*** – *продолжала она, подавив свои слезы.*

– *Ах, како сам желела да те **видим!*** – *настави она, уздржавајући сузе.*

[Достојевски 12]

видать – видети

– *Вы **видали** Стрельникова?! – живо переспросила она.*

– ***Видели** сте Стрельникова?! – живо га упита она.* [Пастернак]

– *И не **видать** уж, братцы...*

– *Више га **нећемо видети**, браћо...* [Достојевски 6]

повидать – видети

*И уж этак перед сумерками такая тоска на меня напала; вышел я; беспременно Луизу **повидать** захотелось.*

*Пред вече ме обузела страшна туга. Изиђем. Хтео сам обавезно да **видим** Лујзу.* [Достојевски 6]

увидать – видети

*Пожить бы мне еще, маменьку, маменьку свою еще один разочек **увидать**.*

*Још бих мало поживео – и мамицу, моју мамицу, само још једном да **видим**.*

[Пастернак]

видаться – видети се

– Сколько мы с вами **не видались**? Двадцать три года? – спросил первый пассажир, тот, что лежал под пледом.

– Колико има да **се нисмо видели**? Двадесет и три године? – упита први путник, онај што је лежао под ћебетом. [Буџин]

повидаться – видети се, видети, срести се

Я желаю теперь **повидаться** с Авдотьей Романовной, через ваше посредство, и, пожалуй, в вашем же присутствии объяснить ей, во-первых, что от господина Лужина не только не будет ей ни малейшей выгоды, но даже наверно будет явный ущерб.

Сад желим да **се видим** са Авдотјом Романовном, вашим посредовањем, па макар и у вашем присуству, да јој објасним, пре свега, да она од господина Лужина не само да неће имати никакве користи већ сигурно очигледне штете. [Достојевски 8]

– Барчук, едемте скорей в лес, – зашептал он. – Я барыне сказал, что мне нужно **повидаться** с Трифоном насчет пчел.

– Господичићу, хајдемо брзо у шуму – прошапута он – рекао сам госпођи да треба да **видим** Трифуна због пчела. [Буџин]

Ему хотелось **повидаться** с Анной Сергеевной и поговорить, устроить свидание, если можно.

Желео је да **се сретне** са Аном Сергејевном и поразговара, да закаже састанак, ако је могућно. [Чехов 1]

видеться – виђати се

Оба **виделись** очень часто, и оба оплакивали свой пагубный жребий и то, что они не узнаны людьми.

Виђали су **се** веома често и обојица оплакивали своју худу судбину и анонимност. [Достојевски 11]

свидеться – срести се

*Конечно, я сам не понимал вполне того чувства, с которым вспоминал о ней; но когда мы вновь **свиделись**, я скоро догадался, что она суждена мне судьбою.*

*Наравно, нисам потпуно схватао осећање с којим сам се сећао Наташе; али кад смо **се опет срели**, убрзо сам увидео да ми је њу судбина доделила.*
[Достојевски 12]

Већој бројности чланова гнезда глагола *видеть*, у односу на *видети*, доприноси и чињеница да код њега и код њиме мотивисаних лексема перфективно значење прати измењен морфемски састав, који у српском језику одсуствује. Та се разлика при превођењу на српски језик, а у зависности од значења лексема, преовлађује на различите начине, нпр.

увидеть – видети, угледати

*Они шли вместе, толкуя о новоприбывшем артисте, как вдруг, на повороте одной улицы, Б. **увидел** моего отца, который стоял перед окном магазина <...> Ишли су заједно, разговарајући о приспелом уметнику, кад одједном, на углу улице, Б. је **видео** мога оца како стоји пред неком радњом <...> [Достојевски 11]*

*Началось с того, что мне стало опять тридцать лет, – я **увидел** и почувствовал себя именно в этой счастливой поре; я опять был в России того времени и во всем, что было присуще тому времени, и сидел в вагоне, ехал почему-то в Гурзуф...*

*Почело је тако, што ми је опет било тридесет година – **угледао** сам и осетио себе управо у том срећном добу; опет сам био у Русији из онога времена и у свему што је том времену припадало, и седео у вагону, путујући, ко зна зашто, у Гурзуф... [Буњин]*

увидеться – видети се

*С подсудимым Митей он, однако же, **увиделся** тоже в первый день своего прибытия, и это свидание не только не ослабило в нем убеждения в его виновности, а даже усилило его.*

Са оптуженим Митјом он се, ипак, такође видео првог дана после свог доласка, и тај састанак не само што није ослабио у њему уверење у његову кривицу, већ га је чак ојачао. [Достојевски 2]

Исто се може рећи и за преводе стилски обојених лексема с префиксом у- из творбеног гнезда *видеть*, нпр.

увидать – видети, угледати

Три раза повторял; уж на четвертый только подняли головку и как будто впервые меня увидали.

*Трипут сам понављао; истом на четврти пут су дигли главицу и као да су ме тек онда први пут **видели**. [Достојевски 13]*

*Видишь ли, Алеша, ведь может быть и действительно так случится, что, когда я сам доживу до того момента, али воскресну, чтоб **увидать** его <...>*

*Видиш, Аљоша, можда ће се доиста тако десити, ако доживим до тог тренутка или васкрснем да то **видим** <...> [Достојевски 2]*

*Когда он наконец **увидал** пылящую вдали длинную процессию, она была уже у подножия холма.*

*Када је на крају **угледао** дугачку поворку која је у даљини дизала прашину она се већ налазила у подножју брда. [Булгаков]*

увидаться – видети се

*– Только у меня и радости, как вздумаю про смерть: придется же на том свете **увидаться** с Петром... [НКРЯ]*

*– Једина ми је радост кад помислим на смрт: опет ћу се **видети** с Петром на оном свету... [КССЈ]*

С друге стране, и када се лексеме подударају по морфемском саставу, оне се могу разликовати по семантичком садржају. Тако је глагол *увидеть* вишезначан и његове лексеме могу означавати и физичку и менталну перцепцију, док глагол *видети* има само епистемичко значење, па се на српски језик њиме преводи само одговарајућа лексема руског језика, нпр.

– Действительно, я человек развратный и праздный. А впрочем, ваша сестрица имеет столько преимуществ, что не мог же и я не поддаться некоторому впечатлению. Но всё это вздор, как теперь и сам вижу.

– Давно ли **увидели**?

– Я сам стварно развратан човек и ленитина. А ваша сестра има толико врлина да нисам могао одолети утиску који је на мене оставила. Али све су то глупости, као што сад и сам видим.

– *Јесте ли то одавно увидели?* [Достојевски 8]

Богатству творбеног гнезда глагола *видеть* доприносе и лексеме из примера који следе. Реч је о стилски обојеним глаголима (њиховим лексемама) који се на српски језик преводе или одговарајућим лексемама глагола *видети* или кореспондентима који не садрже корен *-вид-*:

перевидать – видети

*Много я их **перевидал**, иногда уже слишком битых, и почти ни один из них не стонал!*

***Видео** сам многе, понекад страшно ишибане, али скоро ниједан од њих није јаукао!* [Достојевски 6]

*Чего-чего **не перевидал** человек!*

*Шта само **није видео** тај човек!* [Достојевски 7]

завидеть – угледати, спазити

***Завидит** издали и визжит, визжит болезненно и слезливо.*

***Угледа** ме издалека, па скичи, скичи, болно и плачно.* [Достојевски 6]

***Завидя** меня, он тотчас же изо всех сил, хромяя и прискакивая, спешил на свое место и, откинув назад голову, разинув клюв, оцетинившись, тотчас же приготавлился к бою.*

*Кад би ме **спазео**, одмах би што је брже могао, храмљући и поскакујући, журио на своје место и одмах се спремао за борбу: бацаивао би главу, отворио кљун и накомстрешио се.* [Достојевски 6]

навидаться – нагледати се

– Превеличивают. Но, правда, всего **навидались**.

– Претерују. Али истина је да смо **се свега нагледали**. [Пастернак]

И у ситуацијама када се глаголи руског и српског језика подударају по морфемском и семантичком садржају, руски језик најчешће поседује и стилски обојене глаголе (са истим кореном) за изражавање истог значења, нпр.

предвидеть – предвидети / провидеть – предвидети, наслути

– Не беспокойтесь, я **предвидел** ваше возражение.

– Не брините; **предвидео** сам ја ваш приговор. [Достојевски 13]

*Так восклицала она вне себя и уж, конечно, презирая все для себя последствия, хотя, разумеется, их **предвидела** еще, может, за месяц тому <...>*

*Тако је узвикивала Катарина Ивановна, већ ван себе и, наравно, презирући све последице по себе, мада их је можда **предвидела** пре месец дана <...>*
[Достојевски 2]

*Кто знает: может быть, именно их, Хранителей, **провидела** фантазия древнего человека, создавая своих нежно-грозных «архангелов», приставленных от рождения к каждому человеку.*

*Ко зна: можда је баш њих, Чуваре, **предвидела** фантазија древног човека, стварајући њихове нежне, страшне „арханђеле“, које су од рођења додељивали сваком човеку. [Замјатин]*

*Но со смущением **провидел**, что начинается нечто очень неблагоприятное и что возвышает главу даже самое непослушание.*

*Али је узнемирен **наслутио** да почиње нешто веома непристојно и да чак диже главу права непослушност. [Достојевски 2]*

И постојање само једног кореспондента за означавање визуелне перцепције у српском језику – *гледати* – за два немотивисана глагола у руском – *смотреть* и *глядеть* – од којих је први по фреквентности одмах иза глагола *видеть*, доприноси квантитативној разлици између руског и српског језика у истраживаном сегменту, нпр.

глядеть – гледати / смотреть – гледати

*Она **гледела** на него со страхом, с мольбой, с любовью, **гледела** пристально, чтобы покрепче задержать в памяти его черты.*

*Она га је **гледала** уплашено, молећиво, заљубљено, **гледала** га је нетремице како би јој се његове црте што боље урезале у сећање. [Чехов 1]*

*С Феней могла сејчас начаться истерика, старуха же кухарка вскочила и **гледела** как сумасшедшая, почти потеряв сознание.*

*Фења је могла сваког тренутка добити хистерични напад, а стара куварица је скочила с места и **гледала** као луда, готово да је изгубила свест. [Достојевски 2]*

*Проезжий господин пристально **смотрит** в стол и жарко раскуривает сигару. Господин на пропущивању стално **гледа** у сто и страстно распљује цигару. [Буњин]*

поглядеть – погледати / посмотреть – погледати

*Тогда он пристально **поглядел** на нее и вдруг обнял ее и поцеловал в губы, и его обдало запахом и влагой цветов, и тотчас же он пугливо огляделся: не видел ли кто?*

*Онда је пажљиво **погледа** и одједном је загри и пољуби у уста, и запљусну га мирис и влажност цвећа, те се сместа бојажљиво осврну: није ли их неко видео? [Чехов 1]*

*Ничего не сказала, только молча на меня **посмотрела**...*

*Ништа није рекла, само ме ћутке **погледала**... [Достојевски 8]*

Квантитативној разлици доприноси и већа мотивациона способност руских глагола. Тако се низ мотивисаних глагола из творбених гнезда *глядеть* и *смотреть* истоветно преводи на српски језик. Понекад се нијансе значења руских глагола изражавају комбинацијама одговарајућих глагола српског језика с речима које те нијансе садрже, а понекад се бирају глаголи с другим кореном, нпр.

глянуть – погледати

Она искоса глянула на него.

Она га је попреко погледала. [Достојевски 8]

заглянуть – погледати, завирити

– А я только что сию минуту приехал в Москву, – растерянно ответил профессор, и тут только приятели догадались заглянуть ему как следует в глаза и убедились в том, что левый, зеленый, у него совершенно безумен, а правый – пуст, черен и мертв.

– Управо сам овог часа допутовао у Москву – смушено одговори професор и пријатељи се тек тада сетише да му мало боље погледају у очи, те се уверише да му је лево, зелено око – потпуно сумануто, а десно – празно, црно и мртво. [Булгаков]

Заглянув случайно, одним глазом, в лавочку, он увидел, что там, на стенных часах, уже десять минут восьмого.

Кад је случајно погледао једним оком у оближњи дућанчић, опазио је на зидном сату да је већ седам сати и десет минута. [Достојевски 8]

Потом, – заглянув, впрочем, сначала за перегородку в каморку Петрушки, своего камердинера, и уверившись, что в ней нет Петрушки, – на цыпочках подошел к столу, отпер в нем один ящик, пошарил в самом заднем уголку этого ящика, вынул наконец из-под старых пожелтевших бумаг и кой-какой дряни зеленый истертый бумажник, открыл его осторожно – и бережно и с наслаждением заглянул в самый дальний, потаенный карман его.

Затим је – завиривши, усталом, најпре иза преграде у собичак Петрушке, свога собара, и уверивши се да у њој нема Петрушке – на прстима пришао столу, отворио једну ланицу, претражио крајњи кутак те ланице и извадио, најзад, испод старих пожутелих папира и којекаквих дрангулија, зелени похабани новчаник, опрезно га отворио, те пажљиво и с ужитком завирio у његов најудаљенији, најскровитији преградак. [Достојевски 4]

взглянуть – погледати, загледали

Она поставила меня в одном углу зальи, но сама, вместо того чтоб отойти и бросить мне мяч, остановилась в трех шагах от меня, **взглянула** на меня, покраснела и упала на диван, закрыв лицо обеими руками.

Поставила ме је у угао салона, али, уместо да се удаљи и баци ми лопту, зауставила се на три корака од мене, **погледала** ме, поцрвенела и пала на диван прекривши лице рукама. [Достојевски 11]

Алеша **взглянул** было на него, открыв свое распухшее от слез, как у малого ребенка лицо, но тотчас же, ни слова не вымолвив, отвернулся и снова закрылся обеими ладонями.

Аљоша га је **погледао** пошто је открио лице подбуло од суза, као код малог детета, али се одмах без речи окренуо и поново покрио лице обема шакама. [Достојевски 2]

И вчера весь день шли и шли в усадьбу все те, что почему-то желали **взглянуть** на покойника, – всякие проезжие и прохожие, калеки и нищие, мужики и бабы (не только свои, но и чужие, заречные).

И јуче су, читавог дана, долазили и долазили на имање сви они који су због нечега желели да **погледају** покојника – разни успутници и пролазници, богаљи и сељанке (не само овдашњи, него и туђи, прекоречни). [Буњин]

С холодеющим сердцем Иван приблизился к профессору и, **взглянув** ему в лицо, убедился в том, что никаких признаков сумасшествия нет и не было.

Иван се слеђеног срца приближи професору и, **погледавши** му у лице, увери се да на њему нема апсолутно никаквих знакова лудила. [Булгаков]

<...> но, **взглянув** внимательнее, я увидел в его лице столько тоски, столько муки от воспоминаний, что тотчас же нашел, что ему самому было очень тяжело и именно в эту самую минуту.

Али када сам га пажљивије **загледао**, опазио сам на његовом лицу толико туге и мука од успомена да сам одмах закључио колико је и њему самом било тешко, и то управо овог тренутка. [Достојевски 6]

взглядывать – погледати

*Бедная собака, казалось, понимала готовившуюся ей участь. Она пытливо и с беспокойством **взглядывала** поочередно на нас троих и изредка только осмеливалась повертеть своим пушистым прижатым хвостом, точно желая смягчить нас этим знаком своей к нам доверенности.*

*Јадно псето је, чини ми се, разумело шта му се спрема. Радознало и унезверено је **погледало** наизменце у нас тројицу и само се покаткад усудило да махне својим вунастим, повијеним репом, као да жели да нас умилостиви тим знаком свог поверења. [Достојевски 6]*

поглядывать – погледати, гледати / посматривать – погледати, бацати погледе, загледати

*И она жадно стала пить горячий кофе, **поглядывая** на эти высокие, таинственно закрытые двери.*

*И она жудно поче пити врелу кафу, **погледајући** на оне високе, тајанствено закључане, двери. [Буњин]*

*– В поисках неизвестного человека, который отрекомендовался вам как знакомый Понтия Пилата, вы вчера произвели следующие действия, – тут Стравинский стал загибать длинные пальцы, **поглядывая** то в лист, то на Ивана, – повесили на грудь иконку. Было?*

*– У јурњави за непознатим човеком који вам се представио као познаник Понтија Пилата, ви сте јуче урадили следеће ствари. Овде је Стравински почео да савија дугачке прсте, **гледајући** час у лист папира, час у Ивана. [Булгаков]*

*Дядя значительно **посматривал** на меня, но говорить со мной при всех не хотел.*

*Ујак је значајно **погледао** у мене, али није хтео да говори са мном пред свима. [Достојевски 13]*

*Заметил я тоже, что молчаливый братец мой часто **посматривал** на меня, и даже с видимым любопытством, как будто желая в точности определить, что я за человек.*

Приметио сам и да мој ћутљив братац често баца погледе на мене, па чак с видљивом радозналошћу, као да жели тачно да утврди какав сам човек.
[Достојевски 13]

*К чему ни приценился, всё рубль серебром, два рубля, три рубля серебром; уж он к большим книгам и не приценивался, а так только завистливо на них **посматривал**, перебирал пальцами листочки, вертел в руках и опять их ставил на место. «Нет, нет, это дорого,— говорил он вполголоса, — а вот разве отсюда что-нибудь», — и тут он начинал перебирать тоненькие тетрадки, песенники, альманахи; это всё было очень дешево.*

*За шта год он запита за цену, све је по рубљу у сребру, две рубље, три рубље у сребру; за цену великих књига после тога више није ни питао, него их је само завидљиво **загледао**, листао их прстима, вртео их у рукама, и опет их враћао на место.* [Достојевски 9]

заглядывать – заглѐдати / засматривать – заглѐдати

*Он так и **заглядывал** мне в глаза, выпрашивая мое мнение о Париже, и ужасно огорчался, когда я не изъяслял особенного восторга.*

*Он ми је **загледао** у очи тражећи моје мишљење о Паризу и страшно се увредио што нисам показао нарочито одушевљење.* [Достојевски 7]

*Вдали по тротуару чернелись в темноте прохожие; я пустился догонять их и, нагоняя, **засматривал** каждому в лицо, пробегая мимо.*

*У даљини на тротоару црнеле су се у мраку фигуре пролазника; одјурих за њима, и када бих кога од њих сустигао, **загледао** бих се у пролазу свакоме у лице.* [Достојевски 5]

вглядеться – заглѐдати се / всмотреться – заглѐдати се

*Но сейчас ему было не до того, а кроме того, как ни мало был наблюдателен Рюхин, — теперь, после пытки в грузовике, он впервые остро **вгляделся** в лицо пирата и понял, что тот хоть и задает вопросы о Бездомном и даже восклицает «Ай-яй-яй!», но, по сути дела, совершенно равнодушен к судьбе Бездомного и ничуть его не жалеет.*

*Али сада му није било до тога, па ма колико мало поседовао дар запажања — сада, после мучења у камиону, први пут **се загледао** у очи пирату и схватио да*

је овај, иако поставља питања о Бездомном и чак узвикује „јој, јој, јој”, у ствари потпуно равнодушан према судбини Бездомног и да га уопште не жали.
[Булгаков]

*Здесь Рюхин **всмотрелся** в Ивана и похолодел: решительно никакого безумия не было у того в глазах.*

*Тада се Рјухин **загледа** у Ивана и следи се: у Ивановим очима није било ни трага од некаквог лудила.* [Булгаков]

приглядеться – заглядати се / присмотреться – заглядати се

*И вдруг, **приглядевшись**, я с ужасом увидел, что то, что ели они, были страшные своим дурманом грибы-мухоморы.*

*И одједном, кад се **загледах** боље, са ужасом приметих да су јели веома опојне печурке – мухаре.* [Буњин]

*Дуняшка **присмотрелась** внимательнее, и щеки ее стали белее полотна.*
[НКРЯ]

*Дуњашка се **загледа** пажљивије, и образи јој постадоше бели од платна.*
[КССЈ]

вглядываться – заглѣдати се / всматриваться – заглѣдати се, зурити

*– Помилуйте, куда же вы хотите идти? – заговорил врач, **вглядываясь** в глаза Ивана, – глубокой ночью, в белье... Вы плохо чувствуете себя, останьтесь у нас!*

*– Извините, а куд сте се то сад запутили? – проговори доктор, **загледавши се** Ивану у очи. – Касно ноћу, само у доњем рубљу... Лоше се осећате, останите код нас.* [Булгаков]

*С новым, странным, почти болезненным, чувством **всматривался** он в это бледное, худое и неправильное угловатое личико <...>*

*Са новим, чудним, скоро болесним осећањем, **загледао се** у то бледо, мршаво и неправилно лице <...>* [Достојевски 8]

*– Милости прошу на сцену! – вежливо пригласил конференсье, **всматриваясь** в темный зал.*

– Изволите само на сцену! – учтиво позва конферансје, **загледавши се** у мрачну салу. [Булгаков]

Они ишли вместе, толкуя о новоприбывшем артисте, как вдруг, на повороте одной улицы, Б. увидел моего отца, который стоял перед окном магазина и пристально **всматривался** в афишку, на которой крупными литерами объявлено было о концерте С-ца и которая лежала на окне магазина.

Ишли су заједно, разговарајући о приспелом уметнику, кад одједном, на углу улице, Б. је видео мога оца како стоји пред неком радњом и нетремице **зури** у плакат прилепљен на излогу, који је крупним словима најављивао С-цов концерт. [Достојевски 11]

заглядываться – заглядати се, посматрати / засматриваться – заглядати се

Иногда она задумывалась, поднимая глаза к потолку, или, цураясь, **заглядывалась** куда-то перед собой, а потом снова облакачивалась, подпирала голову рукой, и быстрым размашистым движением записывала карандашом в тетрадь выноски из книги.

С времена на време би се замислила, подигла очи према таваници или би се, жмурећи, **загледала** некуда у даљину пред собом, а затим би се поново налактила подупревши главу руком и брзим, широким покретима записивала у свеску цитате из књиге. [Пастернак]

Я заглядывалась по целым часам на спящую Катю при слабом свете ночной нашей лампы; иногда садилась к ней на кровать, нагибалась к лицу ее, и на меня веяло ее горячим дыханием.

Сатима сам **посматрала** уснулу Катју при слабој светлости наше ноћне лампе; понекад бих села до ње на кревет, нагињала се према њеном лицу, па би ме запахнуо њен топао дах. [Достојевски 11]

Я засматривалась, заслушивалась, – чудно хорошо было мне!

А ја се **загледам**, занесем – изванредно лепо ми је било. [Достојевски 9]

наглядеться – наглядати се / насмотреться – наглядати се

Вот она и пригласила его к себе на прощанье, угощала, вином пошла, все повторяла: „Дай мне на тебя **наглядеться!**“

И тако га је, за растанак, позвала, послужила, опила вином, и једнако понављала: „Дај само да те се нагледам!“ [Буњин]

*Когда на него **насмотрелись** и стали расходиться, он отковылял, хромая, прискакивая на одной ноге и помахивая здоровым крылом, в самый дальний конец острога, где забился в угол, плотно прижавшись к палям.*

*Кад су га **се нагледали** и почели да се разилазе, он се полако одвукао храмљући, поскакујући на једној ноzi, лепршајући здравим крилом, у најдаљи крај тамнице и ту се завукао у кутак чврсто прибијен уз ограду. [Достојевски 6]*

*«Впрочем, кто их знает? – думал он. – Откуда их безмятежность? Рядом ухают пушки, гибнут люди, а они составляют прогноз жаркого дня не в смысле жаркой схватки, а жаркой погоды. Или они столького **насмотрелись**, что все в них притупилось?»*

*„Усталом, ко ће их знати?“ – размишљао је он. – “Одакле та њихова безбрижност? Поред њих треште топови, људи гину, док они састављају прогнозу о врелом дану, али не у смислу жестоке битке него топлог времена. Или су **се до те мере нагледали** да су отупели?“ [Пастернак]*

оглядеть – разгледати, подгледати / осмотреть – осмотри, погледати

*Господин Голядкин бросился к столу своему, **оглядел** его, обшарил кругом, – так и есть: вчерашнего письма его к Вахрамееву не было...*

*Господин Гољаткин је појурио према своме столу, **разгледао** га, претражио свуда унаоколо – тако је: његова јучерашња писма Вахрамејеву није било... [Достојевски 4]*

*Егорушка, задыхаясь от зноя, который особенно чувствовался теперь после еды, побежал к осоке и отсюда **оглядел** местность.*

*Тешко дишући од жеге, која се нарочито осећала сада после јела, Јегорушка отрча до шевара да отуда **разгледа** околину. [Чехов 5]*

*Лавочник взял в руки пряник, **оглядел** его со всех сторон и поднял одну бровь.*

*Трговац узе у руке медањак, **разгледа** га са свих страна и подиже једну обрву. [Чехов 5]*

Я оглядел его с любопытством, и мне показался странным этот быстрый прямой вопрос Алея, всегда деликатного, всегда разборчивого, всегда умного сердцем <...>

Погледао сам га радознано, зачудило ме је то неочекивано и отворено питање, јер је Алеј био увек обазрив, разборит и мудар због доброг срца. [Достојевски 6]

*Господин Голядкин **осмотрел** Петрушку кругом и, по-видимому, остался доволен.*

*Господин Гољаткин је **осмотрио** Петрушку од главе до пете и очито остао задовољан. [Достојевски 4]*

*Увидев тут же лежавший на подушке крест, взял его, **осмотрел** и молча надел его опять Михайлову на шею; надел и перекрестился.*

*Кад је видео крст који је лежао на јастуку, узео га, **погледао** и ћутке опет обесио Михајлову о врат, и прекрстио се. [Достојевски 6]*

*Он довольно равнодушно, но внимательно **осмотрел** его с верху донизу.*

*Он га доста равнодушно, али пажљиво **погледа** од главе до пете. [Достојевски 6]*

оглядывать – посматрати / осматривать – разгледати

*Орел защищался из всех сил когтями и клювом и гордо и дико, как раненый король, забившись в свой угол, **оглядывал** любопытных, приходивших его рассматривать.*

*Орао се свом снагом бранио, и канџама и кљуном, и забивши се у свој кутак, **посматрао** поносито и дивље, као рањени цар, радозналце који су долазили да гледају. [Достојевски 6]*

*С крайним любопытством начала я **осматривать** свою находку.*

*С крајњим интересовањем почела сам да **разгледам** своје откриће. [Достојевски 11]*

*Да и терпеть я не мог, за границей, **осматривать** по гиду, по заказу, по обязанности путешественника <...>*

*А неподношљиво ми је било да у иностранству све **разгледам** по проспекту, по закону, по дужности туристе <...> [Достојевски 7]*

прогледеть – разгледати / просмотреть – прегледати

Офицер перелистал страницы и бросил книгу на стол; бегло **прогледел** вторую; отложив ее в сторону и прочитав обложку третьей, повернулся к Штокману лицом <...> [НКРЯ]

Офицер прелиста странице па баџи књигу на сто, летимично **разгледа** другу, склони је на страну и прочитавши наслов на корицама треће књиге, окрену се лицем према Штокману. [КССЈ]

– Что? Бумажка? Так, так... не беспокойтесь, так точно-с, – проговорил, как бы спеша куда-то, Порфирий Петрович и, уже проговорив это, взял бумагу и **просмотрел** ее.

– Шта? Признаница? Добро је, добро је... не брините се – рекао је Порфирије Петровић као да се журио некуд, и кад је то рекао, узео је хартију и **прегледао** је. [Достојевски 8]

разглядеть – осмотрити, видети / рассмотреть – разгледати

Там, в отдаленной маленькой закопченной комнате, он **разглядел** поближе своего товарища.

Ту, у споредној задимљеној собици, он је изблиза **осмотрю** свог друга. [Достојевски 11]

Она была одета вся в черном, в шляпке, почти закрывавшей ее лицо; я почти и не успел **разглядеть** его <...>

Била је сва у црном, са шеширом који јој је готово заклањао лице; нисам ни успео да јој **видим** лице <...> [Достојевски 7]

У освещенного окна кофейной я **рассмотрел** бумажку <...>

Под прозором осветљене кафане **разгледао** сам џедуљу <...> [Достојевски 7]

высмотреть – осмотрити

Выходная дверь из дома в сад в левой стороне фасада была заперта, и он это нарочно и тщательно **высмотрел** проходя.

Излазна врата из куће у врт, на левој страни фасаде била су затворена; он је то, пролазећи, намерно и брижљиво **осмотрю**. [Достојевски 2]

высматривать – гледати, разгледати

«Это он в окошко ее **высматривал**, стало быть, ее нет: чего ему в темноту смотреть?.. нетерпение значит пожират...»

«То он њу чека и **гледа** кроз прозор, значи, ње нема: зашто би гледао у мрак?... Значи, гори од нестрпљења.» [Достојевски 2]

Не любили у нас его злобногo взгляда из-под очков, которым он и теперь **высматривал** направо и на лево, не найдется ли беспорядков, не попадется ли какой-нибудь виноватый.

Нису волели његов пакосни поглед испод наочара – а он је и сад **разгледао** и лево и десно неће ли опазити неред и пронаћи неког кривца. [Достојевски 6]

выглянуть – провирити

Андрей Ефимыч, слышавший это, **выглянул** из сеней в палату и спросил мягко <...>

Андреј Јефимич, који је све то слушао, **провири** из трема у одељење, упита благо <...> [Чехов 4]

Одна заспанная, неумытая и непричесанная физиономия внезапно **выглянула** из окна закрытого каретного кузова.

Једна буновна, неумивена и неочешљана физиономија **провири** изненада кроз прозор затвореног фијакера. [Достојевски 13]

Пока они совещались, из-под сального одеяла **выглянула** другая кудрявая головка на тонкой шее, за ней третья, потом четвертая...

Док су се они договарали, испод прљавог јоргана **провири** друга гргурава главица на танком врату, за њом трећа, потом четврта... [Чехов 5]

Егорушка, в надежде, что туча, быть может, уходит мимо, **выглянул** из рогожи.

Надајући се да ће их облак можда мимоићи, Јегорушка **провири** испод рогозине. [Чехов 5]

И творбено гнездо најфреквентнијег руског глагола за означавање аудитивне перцепције – *слышать* – садржи глаголе (различите стилске припадности) који се на

српски језик најчешће преводе одговарајућим лексемама глагола *чути*, што опет говори о преимућству руског језика у односу на број мотивисаних глагола, нпр.

слышать – чути

Я знаю, но баба подробно и не спеша рассказывает или, скорее, вслух передумывает все то, что я слышал уже много раз...

*Све то ја знам, али жена потанко, и без журбе прича, или, боље рећи, гласно мисли о свему што сам **чуо** много пута ... [Буњин]*

слыхать – чути

– *Слыхал про Саньку Пафнуткина?*

– *Слыхал. Будто правда это такая зараза?*

– *Јеси ли **чуо** за Сањку Пафнуткина?*

– ***Чуо** сам. Је ли то стварно таква зараза? [Пастернак]*

заслышать – чути

*Он прошел не с крыльца, а с черной лестницы, через кухню и коридор, и одна мама из всех нас **заслышала** шаги его.*

*Није ушао кроз главни улаз него споредним степеништем, кроз кухињу и ходник, и од свих нас једино је мама **чула** његове кораке. [Достојевски 5]*

*«Знать суд-то божий не то, что человеческий!» – **заслышал** вдруг отец Паисий.*

*«Изгледа да суд божји није што и људски», **чуо** је изненада отац Пајсије. [Достојевски 2]*

***Заслышав** её всхлипывания, из здания вышел старичок начальник станции.*

***Чувши** њено јецање, из зграде изиђе старчић, шеф станице. [Пастернак]*

недослышать – не чути добро

*«А уж и впрямь долговязый, барыня, – лукаво ответила Марья, – котлетки-то с горошком сегодня приказывали, давеча **недослышала**, сюда торопилась?»*

*«Баи је трапав дугајлија, госпођо – лукаво одговори Марија – наручисте ли ви оно за данас инициле са грашком, јутрос **нисам добро чула**, журила сам овамо?» [Достојевски 5]*

расслышать – чути, зачути

– Подслушивала! – раздражительно прошептал он про себя, но Алеша **расслышал**.

– Прислушивала је! – љутито је прошапутао у себи, али је Аљоша **чуо**.
[Достојевски 2]

Подходя к дверям, я **расслышал** громкие голоса – дерзкий и язвительный разговор Де-Грие, нахально-ругательный и бешеный крик *Blanche* и жалкий голос генерала, очевидно в чем-то оправдывавшегося.

Прилазећи вратима **зачух** гласну вику – дрске и заједљиве Де Гријеове речи, просто-псовачку и бесну Бланишину цику и жалосни глас генерала који се очито због нечега правдао. [Достојевски 10]

Ни код глагола *чути* перфективно значење није пропраћено измењеним морфемским саставом, као што је то случај у руском језику (*слышать – услышать*). Исто се односи и на стилски обојене глаголе (*слыхать – услыхать*). Дата разлика се при превођењу на српски језик, а у зависности од значења лексема, преовлађује на различите начине, нпр.

услышать – чути, зачути, сазнати

Выбиваясь из-под шинели своей, господин Голядкин-старший ясно **услышал** смех двух лакеев.

Извлачећи се испод шињела, господин Гољаткин старији јасно је **чуо** смех двојице лакеја. [Достојевски 4]

Но так как господин Голядкин **услышал** вдруг на лестнице чьи-то шаги, то немедленно переменил новое решение свое и уже так, заодно, впрочем с самым решительным видом, позвонил у дверей Крестьяна Ивановича.

Али како је господин Гољаткин одједном **зачуо** нечије кораке на степеништу, сместа је променио своју нову одлуку и, немајући куд, али ипак врло одлучно, позвони на врата Крестјана Ивановича. [Достојевски 4]

В отеле я **услышал** об отъезде Де-Грие.

У хотелу сам **сазнао** за Де Гријеов одлазак. [Достојевски 10]

услыхать – чути, зачути, сазнати

*Это камаринская во всем своем размахе, и, право, было бы хорошо, если б Глинка хоть случайно **услыхал** ее у нас в остроге.*

*То је камаринска у пуном размаху и, доиста, било би добро да је случајно Глинка могао да **чује** ову игру код нас у тамници. [Достојевски 6]*

*Про тебя **услыхал**, что ученый, – это я виноват; погорячился, разболтал! За тебе је **чуо** да си учен – за то сам ја крив: распалио сам се, разбрбљао! [Достојевски 13]*

*Каифа смолк, и прокуратор **услыхал** опять как бы шум моря, подкатывающего к самым стенам сада Ирода великого.*

*Кајфа заћута и прокуратор поново **зачу** нешто као шум мора што се приближаваше зидинама врта Ирода Великог. [Булгаков]*

*А меж тем **услыхал** от одной кумы (старая была, тоже прачка, к которой Луиза иногда хаживала), что немец про нашу любовь знает, потому-то и решил поскорей свататься.*

*Међутим, од једне жене (старе праље којој је Лујза понекад ишла) **сазнам** да је Шваба знао за нашу љубав, зато је одлучио да пожури с просидбом. [Достојевски 6]*

И творбено гнездо другог по фреквентности руског глагола за означавање аудитивне перцепције – *слушать* – богато је дериватима, што може да резултира превођењем руских глагола различитог морфемског састава истим глаголом српског језика (нпр. *слушать*, *вслушываться* = *слушати*). Понекад се при превођењу употребљавају глаголи с другим кореном (нпр. *вслушаться* = *зачути*) или се комбинацијом глагола с одређеним речима постижу потребне нијансе значења (нпр. *вслушаться*, *вслушываться* = *пажљиво слушати*):

слушать – слушати

*И мы стояли и **слушали** их, чувствуя, что уже никогда не забыть мам этого предвечернего часа и никогда не понять, а главное, не высказать вполне, в чем такая дивная прелесть их песни.*

*А ми смо стајали и **слушали** их, осећајући да никада нећемо заборавити тај предвечерњи час и да никада нећемо разумети и, што је још важније, никада у потпуности нећемо моћи да искажемо у чему је та чудесна лепота њихове песме. [Буџин]*

вслушаться – (пажљиво) **слушати, зачути**

*Я не поняла ни слова из его упрёков, не поняла, как больно было ему, что я **вслушалась** в его слова, сказанные матушке в гневе и глубокой тоске, заучила их и уже много думала о них про себя.*

*Нисам разумела ништа од његових грдњи, нисам разумела како му је било тешко што сам пажљиво **слушала** његове речи, које је рекао мајци у гневу и дубокој тузи, усвојила их и мислила даље о њима у себи. [Достојевски 11]*

*Выйдя на крыльцо, он ясно **вслушался**, что стоны идут из сада.*

*Кад је изашао на докшат, јасно је **зачуо** да јаукање долази из врта. [Достојевски 2]*

вслушиваться – (пажљиво) **слушати, ослушкивати**

*Раскольников скрестил руки и стал **вслушиваться**.*

*Раскольников је скрстио руке и почео да **слуша** о чему разговарају. [Достојевски 8]*

*Он дернул второй, третий раз; он **вслушивался** и припоминал.*

*Повукао је други, трећи пут; пажљиво је **слушао** и присећао се. [Достојевски 8]*

*Всё поражало его; он не терял ни одного впечатления и мыслящим взглядом смотрел на лица ходящих людей, всматривался в физиономию всего окружающего, любовно **вслушивался** в речь народную, как будто поверяя на всем свои заключения, родившиеся в тиши уединенных ночей.*

*Све га је запањивало; није губио ниједног утиска и мисаоним погледом је посматрао лица пролазника, загледао се у физиономију свега што га је окруживало, са љубављу је **ослушкивао** народни говор, као да је на свему проверавао своје закључке, који су настали у тишини усамљених ноћи. [Достојевски 3]*

прислушаться – ослушнути, прислушати

Он бросился к двери, **прислушался**, схватил шляпу и стал сходить вниз свои тринадцать ступеней, осторожно, неслышно, как кошка.

Он пожури вратима, **ослушну**, зграби шешир и поче силазити низа својих тринаест степеника, пажљиво, нечујно, као мачка. [Достојевски 8]

Федор Павлович стоял близ окна, по-видимому, в задумчивости, вдруг он вздернул голову, чуть-чуть **прислушался** и, ничего не услышав, подошел к столу, налил из графина полрюмочки коньячку и выпил.

Фјодор Павлович је стајао близу прозора, очевидно замишљен, одједном је забацио главу, мало **прислушао** и када ништа није чуо, пришао је столу, налио из флаше пола чашице коњака и попио. [Достојевски 2]

Тот **прислушался** и заметил, что скорее это кто-нибудь стонет, «женщина будто бы».

Он је **ослушнуо** и опазио да то неко јеца, «као да је жена». [Достојевски 2]

прислушиваться – ослушкивати, прислушкивати

На џыпочках подошел он к двери, приотворил ее тихонько и стал **прислушиваться** вниз на лестницу.

На прстима је пришао вратима, одшкринуо их полако и стао да **ослушкује** према степеницама. [Достојевски 8]

«Переждать теперь надобно, – подумал он, – если они слышали мои шаги и теперь **прислушиваются**, то чтобы разуверились... как бы только не кашлянуть, не чихнуть...»

«Сада треба причекати», помислио је, «ако су чули моје кораке и сада **прислушкују**, нека се разувере... само да не закашљем, да не кинем...» [Достојевски 8]

Юрий Андреевич притаился, замер и стал **прислушиваться**.

Јуриј Андрејевић се притаји, замере и поче да **ослушкује**. [Пастернак]

<...> везде он расспрашивал, везде **прислушивался**, везде шептался с каким-то особенным таинственным видом.

<...> свуда се он распитивао, свуда **прислушкивао**, свуда се дошаптавао с неким посебно тајанственим изгледом. [Достојевски 2]

выслушать – слушати, саслушати

Выслушай и ты меня, Сережа, – прибавил он, обращаясь ко мне, что делал и во всё продолжение рассказа, как будто бы боясь других слушателей и сомневаясь в их сочувствии, – **выслушай** и ты меня, и реши: прав я или нет.

Слушај ме и ти, Серјожа – додаде обративши се мени, што је чинио и за све време даљег причања, као да се бојао других слушалаца и сумњао у њихово саосећање – **саслушај** ме и ти и одлучи јесам ли у праву или нисам. [Достојевски 13]

– О нет, мы **выслушаем** вас очень внимательно, – серьезно и успокоительно сказал Стравинский, – и в сумасшедшие вас рядить ни в коем случае не позволим.

– О, не, ми ћемо вас **саслушати**, и то веома пажљиво – озбиљно и смирујући га рече Стравински – и нећемо ни у ком случају допустити да вас неко проглашава лудим. [Булгаков]

Она постаралась **выслушать** его новость как можно спокойнее.

Потрудила се да **саслуша** ту новост што спокојније. [Пастернак]

дослушать – саслушати (до краја)

Прошло минут десять, и вдруг, в самой середине одного раскатистого взрыва хохота, кто-то, точь-в-точь как давеча, прынул со стула, затем раздались крики обеих женщин, слышно было, как вскочил и Стебельков, что он что-то заговорил уже другим голосом, точно оправдываясь, точно упрасывая, чтоб его **дослушали**... Но его **не дослушали**; раздались гневные крики: „Вон! вы негодяй, вы бесстыдник!“

Прошло је десетак минута кад наједном, баш усред једне провале грохотног смеха, неко, у длаку исто као и малочас, скочи са столице, затим се разлеже вриска обеју жена, чуло се како је скочио на ноге и Стебельков, да је почео нешто да прича већ другачијим гласом, као да се правда, као да их је умољавао да га **саслушају до краја**... Али га **не саслушаше**; разлегоше се гневни повици: „Напоље! Хуљо једна, безобразниче један!“ [Достојевски 5]

послушать – послушати (мало), **чути**

*Раскольников приостановился рядом с двумя-тремя слушателями, **послушал**, вынул пятак и положил в руку девушке.*

*Раскольников је застао поред два-три слушаоца, **послушао** мало, извадио петак и метнуо га у руку девојци. [Достојевски 8]*

*Егорушка **послушал** немного и ему стало казаться, что от заунывной, тягучей песни воздух сделался душнее, жарче и неподвижнее...*

*Егорушка мало **послуша** и стаде му се чинити да од те жалосне, отегнуте песме ваздух поста још загушљивији, врелији и непокретнији. [Чехов 5]*

*Если бы в это время кто-нибудь посторонний **послушал**, как Николай свободно обращается с терминологией, то, пожалуй, мог бы подумать, что это ученый, замаскированный солдатом.*

*А ако би у то време неко страни **чуо** како Николај употребљава терминологију, могао би, можда, помислити да је то научник, маскиран у војника. [Чехов 2]*

Дати преглед указује на неке од могућих праваца анализе у области изражавања перцептивног значења јединицама руског и српског језика и поређења двају језика. Могуће је, дакле, проучавати и поредити начине изражавања перцептивног значења (нпр. глаголи с перцептивном компонентом у семантичком садржају; спојеве глагола и речи с перцептивним значењем), стилски неутралну и стилски маркирану перцептивну глаголску лексику, деривациони потенцијал глагола перцепције, проблематику вишезначности код перцептивних глагола и сл. При томе се могу анализирати јединице за означавање једног вида перцепције или јединице за изражававање различитих видова перцепције. Међутим, јединице које су објекат анализе у области лексичке семантике не подлежу лако систематизацији. То је област у којој се при покушају систематизације често наилази на нерегуларности. Ипак се увек може наћи неки сегмент значења који повезује наизглед разноврсну масу лексема. На пример, у односу на садржај који подразумева појам *перцепција* у језику се сензорна компонента перцепције лако може издвојити као основна, а она даље може добијати нове нијансе. Иако се нпр. и глаголом *видети* (некога или нешто испред себе) и глаголом *видети* (некога) или *видети се* (с неким) у значењу 'срести се' изражава визуелна перцепција, јасно је да је у првом случају компонента сензорне перцепције примарна, док је у другом она секундарна, али се подразумева. Дакле, остала значења се, у складу с новим нијансама које

добијају, у мањој или већој мери удаљују од исходишног. То вреди за све перцептивне глаголе који могу развијати друга значења, нпр.

*Знаете, Lise, это ужасно, как тяжело для обиженного человека, когда все на него станут **смотреть** его благодетелями... я это **слышал**, мне это старец говорил. Я не знаю, как это выразить, но я это часто и сам **видел**.*

*Знаете, Lise, увређеном човеку је страшно тешко када сви на њега почну **гледати** као добротвори... то сам **чуо**, старац ми је то говорио. Не знам како да то изразим, али то сам и сам често **видео**. [Достојевски 2]*

– *Алексей Федорович, вы удивительно хороши, но вы иногда как будто педант... а между тем, **смотришь**, вовсе не педант. Подите **посмотрите** у дверей, отворите их тихонько и **посмотрите**, не подслушивает ли маменька,– прошептала вдруг Lise каким-то нервным, торопливым шопотом.*

– *Алексеју Фјодоровичу, ви сте необично добри, али понекад као да сте педант... а, међутим, кад **погледаш**, уопште нисте педант. Отидите и **погледајте** на врата, отворите их полако и **погледајте** да не прислушкује мамица – неочекивано је прошапутала Лиза нервозно и журећи. [Достојевски 2]*

– *Ну, простите, если не так... Я может быть ужасно глупо... Вы сказали, что я холоден, я взял и поцеловал... Только я **вижу**, что вышло глупо...*

– *Па, опростите, ако није умесно... Ја сам, можда, страшно глупо... Казали сте да сам хладан, и ја сам се усудио и пољубио вас... Само **видим** да је испало глупо... [Достојевски 2]*

– ***Вижу**, что меня любите, коли угадали это.*

– ***Видим** да ме волите, кад сте то наслутили. [Достојевски 2]*

*Весь тот день мало со мной говорил, совсем молчал даже, только заметил я: глядит, глядит на меня из угла, а всё больше к окну припадает и делает вид, будто бы уроки учит, а **вижу** я, что не уроки у него на уме.*

*Цео тај дан мало је са мноштем разговарао, чак је стално ћутао, приметио сам само: гледа, гледа ме из свог кута, и све више се прибија уз прозор и прави се као да учи лекције, али ја сам **видео** да му нису лекције у памети. [Достојевски 2]*

Наведено потврђује и да при систематизацији увек мора бити јасно која се лексема вишезначне речи има у виду. Односи својствени перцептивној глаголској

лексици руског и српског језика овде се истражују на примеру њених централних представника. Иако је јасно да је примарно перцептивно значење оно које се односи на функцију чулних органа (сензорно), остаје питање основних глаголских лексема за његово изражавање унутар сваког модалитета перцепције у два језика. Јасно је да основне представнике система треба тражити међу јединицама неоптерећеним формалним творбеним везама с другим речима, а оне могу бити више или мање уочљиве. На пример, лако се као основне препознају глаголске лексеме *видеть / видети, слышать / чути* и *смотреть / гледати, слушать / слушати*. Међутим, уочљиво је да се у семантичком садржају првих (*видеть / видети, слышать / чути*) и других (*смотреть / гледати, слушать / слушати*) могу издвојити елементи који повезују јединице различитих модалитета. Семантика глагола типа *смотреть / гледати, слушать / слушати* говори о ангажованости субјекта током процеса перцепције, а семантика глагола *видеть / видети, слышать / чути* о резултату тог процеса или стању онога ко перципира. Тиме се отвара питање којом се лексемом (типа *видеть / видети* или типа *смотреть / гледати*) изражава исходишно перцептивно значење одређеног модалитета. Иако се на тај начин допушта могућност хијерархијских односа између датих јединица и значења која она предствљају, и даље ће се говорити о основним предикатима (глаголима) перцепције, јер се њих првенствено посматра као централне представнике поменутих елемената значења, заједничких за различите модалитете. Уочену системност потврђују и јединице за означавање осталих видова перцепције (олфакторне, густативне, тактичне), а одговарајуће перцептивно значење, као и опште значење (ангажованости или резултата и стања) може бити део семантичког садржаја глаголске лексеме или резултат њеног споја с другим речима, нпр.

– руски језик

– олфакторна перцепција

Тогда все умолкали, а он склонялся над изнанкой холста и нюхал его. [НКРЯ]

Оксана повертела в руках флакончик, понюхала его, потом заперла дверь на ключ и приказала <...> [НКРЯ]

Большой поваленный недавним ураганом тополь лежал поперек дорожки, и я шла по нему, перешагивая через обломанные сучки, соскальзывая с влажного ствола, и **вдыхала** сильный запах увядающей листвы. [НКРЯ]

Он почувствовал полную освобожденность, **уловил** запах весны и отправился в закусочную „Эльбрус“. [НКРЯ]

Он **обонял** запах их жарких невымытых тел, запах наплечных ремней, оружейного масла, которым был смазан маузер. [НКРЯ]

Минуя прихожую, **почуял** запах жаркого из кухни. [НКРЯ]

Я даже постоянно **ощущал** запах ромашек. [НКРЯ]

Я впервые **почувствовал** вкус еды, запах хлеба. [НКРЯ]

– густативна перцепција

Он обошел все казармы в сопровождении плац-майора, всех поздравил с праздником, зашел в кухню и **попробовал** острожных щей. [Достоевски 6]

Я **попробовал** щей, но с непривычки не мог их есть и заварил себе чаю. [Достоевски 6]

Перед тем, как снимать с огня котел, Степка всыпал в воду три пригоршни пшена и ложку соли; в заключение он **попробовал**, почмокал губами, облизал ложку и самодовольно крякнул – это значило, что каша уже готова. [Чехов 5]

Услыша про ужин, Кедрил оживляется, вынимает курицу, вынимает вино, – и нет-нет, а сам отщипнет от курицы и **отведает**. [Достоевски 6]

Стесняясь, Петька обнял Настеньку и на губах **почувствовал** вкус ее слез. [НКРЯ]

Однажды он всё же прокусил кожуру, **ощутил** резкий, вяжущий вкус и сам убедился: нельзя. [НКРЯ]

– тактилна перцепција

Потому что он меня обнимал, всё руками **трогал**. [Достоевски 2]

Иван Иванович подошел к дивану, **потрогал** Егорушку за голову, смущенно крикнул и вернулся к столу. [Чехов 5]

– Я об этом подумаю, – говорила она и **касалась** пальцами моего лица. [НКРЯ]

Курчев уже не видел женщины, только слышал ее прерывистые всхлипы и легкий сухой звук старой фанерной стенки платяного шкафа, до которого аспирантка **дотрагивалась** плачущей головой. [НКРЯ]

Вся она вздрагивала, как только он **сжимал** ее талию или тихо **прикасался** губами к похолодевшей щеке. [НКРЯ]

Егорушка поплыл к камышу, нырнул и стал **шарить** около камышовых корней, **копаясь** в жидком, осклизлом иле, он **нащупал** что-то острое и противное, может быть, и в самом деле рака, но в это время кто-то схватил его за ногу и потащил вверх. [Чехов 5]

Дьячок вскакивает и лезет пальцами в рот. Во рту **нащупывает** он зуб на старом месте. [Чехов 6]

Когда он в передней надевал пальто, воинский начальник **положил** руку ему на плечо и сказал со вздохом <...> [Чехов 4]

Он **приложил** руку к Егорушкиной голове, **потрогал** щеку и сказал <...> [Чехов 5]

Полковник осторожно и крепко сжал ее немного повыше кисти и тут **почувствовал** под пальцами затвердевшую неровность на коже и стал осторожно **ощупывать**. [НКРЯ]

Когда же мальчик по своему обыкновению **ощупывал** его лицо, то **осязал** своими чуткими пальцами глубокие морщины, большие обвисшие вниз усы, впалые щеки и на щеках старческие слезы. [НКРЯ]

Когда мы, например, видим предмет, мы можем его не осязать; когда **осязаем** – не ощущать его запаха и т. д. [НКРЯ]

Я **пощупал** рукой верхнюю губу и **ощутил** под рукой... усы! [НКРЯ]

– српски језик

– олфакторна перцепција

*Нагнуо се и **помирисао** воду у тегли. [КССЈ]*

*Инжињер се љубазно куцну, с много пријатељског осмјеха, најпре **примириса** чашицу <...> [КССЈ]*

*Сто двадесет пари мртвих ушију ослушкивало је с напетом пажњом и читаво гледалиште жвакало за брачним паром пожудно **удишући** мирис крвавице. [КССЈ]*

*<...> а нос му **осјећаше** мирис паљевине и растопљене јелове смоле. [КССЈ]*

*Иди главном улицом све док не **осетиш** мирис ђумбира. [КССЈ]*

– густативна перцепција

*Кад је чуо за вечеру, Кедрил је живнуо, вади кокошку, вино и сваки час чупне од печене кокошке да **проба**. [Достојевски 6]*

*Обишао је све касарне у пратњи мајора и свима је честитао празник. Свратио је у кухињу и **опробао** тамнички ичи. [Достојевски 6]*

***Окусио** сам чорбу од купуса, али пошто нисам навикао, нисам је могао јести, зато сам скувао себи чај. [Достојевски 6]*

*Пре него што ће скинути котао с ватре, Стјопка насу у воду три прегришти проса и кашику соли; најзад **окуша**, цмокну уснама, облиза кашику и самозадовољно закркља – што је значило да је каша већ готова. [Чехов 5]*

*Почињем да једем, **осећам**, у сну, укус, чак и мирис мака, сакупљам мрвице са салвете. [КССЈ]*

– тактилна перцепција

*Јер он је мене грлио, стално ме рукама **додиривао**. [Достојевски 2]*

*Иван Иванич приђе дивану, **пигну** Јегорушку по глави, збуљено закркља и врати се столу. [Чехов 5]*

*Нежно јој је **опипао** врат. [КССЈ]*

*Јегорушка заплива према трсци, зарони и стаде **пипати** око њених жила. **Чепркајући** по житком, клизавом муљу, он **напина** нешто оштро и одвратно, по свој прилици рака, али у тај мах га неко шчепа за ногу и извуче на површину. [Чехов 5]*

*Ја сам **напинао** кубуру испод огртача. [КССЈ]*

*Кад је у предсобљу облачио капут, командант војног округа **стави** му руку на раме и рече уздахнувши <...> [Чехов 4]*

*Он **стави** руку Јегорушки на главу, **додирну** му образ на рече <...> [Чехов 5]*

*<...> она непрестано **осјећаше** у својој руци његову хладну руку, и њезиним тијелом прође језа. [КССЈ]*

Иако наведени примери потврђују да се и глаголске лексеме за означавање олфакторне, густативне и тактилне перцепције могу систематизовати у односу на горе поменуте опште елементе значења, очито је да се издвајање основних представника датих подсистема не може реализовати са сигурношћу с којом је то учињено код подсистема визуелне и аудитивне перцепције.

Може се рећи да се глаголима типа *видеть / видети* и *смотреть / гледати* процес чулне перцепције дели у језику на две фазе, од којих једна подразумева активно учешће субјекта перцепције: 1) усмереност чулних органа у одређеном правцу (очи); 2) стање повећане пажње (уши); 3) обављање одређених радњи (руке, језик, нос). Таква разграниченост није увек подржана научним чињеницама, тј. перцепција не захтева намерну активност онога ко перципира. На пример, свака изложеност чулних органа слуха одређеној јачини звука резултираће тиме да тај звук чујемо, гледање подразумева виђење, да би се осетио мирис довољна је изложеност одговарајућој концентрацији мирисних супстанци, а укус или додир резултат су сваког контакта с неком материјом.

Међутим, поред јединица чији семантички садржај подразумева ангажованост субјекта перцепције или указује на његово стање, унутар анализиране перцептивне лексике издвајају се и јединице код којих се субјекат перцепције претпоставља или чак подразумева, али најчешће не може бити синтаксички реализован (контекст може садржавати информацију о субјекту перцепције), нпр.

– руски језик

– визуелна перцепција

*Она **выглядела** помолодевшей и немного таинственной. [НКРЯ]*

***Виднелись** фигуры в халатах и совершенно нараспашку, в летних до неприличия костюмах, иные с картами в руках. [Достојевски 8]*

***Виднелась** прямо под окном грязная дорога, а там дальше, в дождливой мгле, черные, бедные, неприглядные ряды изб, еще более, казалось, почерневших и победневших от дождя. [Достојевски 2]*

*Восклицая это, госпожа Хохлакова **имела вид** серьезно испуганный <...> [Достојевски 2]*

*Вообще же **имел** какой-то даже удивительно измученный вид. [Достојевски 2]*

*Он явился робея, подошел мелкими шажками, вид **имел** растрепанный и очень грустный. [Достојевски 2]*

*Дверь отворилась настежь, и на пороге **показался** отец Ферапонт. [Достојевски 2]*

*И вот почему он постоянно **казался** беспокойным. [Достојевски 2]*

– аудитивна перцепција

***Слышался** плач ребѣнка. [НКРЯ]*

***Слышалось** позвякивание лифта. [НКРЯ]*

*Стали даже входить в комнату; **послышался**, наконец, зловеций визг: это проридралась вперед сама Амалия Липпевехзель, чтобы произвести распоряжок по-свойски и в сотый раз испугать бедную женщину ругательским приказанием завтра же очистить квартиру. [Достојевски 8]*

*Отовсюду **доносился** стук пишущих машинок. [НКРЯ]*

*Из-за закрытой двери кабинета **доносился** грозный голос, несомненно принадлежащий Прохору Петровичу – председателю комиссии. [Булгаков]*

Тогда **раздался** сорванный, хриловатый голос прокуратора, по-латыни сказавшего <...>. [Булгаков]

„У-у-у! У-у-у!..“ – **неслось** по лесу. [НКРЯ]

–Что? Что? Что он сказал? Кто появился? – **понеслись** голоса со всех сторон. [Булгаков]

– олфакторна перцепција

И сладко, лесом, цветами, травами, **пахнет** легкий холодок зари. [Буфьин]

<...> сладко и тепло **пахло** из кондитерской Скачкова <...>. [Буфьин]

Пряно, сухо и топко **пахло** – священный аромат мумий, как бы сама душа сказочной египетской древности. [Буфьин]

В нем **запахло** листовенною сыростью <...>. [Пастернак]

Стояли крошеные огурцы, черные сухари и резанная кусочками рыба; всё это очень дурно **пахло**. [Достоевски 8]

Здесь, в закрытом помещении, от его гимнастерки особенно сильно **чувствовался** запах дыма, пожарища. [НКРЯ]

Прошел майский дождь и даже в машине **ощущался** запах мокрой земли и молодой зелени – запах исцеляющий после городского бензинового перегара. [НКРЯ]

В номерке было прибрано, светло, уютно и **пахло** о. Христофором, который всегда **издавал** запах кипариса и сухих васильков <...>. [Чехов 5]

От земли **неслось** благоуханье. [НКРЯ]

Из кухни **доносился** запах еды <...>. [НКРЯ]

Кое-где сукно было побито молью, а на одном мундире оказалось даже вывороченным; шитье потемнело и **отдавало** запахом меди. [НКРЯ]

Лавка состояла из двух просторных, плохо освещенных половин: в одной продавались красный товар и бакалея, а в другой стояли бочки с дегтем и

висели на потолке хомуты; из той, другой, **шел** вкусный запах кожи и дегтя.
[Чехов 5]

Прокуратору казалось, что розовый запах **источают** кипарисы и пальмы в саду, что к запаху кожи и конвоя примешивается проклятая розовая струя.
[Булгаков]

– густативна перцепција

Ореховый привкус ещё **чувствовался** во рту, только теперь он казался отератительным и тошнотворным. [НКРЯ]

В тяжелом, неподвижном воздухе **ощущался** привкус окиси азота. [НКРЯ]

Кофе был вкусный. [НКРЯ]

Коньяк **имел** вкус мыла и шоколада. [НКРЯ]

– тактилна перцепција

Предмет, завёрнутый в тряпку и крепко обвязанный бечевой, был на ощупь похож на пистолет. [НКРЯ]

Под пальцами, сквозь пушистую теплую шерсть, **ощущался** гибкий сиротливый скелет. [НКРЯ]

– српски језик

– визуелна перцепција

Узвикујући ово госпођа Хохлакова је **изгледала** озбиљно уплашена.
[Достојевски 2]

Он се појавио бојажљиво, пришао ситним кораџима, **изгледао** је разбарушен и веома тужан. [Достојевски 2]

Ево зашто је стално **изгледао** неспокојан. [Достојевски 2]

Уопште је **имао** неки чудно измучен изглед. [Достојевски 2]

*Видео се непосредно под прозором блатњав пут, а даље у кишној невиделици редови црних, јадних, неугледних сеоских кућа, које су, чинило се, још више поцрнеле и јадније **изгледале** од кише.* [Достојевски 2]

Виделе су се људске прилике у кућним хаљинама и сасвим раздрљене, у непристојној летњој одећи, понеки с картама у рукама. [Достојевски 8]

*Врата су се широм отворила и на прагу се **појавио** отац Ферапонт.*
[Достојевски 2]

– аудитивна перцепција

*Само кад му се приђе, сасвим близу, **чује се** да хучи и шуми.* [КССЈ]

***Чуло се** запомагање и врисак.* [КССЈ]

*Чак почеше да улазе у собу; напослетку **се чула** злослутна цика – то се пробијала напред лично Амалија Липевексел да заведе ред, како само она уме, и да по стоти пут уплаши јадну жену псовачким наређењем да се одмах сутра губи из стана.* [Достојевски 8]

*Кроз затворена врата **одјекивао** је грозан глас, који је, у то није било сумње, припадао Прохору Петровичу, председнику Комисије.* [Булгаков]

*У том часу **одјекну** изнемогао, промукао прокураторов глас, који проговори на латинском <...>* [Булгаков]

*У завршној сцени **разлегао се** опити аплауз.* [КССЈ]

– олфакторна перцепција

*Прохладан и лаган сутон сладуњавао **мирише** на шуму, цвеће и траве.* [Буњин]

*<...> сладуњавао и топло **мирисало** је из Скачкова <...>.* [Буњин]

***Замириса** на влажно лииће <...>.* [Пастернак]

*На тезги су стајали нарезани краставци, црни двопек и риба исечена на комаде; све је то јако **заударало**.* [Достојевски 8]

*Кад сам изашао, запљуснуо ме је влажан ветар, што се **осећао** на труду трску и устајалу водурину <...> [КССЈ]*

***Осећао се** оштар, сув и фини мирис – света арома мумија, чини се, сама душа чаробне египатске старине. [Буњин]*

*У собици је било распремљено, светло, удобно и **мирисало** на оца Христофора, од кога је увек **вејао** дах кипариса и сувог босиљка <...> [Чехов 5]*

*Дућан се састојао из два пространа, рђаво осветљена дела: у једном је била бакалница и продавала се мека, памучна роба, а у другом су стајала бурад с катраном и на таваници висили амови; из тог другог дела **ширио се** пријатан мирис коже и катрана. [Чехов 5]*

*Стазама се опојно **шири** мирис јасмина, што је овде мирис белог цвета кафе. [КССЈ]*

*Прокуратору се чинило да ружин мирис **луче** кипариси и палме у врту, да се мирису кожне опреме и зноја страже придружује и тај проклети ружин мирис. [Булгаков]*

*<...> од Уне ударао лак вјетар и **доносио** оштар и јак мирис воде и буркање валова <...> [КССЈ]*

– густативна перцепција

Супа је била укусна. [КССЈ]

*Течност је **имала** чудан укус непознатих миришљавих трава и опојност чудесних светова сласти. [КССЈ]*

*Андреју Јефимичу се учини да га огроман слани талас запљусну све до главе и повуче кревету; и заиста, у устима се **осећала** со: крв је, по свој прилици потекла из зуба. [Чехов 4]*

– тактилна перцепција

Зрео плод је тврђ на додир, али му је месо мекано и сочно, са укусом сличним јагоди. [КССЈ]

<...> велика чворуга, још топла, **осећала се под прстима** <...>. [КССЈ]

Исту ситуацију, када је реч о визуелној и аудитивној перцепцији, у руском језику описују предикативи. Они се на српски језик углавном преводе одговарајућим глаголским лексемама, нпр.

Тут вблизи в саду стояла банька, но с забора видны были и освещенные окна дома.

Ту у близини, у врту налазило се мало купатило, али са ограде су се видели и осветљени прозори куће. [Достојевски 2]

Огарок освещал беднейшую комнату шагов в десять длиной; всю ее было видно из сеней.

Огарак свеће осветљавао је крајње бедну собу – десетак корака дугачку; цела се могла видети из ходника. [Достојевски 8]

Слышно было, как она отперла комод.

Чуло се како је откључала орман. [Достојевски 8]

Там было шумно и крикливо.

Отуда се чула граја и вика. [Достојевски 8]

Он шел через сад, по сухой земле липовой аллеи, где было так тихо, что слышен был каждый падающий листик, и тонко пахло и сладким ароматом листвы, поджаренной солнцем, и свежестью тумана, теперь уже сиявшего в саду лазурным газом.

Он је ишао кроз врт, по сувој земљи липове алеје, где је било тако тихо да је чујан био сваки опадајући листић, где су фино слатким ароматом мирисали листови, подгрејани сунцем и свежином магле, сад већ у врту усјале под азурним испарењима. [Буњин]

Слышно было только, как фыркали и жевали лошади да похрапывали спящие; <...>

Чуло се само како коњи фркћу и мљаићу и како хрчу спавачи; <...> [Чехов 5]

Слышно было, как унтер-офицер, уже в коридоре, посылал кого-то за кузнецом.

Чуло се како је подофицир тамо у ходнику слао неког по ковача. [Достојевски 6]

Истовремено се глаголи *видети се* и *чути се* на руски језик преводе и предикативима и одговарајућим глаголима, нпр.

Све се то види са прозора фра-Петрове ћелије.

Все это видно из окна кельи фра Петара. [Андрић]

Највише се чује онај атлетски развијени човек са промуклим басовским гласом.

Чаще слышен глуховатый бас атлета. [Андрић]

Пиши даље – чује се опори глас старог фратра <...>.

– Пиши дальше, – слышится грубый голос старого монаха <...>. [Андрић]

Отуд се једно време могла чути препирка и граја <...>.

Оттуда некоторое время слышались препирательства и крики <...> [Андрић]

Понекад, ноћу, чује се глас куку! [thelib.ru]

Иногда по ночам слышатся крики: ку-ку! [КССЈ]

Наведени примери показују разноврсност перцептивних јединица чији семантички садржај само претпоставља присуство субјекта перцепције. С једне стране, оне могу указивати на неко својство перципираног објекта, које често подразумева и његову способност да узрокује процес перцепције путем производње звука, испуштањем мириса, изазивањем укуса (нпр. *выглядеть / изгледати, казаться / чинити се, иметь вид / имати изглед, быть каким-либо на ощупь / бити некакав на додир, иметь вкус / имати укус, быть вкусным / бити укусан, чувствоваться* (вкус, запах) / *осећати се* (укус, мирис), *пахнуть / мирисати, слышаться, быть слышимым / чути се, раздаваться / разлегати се*), а с друге стране, на постојање објекта перцепције у одређеном простору (нпр. *виднеться, быть видным / видети се; показаться / појавити се*).

Без обзира на уочену разноврсност представљене лексике, може се рећи да глаголске лексеме за означавање различитих видова перцепције обједињују општи елементи значења везани за субјекат перцепције: 1) његову ангажованост током процеса перцепције (нпр. *смотреть / гледати*); 2) његово стање (нпр. *видеть / видети*); 3) претпостављеност његовог присуства (нпр. *выглядеть / изгледати, виднеться / видети се*). То значи да између поменутих јединица постоје одређени односи засновани на њиховом семантичком садржају, тј. на обележјима произашлим из тог садржаја. Наведено дозвољава да се говори о системским односима унутар

перцептивне лексике руског и српског језика. А за семантичку анализу веома је важно налажење места речи у систему, јер њено смештање у групу тематски повезаних речи доприноси правилној семантичкој анализи. Тако је разлику између глагола *обонять* (‘воспринимать обонянием’) и *нюхать* (‘вдыхать через нос для восприятия запаха’) лакше обухватити и описати, ако се они разматрају на фону истоветно устројених парова *видеть* (‘воспринимать зрением’) – *смотреть* (‘направлять взгляд на что-л., чтобы увидеть’) и *слышать* (‘воспринимать слухом’) – *слушать* (‘направлять слух на что-л., чтобы услышать’) (АПРЕСЯН 1995б: 103).

Чињеница да су чула заједничко својство, које човеку (и животињама) омогућава везу са спољашњим светом, морала је наћи одраз у свим језицима, па се може говорити о универзалности изучаване лексике. То потврђују и бројна истраживања посвећена датој проблематици. И поменути општи елементи значења уочавани су у различитим језицима, а пре свих у енглеском (ЛЕЕСН 2004 / 1971), у којем су глаголи перцепције, с једне стране, подељени у односу на то да ли њихов семантички садржај подразумева инертност или активност субјекта перцепције, и с друге стране, у односу на неподударност семантичких и синтаксичких улога актаната.⁶⁵

Глаголска лексика за означавање ситуација перцепције и општи елементи значења као део њеног семантичког садржаја били су предмет и вишејезичких

⁶⁵ У књизи *Meaning and the English Verb* Ц. Лич (ЛЕЕСН 2004 (1971): 28, 30–31) даје поделу глагола енглеског језика унутар које издваја „VERBS OF INERT PERCEPTION“ (*feel, hear, see, smell, taste*). Дати термин треба да укаже на разлику између перцепције означене нпр. глаголом *see* (субјекат перцепције је пасивни прималац) и глаголом *look at*, који подразумева активно усмеравање пажње према објекту. Аутор наводи да глаголи *feel, taste* и *smell*, осим на инертну, могу указивати и на активну перцепцију („active perception“):

Inert	Active
I (<i>can</i>) <i>smell</i> the gas.	I’m <i>smelling</i> the perfume. It’s splendid!
I (<i>can</i>) <i>feel</i> the heat here.	I’m <i>feeling</i> the ground (with my foot).
I (<i>can</i>) <i>taste</i> the spices in it.	I’m <i>tasting</i> the broth (to see if it’s spicy enough).

У првој реченици сваког пара реч је о перцепцији као догађају који се субјекту перцепције једноставно „десио“, док се у другој ради о намерном фокусирању пажње на неки објекат.

Глаголи *see* и *hear* не употребљавају се у активном значењу, а за ту функцију на располагању су глаголи *look at* и *listen to*:

Inert	Agentive
I <i>can see</i> a bus in the distance.	I’m <i>looking at</i> a bus in the distance.
I <i>can’t hear</i> what he’s saying.	You’re <i>not listening to</i> what he’s saying.

Аутор сматра да је термин *инертна перцепција* прикладнији од термина *пасивна перцепција*, будући да је овде реч само о одсуству активности које подразумева употреба глагола у левој колони. Истовремено су термини „agentive verb“ или „doing verb“ прикладнији за значења представљена глаголима *look at* и *listen to*. За трећу класу глагола перцепције аутор употребљава термин „passive“, јер у њу улазе глаголи чији је граматички субјекат предмет перцепције: *That SOUNDS like Martha’s voice; You LOOK tired*. За *see* и *hear* употребљавају се посебни глаголи (*look* и *sound*), док глаголи *smell, taste* и *feel* садрже додатни смисао. У пасивном значењу ови се глаголи употребљавају у: *This mango feels / smells / tastes good*.

типолошких истраживања (SCOVEL 1971, VIBERG 1983). Језичка типологија усмерена је на „утврђивање језичких појава које су према неком критеријуму типичне, тј. такве да су заступљене у великим скуповима језичких јединица, или читавих језика, и да се према њима ти језички скупови уочљиво разликују“ (ПИПЕР 2000а: 18). Међутим, док се граматичка типологија бави лакше уочљивим системима у језику и опозицијама на којима се они заснивају, „лексичке опозиције <...> немају специјалне формалне показатеље, тако да је њихово откривање у језику, нарочито у језику непознатом истраживачу, много теже“ (РАХИЛИНА, ПЛУНГЈАН 2007: 9). Да је перцептивна глаголска лексика подложна типолошкој анализи најбоље показује истраживање О. Виберга, којим су обухваћена 53 језика. Дато истраживање базирано је на анкети у виду реченица на енглеском језику које представљају основну парадигму глагола перцепције тог језика – *The basic paradigm of the verbs of perception* (табела 1). Као најважније специфичне компоненте семантичког поља перцепције О. Виберг (VIBERG 1983: 124–125, 128) издваја чула (вид, слух, додир, укус, мирис), док најважније заједничке компоненте именује на следећи начин: „activity“, „experience“, „copulative“.⁶⁶ На пример, разлику између „activity“ и „experience“ илуструју парови попут „look at vs. see“ и „listen to vs. hear“. Групу „activity“ чине глаголи са значењем неограниченог свесно контролисаног процеса, док глаголи групе „experience“ означавају неконтролисано стање. Разлика између „activity“ и „experience“, с једне стране, и „copulative“, с друге стране, зависи од базичне селекције која подразумева избор граматичког субјекта у односу на семантичке улоге својствене одређеном глаголу. Код глагола из група „activity“ и „experience“ у улози субјекта је живо биће с одређеним искуством (способностима), док је код глагола из групе „copulative“ („source-based“, „phenomenon-based“) у својству субјекта доживљени објекат.

⁶⁶ Дате групе глагола Е. Роџерс (ROGERS 1971) и Т. Сковел (SCOVEL 1971) именују на следећи начин: „active verbs“ / „activities“; „cognitive verbs“ / „states“; „descriptive verbs“ / „resultative verbs“. За последњу групу глагола Е. Роџерс (ROGERS 1972) употребљава и термин „flip verbs“. Термине „active“, „cognitive“, „descriptive“ (COOPER 1974а), „flip verbs“ (COOPER 1974б) преузима В. Купер. Више о неким приступима изучавању глагола (визуелне) перцепције на енглеском, немачком и пољском говорном подручју в. у МАРКОВИЋ 2006: 191–206.

Термине *флип-глаголи* и *флип-конструкције* код нас употребљава Ж. Марковић (МАРКОВИЋ 2013: 61–67) при анализи јединица семантичког поља визуелне перцепције српског и словеначког језика. Приликом анализе глагола ольфакторне перцепције у српском и норвешком језику Н. Ристивојевић Рајковић (RISTIVOJEVIĆ RAJKOVIĆ 2013: 445) позива се на већ поменути рад О. Виберга, а термине које он употребљава преводи на српски језик – *активност, искуство, копулативни глаголи*.

Табела 1.

Base selection:	Experiencer-based		Source-based
Dynamic system:	Activity	Experience	Copulative
Sight	looked Peter { } at the birds. was looking	Peter saw the birds.	Peter looked happy.
Hearing	listened Peter { } to the birds. was listening	Peter heard the birds.	Peter sounded happy.
Touch	felt Peter { } the cloth. was feeling /to see how soft it was/	Peter felt a stone under his foot.	The cloth felt soft.
Taste	tasted Peter { } the food. was tasting /to see if he could eat it/	Peter tasted garlic in the food.	good/bad. The food tasted < of garlic.
Smell	smelled Peter { } the cigar. was smelling /to see if he could smoke it/	Peter smelled cigars in the room.	good / bad. Peter smelled < of cigars.

И руски аутори, одређујући семантичку парадигму глагола перцепције у руском језику, полазе од стања у енглеском језику. Физичку перцепцију, као један од система који чине човека (из угла наивне слике света) заснованог на пет подсистема (вид, слух, мирис, укус, додир) и тернарном односу 'перципирати' – 'перципирати се' – 'користити се способношћу перцепције' ('воспринимать' – 'восприниматься' – 'использовать способность восприятия'), Ј. Д. Апрессјан (АПРЕСЯН 1995а: 43–44; 1995в: 356–358) приказује у виду семантичке парадигме $3 \times 5 = 15$. Реч је о парадигми која одражава начин концептуализације стварности. Будући да примарна ситуација перцепције подразумева два основна учесника (онога ко перципира и оно што се перципира), аутор закључује да се може предвидети постојање, у сваком случају, двеју серија глагола или других предикатних речи, које именују стање првог и другог актанта (учесника) дате ситуације. Прву серију чине глаголи чија је прва семантичка валентност попуњена називом субјекта перцепције, а друга називом објекта који се перципира (*Из траншеи мы видели узкую полосу берега*). Другу серију чине њихови конверзиви⁶⁷ – глаголи или глаголски изрази, чија је прва семантичка валентност попуњена називом објекта који се перципира, а друга називом субјекта перцепције (*Из траншеи нам была видна узкая полоска берега*). Издвајање серије глагола типа *смотреть* темељи се на чињеници да субјекат перцепције може и активно употребљавати одређени чулни орган. У идеалној ситуацији сва места у табели треба да буду попуњена глаголима, а како примећује Ј. Д. Апрессјан, у енглеском језику се недостатак глагола најчешће компензује на рачун вишезначности (табела 2).

⁶⁷ Овде је реч о идентичности на денотативном (референцијалном) нивоу и разликовању на сигнификативном. Конверзиви изражавају семантичке разлике које су повезане искључиво са начином на који говорно лице осмишља неку ситуацију; сама ситуација при томе остаје непромењена. Тако ће предикати X и Y имати обрнуте структуре семантичких улога или обрнуте актантне структуре у случају да поседују најмање две семантичке валентности које имају исте семантичке улоге или актанте (нпр. ако су код X-а то улоге субјекта и објекта или актанти A и B, онда и код Y-а морају бити задовољени исти услови). При томе валентностима с истим бројем код X-а и Y-а одговарају различите улоге (АПРЕСЯН 1995б: 258–259). Исто што и измењена дијатеза („мена диатезы“ или „диатетический сдвиг“).

Табела 2.

	'воспринимать'	'восприниматься'	'использовать способность восприятия'
зрение	to see	to be visible	to look
слух	to hear	to sound	to listen
обоняние	to smell (<i>I can smell apples</i>)	to smell <i>Apples smell good</i>	to smell (<i>He bent over to smell a flower</i>)
вкус	to taste (<i>I can taste something very spicy in the food</i>)	to taste (<i>The meat tastes delicious</i>)	to taste (<i>He raised the glass to his mouth to taste the wine</i>)
осязание	to feel (<i>I could feel the rough surface of the table</i>)	to feel (<i>The water feels warm</i>)	to feel (<i>Feel the bump on my head</i>)

Глаголе перцепције Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 2004: 14, 202–204) разматра у оквиру динамичког приступа лексичкој семантици, који подразумева усмереност на установљивање регуларних семантичких веза између различитих значења речи. Има се у виду мотивисаност једног значења другим, тј. прелаз примарног значења у значење које је њиме мотивисано. У вези с тим, ауторка истиче да се за глаголе којима се изражавају основни видови перцепције може дати парадигма семантичких деривата исходишне лексеме. Дата парадигма, која ће у великој мери бити заједничка за различите језике, може се од језика до језика разликовати само по томе да ли су њена поља попуњена 1) правим семантичким дериватом исходишне лексеме – *smell* 'мирисати' („пахнуть“) од *smell* 'осећати' („обонять“); 2) лексичким дериватом, тј. мотивисаном речју – *выглядеть* од *глядеть*; 3) другом речју или синтагмом – *смотреть* за *видеть*. Разврставајући глаголе енглеског, а потом и руског језика, Ј. В. Падучева полази од терминологије Ц. Лича, те предлаже следеће термине: *инертно стање* („инертное состояние“), *активност* („деятельность“), *дијатеза с перцептором* („диатеза с Наблюдателем“) (табела 3).⁶⁸ Издвојена значења ауторка сматра

⁶⁸ Ауторка сматра да није потпуно тачно глаголе трећег типа називати пасивним, будући да код пасива објекат прелази у ранг субјекта, а субјекат одлази на периферију, док овде субјекат перцепције није на периферији већ изван кадра, тј. прелази у перцептора („наблюдателя“). В. и ПАДУЧЕВА 2000: 189–190.

категоријалним, јер је реч о подели глагола перцепције у односу на таксономијску категорију којој припадају, али истовремено наглашава да се не ради о чисто категоријалној већ о категоријално-дијатетичкој парадигми, будући да је значење типа III у опозицији према значењу типа II по категорији, а према значењу типа I по дијатези.

Табела 3.

I. Инертно состояние	II. Действие ⁶⁹	III. Диатеза с Наблюдателем
I could see / saw X	I was looking at X	X looks well
I could hear / heard X	I am listening to X	X sounds
I could feel / felt X	I am feeling X	X feels
I could smell / smelt X	I was smelling X	X smells
I could taste / tasted X	I was tasting X	X tastes well

Тако енглески глаголи перцепције *see*, *hear*, *feel*, *smell*, *taste* имају поред примарног значења (*инертно стање*) два мотивисана: *активност* и *дијатеза с перцептором* („диатеза с Наблюдателем“, „диатеза с Экспериементом за кадром“).⁷⁰ У првом значењу глагол описује ситуацију перцепције без активног учешћа субјекта, друго значење подразумева ситуацију у којој субјекат перцепције свесно усмерава своју пажњу на неки објекат (активна перцепција), а треће ситуацију у којој субјекат постаје објекат, тј. субјекат перцепције има позицију перцептора (налази се „изван кадра“). Значења типа II и III су (на семантичком плану) изведена из првог значења, па је код глагола *feel*, *smell* и *taste* реч о правој семантичкој деривацији, будући да се сва три значења изражавају истим глаголом. Међутим, исто се односи и на ситуацију када се у својству формалне основе за семантичку деривацију узима глагол са значењем

⁶⁹ Иако док анализира парадигматске односе глагола перцепције енглеског језика, Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 2004: 203–204) за глаголе друге серије употребљава термин „деятельность“, у табелу за исто значење уноси термин „действие“. При анализи глагола руског језика у оба случаја ауторка се користи термином „деятельность“. Реч је само о различитом именовању истог значења. У питању су глаголи који имају сва обележја процесуалности и агентивности. В. и (ПАДУЧЕВА 1996: 143).

⁷⁰ Како је већ раније поменуто, дијатеза се дефинише као усклађеност семантичких улога учесника и њихових синтаксичких позиција. Промена синтаксичких позиција учесника са задатим улогама („дијатетический сдвиг“) представља измену комуникативног (синтаксичког) ранга учесника (ПАДУЧЕВА 2004: 51–52). В. и ПАДУЧЕВА 2000, 2001б.

типа II, нпр. *I'm looking at the door* и *You look tired* (иако се исходишно значење изражава глаголом *see*). Глаголи *see* и *hear* немају акционалну употребу, па одговарајућа места у парадигми заузимају глаголи *look* и *listen*.

Наведена значења глагола *see, hear, feel, smell, taste* J. В. Падучева (Падучева 1997: 29) приказује и кроз семантичке улоге. Тако код исходишног значења – *инертно стање* (*I see a house; I hear the noise*) – глагол има дијатезу {Експеријент-Сб, Садржај-Об}.⁷¹ Будући да значење активности („деятельность“) подразумева да актанта-субјекат свесно усмерава своју пажњу на објекат, субјекат овде има улогу агенса: *I'm feeling the ground*. За глаголе *see, hear* одговарајуће измене изражавају се специјалним глаголима *look at* и *listen*. Треће значење (*This cheese smells well*) је својство с дијатезом {Садржај-Сб, Експеријент-Нула}. Таква дијатеза могућа је само код глагола *feel, smell, taste*. За *see* то место попуњава се одговарајућом дијатезом глагола *to look at* (*The house looks attractive*), а за *hear* глаголом *to sound* (*This sounds like Martha's voice*)

Дакле, парадигму глагола перцепције енглеског језика аутори заснивају на њиховим идентичним општим семантичким обележјима, која различито именују, те долазе до готово истих резултата. Једину разлику представља одсуство просте глаголске лексеме за чуло вида серије 'перципирати се' (*to be visible*) у парадигми J. Д. Апресјана.

Општа семантичка обележја, својствена глаголима перцепције, уочавали су и други истраживачи у разним језицима, те их именовали на различите начине или примењивали у својим анализама већ постојеће моделе и термине, уз евентуалну модификацију. Најчешће није реч о анализама које обухватају све видове сензорне перцепције, али је јасно да ће однос уочен нпр. код пара *видеть – смотреть / видети – гледати* бити својствен и одговарајућим паровима глагола којима се означавају други модалитети. Основна разлика темеље се на питању да ли су односи својствени глаголима перцепције представљени двома или трима лексемама унутар сваког подсистема (модалитета).

Тако се у вези са односом парова типа *смотреть – видеть / гледати – видети* издвајају нпр. следеће опозиције: процес перцепције – резултат перцепције (ПЕШКОВСКИЙ 2001 / 1957); теличност – резултативност (КОНОВАЛОВА 2001); теличност, динамичност – резултат перцепције (ПРИМОВА 1983); активна перцепција –

⁷¹ Сб = субјекат; Об = објекат.

пасивна перцепција (УРЫСОН 1998); интенционалност, активност – пасивност (ПЕТРОВИЋ 1992, СТАМЕНКОВИЋ 2009).⁷²

Издвајање наведених опозиција резултат је различитих запажања у вези с понашањем глагола перцепције. Тако се опозиција процес перцепције – резултат перцепције у руском језику доводи у везу с разликовањем слабе и јаке реакције, те објашњава на начин који следи. Ако *вижу* управља акузативом и не може бити у споју с предлогом *на* (*вижу что*, али не *на что*), а *смотрю* управља претежно предлогом *на* (*смотрю на что*) и много ређе акузативом без предлога (*смотрю картины* у смислу 'осматриваю'), онда није случајно што *смотрю* означава процес визуелне перцепције, а *вижу* резултат тог процеса (уп. *слушаю* и *слышу*, познато је да је могуће *глядати* и *не видети*, *слушати* и *не чути*). Из тог угла потпуно је природно да је назив предмета, који је већ перципиран и већ ушао у сазнање, у непосредној вези с глаголом (*вижу что*), а да се назив предмета на који је само усмерен процес доводи у везу с изразом за ту усмереност (*смотрю на что*). Ако се каже *смотрю выставку*, *смотрю картины*, онда се заједно с акузативом без предлога овамо прокрада и резултативно значење глагола: глагол не означава само чисти процес, већ процес с резултатом (ПЕШКОВСКИЙ 2001 (1957): 285–286). Примећује се да језици, независно од своје структуре, теже к изражавању процеса (физичке) перцепције помоћу двеју лексема од којих једна означава перцепцију усмерену на циљ („целенаправленное восприятие“), а друга перцепцију као резултат („результативное восприятие“), нпр. *смотреть – видеть*, *слушать – слышать*. При томе се одбацивање поделе датих глагола по обележју активности – пасивности аргументује тиме да је перцепција активност, а свака активност треба да буде усмерена на достизање резултата (КОНОВАЛОВА 2001: 8–11). Однос ситуација које означавају глаголи перцепције доводи се у везу с понашањем субјекта перцепције, који може једноставно перципирати неки објекат (нпр. *Я вижу лису*; *Я слышу музыку*), а може и чинити нешто посебно да би га перципирао (нпр. *Я смотрю на лису*; *Я слушаю музыку*) (УРЫСОН 1998: 4). Пасивност или активност перципијента (субјекта перцепције) повезује се с извором перцепције, према којем се перципијент може односити као пасивни пријемник светлосних надражаја или као активни учесник визуелног опажања. У складу с тим, основном значењском компонентом семантичког потенцијала глагола *глядати* сматра се интенционалност

⁷² Термин *теличност* овде се употребљава за руске термине „целенаправленность“ или „целенаправленное восприятие“.

(ПЕТРОВИЋ 1992: 162). Издвајање интенционалности као диференцијалне компоненте код глагола аудитивне перцепције образлаже се активношћу субјекта код *слушати* и изостанком активности или намере код *чути*: звук се може чути и када се не жели „док је слушање увек активно и најчешће намерно“ (СТАМЕНКОВИЋ 2009: 70).

Уочавање тернарног карактера односа својствених глаголима перцепције резултира издвајањем додатних лексема, а тиме и издвајањем одговарајућих додатних елемената значења, нпр. теличност, активност – нетеличност, резултативност, с једне стране, и активност – доступност, пасивност, с друге стране (ВАСИЉЕВ 1981); интенционалност, активност – резултативност – егзистенцијалност (КОРУТКО 1990а); теличност – резултативност – перципирано својство (ЛОМОНОСОВА 2004а).

При томе се глаголи *смотреть* и *слушать* (кого-что) издвајају као доминанте групе глагола са значењем циљног процеса визуелне, односно аудитивне перцепције повезаног с активним радом органа вида, тј. слуха. Глагол *видеть* ставља се на чело групе глагола за означавање резултата циљног процеса визуелне перцепције, а *слышать* на чело групе глагола за означавање резултата активне циљне перцепције, при чему се оба карактеришу сесом неусмерености на циљ. Код олфакторне перцепције првенство се даје глаголима *нюхать* – активна циљна перцепција мириса и *обонять* (стилски маркиран) – резултат перцепције, а код тактилне глаголима *осязать* (*Мы осязаем температуру посредством кожи*) и његовим корелатима усмереним на остварење циља *щупать* и *ощупывать*. На периферији поља визуелне перцепције издвајају се семантичке групе повезане с идејом „доступности (некога, нечега) визуелној перцепцији“. Као идентификациона из тог круга издвајају се значења ’бити видљив’ („быть видимым, видным“), тј. ’бити доступан виду, погледу’ (*виднеться*) и ’чути се’ („быть слышным“), тј. ’бити доступан аудитивној перцепцији’ (*слышаться*). Тако се глаголи визуелне и аудитивне перцепције доводе у опозиције по семама нетеличности – теличности (*видеть* – *смотреть*; *слышать* – *слушать*) и активности – пасивности (*видеть* – *виднеться*; *слышать* – *слышаться*), док се код глагола олфакторне и тактилне перцепције (*обонять* – *нюхать*, *осязать* – *щупать*) издваја само опозиција по семама нетеличности – теличности (ВАСИЉЕВ 1981: 57–68).⁷³ Слично томе, однос глагола *видеть* и *смотреть* посматра се кроз опозицију факт, резултат перцепције – теличност („целенаправленность“), а однос глагола *видеть* и

⁷³ Л. М. Васиљев дели глаголе чулне перцепције и према опозицијама „нерезултативности“ – „резултативности“, „бытийности“ – „становления“, „некаузативности“ – „каузативности“, „положительной модальности“ – „отрицательной модальности“.

видеться кроз опозицију процес активне перцепције (*видит* кто?) – процес пасивне перцепције (*виднеется* кто? что?), у који се убрајају и глаголи са значењем 'видети се у некој боји' („быть видимым в каком цвете“), нпр. *белеться* (ПРИМОВА 1983: 5–7).⁷⁴ Глаголи сензорне спознаје енглеског и пољског језика („verbs of sensory cognition“) сврставају се у односу на њима својствена обележја у групе RESULTATIVE (нпр. I have never *seen* her smiling / Nigdy nie *widziałem* żeby się uśmiechała), INTENTIONAL (нпр. She was fond of *looking* at the sun-set / *Lubiła patrzeć* na zachody słońca), EXISTENTIAL (нпр. After finishing the work they *looked* tired / Po skończeniu pracy *wyglądali* na zmęczonych).⁷⁵ При томе се, поред компонената резултата и интенције, код глагола перцепције који се употребљавају у реченицама типа I *saw* a house и I *looked* at a house, као диференцијална издваја и компонента активности, па тако глагол *see* одликују [– INTENT], [– ACTIVE], [+ RESULT], а глагол *look* [+ INTENT], [+ ACTIVE], [– RESULT] (КОРУТКО 1990а: 58–69).⁷⁶ У односу на начин означавања перцептивног процеса глаголи перцепције деле се на оне који означавају 1) перцептивну теличку активност; 2) резултативно перцептивно стање; 3) перципирано својство средине (ЛОМОНОSOVA 2004а).

Представљање карактера односа глагола перцепције, као што је показано, може имати различите варијације. Међутим, у наведеним односима не мора се увек тражити оштра граница. У прилог таквом виђењу разматране проблематике иде објашњавање разлике између глагола типа *видеть*, *слышать* и *смотреть*, *слушать* помоћу термина *сензорни процес* и *сензорно моторни процес* (поред саме чулне перцепције претпоставља још и неку „покретачку реакцију субјекта“). У складу с тим, глаголи типа *видеть*, *слышать* одражавају сензорни део процеса перцепције и при томе наглашавају резултативност у интеракцији субјекта и објекта. Глаголи типа *смотреть*, *слушать* сједињују у себи сензорни и покретачки део процеса перцепције, па у неким ситуацијама предност има покретачка активност, нпр. *Она опять смотрела в окно, но*

⁷⁴ Захваљујући наведеним компонентама значења глаголи типа *смотреть*, *слушать* могу се употребљавати при означавању динамике у ситуацији перцепције (нпр. *начать*, *продолжать*, *кончить слушать* или *смотреть*), док глаголи *видеть* и *слышать* могу означавати процес перцепције који се одвија при невољном учествовању субјекта перцепције (*нечаянно слышать*, *видеть*) и независно од његових намера (*внезапно услышать*, *увидеть*). В. и ПРИМОВА 1984.

⁷⁵ Глаголе сензорне спознаје енглеског и пољског језика Р. Копитко разматра у односу на следеће параметре: [+/- SPECIFIC], [+/- RESULT], [+/- INTENT], [+/- STATE], [+/- NEGATIVE], [+/- DIRECT], [+/- INTENSIVE], [+/- FURTIVE], [+/- ACTIVE], [+/- MOMENTARY].

⁷⁶ В. и Корутко 1990б.

мало што видела, а некада дати глаголи самостално означавају резултативну перцепцију, нпр. *Они слушали его расказы...; Я смотрел ... как в щели шевелится звезда; Запах! Мыся и я нюхаем воздух* (КУЗНЕЦОВА 1982: 87).

Дакле, понашање глагола перцепције разматра се и из угла односа тематски повезаних речи и из угла њихове припадности класама предиката (таксономијским категоријама). Од суштинске важности за истраживања у области класификације предиката, свакако, је класификација З. Вендлера.⁷⁷ У руској лингвистичкој средини исту важност има и класификација Ј. С. Маслова.⁷⁸ Таксономијска класификација Ј. В. Падучеве (ПАДУЧЕВА 1996: 105–108, 110) заснива се на хијерархијским односима, а резултат је прецизирања класификације З. Вендлера.⁷⁹ У њој се таксономијске категорије деле на примарне и секундарне, а потреба за разликовањем исходишних и мотивисаних таксономијских категорија образлаже се чињеницом да се при покушају примене класификације З. Вендлера на словенски материјал словенска аспектологија суочила с низом проблема. На пример, очигледно је да глагол *построить* (дом) припада Вендлеровој класи „accomplishments“, али је нејасно којој класи припада његов видски корелат.⁸⁰ Тако је поделом категорија „activities“, „achievements“ и „accomplishments“ на две категорије и разликовањем привремених стања и ванвременских својстава добијена класификација од осам категорија. Истовремено је, с једне стране, могуће уопштавање категорија, а с друге стране, њихово рашчлањивање.

⁷⁷ З. Вендлер (VENDLER 1967: 102-103) издваја четири класе (категорије) глагола: „activity terms“ (*running, pushing a cart*), „accomplishment terms“ (*running mile, drawing a circle*), „achievement terms“ (*reaching the top*), „state terms“ (*loving*). Класификација се темељи на различитом синтаксичком понашању глагола датих класа. Називи класа на различите се начине преводе на руски језик, нпр. „activities“ = „деятельности“, „accomplishments“ = „предельные действия“, „achievements“ = „достижения; действия с акцентом на результате“, „states“ = „состояния“ (ПАДУЧЕВА 2004: 31); „activities“ = „деятельности“, „accomplishments“ = „глаголы исполнения“, „achievements“ = „достижения“, „states“ = „состояния“ (ГЛОВИНСКАЯ 2001: 25).

⁷⁸ О односу класификација предиката по Маслову и Вендлеру в. у ПАДУЧЕВА 2009б.

⁷⁹ Своју класификацију предиката Ј. Д. Априесјан (АПРЕСЯН 2009: 13, 27) назива фундаменталном, те истиче да је класификација предиката један од најважнијих инструмената теоријског апарата системске лексикографије. Класификација предиката представља основ лексичко-семантичког система језика и теоријске семантике, па унутар предикатске лексике нема делова чија организација не зависи од њене класификације. В. и АПРЕСЯН 2003б, 2006б, 2007.

⁸⁰ Т. В. Булигина (БУЛЫГИНА 1982: 41–42) придружује се мишљењу о лингвистичкој ограничености класификације З. Вендлера, која се, између осталог, очитује и у томе што се не узимају у обзир појаве везане за категорију вида (нарочито појаве изучаване у славистици). С друге стране, примећује ауторка, у русистици је сасвим обрнута ситуација: детаљно су истражена својства везана за различите видске и временске форме глагола, а много мање њихова својства проистекла из припадности одређеној семантичкој класи.

И у видском пару један глагол је увек семантички исходни, а други мотивисан, тј. има мотивисану таксономијску категорију.⁸¹

Таксономијска категорија један је од параметара лексичког значења, поред тематске класе, дијатезе и таксономијске класе учесника.⁸² Глагол може мењати таксономијску категорију (нпр. *Машинист увеличил скорост* – „действие“ и *Возникшее чувство вины увеличило ее страдания* – „происшествие“). Будући да је код многих глагола таксономијска категорија променљива, она често није обележје речи већ параметар који поприма различито значење код различитих лексема. Из таксономијске категорије глагола произилази маса последица на аспектуалном плану (в. и у ПАДУЧЕВА 1996: 103), тј. категорија предодређује присуство видског корелата и његов семантички тип, потпуност или непотпуност парадигме видских значења,

⁸¹ Класификација З. Вендлера имала је одјека и у домаћој лингвистичкој средини. За Вендлерове називе глаголских класа П. Новаков (NOVAKOV 2005: 26–30) предлаже следеће термилошко решење на српском језику: „state“ = *стање*, „activity“ = *активност*, „accomplishment“ = *остварење*, „achievement“ = *достигнуће*. Аутор полази од дате класификације приликом дефинисања типа глаголске ситуације и поделе глагола по типу глаголске ситуације, чиме постиже разграничавање између глаголског вида и типа глаголске ситуације. Тако су *активности* „глаголске ситуације које подразумевају структуру са сукцесивним сегментима, при чему су сви сегменти једнаки по квалитету“ (сваки појединачни сегмент може да означи квалитет целе ситуације, нпр. *трчати, ходати, пливати*). *Стања* су „ситуације без развоја и динамичних сегмената, па означавају само постојање одређене особине или ситуације у времену“ (не подразумевају процес „већ само трајање упоредо с током времена“, нпр. *знати, веровати, волети*). *Остварења* представљају „тип глаголске ситуације који нема хомогену структуру, будући да постоје сегменти који обухватају ток ситуације, али и сегмент који означава крајњу тачку у којој се ситуација природно завршава“ (трају одређено време и имају крај, нпр. *претрчати миљу, нацртати круг, насликати слику*). *Достигнућа* обухватају „само један тренутак у којем се цела ситуација и реализује“ (нпр. *наћи, шутнути, изгубити*). Будући да је реч о класификацији која се заснива на одређеним општим компонентама семантичке структуре глагола, аутор узима у обзир и приступ Л. Бринтон (L. Brinton, *Verb Particles in English Aspect or Aktionsart*) која Вендлерове типове глагола дефинише на основу четири дистинктивна обележја: *стативност* („stative“), *трајање* („durative“), *циљ* („telic“), *вољност* („voluntary“). Како је *вољност* већ одређена обележјем *стативност* („стативне ситуације не подразумевају свесно, вољно учешће субјекта па су истовремено - *вољне*, а све динамичне ситуације + *вољне*“), тип глаголске ситуације аутор одређује помоћу обележја +/- *стативност*, +/- *трајање*, +/- *циљ*. В. и NOVAKOV 2009.

За именовање ситуационих типова Ж. Марковић (МАРКОВИЋ 2011, 2007) користи се термилошким решењем Ј. Орешника (J. Orešnik, *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*) по којем је „state“ = *стање* („stanje“), „activity“ = *нетеличко догађање* („netelično dogajanje“), „accomplishment“ = *теличко догађање* („telično dogajanje“), „achievement“ = *телички догађај* („telični dogodek“), „semelfactive“ = *нетелички догађај* („netelični dogodek“). Тако термини *догађај* и *догађање* указују на динамичност у односу на статичност коју подразумева термин *стање*, а изражавају и дистинкцију тренутност – трајност. Терминима *телички* и *нетелички* „раздвајају се догађаји и догађања који су усмерени ка неком циљу, одн. непосредном резултату, од оних са којима то није случај“. Дистинктивна обележја [+/- статично], [+/- трајно], [+/- теличко] аутор издваја према С. S. Smith, *The parameter of aspect*. У овом истраживању употребљавају се називи на српском језику које је предложио П. Новаков.

⁸² У метајезику лексичке семантике треба да нађу место следећи параметри лексичког значења, који конституишу лексички систем језика: 1) тематска класа (семантичко поље), 2) таксономијска категорија, 3) актантна структура и дијатеза, 4) таксономијска класа актанта, тј. учесника ситуације (ПАДУЧЕВА 2009а: 361–362).

способност мотивисања маркираних начина радње, а у корелацији је и с актантном структуром и синтаксичким понашањем речи. Таксономијска категорија је независна од тематске класе, нпр. стања могу бити физичка, физиолошка, ментална, емоционална, па глаголи исте таксономијске категорије могу припадати различитим тематским класама и обрнуто (ПАДУЧЕВА 2004: 30–35). У сваком случају значење и тумачење глаголске лексеме повезано је и с тематском класом којој она припада и с њеном припадношћу некој семантичкој класи предиката. Суштина је у томе да је припадност тематској класи или семантичкој класи предиката резултат садржаја глаголске лексеме. Тај садржај подразумева установљавање одређених односа унутар тематских класа или између семантичких класа предиката, али из њега произилазе и одређена граматичка и структурна обележја, својствена члановима различитих класа.

Све речено наводи на закључак да се чланови парадигме могу посматрати као основни представници семантичких односа на којима се она заснива или као резултат семантичке деривације једног, тј. изходног значења. Тако Ј. В. Падучева парадигму глагола перцепције назива категоријалном (категоријално-дијатетичком) због њене заснованости на опозицији стање (стативност) – активност (агентивност, акционалност), основној унутар семантичке класификације предиката, и истовремено дату парадигму посматра као резултат семантичке деривације глагола стања. Међутим, без обзира на приступ изучаваним семантичким односима, потребно је утврдити њихову лексичку реализацију на базичном нивоу, јер ће се на тај начин добити одговор и на питање структуре парадигме руског и српског језика и на питање смерова семантичке деривације у њима. Тако се, с једне стране, говори о основним предикатима (глаголима) перцепције, док се, с друге стране, допушта могућност хијерархијских односа међу њима. У складу с последњим, припадност чланова парадигми одређеним таксономијским категоријама сматра се важним параметром њиховог семантичког садржаја. Другим речима, могућност разликовања мотивних и мотивисаних значења унутар парадигми види се као важан инструмент при дефинисању њихових чланова, а у складу са схватањем да је и у видском пару један члан мотиван, а други мотивисан, при утврђивању инвентара парадигми руског и српског језика полази се од имперфективног вида као изходног. Будући да избор енглеског језика као еталона отвара питање парадигматске позиције видских корелата чланова парадигми руског и српског језика, посматрање глагола перцепције из угла универзалне семантичке класификације предиката омогућава да се проблематици изражавања глаголског вида приђе кроз елементе који спајају различите језике.

Дакле, овим истраживањем покушава се одговорити на питање структуре семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика. Одговор на то питање повезан је са утврђивањем састава датих парадигми. У анализу се при томе улази с претпоставком да је реч о тернарним односима јер материјал показује, и код перцептивних глагола руског језика и код перцептивних глагола српског језика, присуство обележја (елемената значења, значења) која ће се даље називати (*перцептивно*) *стање*, (*перцептивна*) *активност*, *дијатеза с перцептором*. Првим двама називима повезује се тематска и категоријална припадност чланова парадигми. Присуство одговарајућих општих елемената у семантичком садржају чланова парадигми има се у виду и при њиховом разврставању у односу на серије глагола којима припадају (прва серија, друга серија, трећа серија). Иако се постојање поменутих тернарних семантичких односа у различитим језицима не доводи у питање, не може се очекивати идентично понашање различитих језика када је реч о начину реализације обележја која их обједињују, а могуће је и када је реч о самој структури парадигме. Чланови парадигми издвајају се по одређеним критеријумима, о којима ће бити речи у следећој глави. При утврђивању инвентара парадигми руског и српског језика полази се од имперфективног вида као исходишног. Видски парови утврђују се према критеријуму Ј. С. Маслова, о чему ће више речи бити у петој глави. Полазећи од везе између глаголског вида и лексичког значења глагола руског језика, Ј. С. Маслов (МАСЛОВ 1948: 303–316) истиче да подела глагола у односу на категорију вида захтева увођење синтаксичког критеријума (валентности према Кацнелъсону), што резултира издвајањем следећих класа: 1) једновидски глаголи несвршеног вида; 2) једновидски глаголи свршеног вида; 3) парови глагола несвршеног и свршеног вида. При томе се последња класа дели на три групе: прву, представљену примерима *ловить* / *поймать*, *умирать* / *умереть*; другу, представљену примерима *видеть* / *увидеть*, *говорить* / *сказать*; трећу, представљену примерима *приходить* / *прийти*, *колоть* / *кольнуть*. Прва група одликује се могућношћу реализације опозиције покушај – успех (*ловил и поймал*), док је у преостале две групе таква видска опозиција најчешће немогућа. Зато су за ово истраживање важне и аспектуалне особености парова типа *смотреть* – *посмотреть* / *глядати* – *погледати* везане за немогућност остварења видске опозиције покушај – успех, која се као смисаона остварује у паровима типа *смотреть* – *видеть* / *глядати* – *видети*. На семантички садржај глагола перцепције гледа се у складу са схватањем да се глаголом описује одређена ситуација коју чине њени учесници. Глагол заузима централно место у структури реченице: „У предикатску синтагму

(предикатски израз) као основна структурна компонента реченице, осим глаголског предиката, улазе његови аргументи (према другим – више или мање синонимичним – терминима: актанти, партиципанти, дубински падежи, семантичке валентности, предикандуми“ (ВАСИЉЕВ 1981: 38). Број учесника ситуације која се глаголом описује (актанти или семантичке валентности) и њихове улоге произилазе директно из семантике глагола. Тако се глаголи стања и активности разликују по томе што код првих субјекат перцепције наступа као експеријент, а код последњих као агенс, што се одражава и на њихова синтаксичка својства. Одређивање ситуација које се описују глаголима перцепције важно је за речничко дефинисање последњих. При дефинисању чланова парадигми предиката перцепције руског и српског језика полази се од изходне ситуације перцепције: *X* *воспринимает* / *перципира* *Y* или *A1* *воспринимает* / *перципира* *A2*.⁸³ На тај начин *воспринимать* / *перципирати* представља хипероним за све видове перцепције. Будући да је одређивање семантичких валентности речи исто што и одређивање броја учесника ситуације која је том речју означена (АПРЕСЯН 1995б: 121), ситуација перцепције подразумева два обавезна учесника или семантичка актанта – субјекат и објекат: *X/A1* (= субјекат ситуације перцепције) *воспринимает* / *перципира* *Y/A2* (= објекат ситуације перцепције). Имајући у виду све наведено, издвајање чланова семантичких парадигми треба да пружи и одговор на питање које глаголске лексема за означавање визуелне, аудитивне, тактилне, густативне, олфакторне перцепције у руском и српском језику заузимају место предиката *воспринимать* / *перципирати*, што је основ за одређивање обележја обавезних учесника датих ситуација (субјекта и објекта перцепције), одређивање додатних елемената значења и тумачење издвојених лексема руског и српског језика.

Састав и структура парадигми треба да покажу евентуалне регуларности везане за њихове чланове, а анализа једног језика на фону другог увек може открити појаве које без тог фона нису уочљиве. Утврђивање основних представника сваког од модалитета показате и степен њихове лексичке издиференцираности у једном и у другом језику. Из угла наивне слике света добијени резултат може указивати на место које руски и српски језик дају сваком од чула.

⁸³ Поред променљивих типа *X*, *Y*, *Z* овде се при описивању предиката употребљавају и променљиве типа *A1*, *A2*, ..., *Ai*, где је *A* = актонт. В. АПРЕСЯН 2009: 20–21.

ГЛАВА IV

СЕМАНТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ ПРЕДИКАТА ПЕРЦЕПЦИЈЕ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

4.1. Критеријуми за издвајање чланова семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика

У утврђивање садржаја парадигми руског и српског језика, као што је већ помињано, полази се од претпоставке да се оне заснивају на тернарним семантичким односима, тј. да су састављене од три серије глагола (нпр. *видеть – глядеть – выглядеть / видети – гледати – изгледати*). Материјал је показао да по учесталости употребе глагола за изражавање различитих видова перцепције у руском и српском језику предњаче они за означавање чула вида, а затим слуха. Реч је о глаголима *видеть / видети, смотреть / гледати, слышать / чути, слушать / слушати* и члановима њихових творбених гнезда (нарочито када је у питању руски језик). Такве очигледности нема код изражавања осталих видова перцепције ни када је у питању учесталост употребе лексике за њихово означавање, ни када су у питању конкретне лексеме којима се одређени видови перцепције изражавају. Будући да нема једнозначног одговора на питање структуре парадигме предиката перцепције, а материјал је показао и постојање јединица чији семантички садржај само претпоставља присуство субјекта перцепције, оправдана је претпоставка да је реч о структури која подразумева три серије глагола. У складу с наведеним, за значења прве и друге серије овде се употребљавају називи (*перцептивно*) стање и (*перцептивна*) активност, а за трећу серију *дијатеза с перцептором* (у случају када се износе виђења других аутора могу се наводити оригинални називи или превод и оригинални назив). Понекад се указује само на број серије којој лексема припада.

Према анализираном материјалу, ако се у обзир узму само глаголске лексеме код којих је перцептивност део њиховог семантичког садржаја, место у парадигмама руског и српског језика могле би заузети нпр. следеће лексеме:

РУСКИ ЈЕЗИК

ЧУЛО ВИДА

– I серија (перцептивно стање)

видеть 'воспринимать зрением, наблюдать, замечать глазами' [БАС]

– II серија (перцептивна активност)

смотреть 'направлять, устремлять взгляд на кого-, что-либо или куда-либо' [БАС]

глядеть 'устремлять, направлять взор на кого-, что-либо; смотреть' [БАС]

– III серија (дијатеза с перцептором)

выглядеть 'иметь вид, казаться на взгляд; представляться кем-, чем-либо' [БАС]

виднеться 'быть видимым, видным, быть доступным взору' [БАС]

ЧУЛО СЛУХА

– I серија (перцептивно стање)

слышать 'воспринимать слухом какие-либо звуки' [БАС]

– II серија (перцептивна активност)

слушать 'воспринимать слухом какие-либо звуки; обращать, направлять слух на какие-либо звуки, чтобы услышать' [БАС]

– III серија (дијатеза с перцептором)

слышаться 'быть слышным, звучать, раздаваться' [БАС]

ЧУЛО НУХА

– I серија (перцептивно стање)

обонять 'воспринимать обонянием, ощущать запах, запахи; нюхать' [БАС]

чуять 'обонять, ощущать запах, слышать звуки; о человеке' [БАС]

чувствовать 'воспринимать органами чувств, ощущать' [БАС]

ощуцать 'воспринимать органами чувств; чувствовать' [БАС]

– II серија (перцептивна активност)

нюхать 'обонять, вдыхать через нос (для распознавания запаха)' [БАС]

– III серија (дијатеза с перцептором)

пахнуть 'издавать какой-либо запах' [БАС]

чувствоваться 'ощущаться, восприниматься чувствами' [БАС]

ощущаться 'чувствоваться, замечаться' [БАС]

ЧУЛО УКУСА

– I серија (перцептивно стање)

чувствовать 'воспринимать органами чувств, ощущать' [БАС]

ощуцать 'воспринимать органами чувств; чувствовать' [БАС]

– II серија (перцептивна активност)

пробовать 'отведывать, брать на пробу; пить или есть что-либо; пробовать на вкус' [БАС]

– III серија (дијатеза с перцептором)

чувствоваться 'ощущаться, восприниматься чувствами' [БАС]

ощущаться 'чувствоваться, замечаться' [БАС]

ЧУЛО ДОДИРА

– I серија (перцептивно стање)

осязать 'воспринимать на ощупь, органами осязания' [БАС]

чувствовать 'воспринимать органами чувств, ощущать' [БАС]

ощуцать 'воспринимать органами чувств; чувствовать' [БАС]

– II серија (перцептивна активност)

трогати 'прикасањем к кому-, чему-лико, слепка надавливати на что-лико; дотрагивањем' [БАС]

касати се 'дотрагивањем до кого-, чего-лико, прикасањем к кому-, чему-лико' [БАС]

дотрагивањем 'касати се чего, прикасањем к чему-лико' [БАС]

прикасањем 'слепка задевати кого-, что-лико, дотрагивањем до кого-, чего-лико' [БАС]

шупати 'прикасањем, трогати (рукой, пальцами) с целью осмотра, исследования' [БАС]

ощупивати 'шупати со всех сторон (с целью исследовать, осмотреть)' [БАС]

– III серија (дијатеза с перцептором)

чувствовати се 'ощуцати се, воспринимати се чувствами' [БАС]

ощуцати се 'чувствовати се, замечати се' [БАС]

СРПСКИ ЈЕЗИК

ЧУЛО ВИДА

– I серија (перцептивно стање)

видети 'имати способност вида; запазити, запажати очима' [РМС]

– II серија (перцептивна активност)

гледати 'имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати' [РМС]

– III серија (дијатеза с перцептором)

изгледати 'имати какав лик, облик, вањшину' [РМС]

видети се 'показати се, разабирати се' [РМС]

ЧУЛО СЛУХА

– I серија (перцептивно стање)

чути 'опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха' [PMS]

– II серија (перцептивна активност)

слушати 'примати слухом што, пратити слухом нечији говор, излагање' [PMS]

– III серија (дијатеза с перцептором)

чути се 'допрети, допирати до слуха, разлећи се, разлегати се (о звуку, гласу и сл.); одјекнути, одјекивати, огласити се, оглашавати се (о ономе што производи звук)' [PMS]

ЧУЛО ЊУХА

– I серија (перцептивно стање)

осећати (несвр. од *осетити*) 'добити утисак преко чула, примити у свест (додиром, слухом и сл.)' [PMS]

– II серија (перцептивна активност)

мирисати 'чулом мириса примати, осећати мирис, удисати' [PMS]

– III серија (дијатеза с перцептором)

мирисати 'издавати, одавати из себе мирис (обично пријатан)' [PMS]

осећати се 'одавати од себе мирис (обично непријатан)' [PMS]

ЧУЛО УКУСА

– I серија (перцептивно стање)

осећати (несвр. од *осетити*) 'добити утисак преко чула, примити у свест (додиром, слухом и сл.)' [PMS]

– II серија (перцептивна активност)

пробати ' (по)јести, (по)пити мало чега ради проверавања каквоће, окусити, (о)кушати'
[PМС]

– III серија (дијатеза с перцептором)

*осећати се*⁸⁴

ЧУЛО ДОДИРА

– I серија (перцептивно стање)

осећати (несв. од *осетити*) 'добити утисак преко чула, примити у свест (додиром, слухом и сл.)' [PМС]

– II серија (перцептивна активност)

дирати 'додиривати, тицати што, дотицати се чега' [PМС]

додиривати (несврш. од *додирнути*) 'дотаћи, дотакнути' [PМС]

пипати 'додиривати што, дотицати се чега ради упознавања, испитивања, истраживања и др.' [PМС]

опиавати 'сазнати чулом пипања, додиром, пипањем испитати, утврдити (присуство, стање чега)' [PМС]

– III серија (дијатеза с перцептором)

осећати се

Према анализираном материјалу на нека места у парадигмама руског и српског језика претендује више лексема. То је посебно уочљиво код означавања тактичне перцепције и код потенцијалних чланова треће серије (нарочито у руском језику). Зато се, с циљем утврђивања састава парадигми у руском и српском језику, полази од

⁸⁴ У PМС глагол *осећати се* дефинише се у оквиру чланка глагола *осећати*. Под 1 се упућује на значења глагола *осетити се*, а под 2 даје дефиниција 'одавати од себе мирис (обично непријатан)'. Истовремено се за глагол *осетити се* не наводе лексеме које се односе на чула мириса, додира и укуса: 1. показати извесно расположење изазвано неким поступком, неком ситуацијом; бити прожет неким осећањем; 2. доспети у извесно здравствено стање; 3. оживети у сећању, сетити се; схватити смисао нечега, протумачити нечију намеру, досетити се; 4. доспети у неку ситуацију, обрести се, наћи се; 5. приметити на себи знаке бременитости, постати бременита, затруднети.

ситуације у енглеском језику, у којем издвајање основних глагола перцепције, очигледно, не изазива недоумице. Тачније, узети су у обзир резултати анкете (према основној парадигми О. Виберга) спроведене међу говорницима српског и руског језика.⁸⁵ Информаторима је речено да напишу све могуће варијанте превода.

Имајући у виду универзалност истраживане појаве, О. Виберг претпоставља да ће превођење реченица енглеског језика, које садрже основне глаголе перцепције тог језика, омогућити утврђивање парадигми основних глагола перцепције и у другим истраживаним језицима. Аутор презентује резултате за српскохрватски језик (табела 4), који се уклапају у констатацију да места у парадигми, као базичном показатељу, могу заузимати различити типови предиката (VIBERG 1983: 128, 144). Резултати за руски језик се не наводе.⁸⁶

Табела 4.

	Activity	Experience	Copulative
Sight	gledati	vidjeti	izgledati
Hearing	slušati	čuti	zvučati
Touch	pipati	osjetiti	biti... na opip be... at touch
Taste	kušati	osjetiti okus feel taste (N)	imati okus (po) have taste (of)
Smell	pomirisati	osjetiti miris feel smell (N)	mirisati (po)

Следи списак јединица руског и српског језика употребљених при превођењу енглеских перцептивних глагола (ретко употребљаване јединице се изостављају), при томе се задржава редослед серија глагола дат у оригиналној парадигми (в. табелу 1):

⁸⁵ Анкетом за српски језик обухваћено је 40 испитаника, међу којима већину чине студенти Одсека за енглески језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду. Резултати за руски језик преузети су из МОИСЕЕВА 1998.

⁸⁶ Руски језик помиње се (као и српскохрватски) у вези с полисемијом која се осликава у употреби истог глагола при означавању чула додира, мириса и укуса (VIBERG 1983: 143, 148–149). Детаљније податке о употреби глагола *(no)чувствовать* и *(y)слышать*, аутор је преузео из рукописа Е. Роџерса *A problem in the semantic analysis of certain Russian perception verbs*: глаголом *(no)чувствовать* у руском језику могу се лексички реализовати чула додира, укуса и мириса, док глагол *(y)слышать* колоквијално може означавати чуло мириса, а крајње колоквијално и укуса. О поменутој употреби глагола *слышать* в. у КУЗНЕЦОВА 1983.

ВИД

Peter **looked** / **was looking** at the birds: (но)смотреть, (но)глядеть /
(но)гледати, посматрати

Peter **saw** the birds: (у)видеть /
видети

Peter **looked** happy: выглядеть; казаться /
изгледати

СЛУХ

Peter **listened** / **was listening** to the birds: (но)слушать /
слушати

Peter **heard** the birds: (у)слышать /
чути

Peter **sounded** happy: издавать звук; звучать /
звучати

ДОДИР

Peter **felt** / **was feeling** the cloth: (но)щупать /
/to see how soft it was/ (о)пипати, опиавати

Peter **felt** a stone under his foot: почувствовать /
осетити

The cloth **felt** soft: быть + придев; быть на ощупь +
придев /
бити + придев; бити на додир +
придев

УКУС

Peter **tasted** / **was tasting** the food: (но)пробовать /
/to see if he could eat it/ пробати

Peter <i>tasted</i> garlic in the food:	<i>почувствовать, оцутить</i> вкус / <i>осетити</i>
The food <i>tasted</i> good / bad / of garlic:	быть + придев; быть на вкус + придев; <i>отдавать</i> + придев или именица у инстр. / бити + придев; <i>имати</i> + придев + именица; <i>имати</i> укус + именица; <i>осећати се</i> (на); бити + придев + именица

МИРИС

Peter <i>smelled</i> / <i>was smelling</i> the cigar: /to see if he could smoke it/	(но)нюхать / <i>мирисати, помирисати, омирисати</i>
Peter <i>smelled</i> cigars in the room:	<i>почувствовать, оцутить</i> запах; <i>почуять</i> / <i>осетити</i>
Peter <i>smelled</i> good / bad / of cigars:	<i>пахнуть</i> / <i>мирисати; мирисати на; осећати се</i> на

Одмах се примећује да покушај утврђивања чланова парадигми руског и српског језика полажењем од енглеског отвара питање начина изражавања категорије глаголског вида у два језика.

Док су видска значења у српском језику обележена већ на лексичком нивоу, у енглеском језику је глаголски вид граматикализован у глаголској фрази (прогресивни / непрогресивни облик, перфекатски / неперфекатски облик). Тако су у српском језику и глаголски вид и тип глаголске ситуације одређени већ на нивоу лексеме (NOVAKOV 2005: 24, 32).

У складу с почетном поставком о несвршеном виду као исходишном, у овом делу анализе (са малим изузецима) разматрају се лексеме имперфективних глагола, а статус и парадигматска позиција њихових видских корелата посебно се разматрају (у следећој глави).

Уочљиво је да аутори, који истражују лексику с перцептивном компонентом, често говоре нпр. о основним глаголима перцепције или доминантама лексичко-семантичке групе, а при томе ретко наводе критеријуме на основу којих су те језичке јединице добиле такав статус. Интуитивно се није тешко сложити с тврдњом да су глаголи *видеть* / *видети* или *слушать* / *слушати* основни за именовање одговарајућих значења у сфери визуелне и аудитивне перцепције у руском, односно српском језику. Међутим, није све тако очигледно када је реч о другим видовима перцепције.

Полазећи од претпоставке да су у руском језику присутни исти семантички односи као и у енглеском Ј. Д. Аפרесјан (АПРЕСЯН 1995а: 44; 1995в: 357–358) даје следећу семантичку парадигму сензорне перцепције у руском језику:

Табела 5.

	'воспринимать'	'восприниматься'	'использовать способность восприятия'
Зрение	видеть	быть видным (кому-л.)	смотреть
Слух	слышать	быть слышным (кому-л.)	слушать
Обоняние	обонять (чуют)	Пахнуть	нюхать
Вкус	ощущать вкус	быть на вкус	пробовать
Осязание	осязать	быть на ощупь	ощупывать

Аутор истиче да три представника у виду глагола има само чуло мириса, уз напомену да нема стилски неутралног глагола за значење 'перципирати носом' (*обонять* припада научном стилу, а *чуют* народском), док је најсиромашнија серија 'перципирати се'.⁸⁷

Ослањајући се на исте семантичке односе у енглеском и руском језику, Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 2004: 204) даје следећу категоријално-дијатетичку парадигму (у духу Џ. Лича) глагола перцепције руског језика, у којој је за чуло укуса попуњена само серија активност („деятельность“).

⁸⁷ Ј. Д. Аפרесјан (АПРЕСЯН 1995а: 44; 1995в: 357) додаје да би се могла издвојити и четврта серија – глаголи који означавају активни утицај објекта на чулни орган, нпр *бросаться в глаза* за вид, *доноситься* за слух, *шибать (в нос)* за њух, али је она у сваком погледу мање регуларна од претходних трију.

Табела 6.

I. Инертное состояние	II. Деятельность	III. Диатеза с Наблюдателем
Я вижу / увидел X	Я смотрю / глажу на X	X выглядит (хорошо)
Я слышу / услышал X	Я слушаю X	X звучит / слышится
Я осязаю X	Я ощупываю X	(X чувствуется)
Я обоняю (чую) X	Я нюхаю X	X пахнет
(Я ощущаю / ощутил X на вкус)	Я пробую X	(X имеет вкус)

J. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 2004: 204) примећује да се у руском језику може говорити само о три класе глагола, јер нема правих семантичких деривата, а чак су и творбени односи нерегуларни. Разлика, коју Ц. Лич уноси раздвајајући глаголе инертне перцепције на стативе и догађаје, у руском језику се реализује кроз облике несвршеног и свршеног вида.⁸⁸ Указујући на неједнозначност глагола *ощущать*, ауторка наводи да је његово основно значење 'ощущение внутри себя'. У перцептивном значењу он означава или 'тактильное ощущение' или перцепцију за коју нема одговарајућег органа. Поред тога, указује се и на стилску ограниченост глагола *осязать*.⁸⁹

На материјалу српског језика, према проученој литератури, нема истраживања која обухватају све видове перцепције. Основни глаголи перцепције помињу се,

⁸⁸ Према Ц. Личу (LEECH 2004 (1971): 28–29) разлика између конструкција с *could* и без *could* је у томе што прве означавају стање („state“), а друге догађај („event“), уп. *I could hear a door slamming (all night) and (at that moment) I heard a door slam.*

I could feel / felt something hard under my foot.

I could hear / heard a knocking at the door.

I could see / saw someone through the window.

I could smell / smelt onions cooking.

I could taste / tasted sugar in the tea.

У вези с овим J. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 2004: 204) напомиње да перфективни глаголи у првој колони парадигме за руски језик изражавају догађај („происшествие“), а не стање („состояние“). У енглеском језику *I saw* пре означава 'Ј увидел'. Стативно значење у форми прошлог времена у енглеском језику изражава се перифрастички *I could see*, док се у руском језику опозиција догађај – стање („событие vs. состояние“) изражава категоријом вида.

И О. Виберг (VIBERG 1983: 123) наводи да се глаголи из групе „experience“ односе на неконтролисано стање или инхоативно достигнуће („inchoative achievement“).

⁸⁹ Ауторка и овде наглашава да су три типа глагола перцепције резултат поделе по параметрима категорија и дијатеза. Реч је о томе да су нпр. глаголи *видеть*, *смотреть* и *выглядеть* (у односу на тематску класу којој припадају) глаголи перцепције (визуелне), док је према таксономијској категорији *видеть* стање („состояние“), а *смотреть* – активност („деятельность“). *Выглядеть* је својство („свойство“) или у крајњем случају постојано стање („устойчивое состояние“) и има дијатезу с перцептором („диатеза с Наблюдателем“) (ПАДУЧЕВА 2009а: 361).

међутим, у оквиру истраживања лексике за изражавање појединих модалитета. Реч је пре свега о визуелној перцепцији. Тако се С. Ристић (Ристић 2011: 33–39), анализирајући глаголе *видети* и *гледати*, осврће и на представнике других модалитета, те даје следећу семантичку парадигму (према Ј. Д. Апресјану) за српски језик:

чуло вида: *видети* – *бити виђен* (од некога) – *гледати*

чуло слуха: *чути* – *бити чут* (од некога) – *слушати*

чуло мириса: *мирисати* (осећати мирис) – *мирисати* (запахнути мирисом некога) – *мирисати* (*помирисати*)

чуло укуса: *осећати укус* – *бити укусан* – *пробати*

чуло додира: *осетити* – *изазвати осет* – *додиривати*⁹⁰

Истражујући глаголе аудитивне перцепције, Н. Арсенијевић (АРСЕНИЈЕВИЋ 1991:185, нап. 1) осврће се и на основне представнике осталих модалитета, те даје следећи списак: *чути, слушати, видети, гледати, осећати, мирисати, пипати, дирати*.

Ако се узму у обзир предложене парадигме (нарочито руских аутора), може се приметити да се оне разликују по томе што 1) могу садржавати непопуњена места (в. и табелу 7); 2) различити аутори иста места попуњавају различитим садржајем; 3) једно место може садржавати две јединице. Све наведено говори у прилог томе да је неопходно одредити критеријуме који би омогућили утврђивање семантичних парадигми предиката перцепције руског и српског језика.

Указујући на закономерност својствену свим језичким системима и подсистемима, Ј. Д. Апресјан (АПРЕСЈАН 2004а: 20–21) наглашава да лексичке јединице које се налазе у центру одређеног система или подсистема, поред веће фреквентности у

⁹⁰ Ауторка полази од основне ситуације перцепције која подразумева два учесника и на основу тога издваја две серије (нпр. *Са прозора одмаралишта деца су видеела глатку површину реке*; *Са прозора одмаралишта деци је била видна глатка површина реке* или *Са прозора одмаралишта се видеела глатка површина реке*). Трећу серију представља глагол који подразумева активну перцепцију (нпр. *Са прозора одмаралишта деца су радознало гледала у глатку површину реке*). Поред наведених, ауторка издваја још три серије. У четврту улазе глаголи који означавају активно деловање објекта на чула (нпр. *Иза одмаралишта видеела се* (појавила се, искрсла је) *глатка површина реке*), у пету – узајамно-повратни глаголи „код којих се реализује ситуација напоредне и реципрочно усмерене активности субјекта и објекта“ (нпр. *Гледали смо се у очи*). Шесту серију представљају примери у којима „ситуација активно делује на субјекат перцепције, и то само код глагола *видети*“ (нпр. *Треба да стигнемо у село док се види*).

односу на периферне јединице, имају већу слободу по свим важним лингвистичким параметрима. Између осталог оне су у мањој мери семантички специфичне, нису стилски маркиране, имају потпунију парадигму, већи избор синтаксичких конструкција и ширу спојивост.⁹¹

Приликом издвајања руских базичних глагола перцепције Н. В. Моисејева (МОИСЕЕВА 1998: 90) примењује критеријуме које су при одређивању базичних назива за боје предложили Б. Берлин и П. Кеј у књизи *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, а резултат је приказан у табели 7.⁹²

Табела 7.

	Активныe	Когнитивныe	Дескриптивныe
Зрение	(по)смотреть, (по)глядеть	(у)видеть	выглядеть
Слух	(по)слушать	(у)слышать	
Осязание	трогать, касаться		
Вкус	(по)пробовать		
Нюх	(по)нюхать		пахнуть НСВ

Према критеријумима Б. Берлина и П. Кеја⁹³ базични термини за боје не могу се изводити из значења својих делова (нпр. у српском *плавозелен*) и не могу представљати подзначења других назива (нпр. *пурпуран* – нијанса црвене боје). Употреба основног назива не сме бити ограничена на малу класу објеката (нпр. *риђ*, *доратаст*) и назив мора бити психолошки релевантан за све информаторе. Последње подразумева да се основним сматрају називи који се одликују највећом учесталошћу употребе, стабилношћу употребе и максималним присуством у речнику говорника одређеног језика.⁹⁴

⁹¹ Као важна обележја за издвајање основних глагола перцепције Е. В. Кузнецова (КУЗНЕЦОВА 1982: 3) наводи неутралност, распрострањеност (узуалност) и актуелност. В. и КРЕТОВ 1987б.

⁹² В. и МОИСЕЕВА 1998. У раду на руском језику ауторка се користи терминологијом Е. Роџерса (ROGERS 1971), према којој глаголи перцепције могу бити активни („active verbs“), когнитивни („cognitive verbs“) и дескриптивни („descriptive verbs“). У раду на енглеском језику за иста значења употребљени су следећи термини: „intentional transitive“ = „намеренное переходное действие“, „non-intentional transitive“ = „ненамеренное переходное действие“ и „non-transitive“ = „непереходное действие“.

⁹³ В. BERLIN, KAY 1969: 6.

⁹⁴ Књига *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* није представљала само прекретницу у изучавању назива боја, већ је дала и огроман подстицај универзалном приступу у истраживању

Дакле, чланови семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика треба да задовољавају одређене услове. Први услов одређен је једним од циљева истраживања: издвајање основних предиката сензорне перцепције у руском и српском језику, при чему се у својству предиката првенствено разматрају перцептивне глаголске лексеме. Услов да перцептивно значење мора бити део семантичког садржаја саме глаголске лексеме може се довести у везу с критеријумом који подразумева да се (перцептивно) значење члана парадигме не сме изводити из значења његових делова, што елиминише нпр. спојеве типа *имати укус*. Обележје мање семантичке специфичности лексичких јединица које чине центар одређеног система или подсистема подудар се с условом по којем дате јединице не треба да представљају подзначење јединица са ширим значењем или да се односе на узан круг денотата. Међусобно су повезана и обележја учесталости употребе лексичке јединице (фреквенција), стилске немаркираности и присуства у речнику говорника.

Све што је раније речено о обележјима централних јединица у оквиру минималног подсистема у области лексике, односи се и на структуру вишезначне речи, тј. лезу од примарног до периферних значења (АПРЕСЈАН 2004а: 21). То истовремено значи да би чланови парадигми, у случају када је реч о вишезначним јединицама, морале бити примарне лексеме, тј. перцептивна компонента би морала бити примарна у структури вишезначне речи. Овај услов неће се стриктно примењивати, иако се сматра важним. У сваком случају, при одређивању чланова парадигми мора бити потпуно јасно која се лексема има у виду.

У овом истраживању чланови парадигми издвајају се на основу следећих обележја:

1. Перцептивно значење је део семантичког садржаја саме глаголске лексеме.
2. Чланови парадигме су само глаголи (њихове лексеме) којима се дефинишу одређени модалитети перцепције (критеријум одређености при изражавању модалитета перцепције).
3. Чланови парадигме су стилски неутралне лексеме (критеријум стилске неутралности).
4. Значење основне лексеме не сме бити део значења друге лексеме са ширим значењем (критеријум мање семантичке специфичности).

лексике. Међутим, постоје различита виђења везана за универзалност боја. Тако А. Вјежбицка (ВЕЖБИЦКАЈА 1996: 231–232) сматра да боја није универзалан људски појам, те да нису универзални ни називи боја.

Критеријуми дати под тачкама 2 и 4 наизглед се искључују, али реч је о томе да критеријум одређености при изражавању модалитета сензорне перцепције подразумева разграничавање видова перцепције, а критеријум мање семантичке специфичности усмерен је на односе међу лексемама унутар сваког од пет подсистема. Другим речима, тражи се да перцептивне глаголске лексеме садрже у себи и информацију о модалитету који означавају.

У случају када се основна лексема не може издвојити на основу наведених критеријума у обзир се узимају и својства везана за спојивост, потпуност морфолошке парадигме и обележја актаната.

Ако се у обзир узму резултати анкета и резултати других аутора (пре свега предложене парадигме), може се видети да при издвајању централних представника за значења стања и активности нема разлика једино у случају следећих глагола:

– руски језик

видеть, слышать, слушать, пробовать, нюхать

– српски језик

видети, гледати, чути, слушати, пробати, мирисати

Чланови треће серије разматрају се посебно. Уједно се разматра и статус дате серије унутар парадигми руског и српског језика.

Чињеница да се траже глаголски предикати и услов по којем перцептивно значење мора бити део семантичког садржаја саме глаголске лексеме елиминишу спојеве типа *быть каким-либо (на оцупь)*, *быть каким-либо (на вкус)*, *иметь вкус*, *отдавать запахом*, *быть видным*, *быть слышным*, *бити некакав (на додир)*, *бити некакав (укусан, неукусан)*, *имати укус*.

Критеријум по којем глаголска лексема треба да означава само један вид перцепције захтева анализу следећих глагола: *чувствовать, оцупать / осећати*.

Критеријум стилске неутралности захтева анализу следећих глагола: *обонять, чуют, осязать, глядеть* (у односу на *смотреть*).

Критеријум мање семантичке специфичности захтева анализу следећих глагола: *посматрати* (у односу на *гледати*), *омирисати* (у односу на *помирисати*). Глагол *оцупывать* појављује се као део парадигме (Ј. Д. Апријан, Ј. В. Падучева) или се издваја у својству доминанте, нпр. Л. М. Васиљев као циљно усмерене корелате глагола *осязать* наводи глаголе *цупать* и *оцупывать*. Ако се у обзир узму и резултати истраживања посвећених само појединим модалитетима перцепције, списак се проширује. Тако се глаголи *трогать* и *касаться* препознају као централни за поље

тактилно перцепције (БОРЕЙКО 2006: 10) или се издвајају као глаголи-идентификатори (КУЗНЕЦОВА 1982: 3–10).⁹⁵ Ни Н. В. Моисејева (МОИСЕЕВА 1989: 89) глагол *щупать* не сматра основним, иако су помоћу њега на руски језик превођене реченице из Вибергове парадигме: *Peter felt / was feeling the cloth (to see how soft it was) = П. (по)щупал ткань (чтобы понять, мягкая ли она)*. У вези с тим ауторка наводи да се глагол *щупать* (према критеријумима Берлина и Кеја) не може сматрати базичним јер означава „посебан случај додир“, те да на основу реченица датих у Виберговој парадигми није могуће у руском језику издвојити основни глагол перцепције за чуло додир. Зато га она тражи међу глаголима *трогать (тронуть) / потрогать / дотрагиваться (дотронуться) / притрагиваться (притронуться) / касаться (коснуться) / прикасаться (прикоснуться)*, при чему предност даје морфолошки простијим облицима *трогать* и *касаться*. Специфичност која карактерише глаголе *щупать* и *ощупывать* односи се и на лексеме *пипати* (‘додиривати што, дотицати се чега ради упознавања, испитивања, истраживања и др.’ [РМС]) и *опипавати* (‘сазнати чулом пипања, додиром, пипањем испитати, утврдити (присуство, стање чега)’ [РМС]), употребљене при превођењу Вибергове парадигме на српски језик: *П. је пипао / опипавао тканину*. Због свега наведеног основни представник за изражавање активне тактилно перцепције тражи се међу глаголима *щупать, ощупывать, трогать, касаться / пипати, опипавати, дирати, додиривати*.

4.2. Семантичка парадигма предиката перцепције руског језика

Критеријуме за место у парадигми за руски језик задовољавају лексеме: I серије (перцептивно стање) *ВИДЕТЬ* ‘воспринимать зрением, наблюдать, замечать глазами’ [БАС], *СЛЫШАТЬ* ‘воспринимать слухом какие-либо звуки’ [БАС]; II серије (перцептивна активност) *СЛУШАТЬ* ‘воспринимать слухом какие-либо звуки; обращать, направлять слух на какие-либо звуки, чтобы услышать’ [БАС], *ЮХАТЬ* ‘обонять, вдыхать через нос (для распознавания запаха)’ [БАС]. Све наведене лексеме су примарно перцептивне, означавају одређени модалитет у најширем значењу и стилски су неутралне. Лексема *ПРОБОВАТЬ* ‘отведывать, брать на пробу; пить или

⁹⁵ Реч је о методу степенасте идентификације примењеном с циљем решавања проблема глобалне лексичко-семантичке класификације руске глаголске лексике. Резултат примене метода степенасте идентификације је издвајање најопштијих идентификатора глагола. При томе се процедура најчешће завршава издвајањем двају идентификатора (основног и помоћног). У списку који ауторка прилаже су и парни глаголи-идентификатори *касаться (трогать)*.

есть что-либо; пробовать на вкус' [БАС] употребљавана је при преводу Вибергове парадигме и део је свих предложених парадигми за руски језик. Међутим, према речничким дефиницијама она није примарна у структури глагола *пробовать*. Будући да дата лексема задовољава све више наведене критеријуме и да нема друге лексеме (с истим обележјима), која би заузела место у парадигми за руски језик у значењу активне густативне перцепције, она се и овде уврштава у парадигму.

Анализи се подвргавају глаголи (глаголске лексеме) *ощуцать*, *чувствовать*, *обонять*, *чуют*, *осязать* (I серија), *щупать*, *ощупывать*, *трогать*, *касаться*, *смотреть*, *глядеть* (II серија), *пахнуть*, *выглядеть*, *видениться*, *звучать*, *слышатся* (III серија). Критеријум у односу на који ће се одређена лексема анализирати зависи од њеног семантичког садржаја.

4.2.1. Критеријум одређености при означавању вида перцепције

4.2.1.1. ОЩУЦАТЬ / ЧУВСТВОВАТЬ

Материјал је показао да се глаголи *ощуцать* и *чувствовать* у истом контексту могу међусобно замењивати. Тако су реченице *Peter tasted garlic in the food* и *Peter smelled cigars in the room* превођене помоћу датих глагола: *почувствовать* / *ощутить* вкус, запах. Истовремено је глагол (*но*)*чувствовать* употребљаван при превођењу реченице *Peter felt a stone under his foot* (МОИСЕЕВА 1998: 89). Према томе, као стилски неутрални, ови би глаголи могли наћи место у парадигми руског језика као представници тактилне, олфакторне и густативне перцепције (стање). Међутим, јасно је да они, иако поседују перцептивну компоненту, не могу самостално, тј. без додатног указивања означавати ниједан вид перцепције. То говори у прилог томе да дати глаголи не задовољавају услов по којем чланови парадигме у свом семантичком садржају треба да имају информацију о модалитету перцепције.

Глагол *ОЩУЦАТЬ* има две лексеме, а примарна 'воспринимать органами чувств; чувствовать' [БАС] може, како је већ поменуто, означавати различите видове перцепције (додир, мирис, укус) у значењу стања:

ДОДИР

*Она слушала звуци его голоса, видела его лицо и игру выражения, **ощуцала** его руку.* [БАС]

МИРИС И УКУС

*Просыпается он в поту, с мучительно колотящимся сердцем, задыхаясь, весь облитый холодом смерти, резко вскакивает, секунду сидит на постели затаив дух и слышит посапывание сына из другой комнаты, видит смутно-светлую, отвернувшуюся к стене фигуру жены, **ощущает запах** сна, запах ночной теплой, спокойной комнаты, и тогда только понимает, что это опять сон. [НКРЯ]*

*Однако запахи живут и в темноте – и уж их-то я **ощутил** в полной мере. [НКРЯ]*

*Катя взяла яблоко и вонзила в него зубы. И, как только **ощутила** терпкий его аромат и ядреную сочность, сразу же почувствовала и жажду и голод. [БАС]*

Лексема ЧУВСТВОВАТЬ 'воспринимать органами чувств, ощущать' наводит се у [БАС] као секундарна, иако се не разликује од примарне лексеме *ощущать* ('воспринимать органами чувств'). Њоме се такође могу означавати различити видови перцепције:

ДОДИР

*Я **чувствую** руку в шведской перчатке на моей руке. [НКРЯ]*

За чуло додира карактеристично је да стање 'осећати' може бити обострано када је реч о живом објекту.

МИРИС И УКУС

*Бывший курильщик снова **чувствует** запах и вкус, а значит, его обычное меню придётся немного подкорректировать, исключив из него слишком жирную и солёную пищу: носовые рецепторы, а также вкусовые сосочки на языке, переставшие выполнять свои функции из-за табачного дыма, недостатка кислорода и действия угарного газа, снова начинают работать в обычном режиме. [НКРЯ]*

*Вот женщины тоньше **чувствуют** вкус и запах, потому что не пьют, не курят <...> [НКРЯ]*

*Я обоняю аромат Сада небесного и **чувствую** вкус меда из цветов его: в этом меде нет горечи.* [НКРЯ]

Дакле, одговарајућим лексемама *ощуцать* и *чувствовать* могу се изражавати различити видови перцепције (додир, мирис укусу). То значи да уколико би парадигма садржавала глагол *ощуцать*, на његовом би се месту (или равноправно с њим) могао наћи и глагол *чувствовать*, и обрнуто. Н. В. Моисејева (МОИСЕЕВА 1998: 89) бележи да су преводeћи реченице дате у Виберговој парадигми, информатори за руски језик ипак ређе употребљавали глагол *ощуцать*. Међутим, ауторка ниједном од њих не приписује статус основних управо због тога што им је својствена способност да описују различите ситуације перцепције. На неједнозначност глагола *ощуцать*, како је већ поменуто, указује и Ј. В. Падучева. Глаголе *чувствовать* и *ощуцать* Т. В. Кузњецова (КУЗНЕЦОВА 1982: 96) сврстава у групу глагола с општом наменом („глаголы общего назначения“), док глаголе који означавају одређене модалитете назива глаголима специјалне намене („глаголы специального назначения“).⁹⁶

Док се примарном лексемом *ощуцать* могу означавати и различита стања и реакције људског организма, исто значење се за *ЧУВСТВОВАТЬ* 'испытывать какое-нибудь чувство, физическое или душевное состояние' у БАС издваја као посебна (примарна) лексема:

*За окнами, подумал он, вероятно, спят люди самым крепким, утренним сном и не слышат почтовых звонков, не **ощущают** холода, не видят злого лица почтальона.* [БАС]

*Постараюсь ослепнуть умом, хоть на каникулы, и быть счастливым! Только **ощуцать** жизнь, а не смотреть в нее.* [БАС]

*А потом, в разгар всеобщего веселья, вышел в холл перевести дыхание и вдруг **ощутил** тоску.* [БАС]

*Голубой взгляд был тяжел, он это **ощутил** почти физически.* [НКРЯ]

*Видно, своим детским трепетным сердечком он всё **чувствует**.* [НКРЯ]

⁹⁶ А. А. Кретов (КРЕТОВ 1982: 103–108) наводи да су глаголи опште перцепције повезани с органима свих пет чула, нпр. Она тихо засмеялась счастливым, теплым *смехом*, который так по-новому *чувствовал* сейчас Новиков... (аудитивна перцепција).

*Если не давать пищу душе, человек перестаёт сострадать, сочувствовать, **чувствовать** вообще. [НКРЯ]*

*В проклятой немецкой фуре так растрясло меня, что и теперь **чувствую** боль в груди. [БАС]*

*И **чувствует** путник и силу, и радость; В крови заиграла воскресшая младость. [БАС]*

*Не хотелось ему тотчас возвратиться домой. Он **чувствовал** потребность побродить на чистом воздухе. [БАС]*

Секундарна лексема *ОЩУЩАТЬ* 'воспринимать сознанием; понимать, осознавать' [БАС] односно се на менталну перцепцију:

*Он смутно **ощуцал**, что унижаться и подличать, зависеть от первой прихоти и отказываться от своей воли – не всегда приятно. [БАС]*

[Тарелкин:] *Сетовать изволите, ваше превосходительство, слугу потеряли, потерю **ощутили**. [БАС]*

*Он **ощутил** ту ответственность, какая лежит на нем за исход боя, за судьбу сотен людей, подчиненных его воле. [БАС]*

*После Сони, после Броневского, после передраг на старой работе я с особенной радостью и удовольствием **ощутил** устойчивость и спокойствие нашего дома. [НКРЯ]*

О неједнозначности глагола *ощущать* говори и то што га Ј. Д. Апресян уноси у своју парадигму (значење стања за чуло укуса), без обзира на то што у својој подели на осам система који чине човека *ощущать* издваја као семантички примитив система физиолошких стања. С друге стране, Л. М. Васиљев (ВАСЛЬЕВ 1981: 52, 67) унутар глагола перцепције издваја групу с општим значењем перцепције („глаголы с общим значением восприятия“), али у њу не убраја глагол *ощущать*, будући да је он према датој класификацији део посебне групе глагола („глаголы ощущения“). Истовремено глагол *чувствовать* има опште значење перцепције и неутралан је у вези с опозицијом

према семама које конкретизују инструмент или средство („конкретные орудийные семы“), те се може употребљавати уместо глагола различитих видова перцепције.

Међутим, анализа је показала да се и глагол *ощуцать* може употребљавати за означавање различитих модалитета перцепције. За наведене глаголе са општим значењем перцепције вреди да се информација о томе који се модалитет њима означава може добити само на основу конкретне употребе (нпр. *ощуцать запах, аромат; чувствовать касание, чувствовать вкус*), тј. захваљујући њиховом окружењу. А то значи да *ощуцать* и *чувствовать* не испуњавају задате критеријуме за уврштавање у парадигму руског језика. У вези са свим наведеним потребно је додатно указати на неиздиференцираност речничких дефиниција глагола *ощуцать* и *чувствовать*, будући да њихове лексеме (‘воспринимать органами чувств’) не пружају информацију о којем виду перцепције је реч.

Иако се потенцијални чланови треће серије парадигме посебно разматрају, већ овде се може рећи да ни глаголи *чувствоваться* и *ощуцаться*, будући да су мотивисани глаголима *чувствовать* и *ощуцать*, не испуњавају критеријум одређености при означавању модалитета перцепције. Тако се нпр. лексемом *ЧУВСТВОВАТЬСЯ* ‘ощуцаться, восприниматься чувствами’ [БАС] могу изражавати различити видови перцепције.

ДОДИР

Чувствуется шероховатость от букв после пропечатки печатной машинки тех времён. [НКРЯ]

МИРИС

А как насчет завтрака? Почему не чувствуется запах свежемолотого кофе? [НКРЯ]

Острый, жаркий, сухой аромат смолистых ветвей слабеет, зато сильнее чувствуется сквозь него приторный запах дыма. [БАС]

УКУС

Почему не чувствуется вкус еды? Вот уже третий день иногда пропадает вкус. [otvet.mail.ru]

Међутим дата лексема може означавати и перцепцију уопште:

*Рано **чувствуется** осень, ее спокойствие. Начало августа, а похоже на сентябрь.* [БАС]

*Уже **чувствовалось** приближение к Одессе. Впереди виднелась белая коса Сухого лимана.* [БАС]

*Море скорее **чувствовалось**, чем было видимо нам, – так густа была тьма впереди нас.* [БАС]

*Лицо Михаила резко изменилось – похудело, борода стала неровной, под нею **чувствовались** кости скел.* [БАС]

*Бьет восемь, на дворе начинает **чувствоваться** зной.* [БАС]

*Жажда **чувствуется** скорее голода и в меньшее время ведет за собою смерть.* [БАС]

А лексеме *чувствоваться* и *ощущаться*, као и њихови мотиватори, могу се појављивати у сличним контекстима, уп. *Чувствуется шероховатость от букв после пропечатки печатной машинки тех времен* [НКРЯ] и *Если под пальцами **ощущается комочек**, значит проблема со щитовидной железой* [tiensmed.ru].

4.2.2. Критеријум мање семантичке специфичности лексеме

Судећи по анализираном материјалу и стајалиштима других аутора, највише недоумица изазива представник чула додира, тј. представник значења активног учествовања у процесу тактилне перцепције. Зато се овде разматрају глаголи *щупать*, *ощупывать*, *трогать*, *касаться*.

4.2.2.1. ЩУПАТЬ / ОЩУПЫВАТЬ / ТРОГАТЬ / КАСАТЬСЯ

Према подацима фреквенцијског речника (Ляшевская, Шаров 2009) глаголи *трогать* (*тронуть*) и *касаться* предњаче у односу на друге глаголе за означавање тактилне перцепције. Истина, не може се са сигурношћу рећи о којим лексемама ових

глагола је реч.⁹⁷ На основу анализираниог материјала, такође, се не може доћи до једнозначног одговора. Према резултатима анкете (по основној парадигми О. Виберга) реченице *Peter felt / was feeling the cloth (to see how soft it was)* на руски језик превођене су помоћу глагола *(но)щупать*: *П. (но)щупал ткань (чтобы понять, мягкая ли она)* (МОИСЕЕВА 1989: 89). Глагол *ощупывать* је део парадигми Ј. Д. Апресјана и Ј. В. Падучеве, док Л. М. Васильев као циљно усмерене корелате („целенаправленные корреляты“) глагола *осязать* наводи глаголе *щупать* и *ощупывать*.

Према речничким дефиницијама лексемама *ТРОГАТЬ* 'прикаса́ться к кому-, чему-либо, слегка надавливать на что-либо; дотрагиваться' [БАС]; *ТРОГАТЬ* 'прикаса́ться к кому-, чему-л., дотрагиваться' [МАС]; *ТРОГАТЬ* (св. *тронуть*) 'прикоснуться к кому-, чему-л. рукой' [БТС] и *КАСАТЬСЯ* 'дотрагиваться до кого-, чего-либо, прикаса́ться к кому-, чему-либо' [БАС], [МАС], [БТС] изражава се значење шире од значења представљеног лексемом *ЩУПАТЬ* 'прикаса́ться, трогать (рукой, пальцами) с целью осмотра, исследования' – [Купцы] *щупали без церемонии книги и картины, желая узнать доброту товара* [БАС]; *ЩУПАТЬ* 'трогать рукой, пальцами и т.п.' – *Материю* [Варенька] *щупала, смотрела на свет и нюхала, примеряла, завернувшись в нее перед зеркалом* [МАС]; *ЩУПАТЬ* 'прикаса́ться рукой, пальцами и т.п.' (чтобы обследовать, распознать что-л.) – *Щупать карманы* [БТС]. Да се лексемом *щупать* дефинише један (ужи) вид тактичне перцепције може се закључити и из чињенице да се она дефинише помоћу *трогать* и *прикаса́ться*. А будући да је глагол *ОЩУПЫВАТЬ* 'щупать со всех сторон (с целью исследовать, осмотреть)' – *Мои немощи и хворости все еще не хотят пройти: вчера был у меня великий С. П. Боткин – и ощупав меня всего, особенно остался недоволен моими коленями, в которых свирепствовала подагра* [БАС]; *ОЩУПЫВАТЬ* (несов. к ощупать) 'пощупать, потрогать рукой со всех сторон' – *Валерия приблизилась к постели и, ощупав ее протянутыми вперед руками, легла поспешно и молча* [МАС]; *ОЩУПЫВАТЬ* (ощупать) 'пощупать со всех сторон с целью определить что-л., осмотреть, исследовать' – *О. дно ногами* [БТС] мотивисан глаголом *щупать*, он, такође, означава

⁹⁷ Анализирани материјал показао је честу употребу лексема *ТРОГАТЬ* 'наруша́ть чей-либо покой, причиня́ть беспокойство; наруша́ть состояние неподвижности чего-либо; тревожи́ть', 'вызывать сочувствие, сострадание; волнова́ть' [БАС] и *КАСАТЬСЯ* 'затрагивать, поднимать в изложении, разговоре и т. п. какой-либо вопрос, какую-либо тему', 'иметь отношение к кому-, чему-либо, быть связанным с кем-, чем-либо' [БАС].

један од начина реализације чула додиром. Другим речима, оба глагола су семантички специфичнија од глагола *трогати* и *(при)касати*, уз помоћ којих се дефинишу.

Глаголом *щупати* (’распознавати, обследовати објект путем прикосновения, надавливания руками’), према Т. С. Борейко (БОРЕЙКО 2006: 11, 15), означава се теличка тактилна перцепција (’,целенаправленное тактильное восприятие’), док глагол *ощупати*, који је њиме мотивисан, добија додатну нијансу значења: ’потрогати *со всех сторон* с целью обследования, выяснения контуров, объема, качества поверхности’. Модификациона деривација у овом случају састоји се у степену обухваћености предмета (’обследовать со всех сторон поверхность объекта’). Међутим – додаје ауторка – конкретни говорник може приписивати речи садржај различит од општеприхваћеног садржаја, што у њено тумачење уноси компоненте којих нема у речничким дефиницијама, нпр. *ощупывать* – ’дотрагиваться, легко касаясь пальцами, до какой-либо поверхности с целью получения информации о качестве предмета, чтобы исследовать форму, структуру или найти что-либо в темноте’.

Ако се узму у обзир дефиниције дескриптивних речника, садржај лексема *щупати* и *ощупывать* може се приказати на следећи начин:

щупати = *трогати* + инструмент (рука, прсти) + циљ

ощупывать = *щупати* + обухваћеност (’са свих страна’)

У оба случаја радња се остварује помоћу органа-инструмента, а то је најчешће рука (прсти). При томе се дата семантичка валентност не мора синтаксички реализовати:

*Он **ощупал** руками, попытался разглядеть этот предмет и догадался, что это было крылечко их собственного дома!* [НКРЯ]

*„Пожалуй, я уже становлюсь невидимкой“, – подумал он и стал себя **ощупывать**. Правда, себя-то он видел прекрасно, однако на всякий случай надо было проверить, и он немедленно выскочил во двор.* [НКРЯ]

*Тогда она вытянула вперед руки, как это делают слепые, прикоснулась ко мне холодными пальцами, стала меня **ощупывать**: щеки, лоб, шею.* [НКРЯ]

*Она отшатнулась и слепыми руками стала **ощупывать** ручки кресла, будто надеялась схватить смысл того, что с ней сейчас стряслось.* [НКРЯ]

*Но так или иначе, вывалив все холсты на диван, Андрей начал лихорадочно **ощупывать** внутренность чемодана. [НКРЯ]*

*Распластавшись на полу, бабушка **щупала** руками лицо, голову, грудь Ивана, дышала в глаза ему, хватала за руки, мяла их и повалила все свечи. [НКРЯ]*

*Она стала **щупать** руками и поняла, что это труп. [НКРЯ]*

*Он даже притих и попросил, чтобы самому нести сумку со шторой, прижимал ту сумку к груди и нет-нет да залазил в сумку рукою, пальцами **щупал** красивую вещь. [НКРЯ]*

*Кумилкин не верил своим глазам, **щупал**, считал, показывал продиравшему глаза дяде: – Ты глянь! Я же говорил, кассу взял человек! Взял, да, Гоша? [КНРЯ]*

*Если же деньги у меня оставались – я страдал. Я не знал, куда их деть, где их спрятать. Перекладывал с места на место. Я боялся, что они провалятся в какую-нибудь карманную дырку и упадут навсегда за подкладку, поэтому лихорадочно и часто **щупал** край своей куртки. [НКРЯ]*

Међутим, чињеница да глаголи *щупать* и *ощупывать* не задовољавају услове за статус основних, не решава питање одређивања основног активног глагола за чуло додир. Елиминација глагола *щупать* и *ощупывать* поставља у центар глаголе *трогать* и *касаться*.⁹⁸ Њих смештају у језгро семантичког поља тактичне перцепције и виде као носиоце инваријантног значења датог поља (БОРЕЙКО 2006), те издвајају као основне активне перцептивне глаголе за означавање чула додир у руском језику (МОИСЕЕВА 1989).⁹⁹

⁹⁸ У вези са теоријском поставком Берлина и Кеја, А. Е. Мос (MOSS 1989: 313-319) примећује да неки језици нису у складу с претпостављеном хијерархијом од једанаест основних термина за боје. Као посебно интересантан изузетак аутор издваја руски језик са два основна термина која одговарају енглеском blue. С тим у вези, аутор указује на потребу разликовања језичке и психолошке базичности, односно предлаже разликовање језичких, психолошких и физиолошких нивоа базичности. На уочену појаву везану за називе боја у руском језику позива се и Н. В. Моисејева при издвајању двају базичних глагола за чуло вида (*смотреть* и *глядеть*) у систему физичке перцепције руског језика.

⁹⁹ Разлика између централних глагола (*трогать*, *касаться*) и глагола теличке активности (међу којима је *ощупывать*) према Т. С. Борејко (БОРЕЙКО 2011: litres.ru) је нпр. у следећем: 1) минимални контакт између субјекта и објекта : активно деловање с циљем да се објекат препозна, проучи; 2) резултат радње – осећај објекта, нпр. *почувствовать, что стена холодная, поверхность стола гладкая* (указује се на обележје објекта, нпр. *липкие руки, горячий чайник*) : резултат радње – проналажење објекта или

Када се има у виду чуло додира, активност се обично веже за руке, тј. прсте, зато што је та активност очита и подразумева одређене кретње. И глаголи за именовање чула укуса и мириса (са активним значењем) подразумевају очито деловање органа (језика и носа). Код чула вида, а нарочито слуха нема такве очите активности, али нема ни никаквих нејасноћа у вези са локализацијом датих чула (очи, уши). У језичком сазнању орган у којем се локализује чуло додира не издваја се довољно јасно, као што је то случај са осталим чулима и као што је то јасно у науци о физиолошким процесима у организму. Већ је речено да је кожа орган у којем се локализује чуло додира. То је највећи орган људског тела и читавом својом површином прима дражи из спољашње средине. Чуло додира омогућава човеку спознају објективне стварности, а конкретније, оно омогућава да се одреди форма, величина предмета, конзистенција, температура, положај у простору (БОРЕЙКО 2011: litres.ru).

У семантичком садржају глагола *трогать* и *касаться* важне су компоненте које се односе на интензитет притиска и контролисаност / неконтролисаност радње. Према Т. С. Борејко (БОРЕЙКО 2006: 10–11) глаголом *касаться* описује се (контролисана или неконтролисана) ситуација кретње живог или неживог субјекта према објекту, што резултира минималним физичким контактом између субјекта и објекта, а глаголом *трогать* (контролисана) ситуација у којој активни живи субјекат делује на пасивни објекат (живи или неживи), при чему је његово деловање минимално.

Питање изражавања намерне или случајне радње глаголом *касаться* повезује се и с налажењем његовог места у односу на општа значења. Глагол *касаться* у неутралном контексту има статус активног, али уз одређене лексичке маркере може прећи у групу когнитивних (*перцептивна стања*), уп. *Петя коснулся стены / Петя случайно коснулся стены / Петя почувствовал, что коснулся стены*. Код глагола *трогать* таква могућност одсуствује: **Петя случайно потрогал стену / *Петя почувствовал, что потрогал стену* (МОИСЕЕВА 1998: 88-89).

Међутим, могу се наћи примери у којима се *потрогать* (глагол мотивисан глаголом *трогать*) и *тронуть* појављују у споју са *случайно*:

откривање неких његових обележја (не указује се на обележје објекта, нпр. *оцупать опухоль, одежду*); 3) важност објекта, аспеката радње : важност свих актаната (субјекат, објекат, пацијенс, циљ, резултат, место радње).

Но сегодня на «Интеграле» Второй Строитель уверял меня, будто он сам видел, как я случайно тронул этими пальцами илифовальное кольцо – в этом и все дело. [Замјатин]

На стыках рельсов встряхивало, и толчок отдавался в рояле долгим гудением, Безайс хотел было заняться чем-нибудь, но случайно потрогал шишку на голове, и это расстроило в нем сердце. [НКРЯ]

У речницима се примарне лексеме *трогать* и *касаться* дефинишу уз помоћ ПРИКАСАТЬСЯ 'слегка задевать кого-, что-либо, дотрагиваться до кого-, чего-либо' [БАС] и ДОТРАГИВАТЬСЯ 'касаться чего, прикасаться к чему-либо' [БАС], па се однос наведених лексема може приказати на следећи начин:

прикаса́ться = *дотрагива́ться*

дотрагива́ться = *касаться* / *прикаса́ться*

трога́ть = *прикаса́ться* / *дотрагива́ться*

каса́ться = *дотрагива́ться* / *прикаса́ться*

Из предоченог се види да је реч о кругу: *прикаса́ться* се тумачи преко *дотрагива́ться* и обрнуто, *трога́ть* и *каса́ться* преко *прикаса́ться* и *дотрагива́ться*, *дотрагива́ться* преко *каса́ться* и обрнуто. Будући да су глаголи *дотрагива́ться* и *прикаса́ться* мотивисани глаголима *трога́ть* и *каса́ться*, требало би да су и семантички сложенији од њих. Према (ССРЯ 2003: 460/1) све наведене лексеме су синоними ('о прикосновении к кому-, чему-л'). Ипак, *каса́ться* (кого-чего) и *прикаса́ться* (к кому-чему) могу означавати и намеран и случајан додир. При томе се код *прикаса́ться* наглашава површност додира. *Дотрагива́ться* (до чего), такође, подразумева површност додира и означава претежно намерну радњу ('слегка и преимущ., намеренно прикаса́ться к чему-л.'). *Трога́ть* (кого-что) означава само намерну радњу и обично осетнији додир с мањим притиском.

Међутим, при дефинисању лексеме *трога́ть*, у свим консултованим речницима се или даје предност *прикаса́ться* у односу на *дотрагива́ться* или се дата лексема дефинише само помоћу *прикаса́ться* (ТРОГАТЬ (св. тронуть) 'прикоснуться к кому-, чему-л. рукой' [БТС]; ТРОГАТЬ 'когда кто-либо трогает какой-либо объект или другого человека, он прикасается к нему' [ТСД]), док се при дефинисању *каса́ться* даје предност *дотрагива́ться* или се лексема дефинише само помоћу *дотрагива́ться* ('КАСАТЬСЯ 'если вы касаетесь чего-либо, значит, вы дотрагиваетесь до этого'

[ТСД]). Према разлици између *прикаса́ться* и *дотрагива́ться*, наведеној у речнику синонима, требало би да је обрнуто. Ако *трога́ть* подразумева намерну радњу и већи интензитет (снагу) деловања, онда се дата лексема више подудара с лексемом *дотрагива́ться*, која означава (претежно) намерну радњу, него с лексемом *прикаса́ться*, будући да се њоме може означавати и намерна и случајна радња. Ипак обе лексеме подразумевају минималан контакт. И дефиниција *прикаса́ться* у БАС садржи информацију о слабом интензитету контакта ('слегка'), док је други речници не фиксирају. Ни дефиниције *трога́ть* у консултованим речницима не подударају се у односу на смисаоне компоненте које садрже: 'слегка надавливать на что-либо' [БАС]; 'рукой' [БТС]. У дефиницијама *каса́ться* нема детаљнијег одређивања: 'дотрагиваться до кого-, чего-л., прикаса́ться к кому-, чему-л.'. Међутим у ССРСЯ је обрнуто: *ТРОГА́ТЬ* 'прикаса́ться к кому-чему-л., дотрагиваться' и *КАСА́ТЬСЯ* 'дотрагиваться до кого-чего-л. (с почти незаметным усилием), прикаса́ться к кому-чему-л.'. Разлог ређег навођења инструмента уз *каса́ться*, вероватно, је то што *трога́ть* у својству инструмента подразумева руке или прсте, док је лексема *каса́ться* у односу на инструмент мање ограничена, с тим да се у оба случаја инструмент не мора синтаксички реализовати:

*Не потому, что Рымарь может обокрасть клиента. Хотя такое не исключено. И не потому, что Рымарь может зарядить клиенту старые облигации вместо денег. И даже не потому, что он склонен **трога́ть** клиента руками. А потому, что Рымарь – дурак. [НКРЯ]*

*Полежав некоторое время неподвижно в чистойшей, мягкой и удобной пружинной кровати, Иван увидел кнопку звонка рядом с собою. По привычке **трога́ть** предметы без надобности, Иван нажал её. Он ожидал какого-то звона или явления вслед за нажатием кнопки, но произошло совсем другое. [НКРЯ]*

*Ей всего-то и хотелось – любоваться красивыми растениями, ухаживать за ними, **трога́ть** иногда руками и вдыхать их запахи... [НКРЯ]*

*Он сел с ним на самую нижнюю ступеньку широкой лестницы, так что мог **каса́ться** рукой головы своего друга. [НКРЯ]*

Не знаем даже, что предпочесть – скамью, будто составленную из двух табуреток, стул с высокой спинкой, снабженный подставкой для ног, или шезлонг таким низким сиденьем, что можно **касаться** рукой травы, не наклоняясь. [НКРЯ]

Таня развернула ноги, чтобы **не касаться** его бедром. [НКРЯ]

В парижских кафе он пил горячий кофе через соломинку, которую подавали для ледяных напитков, чтобы **не касаться** губами стакана. [НКРЯ]

Между тем, контакт измежу руке и объекта не мора бити директан:

Она деликатно **трогала** вилкой холодец, оттопырив мизинец и всем своим видом показывая, что еда — не её стихия, что, может быть, она и не ест вообще. [НКРЯ]

Не трогай палкой тигра, пока тигр спит. [save-animals]

Код глагола *касаться* и *трогать* говорницама руског језика важна је карактеристика активности („характеристика действия“): *касаться* *осторожно, быстро, слегка*; *трогать* *долго, нагло, неоднократно, часто*); за глагол *трогать* важно је обележје ’трајање’. Тумачење значења глагола *касаться* и *трогать* подразумева мање параметара од тумачења глагола чији семантички садржај подразумева усмереност на циљ. Глагол *трогать* повезује се с *ощупать, пробовать на ощупь, шарить* што га ипак приближава циљно усмереним глаголима, па и код њега може бити присутно указивање на циљ (*трогать, чтобы изучить, исследовать*), док *касаться* нема таквих обележја (БОРЕЙКО 2011: litres.ru).

Будући да се основне (централне) јединице неког система (подсистема) одликују широм спојивошћу, глаголи *трогать* и *касаться* пореде се и у односу на поменуто обележје, а на основу података о њиховој спојивости из СССРЯ:

ТРОГАТЬ

’прикаса́ться к кому-чему-л.,
дотрагива́ться’

Трогать кого-что: (о человеке) ~ его, её ...

КАСАТЬСЯ

’дотрагива́ться до кого-чего-л. (с
почти незаметным усилием),
прикаса́ться к кому-чему-л.’

Коснуться кого-чего: (о человеке) ~

кошку, собаку, чью-л. руку, чьё-л. плечо,
вещи, книги, экспонаты ...

Трогать кого-что-л. чем: ~ рукой,
пальцем ...

Трогать кого-л. за что: ~ за руку, за плечо,
за нос, за рукав ...

Трогать как: ~ осторожно, робко, слегка,
чуть (разг.) ...

Запрещать, воспрещать (*офиц.*),
разрешать ... *трогать* кого-что-л.

ребёнка, его, её ... руки, плеча, губ,
волос, земли, воды, стола, струн,
клавиш ...

Коснуться кого-чего-л. чем: ~ рукой,
губами, плечом, спиной, коленом ...

Коснуться как: ~ легко, слегка, едва,
осторожно, нечаянно ...

Предочено не даје довољно аргумената за евентуалну елиминацију једне од лексема. Истина, примарна лексема *трогать* употребљава се у значењу које одсуствује код глагола *касаться* (нпр. *Экспонаты трогать руками запрещается* [СССРЯ]).

Оба глагола описују ситуацију која подразумева субјекат и објекат перцепције. При томе глагол *касаться* може описивати и ситуацију са живим и ситуацију са неживим субјектом (уп. *Он слегка коснулся пальцами клавиш; Ветки кустов касались воды* [СССРЯ]). У другом случају не може се говорити о субјекту перцепције, јер је перцепција својство живих бића. Глагол *касаться* пружа већу разноврсност инструмената, иако је инструмент важнији у семантичком садржају *трогать*. Истовремено, ако је реч о живом субјекту и живом објекту, активност првог резултираће стањем 'осећати' (*трогать, касаться – осязать*) и код субјекта и код објекта перцепције (нпр. *Я почувствовал, что кто-то тронул меня за плечо* [СССРЯ]; *Он снова коснулся меня широким плечом и тихо говорит: – А хорошо ты сделал, что позвал меня к Варваре-то!* [НКРЯ]).

Обележје основних јединица система (подсистема) је и потпуност морфолошке парадигме, а лексема *трогать* и *касаться* имају пуну морфолошку парадигму.

Анализа наводи на закључак да приликом додељивања статуса основног за чуло додир (перцептивна активност) предност треба дати глаголима *трогать* и *касаться* у

односу на *щупать* и *ощупывать*. Глаголи *трогать* и *касаться* подразумевају се у семантичком садржају *щупать* и *ощупывать* и као такви имају шире значење. Иако се већи степен активности веже за глагол *трогать*, анализа је показала да и глагол *касаться* задовољава услове за статус основног. При томе је потребно имати у виду да се о перцептивности може говорити само у случају живог субјекта. Значење активности (која се веже за руке) својствено је глаголу *трогать*, али није искључено ни код глагола *касаться*. Тиме се потврђује да се у језичким системима понекад не може само једној јединици доделити статус основне.

4.2.3. Критеријум стилске неутралности

У односу на наведени критеријум анализи подлежу глаголи *обонять*, *чують*, *осязать* и глагол *глядеть*, који се разматра у односу на глагол *смотреть*. Стилска маркираност глагола *осязать*, *обонять* и *чують* у консултованим речницима не фиксира се доследно. Осим због претпостављене стилске маркираности, дати глаголи овде се анализирају и због других обележја, везаних за њихов семантички садржај и опште елементе значења. Глагол *глядеть* је према консултованим речницима неутралан. Он се овде ипак разматра због чињенице да је материјал показао чешћу употребу овог глагола у ранијим периодима, а и информације добијене од говорника руског језика показују тенденцију истискивања овог глагола глаголом *смотреть*.

У радовима који се баве глаголима перцепције указује се на стилску маркираност *осязать* (УРЫСОН 1998: 7; ПАДУЧЕВА 2004: 204; БОРЕЙКО 2006: 12), *обонять* (АПРЕСЯН 1995а: 358, УРЫСОН 1998: 7) и *чують* (АПРЕСЯН 1995а: 358).

4.2.3.1. ОБОНЯТЬ / ЧУЯТЬ

Глагол *обонять* је једнозначан. Иако је реч о глаголу из прве серије (стање), у БАС се наводи дефиниција која садржи лексему из групе активних – *нюхать*: *ОБОНЯТЬ* 'воспринимать обонянием, ощущать запах, запахи; нюхать' – *Возможно ль, милая Климена.. Ты любишь обонять не утренний цветок, А вредную траву зелену, Искусством превращенну В пушистый порошок!* [БАС]. При томе се у речничком чланку додатно указује на употребу у значењу 'обонять запах, аромат и т. п.' – *Свойство запаха.. нельзя объяснить человеку, который никогда его не обонял* [БАС]. У складу с горе поменути, у РСР се као српски кореспонденти наводе 'мирисати', 'њушити', 'осећати чулом мириса'. Аналогног изједначавања *обонять* и *нюхать* нема

у речничким чланцима МАС и БТС (*ОБОНЯТЬ* 'ощущать запах чего-л., воспринимать обонянием' – *Торопливо иду вдоль заводского забора и еще издали слышу шумы, обоняю дымные запахи* [МАС]; *О. запах, аромат* [БТС]), али је оно присутно у дефиницијама *НЮХАТЬ* 'вдыхать через нос какой-л. запах, обонять' [МАС]; *НЮХАТЬ* 'вдыхать через нос с целью ощутить, распознать запах; обонять' [БТС]. При томе, стилску маркираност *обонять* фиксира само БТС. Будући да се стилска маркираност лексичких јединица одражава на њихово присуство у речнику говорника, за одређивање статуса овде анализираних глагола важни су подаци о учесталости употребе. А управо на ограничену употребу указује чињеница да НКРЯ (основни корпус) у оквиру 85996 докумената бележи 49 примера употребе *обонять* (форма инфинитива), од којих се највећи број односи на период до друге половине 20. Без обзира на форму у НКРЯ најмање је примера са значењем 'нюхать', тј. са активним значењем:

*Но разве возможно настолько опуститься, чтоб не нашлось доброй души, готовой **обонять** твой смрад, как фиалку? До какого бы падения ни дошел мужчина, всегда найдется женщина, готовая разделить его с ним.* [НКРЯ]

*В одну из пятниц, например, когда я совсем был тепленький от зубровки, я ей сказал: – Давай, давай всю нашу жизнь будем вместе! Я увезу тебя в Лобню, я облеку тебя в пурпур и крученный виссон, я подработаю на телефонных коробках, а ты будешь **обонять** что-нибудь — лилии, допустим, будешь **обонять**. Поедем!* [НКРЯ]

*Кто там, облаченный в пурпур и крученный виссон, смежил ресницы и **обоняет** лилии?* [НКРЯ]

На употребу *обонять* у активном значењу могу указивати и други глаголи перцепције с истим општим значењем:

На скотном дворе, по-утреннему, ново, скрипят в это время ворота, оттуда с ревом, визгом, хлопаньем кнутов выгоняют на сочный утренний корм коров, свиней, серо-кудрявую, плотную, волнующуюся отару овец, гонят поить на полевой пруд лошадей, и от топота их сильного, дружного табуна гудит земля, меж тем как в людской избе и белой кухне уже пылает оранжевый огонь в

*печах и начинается работа стряпух, **смотреть** и **обонять** которую лезут под окна и на пороги собаки, часто с визгом от них отскакивающие...* [НКРЯ]

*«Ты меня в книжке читать не хотел, так я заставлю тебя **слушать** меня, **смотреть** меня, **обонять** меня... публично!»* Нынче таких литераторов развелось очень много, потому что и самый доступ в литературный цех значительно облегчен. [НКРЯ]

Истовремено, комбинација с глаголима перцепције са значењем стања може указивати на истоветну употребу *обонять*:

*Чтоб удержаться в подобном положении, нужно окончательно засорить в себе все человеческие чувства. **Не слышать, не видеть, не обонять, не осязать.*** [НКРЯ]

*Я хочу **обонять** запах скошенного сена и запах дёгтя, хочу **слышать** пение соловья в кустах сирени и кваканье лягушек у пруда, звон колокола в деревенской церкви и стук дрожек по мостовой, хочу слышать торжественные аккорды героической симфонии и лихие звуки хоровой цыганской песни.* [НКРЯ]

*У каждого червя имеются 302 нервные клетки. Мы точно знаем, какие из них нужны ему, чтобы **обонять, осязать** или чувствовать жару.* [НКРЯ]

*Ибо люди и животные могут служить источником информации о самих себе лишь постольку, поскольку другие люди и животные могут их **видеть, слышать, обонять** и так далее.* [НКРЯ]

*Человек или лишается многих ощущений, или начинает **слышать, обонять, видеть, ощущать** то, что было закрыто для него ранее и чаще всего, если специально не поддерживать этого, закроеется для него потом.* [НКРЯ]

*Я даже слегка возгордился, насколько быстро освоился и привык к тому, что **вижу, слышу и обоняю.*** [НКРЯ]

*И что такое время, если его никто **не видел, не осязал и не обонял**, но мы все соотносим себя с ним и подсчитываем «сколько осталось», после того как*

«время ушло» или «время пришло», а уйти или прийти может только то, что имеет хотя бы ножки. [НКРЯ]

За разлику од *обонять*, глагол *чуть* је вишезначан, при томе његов речнички чланак у БАС садржи пет лексема. Примарна лексема *ЧУЯТЬ* 'определять, распознавать чутьем (в 1-м знач.); о животных' – *Сквозь мертвый слой снега белка прекрасно чует желудь, орех или даже колос ржи*, допуњена је, уз указивање на сферу употребе (*разг.*) 'обонять, ощущать запах, слышать звуки; о человеке' – [Мальчик] *все забыл и бросился на лестницу наверх и на ходу уже чужал носом: яблоки, яблоки, яблоки* [БАС]. Примарна лексема у МАС и БТС *ЧУЯТЬ* 'распознавать чутьем (о животных)', као и у претходном случају, односи се на животиње. Док се у БТС наводи лексема (секундарна) *ЧУЯТЬ* 'ощущать запах, обонять (о человеке)', која се односи на човека, у МАС она изостаје. Примарна лексема у БАС садржи и информацију о њеној могућој употреби за означавање чула слуха: 'слух, ухо, нос чует что-нибудь' – *Ухо он к замку приложит – Ничего не чует слух*. На такву употребу указује и последња лексема речничког чланка *чуть* у БАС, која припада сфери регионалне употребе (*обл.*): *ЧУЯТЬ* 'слышать' – *Чуете? опять заиграл. Но я по-прежнему ничего не слышал*. Поред тога речнички чланци свих консултованих речника наводе значења која се односе на употребу *чуть* при изражавању различитих аспеката тактилне перцепције: *ЧУЯТЬ* 'чувствовать прикосновение; о оживотном' – *Верный конь, узды не чужа, Шагом выступал; (разг.) „о человеке“ – Развалялся я на берегу – чужа бесцеремонно пинают в бок; 'не чужа чего-нибудь (руки, ноги, пальца и т. п.); о потере чувствительности' – Одна нога его в прорванном сапоге остыла, и он уже не чужа на ней большого пальца* [БАС]; (*разг.*) *ЧУЯТЬ* 'ощущать, чувствовать' – *Так они [ноги] брат, затекают, просто – чугуна, право! Тыкнешь пальцем и ничего не чуешь* [МАС]; *Пошарил рукой – чужа: мокро* [БТС]. ОвOME се могу додати и преносна значења: (*разг.*) *ЧУЯТЬ* 'предчувствовать, предугадывать (обычно что-нибудь неприятное)' – *Мать начала плакать. – Нехорошее я чужа. Зачем он ружье принес?* [БАС]; (*перен., прост.*) *ЧУЯТЬ* 'интуитивно чувствовать, предчувствовать, предполагать' – *И словно чужа она, Феклиста-то, что ему от воды погибель произойдет* [МАС]; (*разг.*) *ЧУЯТЬ* 'интуитивно чувствовать, предполагать' – *Ч. свою смерть* [БТС].

Н. В. Моисејева (МОИСЕЕВА 1998) не помиње да су информатори употребљавали глагол *обонять* при превођењу Вибергове парадигме на руски језик. Код глагола *обонять* у значењу активности, у односу на значење стања, може се говорити само о

још већем степену стилске маркираности. Глагол *чуять* употребљава се, пре свега, када се имају у виду животиње, а лексеме које се односе на човека су стилски маркиране. То што се глаголом *чуять* могу означавати различити видови перцепције није примарни аргумент за његово неуврштавање у парадигму за руски језик, будући да је у сваком случају присутна стилска маркираност. Поред тога, глагол *чуять* не представља изузетак када је реч о стилски маркираним лекемама за изражавање различитих видова перцепције. Та је појава присутна у оба овде анализирана језика, нпр. *СЛЫШАТЬ* 'чувствовать запах, обонять' [БАС] и *ЧУТИ* 'примити, примати чулом мириса, осетити, осећати' [РМС]). Дакле, све наведено елиминише глаголе *обонять* и *чуять* као кандидате за место у парадигми предиката перцепције руског језика.

4.2.3.2. ОСЯЗАТЬ

Према свим консултованим речницима глагол *осязать* има две лексеме, а примарна је *ОСЯЗАТЬ* 'воспринимать на ощупь, органами осязания' – *Посмотри-ка мне в лицо; кажется, я уже немножко пополнел; – и опять сделал такую же мину, поглаживая и осязая пальцами обе свои щеки* [БАС]; *ОСЯЗАТЬ* 'воспринимать путем осязания' [МАС], [БТС]:

А ещё благодаря чувствительным рецепторам, расположенным в коже, мы отличаем на ощупь горячее от холодного, гладкое от шероховатого – то есть умеем осязать. [НКРЯ]

Отсюда ясна самая сущность разлада между математикой и техникой — в технике все основано не на чистом умозрении и отвлеченной логике, а на свидетельстве чувств: техник должен видеть, слышать, осязать, нюхать, пробовать на язык, он должен развивать все свои чувства и верить им. [НКРЯ]

Так оно и есть. Осязание, обоняние, слух сразу перестали служить нам, едва мы вышли в космос. Настолько, что функция разведчиков с успехом была передана автоматам! Ибо нельзя осязать вакуум, невозможно слушать пустоту. Но мы не ощутили большой потери, потому что зрение продолжало служить нам, и оно дает львиную долю информации. [НКРЯ]

Это состояние, впрочем, не показалось бы мне необычным, если бы оно не сопровождалось болезненным желанием осязать, касаться, держать в руках

все, что только могло иметь отношение к Вам; но ничего такого не было кругом, и мной владели беспокойство и страх, как будто я перестаю жить.

[НКРЯ]

*Целует, обнимает, радуется, как-то щупает меня всего, повидимому, желая **осязать** меня, не веря, что я жив.* [НКРЯ]

*Когда мы, например, видим предмет, мы можем его **не осязать**; когда **осязаем** – не ощущать его запаха и т. д.* [НКРЯ]

У НКРЯ (основни корпус) наводи се 101 пример употребе *осязать* (форма инфинитива) од чега је највећи број из 19. и прве половине 20. века. Реч је о корпусу од 85996 докумената, а глагол *осязать* употребљен је у 96. Истовремено се може говорити о чешћој употреби секундарне лексеме (*перен.*) **ОСЯЗАТЬ** 'чувствовать, замечать, воспринимать что-либо' – *Каждый рабочий, каждый крестьянин собственными глазами видит и реально осязает те действительно колоссальные достижения, которые дала наша социалистическая стройка* [БАС]; (*перен.*) **ОСЯЗАТЬ** 'ощущать, воспринимать, замечать' – *Месть тогда лишь сладка когда имеешь возможность видеть и осязать ее плоды, а что толку, если он будет лежать в гробу и ничего не сознавать* [МАС]; *О. результаты воспитания* [БТС]:

*Удалось зафиксировать и явно **осязать** значительное улучшение здоровья, хотя были периоды некоего дискомфорта и ухудшения самочувствия, вызванного тем, что организм начал резко сбрасывать и очищаться от шлаков, накопленных за многие годы, что, в свою очередь, и послужило проявлением болезненных симптомов.* [НКРЯ]

*Вообще этот диалог с молодыми людьми что-то взорвал в этих ребятах, они на моих глазах преображались, точно на оцупь стали **осязать** свою гениальность.* [НКРЯ]

*Его надо **осязать** сердцем, всем существом внутреннего бытия.* [НКРЯ]

*Нужно в жизни находить чудесное и замечательное; если **осязать** жизнь глубоко, то сколько романтизма она может дать!* [НКРЯ]

У вези с преводом Вибергове парадигме на руски језик, глагол *осязать* (поред *лицезреть*) Н. В. Моисејева (МОИСЕЕВА 1998: 87) помиње у оквиру напомене да се као кандидати за статус основних неће разматрати ретко употребљавани глаголи. На основу свега наведеног може се закључити да у руском језику нема неутралних лексема специјалне намене (значење стања) за изражавање олфакторне и тактилне перцепције. С друге стране, глаголи *чувствовать* и *ощущать* су неутрални, али имају општу намену, тј. могу означавати различите видове перцепције (тактилну, олфакторну, густативну).

4.2.3.3. СМОТРЕТЬ / ГЛЯДЕТЬ

Као што је већ поменуто, глаголи *смотреть* и *глядеть* разматрају се у оквиру критеријума стилске неутралности управо због глагола *глядеть*, иако он ни у једном консултованом речнику није означен као стилски маркиран. Такав приступ оправдава, пре свега, чињеница да изворни говорници руског језика глагол *глядеть* престају да доживљавају као стилски неутралну лексичку јединицу.

Уврштавање у парадигму двају лексема за означавање чула вида *СМОТРЕТЬ* 'направлять, устремлять взгляд на кого-, что-либо или куда-либо' [БАС]; *СМОТРЕТЬ* 'устремлять, направлять взгляд куда-л., иметь глаза направленными на кого-, что-л., глядеть' [МАС] и *ГЛЯДЕТЬ* 'устремлять, направлять взор на кого-, что-либо; смотреть' [БАС]; *ГЛЯДЕТЬ* 'устремлять, направлять взгляд, иметь глаза направленными на кого-что-л. или куда-л., смотреть' [МАС] у значењу активности, могло би се оправдати у случају њихове међусобне заменљивости у истим контекстима. Да би се проверила међусобна заменљивост примарних лексема *смотреть* и *глядеть* употребљени су подаци из чланка глагола *смотреть* из СССРЯ. У датом речнику нема одреднице *глядеть*, па се међусобна заменљивост проверава у односу на глагол *смотреть*. Према говорницима руског језика глагол *глядеть* све ређе се употребљава, а у спојевима који следе глагол *смотреть* може се заменити глаголом *глядеть* уз опаску да је у том случају реч о „разговорнијој варијанти“.

Смотреть / глядеть на кого-что: (о человеке) ~ на мать, на ребёнка, на учителя, на прохожих, на меня, на него, на Анну ... на собаку, на рыбок, на картину, на таблицу, на портрет, на фотографию, на экран, на доску, на часы ...

Смотреть / глядеть во что: ~ в бинокль, в лупу, в подзорную трубу, в микроскоп, в телескоп, в увеличительное стекло, в объектив, в зеркало.

Констатацију да се овде у случају употребе глагола *глядеть* ради о „разговорнијој варијанти“, употпунила је опаска да се данас ретко може чути „глядеть во что“.

Смотреть / глядеть через что: ~ через линзу, через стекло, через иллюминатор ...

Смотреть / глядеть сквозь что:~ сквозь очки, сквозь стёкла очков ...

Смотреть / глядеть куда:

~ в окно, в сад, во двор, в [какую-л.] сторону, в небо ...

~ на улицу, на дорогу, на море, на небо ...

~ вдаль, туда, сюда, направо, налево, вперёд, назад, вверх, вниз, вокруг...

Смотреть / глядеть откуда:

~ из окна, из комнаты ...

~ с балкона, с моста, с крыши, с улицы ...

~ из-за угла, из-за дерева, из-за чьей-л. спины ...

~ оттуда ...

Смотреть какими-л. (большими, синими печальными ...) глазами.

Спој *глядеть глазами* коментарисан је као разговорнији, али је препознаван и као немогућ. У НКРЯ могу се наћи, иако ретки, примери употребе споја *глядеть глазами* са краја 19. и почетка 20. века нпр.

<...> сказала Марфа Ивановна, вытащила истрепанный, и слов не разберешь, листок и **глядела глазами**, в которых слезы <...> [НКРЯ]

– Ты бы **глядел глазами** куда-нибудь прочь, – сказал он инвалиду. [НКРЯ]

Смотреть каким-л. (тревожным, радостным ...) взглядом.

Уз *глядеть взглядом* понављају се коментари дати уз *глядеть глазами*. Додаје се и да се руски језик труди да избегава понављања.

Смотреть / глядеть как: ~ радостно, весело, восторженно, грустно, печально, тоскливо, устало, молча, внимательно, пристально, вопросительно, доверчиво, ласково, дружелюбно, враждебно, насмешливо, гневно, сердито, зло, угрюмо, смело, робко, спокойно, беспокойно, хмуро, исподлобья, искоса, с интересом, с любопытством, с испугом ...

Хотеть, любить, решить, бояться ... *смотреть / глядеть* на кого-что-л.

И замена глагола *смотреть* глаголом *глядеть* у осталим значењима (датим у СССРЯ) оцењивана је слично. Употреба *глядеть* уместо лексеме *СМОТРЕТЬ* 'рассматривая, знакомиться с чем-л.; быть зрителем на каком-л. представлении, зрелище' (*смотреть* (что) парад, ледоход, фильм, кинокартину, пьесу, драму, комедию, спектакль, балет, соревнования, матч, футбол, хоккей ...; *смотреть* (что-л. где) в музее, в театре, в кинотеатре, в клубе, в Лужниках ...; *смотреть* на выставке, на стадионе ...; *смотреть* дома; (разг.) *смотреть* (что-л.) по телевизору) доживљава се као „некако чудна“, уз закључак да се у овом случају данас већ и не може рећи „глядеть“.

У вези са заменом лексеме 'заботиться о ком-чём-л.; следить за кем-чем-л.' (*смотреть* (за кем-чем; о человеке) за ребёнком, за детьми, за больным ...; за домом, за хозяйством, за порядком, за чистотой ...) примећено је да би овде више одговарао глагол „приглядывать“, који је опет ближи паралелној варијанти „присматривать“. Могућност споја *глядеть за детьми* се искључује.

Замена лексеме 'относиться каким-л. образом к кому-чему-л.; расценивать, рассматривать кого-что-л. с какой-л. точки зрения' (*смотреть* (на кого-что как или как на кого-что; *смотреть* как-л. или как на кого-что-л. на кого-что – о человеке) на людей, на детей, на ребёнка, на жену, на него, на неё, на Мухина ...; на жизнь, на труд, на работу, на учёбу, на какое-л. дело ...; *смотреть* на кого-что-л. как: *смотреть* просто, легко, спокойно, трезво, серьёзно, строго, равнодушно, безразлично, скептически, оптимистично, с надеждой, по другому, иначе ...) одговарајућом лексемом *глядеть* оцењује се као погрешна, уз опаску да би значење које она носи могло бити додатно: *Он глядит на меня, как на дурака* = 'он смотрит на меня, и я вижу (понимаю), что он так смотрит на дураков'. На крају се закључује да се данас веома ретко тако говори.

Фраза *гляди в будуще с оптимизмом* сматра се веома стилски обојеном, али могућом.

Смотри; смотрите (обычно с отрицанием или с союзом *чтобы*); речевые формулы, которые употребляются в качестве предупреждения, предостережения или угрозы – *Смотрите не опоздайте на поезд!* – веома ретко и веома стилски обојено.

Смотря что (как, где, когда, какой ...); в зависимости от того, что (как, где, когда, какой и т. д.): – *Ты любишь конфеты?* – *Смотря какие*. Искључује се могућност употребе глагола *глядеть* уместо глагола *смотреть*.

На питање у чему је разлика између глагола *глядеть* и *смотреть* и која је форма императива правилна – *гляди* или *смотри* – интернет корисници дају следеће одговоре: „Ако говорите о смисаоној разлици, онда је, по мом мишљењу (иако речник то не потврђује) глагол *глядеть* народскији („более просторечный“) у односу на *смотреть*. Могуће је да се он због тога и ређе употребљава. [forum.gramota.ru]

„Реч *смотреть* је универзална у својој употреби, а реч *глядеть* употребљива је у разговорном језику, а такође у књижевности (у научном и официјелном стилу већ је неупотребљива). [otvet.mail.ru]

„<...> за мене лично *глядеть* у својству синонима речи *смотреть* је разговорније. [gramota.ru/forum]

„Може се говорити *гляди*, али је ипак боље *смотри*, зато што та реч припада књижевном језику, а *гляди* жаргону. [otvet.mail.ru]

У парадигму предиката перцепције два глагола за чуло вида уврштавају Ј. В. Падучева и Н. В. Моисејева. Издвајање двају базичних представника за изражавање визуелне перцепције (значење активности) Н. В. Моисејева (МОИСЕЕВА 1998: 87–88) образлаже семантичком блискошћу глагола *смотреть* и *глядеть*. Истовремено ауторка примећује да се глагол *глядеть* у низу значења не може употребити уместо глагола *смотреть* (*смотреть пьесу* – **глядеть пьесу*, *смотреть больного* – **глядеть больного*, *смотреть за порядком* – **глядеть за порядком*).

Иако се овде првенствено имају у виду примарне лексеме глагола *смотреть* и *глядеть*, више наведени коментари изворних говорника руског језика у вези с употребом различитих лексема поменутих глагола иде у прилог давања предности глаголу *смотреть* за место у парадигми предиката перцепције руског језика. Наведено

потврђује и учесталост употребе глагола *глядеть* и *смотреть* према НКРЯ (85 996 докумената, 19 362 746 реченица): глагол *смотреть* употребљен је у 6 825 документа 23 726 пута, а *глядеть* у 1 842 документа 3 966 пута.

4.3. Семантичка парадигма предиката перцепције српског језика

Приликом утврђивања чланова парадигме српског језика примењују се, наравно, исти критеријуми као и при утврђивању чланова парадигме за руски језик. У овом истраживању руски и српски језик пореде се према издвојеним општим значењима на којима се заснивају односи перцептивних глаголских јединица, а резултати добијени у руском језику омогућују и да се на фону једног језика уоче одређене појаве у другом.

Према раније наведеним критеријумима услове за место у парадигми за српски језик задовољавају лексеме: I серије (перцептивно стање) *ВИДЕТИ* 'имати способност вида; запазити, запажати очима' [PMS], *ЧУТИ* 'опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха' [PMS]; II серије (перцептивна активност) *ГЛЕДАТИ* 'имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати' [PMS], *СЛУШАТИ* 'опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха' [PMS], *МИРИСАТИ* 'чулом мириса примати, осећати мирис, удисати' [PMS]. Лексема *ПРОБАТИ* '(по)јести, (по)пити мало чега ради проверавања каквоће, окусити, (о)кушати' [PMS], као и одговарајућа руска лексема *пробовать*, употребљавана је при преводу Вибергове парадигме. Будући да дата лексема задовољава све више наведене критеријуме, она се уврштатава у парадигму.¹⁰⁰

Чињеница да су информатори за српски језик при превођењу реченица *Peter looked / was looking at the birds*, поред глагола *(no)гледати*, употребљавали глагол *посматрати* (*П. је посматрао птице*) захтева додатни осврт на глаголе *гледати* и *посматрати*. Поред тога, приликом анализе материјала пронађено је доста примера у којима је руски глагол *смотреть* превођен глаголом *посматрати*. Основни представник за означавање чула додира (активност) тражи се међу глаголима којима су превођене реченице *Peter felt / was feeling the cloth (to see how soft it was)* – *(o)нунати*, *опипавати* и глаголима *дирати*, *додиривати*. Анализа материјала на руском језику већ је показала да се дате реченице на руски језик не преводе основним глаголом

¹⁰⁰ У PMS се наведена лексема *пробати* ипак даје у оквиру примарних значења, а тачније под знаком 1б, одмах иза '(по)кушати да се нешто учини, (из)вршити пробу'. У РСЈ примарна је лексема 'подвргнути, подвргавати испитивању ради оцене, провере каквоће, својстава, употребљивости чега, проверити, утврдити', која се појашњава примерима *пробати вино, ципеле, тврдоћу метала*.

перцепције за чуло додира у значењу активности, а глаголи *дирати* и *додиривати* су кореспонденти глагола *трогать* и *касаться*, за које је утврђен статус основних. Није наодмет поменути да су реченице *Peter felt / was feeling the cloth*, иако веома ретко, превођене и помоћу глагола *додиривати* и *додирнути* (*П. је додирнуо / додиривао тканину*). Како је већ помињано, преводи Вибергове парадигме показали су разлику између руског и српског језика, с једне стране, и енглеског језика, с друге стране, везану за изражавање аспектуалности, па су предложени облици енглеских глагола (нпр. *looked / was looking; felt / was feeling; smelled / was smelling*) превођени перфективним и имперфективним глаголима руског и српског језика. Тако су при превођењу реченица *Peter smelled / was smelling the cigar (to see if he could smoke it)* на српски језик, поред глагола *мирисати*, употребљавани и глаголи *помирисати* и *омирисати*. Тачније, у реченици *Peter was smelling the cigar* употребљаван је глагол *мирисати* (*П. је мирисао цигару*), а у реченици *Peter smelled cigar*, поред глагола *помирисати* (*П. је помирисао цигару*), употребљаван је и глагол *омирисати* (*П. је омирисао цигару*). Иако се питање видских парова глагола перцепције у руском и српском језику посебно разматра у следећој глави, овде се у оквиру критеријума мање семантичке специфичности анализирају глаголи *помирисати* и *омирисати* у односу на *мирисати*.

Анализи се, дакле, подвргавају лексеме *осећати* (*осећати се*), *гледати*, *посматрати*, *пипати*, *оипавати*, *дирати*, *додиривати*, *мирисати*, *помирисати*, *омирисати*. Потенцијални чланови треће серије *изгледати*, *звучати*, *мирисати*, употребљавани у анкети, разматрају се у оквиру питања статуса дате серије парадигме. Анализом су, у складу с резултатима у руском језику, обухваћени и глаголи *видети се* и *чути се*. Критеријум у односу на који ће се одређена лексема анализирати зависи од њеног семантичког садржаја.

4.3.1. Критеријум одређености при означавању вида перцепције

У оквиру критеријума одређености при изражавању вида перцепције анализирају се глаголи *осећати* и *осећати се*, иако последњи припада трећој серији. Глагол *осећати се* мотивисан је глаголом *осећати*, па се претпоставља да ће се они једнако понашати у односу на наведени критеријум.

4.3.1.1. ОСЕЋАТИ

У српском језику нема специјалних глаголских лексема за означавање чула додира и мириса (I серија), за разлику од ситуације у руском језику (*осязать, обонять*). Ниједан од глагола које су информатори за српски језик употребили није стилски маркиран, тако да утврђивање чланова парадигме српског језика не захтева анализу по критеријуму стилске неутралности.

Глагол *осећати (осетити)* информатори су употребљавали за означавање чула укуса, додира и мириса (I серија). Глагол *осећати*, као и руски глаголи *чувствовать* и *ощущать*, је општи перцептивни глагол, а који вид перцепције означава може се видети само из контекста. Реч је о лексеми *ОСЕЋАТИ (осетити)* 'добити утисак преко чула, примити у свест (додиром, слухом и сл.)' [РМС].¹⁰¹ Семантички садржај примарне лексеме *осећати* подударан је са садржајем двеју лексема у руском *ОЩУЩАТЬ, ЧУВСТВОВАТЬ* 'воспринимать органами чувств'. Све оне могу означавати различите видове перцепције:

ДОДИР

*Она **чувствовала** утопанный песок платформы под ногами, а между тем страх, как бы не проехать остановки, не покинул ее, и стук идущего поезда продолжал шуметь в её ушах, хотя глазами она убеждалась, что он стоит перед нею у перрона без движения.*

*Под ногами је **осећала** угажени песак перона, али страх да им станица не промакне није је остављао, и тунђава воза једнако јој је шумела у ушима, мада се својим очима уверила да он стоји испред ње на перону, непомичан.*
[Пастернак]

*Теперь Маргарита ежесекундно **ощущала** прикосновение губ к колону, ежесекундно вытягивала вперед руку для поцелуя, лицо ее стянуло в неподвижную маску привет.*

¹⁰¹ У РМС у чланку с одредницом *осећати* упућује се на одредницу *осетити*, у којој се под 1.а. наводи лексема 'добити утисак преко чула, примити у свест (додиром, слухом и сл.)', а под 1.б. лексема 'постати свестан чега, приметити, опазити, уочити' – *Тако пролази време да човек и не осети* [РМС].

Сада је Маргарита сваког трена **осећала додир** усана на своје колелу, сваког трена је пружала руку за пољубац, лице јој се претворило у непомичну маску поздрава. [Булгаков]

МИРИС

Они дошли до првог етажа, и **запах** был все тот же, и даже еще сильнее, но Мамахен **его не чувствовала**.

Дошли су до приземља и **смрад** је био и даље онај исти, чак јачи, али Мамахен **га није осећала**. [Улицка]

Несмотря на тщательную уборку и постоянную стирку и чистку вещей, хозяйка, как и ее дом, пропитывались стойким специфическим **запахом**, который хозяйка **ощуцала** каждый раз, когда входила в квартиру с улицы.

Без обзира на темелно спремање и брижљиво прање и чишћење, у газдарицу, као и у њену кућу, увукао се тежак специфичан **мирис**, који је газдарица **осећала** сваки пут када би са улице улазила у стан. [Улицка]

УКУС

Сегодня Наташа впервые **почувствовала вкус** кофе и улыбнулась горничной, сообщившей, что сегодня чудесная, совсем весенняя погода и что «мадам» должна непременно пойти погулять. [НКРЯ]

Можно рассказать, как в сложенных в сборчатую горстку, слегка мохнатых, шершавых листиках травы накапливается роса и покоится в них, светлая и холодная, огромными округлыми упругими каплями так, что даже можно выпить и **ощутить вкус** росы, **вкус** земной живой свежести. [НКРЯ]

Гледао је млеко као да би да га још више избели. Испи га тако брзо да му није могао **осетити укус**. [КССЈ]

Значења (лексеме) анализираних глагола опште употребе у речницима руског и српског језика у различитој су мери издиференцирана, али у оба језика се њима могу изражавати различита физичка, душевна, ментална стања:

Маргарита **чувствовала** близость воды и догадывалась, что цель близка.

Маргарита је **осећала** близину воде и нагађала је да је циљ њеног лета близу.
[Булгаков]

На Садовом кољче Жења **оцутила** спиной, што в машине што-то происходит.
На Садовом прстену Жења **осети** иза леђа да се у колима нешто догађа.
[Улицка]

Тело ее пылало после купанья. Усталости никакой она не **оцуцала** и радостно приплясывала на влажной траве.

Тело јој је бридело после купања. Није **осећала** никакав замор и радосно је поигравала по влажној трави. [Булгаков]

Ум его был тоже как бы раздроблен и разбросан, тогда как сам он вместе с тем **чувствовал**, что боится соединить разбросанное и снять общую идею со всех мучительных противоречий, пережитых им в этот день.

Њеов ум је такође био некако разбијен и расејан, а истовремено је **осећао** да се боји да сједини расуто и изведе општи закључак из свих мучних противречности које је доживео тог дана. [Достојевски 2]

– К несчастью, я действительно **чувствую** себя почти в необходимости явиться на этот проклятый обед, – всё с тою же горькою раздражительностью продолжал Миусов, даже и не обращая внимания, что монашек слушает.

– На несрећу, ја доиста **осећам** неминовност да будем на том проклетом ручку – наставио је Миусов са истим огорчењем, чак не обраћајући пажњу што млади монах слуша. [Достојевски 2]

– Да ведь нельзя же молчать, когда **чувствуешь**, оцупом **чувствуешь**, что вот мог бы делу помочь, кабы... Эх!..

– Та не може човек да ћути кад **осећа**, готово опипљиво осећа, да би могао помоћи ствари, само кад би... Ех!.. [Достојевски 8]

Нервная дрожь его перешла в какую-то лихорадочную; оно **чувствовал** даже озноб; на такой жаре ему становилось холодно.

Његова нервозна дрхтавица постала је грозничава; чак је **осећао** језу. На таквој припеци њему је било хладно. [Достојевски 8]

Глаголом *осећати се*, као и глаголима *оцуцатъся* и *чувствоватъся* у руском језику, могу се описивати ситуације различитих видова перцепције у којима се субјекат перцепције само претпоставља. Преводећи Вибергову парадигму, информатори су глагол *осећати се* употребљавали за означавање чула укуса и мириса (*У храни се осећао бели лук / укус белог лука; Храна се осећала на бели лук; П. се осећао на цигаре*). Међутим, за глагол *осећати се* и у РМС (као што је већ помињано) и у РСЈ даје се само лексема која се односи на чуло мириса.¹⁰² Потребно је додати и да се, поред чула укуса и мириса, датим глаголом може означавати и чуло додира:

Ненад потону у маглу; затим се прибра и дође к свести. Пипну чело: велика чворуга, још топла, осећала се под прстима, није болела, али је кроз разрез коже ишла крв. [КССЈ]

Под прстима се осећало скоро неприметно задебљање на кожи. [КССЈ]

Иако глагол *осећати се* припада трећој серији која се посебно разматра, већ се може закључити да он по критеријуму одређености при означавању вида перцепције не задовољава услове за статус основног у српском језику, као ни његов мотиватор *осећати*.

4.3.2. Критеријум мање семантичке специфичности лексеме

4.3.2.1. ГЛЕДАТИ / ПОСМАТРАТИ

При превођењу Вибергове парадигме информатори за српски језик редовно су употребљавали глагол *ГЛЕДАТИ* 'имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати' – *Чинило ми се да ме цео свет гледа [РМС]; ГЛЕДАТИ* 'управљати поглед (очи) у неком правцу; обухватати погледом, посматрати' [РСЈ].¹⁰³ Глагол *ПОСМАТРАТИ* 'пажљиво гледати у кога или што; обраћати пажњу на што, чинити што предметом свога занимања, проматрати' – *Малишани, скупљени у гомилу крај постеље, уплашено су посматрали сестру [РМС]; ПОСМАТРАТИ* 'пажљиво гледати у некога

¹⁰² Реч је о лексемама 'одавати од себе мирис (обично непријатан)' [РМС] и (безл.) 'одавати собом нешто (мирис, топлоту и др.)' – *У соби се осећа дим и влага [РСЈ]*.

¹⁰³ У РСЈ у чланку глагола *гледати* под 1а даје се лексема 'примати светлосне утиске чулом вида, опажати чулом вида' [РСЈ]. На исти начин може се дефинисати и примарна лексема глагола *видети*.

или нешто' [РСЈ] употребљаван је само као једна варијанта превода (уз *гледати*). Овде се оба глагола подвргавају анализи због евентуалне могућности издвајања два основна глагола визуелне перцепције у српском језику (II серија). Иако је у руском језику као основни издвојен глагол *СМОТРЕТЬ* 'направлять, устремлять взгляд на кого-, что-либо или куда-либо' [БАС], овде је у анализи у обзир узет и глагол *ГЛЯДЕТЬ* 'устремлять, направлять взор на кого-, что-либо; смотреть' [БАС].

Примарна лексема *ГЛЕДАТИ* 'имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати' [РМС]; *ГЛЕДАТИ* 'управљати поглед (очи) у неком правцу; обухватати погледом, посматрати' [РСЈ] дефинише се помоћу глагола *посматрати* који садржи елемент 'пажљиво гледати'. На то указује и глагол *ПРОМАТРАТИ* (*промотрити*) 'пажљиво, са свих страна погледати кога, што, разгледати' – *Старац је могао сваку цртицу на његову лицу промотрити* [РМС]; *ПРОМАТРАТИ* 'посматрањем испитати, погледом обухватити, разгледати, осмотри' [РСЈ] помоћу којег се глагол *посматрати* дефинише. Дакле, према речничким дефиницијама глагол *посматрати* је уже одређен у односу на глагол *гледати*. Међутим, судећи по употреби датих глагола, усредсређеност субјекта перцепције, карактеристична за глагол *посматрати* ('пажљиво гледати'), може бити и део значења *гледати*, нпр.

Гледао сам анђела. Он је мене такође посматрао. [КССЈ]

Није знао у кога да гледа и посматрао нас је све редом, чак се и окрећући да би могао боље да нас загледа. [КССЈ]

Али чинило му се да је био неко по страни ко га је гледао <посматрао>. Кад је улазио у кућу учинило му се да чује како су се за њим полагано отишкринула једна врата. [КССЈ]

Отац га је посматрао <гледао> како улази и са очевидним узбуђењем чекао шта ће да се догоди. [КССЈ]

Ова ретка појава је смела да се посматра кроз специјалне наочаре за помрачење Сунца, кроз заштитно стакло апарата за заваривање (густине преко 14) или кроз добро и обострано на свећу нагарављено стакло. [blic.rs]

Помрачење не би требало гледати голим оком, али ни кроз наочаре за сунце или негатив филма, јер нису довољна заштитна. [vesti.krstarica.com]

Поред усредсређености субјекта перцепције, глагол *посматрати* обично претпоставља дуже трајање радње:

*Кир Авраму се догодило недавно, док је **посматрао** помрачење месеца, да падне у сан тако нагло да је одмах почео да сања како га ударају корбачем и није уопште био свестан да се сам онако падајући ударио и расекао по оном истом месту на челу по којем је у сну добио ударац бичем. [КССЈ]*

*Сећам се, некада, на броду за Венецију, **посматрао** сам једног бродског ужара. Плете уже, пева, препуне му шаке кудеље, уже се уврће, дебело, чврсто, дуже и дуже. [КССЈ]*

О међусобној заменљивости глагола *гледати* и *посматрати* сведоче и преводи са руског језика на српски. Према РСР српски кореспондент глагола *глядеть* и *смотреть* је *гледати*. Међутим, глагол *глядеть* не преводи се на српски језик само глаголом *гледати*, већ и глаголом *посматрати*. На тај начин примери који следе пружају и информацију о употреби глагола *посматрати* у српском језику:

*Настасья всё стояла над ним, пристально **глядела** на него и не уходила. Настасја је још стајала над њим и пажљиво га **посматрала** не одлазећи. [Достојевски 8]*

*Временами, **глядя** на него, Галиуллин готов был поклясться, что видит в тяжелом взгляде Антипова, как в глубине окна, кого-то второго, прочно засеvшую в нем мысль, или тоску по дочери, или лицо его жены.*

*Понекад, док би га **посматрао**, Галијулин је смео да се закуне да у сетном Антиповљевом погледу види, као у дубини каквог окна, неког другог, неку упорно усађену мисао, или тугу за ћерком, или лице његове жене. [Пастернак]*

*А мы, уцелевшие, **глядя**, как уводят их на том берегу, плакали.*

*А ми који смо остали неповређени, плакали смо **посматрајући** како их на другој обали одводе. [Лорченков]*

*Серафим же все **глядел** и **глядел** на лунную дорожку, напоминавшую ему волосы Стеллы...*

Серафим је дуго **посматрао** месечев пут, који га је подсећао на Стелину косу...[Лорченков]

Глагол *смотреть* се, такође, на српски језик преводи и глаголом *посматрати*, иако он у руском језику не садржи елемент 'пажљиво гледати'. При томе је употреба глагола *посматрати* могућа и када су елементи 'гледати пажљиво' или 'гледати одређено време' додатно подржани садржајем исказа и када то није случај:

*Она **смотрела** внимательно, злобно и недоверчиво.*

***Посматрала** га је пажљиво, љутито и неверљиво. [Достојевски 8]*

*Я сидел в кресле и остановившимся взглядом **смотрел** в огонь.*

*Седео сам у фотели и уоченим погледом **посматрао** ватру. [Газданов]*

*Он понимал, что он пигмей перед чудовищной машиной будущего, боялся его, любил это будущее и тайне им гордился, и в последний раз, как на прощание, жадными глазами вдохновения **смотрел** на облака и деревья, на людей, идущих по улице, на большой, перемогаящийся в несчастиях русский город, и был готов принести себя в жертву, чтобы стало лучше, и ничего не мог.*

*Схватио је да је он пигмеј пред монструозном машином будућности, бојао се и волео ту будућност, потајно се поносио њоме, и последњи пут, као на расанку, **посматрао** жудним очима надахнућа облаке и дрвеће, људе на улици, велики руски град како се бори с недаћама; био је спреман да принесе себе на жртву да би било боље, али није ништа могао. [Пастернак]*

*Джек **смотрел** на него снизу, подняв голову, как старый, слюнявый карлик с отвислыми щеками.*

*Џек га је **посматрао** одоздо, подигнуте главе, као стари слинави кепец оклембешених образа. [Пастернак]*

*Мастер стал **смотреть** на город.*

*Мајстор поче да **посматра** град. [Булгаков]*

*Группа всадников **смотрела**, как длинная черная фигура на краю обрыва жестикулирует, то поднимает голову, как бы стараясь перебросить взгляд*

через весь город, заглянуть за его края, то вешает голову, как будто изучая истоптанную чахлую траву под ногами.

Група коњаника је **посматрала** како црна, мршава фигура на ивици падине гестикулира, час подиже главу, као да се труди да погледом обухвати цео град, да баци поглед преко његових граница, час је опет спушта на груди, као да проучава изгажену јадну траву под ногама. [Булгаков]

Таня **смотрела** ему вслед: свитер-то был на нем хороший, заграничный, а брюки – от военного обмундирования, офицерские.

Тања га је **посматрала** с леђа: јакна на њему била је квалитетна, из иностранства, а панталоне од војничке униформе, офицерске. [Улицка]

Я **смотрел** на страдания и корчи незнакомой мне женщины, словно обращённый, вместе с женою Лота, в некий столп, не двигаясь с места, ибо не знал совершенно, чем мог бы тут оказать помощь или облегчение.

Посматрао сам патњу и грчење непознате ми жене не мичући се с места, као да сам заједно с Лотовом женом био претворен у неки стуб, јер никако нисам знао како да јој помогнем и олакшам муке. [Брјусов]

Наведено показује да се *гледати* и *посматрати* могу међусобно замењивати, а колики је степен те заменљивости треба да покажу и подаци о спојивости двају глагола. Најпре се наводе подаци из *Речника глагола са граматичким и лексичким допунама* (РР), а потом се они допуњују подацима из СССРЈ преведеним на српски језик.

ГЛЕДАТИ

’посматрати кога, што; бити усмерен,
усредсређен на што’

ПОСМАТРАТИ

’пажљиво гледати у кога или што;
обраћати пажњу на што, чинити што
предметом свога занимања,
проматрати’¹⁰⁴

Гледати некога, нешто: ~ путника, излог, *Посматрати* некога, нешто: ~

¹⁰⁴ У *Речнику глагола са граматичким и лексичким допунама* не наводи се дефиниција глагола *посматрати*, а будући да су се аутори при утврђивању семантичког описа користили подацима из РМС, овде се наводи дефиниција из датог речника.

телевизију [PP] / мајку, дете, пролазнике, њега, Ану, пса, рибе, слику, портрет, фотографију ...

[СССРЈ]

Гледати (у неког, у нешто): ~ у саобраћајца, у врт; у будућност [PP] / мајку, дете, пролазнике, њега, Ану, пса, рибе, слику, портрет, фотографију ...

[СССРЈ]

Гледати (некога, нешто нечим): ~ глумце догледом, звезде дурбином. [PP]

Гледати (некога у каквој ситуацији): ~ каратисте како се боре, децу како се играју [PP]

Гледати кроз наочари, стакла наочара ...

Гледати кроз прозор ...

Гледати у двориште, у небо, у море ...

Гледати на улицу, на пут ...

Гледати у даљину, тамо, овамо, лево, десно, напред, назад, горе, доле ...

Гледати из собе ...

Гледати с балкона, моста, крова, улице ...

Гледати иза угла, иза дрвета, иза

клизачице, мапу, утакмицу [PP]; мајку, дете, пролазнике, њега, Ану, пса, рибе, слику, портрет, фотографију ...

Посматрати (некога, нешто нечим): ~ балерине догледом, звезде телескопом.

Посматрати (некога у каквој ситуацији): ~ плесача како игра (у игри). [PP]

Посматрати (некога или нешто) кроз наочари, стакла наочара ...

Посматрати (некога или нешто) кроз прозор ...

Посматрати (некога или нешто) из собе ...

Посматрати (некога или нешто) с балкона, моста, крова, улице ...

Посматрати (некога или нешто) иза

нечијих леђа ...

угла, иза дрвета, иза нечијих леђа ...

Гледати оданде ...

Посматрати оданде ...

Гледати некаквим (великим, плавим тужним) очима.

Посматрати некаквим (великим, плавим тужним) очима.

Гледати некаквим (узнемираним, тужним, веселим, сетним) погледом.

Посматрати некаквим (узнемираним, тужним, веселим, сетним) погледом.

Гледати како: ~ радосно, весело, тужно, уморно, ћутке, пажљиво, нежно, непријатељски, подсмешљиво, љутито, храбро, бојажљиво, узнемирано, испод очију, попреко, заинтересовано, љубопитљиво, уплашено ...

Посматрати како ~ радосно, весело, тужно, уморно, ћутке, пажљиво, нежно, непријатељски, подсмешљиво, љутито, храбро, бојажљиво, узнемирано, испод очију, попреко, заинтересовано, љубопитљиво, уплашено ...

Глагол *гледати* одликује се, дакле, широм спојивошћу, нпр. глагол *посматрати* не може се употребљавати с предлозима *у* и *на*, мада се и глагол *гледати* ретко употребљава с предлогом *на*, нпр.

Док је ових дана у ужичком дописништву „Политике“ пребирао по својим успоменама, новинским написима о њему и неким старим фотографијама и гледао на Градску кафану, којој је дао своје најлепше дане, више за себе је прозборио <...> [КССЈ]

Филиповић се приликом вешања јуначки држао, као што приличи хероју. Презриво је гледао на џелате. [КССЈ]

Иако оба глагола описују ситуације које подразумевају субјекат и објекат перцепције, код глагола *гледати* објекат не мора бити синтаксички реализован, тј. глагол *гледати* не захтева увек објекатску допуну, уп.

Током дугих зимских ноћи пијуцкали су вино и гледали кроз прозор. [КССЈ]

Али ми одједном би досадно да настављам мисао. Просто продужих да гледам кроз прозор. [КССЈ]

Желећи да ослободим и леву руку, ставих поново наочаре, али их одмах потом скинух јер сам кроз њих гледао с напором. [КССЈ]

Јасна је гледала испред себе и ништа није видела. [КССЈ]

*Посматрао сам кроз прозор како каљавим путевима пролазе људи умотани у јакне, кабанице, заштићени кишобранима.*¹⁰⁵ [books.google.rs]

Иако се лексема *ГЛЕДАТИ* 'имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати' дефинише помоћу лексеме *ПОСМАТРАТИ* 'пажљиво гледати у кога или што; обраћати пажњу на што, чинити што предметом свога занимања, проматрати', садржај последње ипак говори у прилог њене веће семантичке специфичности. Семантички садржај лексеме *посматрати* подразумева значење изражено лексемом *гледати*, али је он уже одређен указивањем на начин перцепције ('пажљиво') и њено трајање.

На темељу свега наведеног може се закључити да се у српском језику не могу издвојити два основна глагола за изражавање визуелне перцепције у значењу активности.

4.3.2.2. ПИПАТИ / ОПИПАВАТИ / ДИРАТИ / ДОДИРИВАТИ

При превођењу реченица *Peter felt / was feeling the cloth (to see how soft it was)* информатори за српски језик употребљавали су глаголе *(o)pipати* и *опипавати*. Лексема *ПИПАТИ* 'додиривати што, дотицати се чега ради упознавања, испитивања, истраживања и др.' – *Лекар је куцао, гледао, пипао* [РМС]; *ПИПАТИ* 'додиривати, дотицати, хватати прстима, пипцима; на тај начин истраживати, испитивати (тврдоћу, облик и сл.)' [РСЈ] и *ОПИПАВАТИ (опипати)* 'сазнати чулом пипања, додиром, пипањем испитати, утврдити (присуство, стање чега)' – *Узјахао је на свог коњића,*

¹⁰⁵ Код глагола перцепције (*видети, гледати, посматрати, чути*) објекатска допуна може се реализовати у виду следећих граматичких решења: 1) као номинална реч у („слободном“) акузативу, нпр. *гледам слику, посматрам их*; 2) као (зависна) реченица, нпр. *гледам како киша лије, посматрам како се деца играју*; 3) као номинална реч у („слободном“) акузативу детерминисана (зависном) реченицом, нпр. *гледам кишу како лије, посматрам децу како се играју* (Ivić 2008: 192).

опипао кожне бисаге [PMS]; *ОПИПАВАТИ* (*опипати*) 'пипањем, додиром испитати, утврдити, препознати (стање, изглед, облик, квалитет и др. нечега' [РСЈ]. Тачније, конструкција *Peter was feeling the cloth* превођена је лексемама *пипати* и *опипавати* – *Петар је опипавао / пипао тканину*, а конструкција *Peter felt the cloth* перфективним лексемама *опипати* и *пипнути* – *Петар је опипао / пипнуо тканину*. Судаћи по резултату анализе у руском језику, наведене лексеме не могу се сматрати основним јер означавају одређени вид контакта. Ако се пође од лексема *КАСАТЬСЯ* 'дотрагивањем до кого-, чега-лико, прикасањем к кому-, чему-лико' [БАС] и *ТРОГАТЬ* 'прикасањем к кому-, чему-лико, слепка надављивањем на што-лико; дотрагивањем' [БАС], које су издвојене као основне за чуло додира у руском језику (II серија), чланове парадигме у српском језику треба тражити међу лексемама *ДИРАТИ* 'додиривати, тицати што, дотицати се чега' [PMS]; *ДИРАТИ* 'додиривати, дотицати прстима или неким предметом (некога, нешто); узимати у руке (нешто) – ~ *цвеће*, ~ *(у) жице*, ~ *чаше*, ~ *пса*, ~ *нож* [РСЈ] и *ДОДИРИВАТИ* (*додирнути*) 'дотаћи, дотакнути' [PMS]; *ДОДИРИВАТИ* (*додирнути*) 'примакавши руку, тело или неки предмет непосредно наслонити на површину неког тела, пипнути; доћи у непосредан додир, контакт с нечим' – ~ *(руком) камен*, ~ *штапом сто*, *косом зид* [РСЈ].¹⁰⁶ Наведене дефиниције само потврђују ужу семантичку одређеност лексема *пипати* и *опипавати* у односу на лексеме *дирати* и *додиривати*. У садржају лексема *пипати* и *опипавати* присутан је циљ ('ради упознавања, испитивања, истраживања'; 'хватати прстима, пипцима; на тај начин истраживати, испитивати (тврдоћу, облик и сл.)'; 'испитати, утврдити (присуство, стање чега)'; 'испитати, утврдити, препознати стање, изглед, облик, квалитет и др. нечега'), који подразумева и прецизније одређивање активности прстију.

У вези с лексемама *дирати* и *додиривати* одмах се примећује да се, углавном, лексема *дирати* дефинише помоћу *додиривати* и *дотицати*, а *додиривати* помоћу *дотицати*. При томе треба нагласити да су дефиниције у РСЈ прецизније у покушају да се укаже евентуална разлика између *дирати*, *додиривати* и *дотицати*. Код ових лексема у првом плану је контакт, а не указивање на његов циљ.

Дирати и *додиривати* некога или нешто, за разлику од *пипати* и *опипавати*, не мора се само прстима ('прстима или неким предметом'; 'примакавши руку, тело или

¹⁰⁶ Готово идентично дефинише се и лексема *ДОТИЦАТИ* (*дотакнути / дотаћи*) 'приближити што чему тако да се површине додирну' [PMS] / *ДОТИЦАТИ* 'приближивши, примакувши довести (нешто) у непосредни краткотрајни контакт са површином неког тела, предмета, додирнути' ~ *прстом (некога)*, ~ *струне* [РСЈ].

неки предмет’). Поред тога *дирати* и *додиривати* могу описивати и ситуације с неживим субјектом, па се у том случају не може говорити о перцепцији. У РСЈ се под 1б посебно даје лексема ’долазити у непосредни додир с нечим, бити у непосредном додиру с нечим, дотицати’ – *Гране су дирале прозоре*, која се очигледно односи на контакт између неживог субјекта и неживог објекта. Лексема *дотицати* је, према речничким дефиницијама, најопштија у односу на инструмент и објекат који долазе у контакт (’приблизити што чему тако да се површине додирну’; ’приблизивши, примакнувши довести (нешто) у контакт са површином неког тела, предмета’). Ако се остави по страни чињеница да су лексеме *додиривати* и *дотицати* морфемски сложеније од лексеме *дирати* и да већ то последњој даје предност за статус основне, у прилог лексеми *дирати* иде и то што она подразумева већу активност и вероватно већи интензитет и дуже трајање контакта. Код језичке реализације чула додира активност се углавном веже за руке, које се као орган-инструмент код лексеме *дирати* подразумевају (’дотицати прстима; узимати у руке’) и на то се најчешће посебно не указује:

*Када **дирамо** лице то погоршава ситуацију са акнама, доводи до дерматитиса и херпеса.* [b92.net]

*Ако видите једно или више ланади саме, **немојте** их **дирати** јер је срна сигурно негде у близини и вратиће им се.* [КССЈ]

*И, наравно, треба поштовати златно правило природе – ништа **не дирати!***¹⁰⁷
[КССЈ]

И лексема *додиривати* обично подразумева руке (прсте) као инструмент, али у улози инструмента, чешће него код *дирати*, могу бити и други делови тела:

*Врховима прстију леве руке **додирнула** је моју повреду и хитрим кораком кренула уза степенице.* [КССЈ]

¹⁰⁷ У РМС се под 1в, с напоменом „обично негативно“, наводи значење ’узимати што, служити се чим’ уз следеће примере употребе: *Не дирај то [чекић, бургије], можеш се посећи; Све што су од државе захтевали то је да им се не дира у кесу.* Док први пример подразумева стварни контакт с одређеним предметом, у другом случају реч је о преносном значењу. У РСЈ значење ’узимати у руке (нешто)’ наводи се под 1а. И у речницима руског језика садржај који подразумева употреба *трогать* у реченици *Экспонаты трогать руками запрещается* део је примарне лексеме. Значење ’узимати, односити, присвајати (нешто)’ – ~ туђе, ~ новац у РСЈ се даје под 1д.

У два сата и петнаест минута Зорица је устала, навукла мантил, **додирнула** ми кажипрстом врх носа и кренула према вратима. [КССЈ]

И кад би се, после обавезног лежања, пацијенти извукли из својих двоструких покривача и ушли из лође у собу, могли су рукама, укоченим од влаге, **додиривати** оживеле радијаторе чија је сува топлота, разуме се, појачавала жаренење њихових образа. [КССЈ]

Савети за превенцију су: што чешће прати руке сапуном и водом, при кијању и кашљању прекрити нос и уста папирном марамicom за једнократну употребу, **не додиривати** неопраним рукама очи, нос и уста, избегавати боравак у затвореним просторијама где има особа које имају симптоме грипа, проветравати просторију и вакцинација против сезонског грипа. [КССЈ]

Марко обрну алата тако да својим раменима и лактovima поче **додиривати** капију. [КССЈ]

Стопала су ми **додиривала** <ја сам стопалима додиривао> меку паучину ваздуха. [КССЈ]

Глава јој је скоро **додиривала** <она је главом додиривала> зебрати стуб. [КССЈ]

Иако обе лексеме могу описивати ситуацију и са живим и са неживим субјектом и објектом, неживи субјекат чешћи је код **додиривати**:

Његов огртач скоро да је **додиривао** земљу, а шапка је била сва у злату. [КССЈ]

Дим је улазио у ноздрве, а ужарена јара већ је **додиривала** моја боса стопала. [КССЈ]

Весла су им једва **додиривала** воду. [КССЈ]

Ако се повуче паралела између српског и руског језика онда би глагол *дирати* вероватно био ближи глаголу *трогать* (иако он долази само са живим субјектом), а глагол *додиривати* (*додирнути*) глаголу *касаться*, уп.

Приликом преласка мреже, лопта је може **додирнути**. [osv.rs]

*При переходе через сетку мяч может **касаться** ее.* [volleyplay.ru]

*Приликом блокирања, играч може **додирнути** лопту преко мреже, под условом да не омета противникову игру пре или за време противничког ударца у нападу.* [osv.rs]

*При блокировании, блокирующий может **касаться** мяча по другую сторону сетки, при условии, что он/она не мешает игре соперника до или во время его нападающего удара.* [volleyplay.ru]

*Играч може да **додирне** стуб, конопце / сајле, или било који други предмет изван антена, укључујући и саму мрежу, под условом да то не омета игру.* [osv.rs]

*Игроки могут **касаться** стойки, шнуров или любого другого предмета за антеннами, включая сетку, при условии, что это не мешает игре.* [volleyplay.ru]

Ипак се чини да све наведено не указује на неопходност издвајања двају основних глагола за означавање чула додира (II серија) у српском језику. Треба имати на уму и да је глагол *додиривати* (*додирнути*), за разлику од *дирати*, *трогати* и *касаться*, мотивисан, а то ипак подразумева додатну нијансу у односу на садржај мотиватора.

4.3.2.3. МИРИСАТИ / ПОМИРИСАТИ / ОМИРИСАТИ

У српском језику глагол *мирисати* може описивати ситуацију која подразумева активност субјекта перцепције, али и ситуацију у којој се субјекат перцепције само претпоставља, уп.

*Ваздух је **мирисао** на зиму, иако је био тек септембар.* [КССЈ]

*Стојећи гологлав, у трему, он је **мирисао** ноћ која се спуштала, као пас кад њуши неког, ко издалека прилази.* [КССЈ]

Реч је о две лексеме вишезначне речи: *МИРИСАТИ* 'издавати, одавати из себе мирис (обично пријатан)' – *Липа је мирисала божанским мирисом* [РМС]; *МИРИСАТИ* 'одавати, испуштати мирис, ширити око себе мирис (обично пријатан); бити испуњен неким мирисом (обично пријатним)' [РСЈ] и *МИРИСАТИ* 'чулом мириса примати,

осећати мирис, удисати мирис’ – *Мирише још неразвијену ружу* [PMS]; *МИРИСАТИ* ’удисати ваздух да би се осетио мирис нечега (некога)’ [PCJ]. Овде се разматра секундарна лексема, а примарна у оквиру потенцијалних чланова треће серије.

Јасно је да је лексема *МИРИСАТИ* ’чулом мириса примати, осећати мирис, удисати мирис’; ’удисати ваздух да би се осетио мирис нечега (некога)’ основна за означавање чула мириса (II серија) у српском језику. Проблем који се овде отвара разматра се детаљније у петој глави у оквиру анализе везане за одређивање видских парова основних глагола перцепције у руском и српском језику. Реч је о разграничавању значења глагола *помирисати* и *омирисати* као потенцијалних видских корелата *мирисати*. На ову анализу, као што је већ помињано, навела је чињеница да су при превођењу Вибергове парадигме информатори употребљавали и глагол *помирисати* и глагол *омирисати*. На активност код *мирисати* указују делови дефиниција ’удисати мирис’, ’удисати ваздух’. Лексемом *ПОМИРИСАТИ* ’увући у себе ваздух кроз нос да би се осетио мирис, задах, смрад’ [PMS]; *ПОМИРИСАТИ* ’увући у себе ваздух кроз нос да би се осетио мирис, смрад некога или нечега’ [PCJ] јасно се описује активност субјекта перцепције ’увући у себе ваздух кроз нос’. Елемент активности субјекта перцепције код *ОМИРИСАТИ* ’осетити чулом мириса, нађушити’ покрива лексема *НАЊУШИТИ* ’њушећи наћи што, осетити што њушењем, по мирису’ – *Њему се постепено њух тако изоштрио да је одмах нађушио све моје залихе* [PMS], с опаском да се активност коју она означава најчешће веже за животиње (нпр. *Неки пси почели су да завијају у близини, као кад нађуше странца* [PMS]. Слично је и с дефиницијом у PCJ, где се глагол *омирисати* одређује помоћу *помирисати* и *ОЊУШИТИ* ’испитати њухом нечији мирис, помирисати’ [PCJ]; *ОЊУШИТИ* ’њушећи осетити, омирисати’ [PMS]. Лексема *ОМИРИСАТИ* ’осетити чулом мириса, нађушити’ у PMS поткрепљена је само једним примером употребе и то с ознаком *фиг.* (*Имате добар нос, знате већ унапред да омиришете ситуацију*), док PCJ садржи једино дефиницију лексеме.

Употреба глагола *помирисати* и *омирисати* додатно је проверена уз помоћ анкете у којој су се, у односу на контекст, информатори одлучивали за један од наведених глагола, а понуђена им је и могућност употребе оба глагола.¹⁰⁸ Резултати

¹⁰⁸ Информаторима су на оверу понуђене реченице из књижевних дела и новинских чланака (преузете из KCCJ), које се наводе у тексту који следи. У анкети је учествовало 40 испитаника. Реч је о говорним представницима српског језика различитог узраста и степена образовања, а најзаступљенија је судентска популација.

анкете показали су да су се информатори одлучивали за глагол *помирисати* када је из контекста било јасно да се ради о конкретном објекту:

*Кад је остао сам, Артур је **помирисао** коверат и удахнуо мирис којим је он био натопљен, затим га је отворио.*[КССЈ]

*Нагнуо се и **помирисао** воду у тегли.* [КССЈ]

*У једном тренутку нагло се наклонио и готово зграбио моју руку. И **помирисао** је.* [КССЈ]

*<...> владао је не мањи неред: прљаво посуђе у судопери, остаци хране, празне флаше. Једну сам и **помирисао**: вино је било вештачко.* [КССЈ]

С друге стране, глагол *омирисати* употребљаван је у ситуацији са животињом као субјектом перцепције и фигуративно у значењу 'осетити нешто', тј. 'упознати се с нечим'.¹⁰⁹

*Морски пас се није појавио изнебуха. Дигао се из дубине кад је тамни облак крви потонуо и раширио се по мору дубоком једну миљу. Испливао је тако брзо и тако одлучно да је разбио површину плаве воде и обрео се на сунцу. Онда се спустио у море и **омирисао** крв и почео пливати у правцу чамца и рибе.* [КССЈ]

*Миле Илић је за 58 секунди тек **омирисао** шта значи НБА битка под обручима, стигавши да за то време направи једну личну грешку и да има један промашај.* [КССЈ]

*А што се мене тиче... Батргао сам се по земљама и градовима, **омирисао** сам прашину четири или пет континената, и нисам сигуран да је то довољно за стицање племенитог звања путника.* [КССЈ]

Ова данас сиромашна земља била је колевка цивилизације, не само аутохтоне, познате по пирамидама, мумијама и зидном сликарству, него и грчко-римске

¹⁰⁹ Индикативно је да се у РМС под 2а (с ознаком *фиг.*) даје лексема глагола *помирисати* 'испробати, осетити, бити упознат с чим?' – *Закони камењара намећу исту суздржљивост ... према свакому који је помирисао градску пару*, док за глагол *омирисати* такво значење изостаје. С друге стране, информатори су између понуђених глагола *помирисати* и *омирисати* у примерима *помирисати барут* / *омирисати барут* изабрали последњи (*омирисати*), док РМС бележи и *помирисати барут* и *омирисати барут*.

оличене у Александрији. Све то вреди видети, **омирисати**, додирнути, удахнути, па отићи на колор авантуру по гребенима Црвеног мора. [КССЈ]

У контекстима који не омогућају јасно одређивање објекта перцепције неки информатори су употребљавали глагол *помирисати*, а неки *омирисати* (премда последњи чешће):

Благоје: *Може крај мене да тече океан ракије! Нећу је више ни **омирисати** / **помирисати**!* [КССЈ]

*Магрит није први уметник који сумња у могућност идентификације објекта са његовом визуелном представом, међутим један је од првих сликара 20. века који формулише мисао да је једна верна репродукција стварности заправо илузија која се не може дотаћи, **омирисати** / **помирисати** нити доживети другим чулима сем видом.* [КССЈ]

На темељу наведеног ипак се може закључити да је глагол *омирисати* семантички специфичнији од глагола *помирисати*, те да последњи треба разматрати у својству перфективног видског корелата глагола *мирисати*.

4.4. Статус треће серије семантичке парадигме предиката перцепције

Једно од важних питања везаних за односе унутар перцептивне глаголске лексике је да ли се процес перцепције изражава помоћу двеју (нпр. *видети* – *гледати*) или трију лексема (нпр. *видети* – *гледати* – *изгледати*). Да јединице руског и српског језика (а и многих других језика) имају способност означавања перцептивне ситуације која само претпоставља присуство субјекта перцепције није спорно. Код глаголских лексема које описују ситуацију дијатезе с перцептором присутно је неподударање семантичких и синтаксичких актаната. Перцептивни глаголи типа *видети*, *гледати* описују ситуације које подразумевају субјекат и објекат перцепције. У оба случаја семантички актант подудара се са синтаксичким актантом (нпр. *Ја видим кућу*). Код дијатезе с перцептором семантички актант не подудара се са синтаксичким актантом, па таква ситуација подразумева претпостављени субјекат перцепције. Субјекат перцепције није синтаксички изражен, али је део семантичког садржаја глаголске лексеме. На пример, ситуација коју у реченици *У даљини се **види** кућа* описује глагол

видети се садржи семантички објекат који се не подудару са синтаксичким објектом (*кућа* има функцију синтаксичког субјекта и семантичког објекта). Синтаксички субјекат не може бити реализован, али се онај ко *види кућу* подразумева. Према лингвистичкој литератури поглед на статус таквих (перцептивних) глагола није једнозначан. То се може закључити већ на основу раније датог прегледа, који показује да се односи својствени глаголима перцепције представљају и двома и трима лексемама. Ово питање повезано је и са ширином приступа проблематици перцептивности у језику. Из ширег угла гледања, карактеристичног за руску лингвистичку средину, перцептивним се сматрају лексеме са лексикализованим перцептором. Према том схватању, нпр. код глагола *изгледати* у српском језику или *выглядеть* у руском перцептор није тривијалан, већ лексикализован.¹¹⁰ На присуство перцептивне компоненте у датим глаголима указује и чињеница да су они мотивисани глаголима *гледати* (*из-гледати* ← *гледати*) и *глядеть* (*вы-глядеть* ← *глядеть*). То, међутим, још увек не значи да глаголи типа *изгледати* треба да буду део парадигме предиката перцепције. На проблем одређивања статуса ових глагола покушаће се одговорити кроз издвајање евентуалних чланова треће серије парадигме, најпре у руском, а потом и у српском језику.

4.4.1. Могући чланови треће серије у парадигми за руски језик

Анализирани материјал показује различите могућности означавања ситуације дијатезе с перцептором у руском језику. Дату ситуацију могу изражавати нпр. следеће јединице: *выглядеть, виднеться, казаться, показаться* ('стать заметным'), *иметь вид, быть видным* (чуло вида); *слышаться, доноситься, раздаваться, быть слышимым* (чуло слуха); *пахнуть, чувствоваться, ощущаться, отдавать* (чуло

¹¹⁰ Ж. Марковић (МАРКОВИЋ 2013: 63) дели становиште Р. Гжесјака, по којем се глаголима типа *изгледати* („флип-глаголи“ према терминологији коју употребљава аутор) не исказује перцептивни акт: „У њих је перцептивни акт само пресупониран. Они ништа не предцирају о субјекту опажања, без кога опажања не може ни бити, већ једино указују на неку особину опажајног објекта. Уколико бисмо глагол *изгледати* убројали у перцептивне глаголе, онда бисмо ту могли убројити и нпр. глаголе *светлцати, светлети, блистати* и друге глаголе у чијем се семантичком садржају до перцептивног акта може доћи путем пресупозиције. Као што нпр. Марија изгледа уморно пресупонира Видим Марију, тако и Мокро лишће светлуца на јутарњем сунцу пресупонира Видим лишће“. Аутор додаје да се специјална врста „флип-ефекта“ у српском језику остварује помоћу перцептивног глагола у „рефлексивном пасиву“, нпр. *Види вам се етикета!*

Из ширег угла гледања на перцептивност у језику, који подразумева улогу перцептора („наблюдателя“) није потребно да лишће светлуца да би било перципирано чулом вида. И реченица *Мокро лишће лежи на земљи* подразумева тривијалног перцептора, тј. пресупонира да неко види то лишће.

мириса); *чувствоваться, ощущаться, быть вкусным, иметь вкус* (чуло укуса); *чувствоваться, ощущаться, быть каким-либо на оцупь* (чуло додира). Неке од наведених јединица не могу се наћи у парадигми јер не задовољавају раније утврђене критеријуме. Ту се мисли на глаголе који перцептивну компоненту добијају у споју с другим речима или на именске предикате (нпр. *иметь вид, доноситься, быть каким-либо на оцупь*). Лексеме *чувствоваться* и *ощущаться*, као и њихови мотиватори *чувствовать* и *ощущать* не задовољавају критеријум по којем чланови парадигме треба да означавају само један вид перцепције, о чему је већ било речи раније. Наведено елиминише и већину јединица употребљених при преводу Вибергове парадигме.

Ако се упореде више предочене парадигме може се видети да трећа серија предњачи по броју непопуњених места (Ј. В. Падучева – чула додира и укуса; Н. В. Моисејева – чула слуха, додира и укуса) и по разликовању у садржају. Тако Ј. Д. Апресјан у трећу серију (према овде утврђеном редоследу) уврштава предикативе *быть видным (кому-л.)*, *быть слышимым (кому-л.)*, предикате типа *быть на вкус, быть на оцупь* и глагол *пахнуть*, а Ј. В. Падучева глаголе *выглядеть, пахнуть, звучать / слышаться*. Глаголе *выглядеть* и *пахнуть* у своју парадигму уврштава и Н. В. Моисејева. Судаћи по садржају приказаних парадигми, полемици не подлеже једино глагол *пахнуть*. У вези са предикативом *виден*, Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 2004: 204) примећује да он, за разлику од *выглядеть*, не искључује експлицитно израженог експеријента (субјекта перцепције): *Отсюда мне видна река*. Док, како је раније било поменуто, Ј. Д. Апресјан измењену дијатезу (неподударане семантичких и синтаксичких актаната лексеме) веже за форме пасива и различите конверзиве, тј. ситуације где исти семантички актант мења своју синтаксичку функцију, Ј. В. Падучева сматра да трећа серија парадигме не подразумева пасив (прелаз објекта у ранг субјекта и одлазак субјекта на периферију), већ ситуацију у којој субјекат перцепције није на периферији него изван кадра, тј. прелази у перцептора („наблюдателя“).¹¹¹ С друге стране, глагол *выглядеть* Ј. Д. Апресјан (АПРЕСЯН 2009:

¹¹¹ С мишљењем да се глаголи типа *слышаться, виднеться* разликују од пасива (*я воспринимаю звук – звук воспринимается мною*) слаже се и Т. В. Кузнецова (КУЗНЕЦОВА 1982: 87–88), те их назива глаголима објекатског карактера или плана (поседују компоненту утицаја на субјекат). Обележје билатералности ауторка види у примерима типа *Слышу пение – А в конце стола даже слышалось негромкое пение; Вижу Вислу – Впереди виднеется Висла с островками посередине; Чувствую подрагивание самолета – Еще чувствовалось подрагивание, невесомое подрагивание самолета; Ощущаю вкус солнца. – В воздухе ощущался вкус солнца, таинственная работа света, его превращение.*

246) укључује у семантичку опозицију 'чињеница – утисак – лажна представа о стварности', коју представљају глаголи *выглядеть*, *казаться* и *ошибаться*. Овде се отвара и питање зашто у парадигми Ј. Д. Апресјана места глаголских израза *быть видным* (кому-л.), *быть слышным* (кому-л.) не заузимају глаголи *виднеться* и *слышаться* (које у оквиру поља визуелне и аудитивне перцепције издваја Л. М. Васиљев), ако је *виднеться* = 'быть видным', а *слышаться* = 'быть слышным'. Као недоследност може се схватити и уврштавање глагола *слышаться* за чуло слуха, а неуврштавање глагола *виднеться* (уместо *выглядеть*) за чуло вида (парадигма Ј. В. Падучеве).

После елиминисања глагола који не задовољавају раније утврђене критеријуме, анализи се подвргавају глаголи *пахнуть*, *выглядеть*, *виднеться*, *слышаться*, али и глагол *звучать*, будући да је он употребљаван при превођењу Вибергове парадигме.

4.4.1.1. ПАХНУТЬ / ВЫГЛЯДЕТЬ / ВИДНЕТЬСЯ

Глаголи *пахнуть* и *выглядеть*, због претпоставке да ће се слично понашати, анализирају се у односу на глагол *виднеться*, који се од њих разликује по морфолошким обележјима. Лексеме *ВЫГЛЯДЕТЬ* 'иметь вид, казаться на взгляд; представляться кем-, чем-либо' – *Недавно выкрашенные заново дома покрылись пятнами от сырости и выглядят уныло* [БАС]; *ВЫГЛЯДЕТЬ* 'иметь какой-л вид, казаться, представляться на взгляд кем-, чем-л' – *Рядом с плотной большой фигурой Половцева Тимофей выглядел подростком* [МАС]¹¹² и *ПАХНУТЬ* 'издавать какой-либо

Међутим, Т. В. Кузнецова прави разлику и између глагола објекатског плана и глагола типа *пахнуть*, које назива глаголима за именовање процеса – услова перцепције (нпр. *цветок пахнет, голос звучит*). Ауторка примећује да су глаголи објекатског плана особени и у односу на обележје активности / неактивности. Ако се упореде нпр. глаголи *слушаться* и *слышаться* (Ети стихи *слушаются* легко, без напряжения (разг.) – *Слышится тягучий вибрирующий рев сирены*), последњем је својствено обележје активности, које одсуствује код глагола *слушаться*, будући да је способност перцепције пасивна.

¹¹² У консултованим речницима глагол *выглядеть* тумачи се помоћу глагола *казаться*, који не задовољава услове за статус основног. На чињеницу да се глагол *казаться* односи на перцепцију уопште и да не представља специфичност чула вида указује Ј. Д. Апресјан (АПРЕСЯН 2003в: 198–199) кроз поређење са глаголом *выглядеть*: „<...> од свих типова физичке перцепције **выглядеть** описује најчешће визуелну. За разлику од тога **казаться** описује било који тип физичке перцепције: *Ткань на ощупь казалась шелковой, Напиток кажется солоноватым; Голос показался мне знакомым*. Уп. немогућност **Ткань на ошупь выглядела шелковой, *Напиток выглядит солоноватым, *Голос выглядел знакомым*“. При томе се за *выглядеть* и *казаться* даје општа дефиниција: X *выглядит* <*кажется*> Р-м = 'спољашњи изглед или понашање X-а даје посматрачу основ да перципира X као Р или да сматра X Р-м, при чему посматрач не мора бити потпуно сигуран у истинитост тога да је X – Р'. Као разлика између њих наводи се следеће: „<...> **выглядеть** описује објективан утисак који неко или нешто оставља на сваког посматрача, а **казаться** субјективан утисак о објекту, који се формира код конкретног посматрача у тренутку перцепције; <...> **выглядеть** претпоставља претежно перцепцију

запах – *Астры не пахнут, а липы пахли так сладко, что грудь, поневоле, все глубже и глубже дышала* [БАС]; *В воздухе пахло резедой и цветами белых акаций* [МАС] обычно долазе с детерминаторима (подаци из СССРЯ):

Пахнуть как: ~ хорошо, чудесно, приятно, сладко, вкусно, плохо, дурно, отвратительно ...

Выглядеть как: ~ хорошо, [не]плохо, неважно, прекрасно, превосходно, отлично, великолепно, чудесно, молодо, моложе (старше) своих лет, нормально, прилично, солидно, ужасно (разг.), элегантно, модно, просто, скромно, празднично (о городе, о комнате и т. п.), аппетитно (о пище), по-другому, нелепо, глупо, смешно ...

И док је детерминатор уз лексему *выглядеть* обавезан, уз лексему *пахнуть* није. Другим речима, док је могуће *Все пахло*, није могуће **Все выглядело*:

У большинства роз пахнут лепестки, выделяющие эфирное масло. [supersadovnik.ru]

Все пахнет. Все издает аромат, благовоние – или наоборот. Пахнут не только овощи в плетенке, но и сама плетенка и под под ней. [БАС]

Цветы пахли, тени чернели, звезды ожидали, чтобы их сравнили с чьими-то глазами. [НКРЯ]

Главное, чтобы они заканчивались, а наш общий дом выглядел краше и нарядней! [НКРЯ]

Иако се у СССРЯ за глагол *пахнуть* наводи само могућност неживог граматичког субјекта, тј. семантичког објекта (что-л. – цветы, платье, лес, земля, море

видљивих обележја објекта, а *казаться* перцепцију мање очигледних, дубље скривених обележја објекта; <...> *выглядеть* се чешће употребљава за изражавање естетске или утилитарне оцене спољашњости човека, нарочито саговорника”.

Глагол *казаться* употребљаван је, поред глагола *выглядеть*, и при превођењу реченице из Вибергове парадигме: *Peter looked happy* (*Петя выглядит счастливым / Петя кажется счастливым*) (МОИСЕЕВА 1989: 88).

пахнет чем-л. или как-л.), и глагол *выглядеть* и глагол *пахнуть* могу описивати ситуације и са живим и са неживим објектом перцепције:

*Чуть менее удивленным **выглядел** генеральный директор ПХК ЦСКА Кирилл Фастовский, но только потому, что его уже целый день допрашивали расспросами журналисты. [НКРЯ]*

*Мой отец всегда **выглядел** весьма респектабельно, солидно – и артисты его побаивались, относились с подчеркнутым уважением... [НКРЯ]*

*– Ты тоже, маэстро, – ответила я, понимая, что объективно Сережка и вправду **выглядит** хорошо – респектабельно. [НКРЯ]*

*Завод **выглядел** впечатляюще, но все его акционеры имели потом массу проблем со своей собственностью. [НКРЯ]*

*Проект **выглядел** слишком радикальным, требовал огромного финансирования, а главное, риска. [НКРЯ]*

*Скучное однотонное покрытие можно зрительно разбить, если вынуть несколько плит, а на освободившееся место посадить разные виды и сорта тимьяна (*Thymus*). Он не только красиво цветёт, но и чудесно **пахнет**, когда на него наступаешь. [НКРЯ]*

*Впрочем, цветущая вишня **не пахнет**, но она так красива, что всё весеннее и пахнущее как бы отдаёт ей свои ароматы, как свет отдает свой блеск самому по себе блёклому бриллианту. [НКРЯ]*

*А Стрепетов говорит: – Кофе вкусно **пахнет**. [НКРЯ]*

*Она **пахла** в тот день новыми босоножками – магазином, кожей, клеем, потом, духами. [НКРЯ]*

*Какой-то кретин даже включил тревожную аварийную сирену! Я слышал, как на эту сирену из помещения таможни выскочили несколько полицейских с Овчаркой. То, что это были полицейские, я сразу понял по запаху оружия. А Овчарка у меня будто перед глазами предстала – так она **пахла** Овчаркой! [НКРЯ]*

*Она **пахла** цветами и была вся так близко, что рука отыскала сама ее узкие пальчики и прохладную впасть ладони, неуверенно и не сразу, но ответившей – невероятно! <...> [НКРЯ]*

*Дом **пах** устоявшимся ароматом керосиновой копоти и нежилой пыли [НКРЯ]).*

Иако према конструкцијама датим у СССРЯ (*пахнуть* чем и *выглядеть* кем), глагол *пахнуть* долази само у споју с речима са значењем нежилог, а глагол *выглядеть* само с речима са значењем живог, могу се наћи и примери обрнутог, с тим да је у случају глагола *выглядеть* реч о преносном значењу:

Пахнуть чем: ~ одеколоном, духами, цветами, мятой, розами, гвоздикой, корицей, укропом, чесноком, полынью, сеном, хвоей, рыбой, смолой, клеем, лекарствами, краской, бензином, газом весной ...

Выглядеть кем: ~ ребёнком, мальчиком, девочкой, школьницей, подростком, юношей, каким-л. (интеллигентным ...) человеком, каким-л. (сорокалетним ...) мужчиной, какой-л. (тридцатилетней ...) женщиной, стариком ...

*Счастье грудного ребёнка **пахнет** мамой и молоком. [otama.ru]*

*Я часто **выгляжу** болваном перед всей семьей. [otvet.mail.ru]*

Оба глагола могу се употребљавати и у конструкцијама типа *выглядеть так, как будто* (*будто, словно*), иако се у СССРЯ та информација даје само за глагол *выглядеть*:

*Он **выглядит** так, словно перенес большое горе. [СССРЯ]*

*В квартире **пахнет** так, как будто кто-то умер, а потом еще и сдох... [proza.ru]*

*Посуда грязная, носки не стираны, из унитаза дурно **пахнет**, как будто там три скунса сдохли. [НКРЯ]*

*Купила норковую шубу, а от нее исходит какой-то запах, как будто **пахнет** мазью. [proshubu.ru]*

*Даже от голоса ее как будто **пахнет** фиалками. [НКРЯ]*

У КС примарна лексема је *ПАХНУТЬ* 'издавать какой-л. запах' – *В воздухе стоял тот вкусный запах, похожий на запах первых огурцов, каким снег пахнет только в марте* [КС], а *ПАХНУТЬ* 'чувствуется какой-л. запах' – *Приятно пахло столярной мастерской: клею в свежестроганными досками* [КС] издваја се као посебна лексема. Слично је и у СССРЯ у којем су управо наведена значења обједињена у примарној лексеми *ПАХНУТЬ* 'издавать какой-л. запах; (безл.) чувствоваться (о запахе)' [СССРЯ]. Издвајање двеју лексема може се оправдати њиховим морфолошким обележјима. Прва лексема има потпунију парадигму. Друга лексема је безлична и има непотпуну парадигму – форма 3. лица једнине презента (*пахнет*) и форма средњег рода перфекта и потенцијала (*пахло; пахло бы*). У том случају и синтаксички субјекат (семантички објекат) остаје нереализован.

Под самым окном росли розовые кусты, но на веранде пахло не розами и не травой, а крепким кофе, который Ольга на моих глазах пила чашку за чашкой. [НКРЯ]

В доме пахло краской, клею и жареным гусем. [НКРЯ]

Было тихо, пахло чуть-чуть деревом, теплыми батареями. [КС]

Ипак експлицитно изражен објекат перцепције није увек искључен:

В гостиной Лаврецкий застал Марью Дмитриевну одну. От нее пахло одеколоном и мятой. [НКРЯ]

Глагол *выглядеть* има потпуну морфолошку парадигму и, за разлику од лексеми *пахнуть* 'издавать какой-л. запах', има форме императива (*выгляди*) и глаголског прилога несвршеног вида (*выглядя*).

Лексема *виднеться* 'быть видным, заметным для зрения' [КС]; [СССРЯ] има непотпуну парадигму – форме 3. лица једнине и множине презента (*виднеется, виднеются*). И на подручју спојивости (према СССРЯ) за глагол *виднеться* постоје ограничења везана за ситуацију коју он описује. Реч је о ситуацији с неживим семантичким објектом, тј. синтаксичким субјектом: что-л. *виднеется* где-л.¹¹³

¹¹³ Глагол *виднеться* обично се употребљава у трочланим конструкцијама типа *Вдали виднелся город*, а позицију субјекта заузимају именице са значењем неживог (ВАСИЛЬЕВ 1981: 61).

*На тёмной поверхности залива **виднеются** белые островки.* [СССРЯ]

*Вдали **виднеется** тёмный лес.* [СССРЯ]

*Сквозь ветви олеандров **виднеется** море и лодочный причал.* [НКРЯ]

У НКРЯ ипак се могу наћи примери употребе глагола *виднеться* са живим семантичким објектом (19. век и прва половина 20. века):

*Само собой разумеется, каждый раз, как показывалась деревня в отдалении, или мельница, или **виднелся** человек, нищие сворачивали в сторону; они тщательно избегали встреч и вообще обходили всякое жилое место.* [НКРЯ]

*На мостике, выделяясь среди других людей своей высокой и сутуловатой фигурой, **виднелся** человек в кителе.* [НКРЯ]

Док детерминатори уз глаголе *выглядеть* и *пахнуть* одређују и прецизирају семантички објекат, детерминатори уз *виднеться* пружају информацију о квалитету перцепције (виднеться как: ~ [не]ясно, смутно, чуть (*разг.*), едва ... [СССРЯ]).

*Вода была необычайно прозрачной, хорошо **виднелся** винт корабля, находившийся от меня на расстоянии более 30 м.* [НКРЯ]

*Отсюда с высокой пролысинки в серой дымке первого рассвета чуть **виднелась** борина Звонкая.* [НКРЯ]

*Ситуация у меня такая, в 2007 году продал авто, машину не сняли с учёта т. к. там плохо **виднелся** номер и пришлось продать её полностью оформленную на меня.* [ur-pro.ru/otveti]

Глаголи *пахнуть*, *выглядеть* и *виднеться* у свом семантичком садржају имају претпостављеног субјекта перцепције, тј. перцептора или експеријента изван кадра који је лексикализован. То значи да код датих глагола семантички субјекат нема синтаксичку реализацију. Анализа је показала да глаголи *выглядеть* и *пахнуть* могу описивати ситуације и са живим и са неживим семантичким објектом (синтаксичким субјектом), док се глаголом *виднеться* описује само ситуација с неживим семантичким објектом. Речи с којима се у споју могу наћи глаголи *выглядеть* и *пахнуть* описују семантички објекат, док је код глагола *виднеться* могућ само опис квалитета перцепције. Глагол *виднеться* има непотпуну парадигму, код глагола *пахнуть* може се

издвојити безлична лексема, док таква употреба глагола *выглядеть* није могућа. И у односу на творбена обележја ови глаголи се разликују. Док је глагол *пахнуть* немотивисан, глаголи *выглядеть* и *виднеться* су лексички мотивисани.

4.4.1.2. ЗВУЧАТЬ / СЛЫШАТЬСЯ

Глагол *звучать* подвргава се анализи, пре свега, због тога што је употребљен при превођењу Вибергове парадигме.¹¹⁴ Према БАС глагол *звучать* има пет лексема:

1. 'производить, издавать звук, звуки; греметь, звенеть, гудеть' – *Топор низом звучал глуше и глуше, сочные белые щепки летели на росистую траву;*
2. 'оглашаться звуками, криками и т. п. (о лесе, поле и т. п.)' – *Пением жаворонков, голосами бесчисленных птиц, неумолчным стрекотаньем сверчков и кузнечиков звучит степ;*
3. 'раздаваться, разноситься, слышаться (о голосе, разговоре, песне и т. п.)' – *Когда звучал этот необработанный голос, даже знатоки-судьи ничего не говорили и только наслаждались;*
4. перен. 'выражаться, проявляться, обнаруживаться (о чувствах, настроении и т. п.)' – [Проводник] *имел смущенный вид, и хотя уверял нас, что место это ему знакомо, но в голосе его звучало сомнение;*
5. перен. 'восприниматься, ощущаться' – *Мне могут возразить: «Когда происходили события, описанные в „Войне и мире“, Толстого еще не было на свете». Это звучит убедительно, но в этом только внешняя правда [БАС].*

Која би се лексема глагола *звучать* могла издвојити у својству основне лакше је одредити у односу на глагол *слышаться*, тј. у односу на његову лексему *СЛЫШАТЬСЯ* 'быть слышным, звучать, раздаваться' – *Морозец затянул лужи тонкой коркой льда, и шаги редких прохожих слышались еще издали [БАС]; 'быть (стать) слышным, восприниматься (восприняться) слухом' [КС]. Реч је, дакле, о лексеми *ЗВУЧАТЬ* 'раздаваться, разноситься, слышаться (о голосе, разговоре, песне и т. п.)' [БАС]; *ЗВУЧАТЬ* 'издавать звуки; раздаваться (о звуках)' [КС]. И овде је, дакле, реч о лексемама које су део дефиниције оне друге: *ЗВУЧАТЬ* 'слышаться' и *СЛЫШАТЬСЯ* 'звучать'. Наведена лексема *звучать* према дескриптивним речницима није примарна, док лексема *слышаться* јесте. У СССРЈ дају се само две лексеме *ЗВУЧАТЬ* 'издавать*

¹¹⁴ Н. В. Моисејева примећује да се реченица *Peter sounded happy* без контекста не може једнозначно превести на руски језик.

звуки; раздаваться (о звуках)' и ЗВУЧАТЬ 'выражать что-л. звуками, характеризоваться; выражаться, проявляться' – В голосе Кати звучало сознание своего превосходства, а прва се по спојивости подудара са слышатся:

ЗВУЧАТЬ

'издавать звуки; раздаваться (о звуках)'

где:

~ в коридоре, в комнате, в лесу ...;
~ на улице, на площади, на лестнице, на сцене ...; ~ за стеной, за дверью, за окном ...; ~ вдали, вдалеке, там ...

откуда:

~ из комнаты, из коридора ...; ~ с улицы, со сцены, с эстрады; ~ сверху, снизу, оттуда ...

как:

~ громко, тихо, резко, мягко, мелодично, неясно, странно, непрерывно, монотонно

Что-л. (голос, смех, шаги, музыка, песня, мелодия, вальс, рояль, гитара ...) звучит.

СЛЫШАТЬСЯ

'быть слышным, звучать, раздаваться'

где:

~ в комнате, в доме, в коридоре, в саду, в горах ...; ~ на улице, на крыше, на чердаке ...; ~ за окном, за дверью ...; ~ далеко, рядом, вдали, впереди, наверху, внизу, где-то, там, здесь ...

откуда:

~ из окна, из комнаты, из дома ...; ~ со двора, с улицы ...; ~ издалека, оттуда, отовсюду ...

как:

~ [не]ясно, отчётливо ...

Что-л. (шорох, скрип, стук, песня, мелодия, смех, плач, какая-л. речь ...) слышится.

Ознака семантичког објекта (голос, смех, шаги, музыка, песня, разговор) код обе лексеме у складу је с чињеницом да човек чује звук, без обзира на то да ли он долази од живог или неживог извора. Реч је, у ствари, о звуковима које производи човек, али и о звуковима природе, различитих апарата, машина, музичких инструмената.

За стеной звучала музыка. [СССРЯ]

Из окна соседнего дома слышались звуки бетховенской сонаты. [СССРЯ]

*На лестнице **звучат** знакомые шаги.* [СССРЯ]

*Кругом **звучала** иностранная речь.* [СССРЯ]

Дакле, код глагола *слышаться*, за разлику од његовог мотиватора *СЛЫШАТЬ* 'воспринимать слухом какие-либо звуки' – *Пантелей бормотал и, по-видимому, не заботился о том, слышит его Егорушка или нет* [БАС], семантички објекат не може бити означен именован за биће, што показују и подаци из СССРЯ:

СЛЫШАТЬ

'различать, воспринимать слухом какие-л. звуки; воспринимать речь, её содержание'

Слышать кого-что: ~ тебя, его, её, вас, Мухина ... чей-л. голос, какой-л. звук, пение, музыку, разговор, какие-л. слова, шёпот, смех, плач, крик, шаги, шорох, скрип, стук, звонок, гудок, сигнал, выстрел, бой часов, звон чего-л. (посуды, капли ...), какой-л. шум, вопрос, ответ, разрешение, одобрение, отказ, возражение, похвалу, угрозу ...

СЛЫШАТЬСЯ

'быть слышным, звучать, раздаваться'

Что-л. (шорох, скрип, стук, песня, мелодия, смех, плач, какая-л. речь ...) *слышится*.

*Старик вернулся лишь глубокой ночью. Олешка проснулся и **слышал** его...*
[НКРЯ]

*Вдруг за дверью **послышались** чьи-то быстрые и лёгкие шаги.* [СССРЯ]

Исто ограничење, као што је већ поменуто, вреди и за лексему *звучать*, што значи да није могућ превод реченице *Peter sounded happy* на руски језик помоћу *звучать*: *Петя звучал счастливо, али је могуће нпр. *его голос звучал*:

*Во всяком случае, голос её показался мне радостным, но уже на втором слове потускнел, вылинял. Вообще по телефону он **звучал** ниже, чем на самом деле.*
[НКРЯ]

Глаголи *звучать* и *слышатся* немају потпуну морфолошку парадигму, њихова употреба у презенту ограничена је на облике за 3 лице једине и множине.

Глаголи *звучать* и *слышатся* део су парадигме Ј. В. Падучеве. Ј. М. Васильев (ВАСИЛЬЕВ 1981: 65–66) глаголе *слышатся* и *звучать* (*раздаваться*) в ушах – ’слишатся благодаря звучанию, распространению звука’ сматра синонимима, те наводи да њих идентификује значење ‘быть слышным (= доступным для слухового восприятия)’. Тако је глагол *слышатся* повезан узрочно-последичним односима с глаголима *звучања*, јер чује се оно што звучи („слышится то, что звучит“).

4.4.2. Могући чланови треће серије у парадигми за српски језик

Судећи по резултатима превода Вибергове парадигме, кандидати за статус основних у трећој серији за српски језик су глаголи *изгледати*, *звучати* и *мирисати*, али се овде, по узору на анализу спроведену у руском језику, у обзир узимају и глаголи *видети се* и *чути се*.

4.4.2.1. МИРИСАТИ / ИЗГЛЕДАТИ / ВИДЕТИ СЕ

Док глагол *выглядеть* према БАС има две лексеме, глагол *изгледати* према РМС има три лексеме. Примарна лексема *ИЗГЛЕДАТИ* ’имати какав лик, облик, вањштину’ – *Онако бос, разбарушен, отрцан, подеран изгледа врло јадно* [РМС] подудар се с примарном руском.¹¹⁵ Док у руском језику, према Ј. Д. Апрејану, глагол *выглядеть* описује углавном објективне утиске, а *казаться* субјективне, у српском језику, према РМС, у којем се под 1б са ознаком *безл.* даје лексема ’чини се’ – *Лепо се здрави са свима, али је, изгледа, мало замишљен* [РМС], ти утисци не морају бити објективни. Овде *изгледа* има функцију уметнуте речи, а семантички садржај који јој се приписује зближава је са руским *казаться*.¹¹⁶ У прилог томе иде и чињеница да су неки информатори (премда мали број), преводећи реченицу *Peter looked happy* поред глагола

¹¹⁵ У РМС у оквиру чланка *изгледати* дају се и значења 1.б. (*безл.*) ’чини се’ – *Лепо се здрави са свима, али је, изгледа, мало замишљен*; 2. ’гледати откуда, проматрати’ – *Разговара сам са собом и даље претражује небо, изгледа облаке*; 3. ’пажљиво гледати онамо одакле се ко чему нада, очекује, ишчекује кога, што?’ – *Путници ... као очајници стоје на ... обали, одакле ... узалуд изгледају скелу* [РМС]. У БАС се у оквиру чланка *выглядеть* под 2 упућује на секундарно значење у чланку *выглядывать* („в просторечии“) ’высматривать, искать кого-, что-либо глазами, взглядом’ – *Впереди, насколько хватает глаз, волнистая рябь тундры... Дороги нет, и не к чему ее выглядывать* [БАС].

изгледати (П. је изгледао срећно), употребили и глаголе *деловати* и *чинити се* (П. је деловао срећно / се чинио срећним).

Лексеме *ИЗГЛЕДАТИ* 'имати какав лик, облик, вањштину' [РМС] и *МИРИСАТИ* 'издавати, одавати из себе мирис (обично пријатан)' – *Луна је мирисала божанским мирисом* [РМС], као и руске лексеме *выглядеть* и *пахнуть* обично долазе с детерминаторима (следе подаци из СССРЈ преведени на српски језик):

Мирисати како: ~ лепо, чудесно, пријатно, слатко, укусно, лоше ...

Изгледати како: ~ добро, одлично, лоше, прекрасно, младо, млађе (старије) од својих година, нормално, солидно, ужасно, елегантно, модерно, скромно, друкчије, смешно, глупо, свечано (о граду, о соби и сл.), укусно (о храни) ...

И док је, као и у руском језику, уз лексему *изгледати* у датим конструкцијама детерминатор обавезан, уз лексему *мирисати* није, нпр.

*Дан је био топао и багрем је **мирисао**.* [КССЈ]

*Тако је честњејиши Исакович, место да отпутује у Санкт-Петербург, прелазио скелом на другу обалу Дњепра, иза острва Туркханов, где је та полукомпанија гренадира вежбала, ту пуцњава. Убојним мецима. У облацима дима, барута, који је **мирисао**.* [КССЈ]

*За време тих маневара Исаковичи су сазнали, не само да их има мало у тој огромној земљи, него и то, да терају са својих огњишта оне, које су били затекли, а који су били ретки и сами у тим цветним долинама, где је трава **мирисала** тако опојно, сунцокрети били тако огромни, а пчеле зујале, где год се човек настани.* [КССЈ]

¹¹⁶ У КС наводе се две лексеме глагола *казаться* од којих је друга безлична 'представљаться (представиться) в воображении, в мыслях' – *Петру показалося, что он где-то видел этого человека*. Одвојено се даје *кажется* као уметнута реч 'как будто, по-видимому' – *Кажется, мы опаздываем*.

*Јапанска лоза својим густим зеленилом покривала је празан зид суседне куће, падајући својим лелујавим и нежним изданцима по огради за чије гвожђе није могла да се припије. Тако је споља **изгледала** кућа <...>. [КССЈ]*

У Речнику глагола са граматичким и лексичким допунама (РР) наводи се да лексема *изгледати* 'стварати, изазивати својом спољашњошћу одређени утисак' подразумева живи или неживи граматички субјекат и детерминатор модалног типа: *Девојка је изгледала срећно; Изгледали су као напуштени сирочићи; Кућа је изгледала туробно.* У ствари, оба глагола могу описивати ситуације и са живим и са неживим семантичким објектом (граматички субјекат):

*Купио сам неке опанке црвене и ручао сам негде високо у једној белој кући, што је **мирисала** сва на зејтин и со. [КССЈ]*

*У соби, кроз чије је прозоре **мирисала** покисла башта, била је пријатна хладовина. [КССЈ]*

*Обучена је била пола сеоски, пола варошки: у антерији, забрађена, истина доста новом али простом шамијом, у белим дебелим чарапама и опасана сељачком футом и са обешеним ножићем о појасу. <...> Сва је **мирисала** на сељачки мирис, на млеко, на воњ ђубрета и свежину јака, проста одела. [КССЈ]*

*Дигнута из постеље, сањива и топла, она је сва **мирисала** на белину, на угрејану постељу. [КССЈ]*

*Дође Мића. Преко свог малог црног капута имао је припасан тесак и фишеклије; уместо црног, меког шешира, шајкачу. Сав је **мирисао** на дуван и нову кожу. [КССЈ]*

*Ја сам, замислите, пушио кад сам имао осамнаест година и сав сам **мирисао** на дуван, што моја сирота мати опази, а онда, – о, ви можете слободно веровати – не само да ме је тукла. [КССЈ]*

*Кад бих **изгледала** бар мало, мало другачије, помисли она, верујем да би ме поштедео. [КССЈ]*

*Кућа је **изгледала** као вршњакиња вечности. [КССЈ]*

У конструкцијама еквивалентним руској *пахнуть чем* чешћи је детерминатор са значењем неживог (*мирисати на*: ~ колоњску воду, парфем, цвеће, нану, руже, каранфил, цимет, мирођију, бели лук, сено, боровину, рибу, лепак, лек, боју, бензин, гас, пролеће), иако он може имати и значење живог, нпр.

*Било би добро да дете вежете за неки тзв. прелазни објекат нпр. меду. Тог меду или неку пелену или неко ћебенце прво мама нека носи уз тело пар дана како би **мирисало на маму**, затим нека се мама и беба успављују са тим медом, па после дете само са медом.* [doktor.rs]

У речницима српског језика не издваја се безлични облик глагола *мирисати*, као што је то случај у руским, али таква употреба је могућа, нпр.

*Унутра је увек било пријатно топло, **мирисало је на свеже пециво, кисело тесто и румену кору хрскавог хлеба који је Јуриј маестрално пекао увек када је био пијан.*** [books.google.rs]

Издвајање безличне форме значило би и различита морфолошка обележја у односу на лични глагол *мирисати*.

Глагол *видети се* овде се разматра као кореспондент глагола *видеться*, који има непотпуну парадигму (облици за 3. лице једнине и множине). У РМС наводи се седам лексема глагола *ВИДЕТИ СЕ*, а једна од њих је 'показати се, разабирати се' – *То се после неког времена видело да је друкчије* [РМС]. Чланак у РСЈ садржи лексему *ВИДЕТИ СЕ* 'бити видљив, указивати се, показивати се' – *Виде му се ребра колико је мршав*. Наведене лексеме одговарају руској *ВИДНЕТЬСЯ* 'быть видным, заметным для зрения' [КС]. Дакле, и у српском и у руском језику реч је о лексемама с истим морфолошким обележјима:

*Из зала через растворенные в двух концах боковые двери **виднелся** длинный, как зимняя дорога, накрытый стол в столовой.*

*Из дворане, кроз раскриљена бочна врата, **видео се** у трпезарији постављен сто, дугачак као зимски друм.* [Пастернак]

*Однако и действительный Юрятин, настоящий и невымышленный, **виднелся** в окнах зала.*

Али и стварни Јурјатин, прави, неизмишљени, видео се кроз прозоре дворане.
[Пастернак]

Код глагола *видети се* нема ограничења везаних за семантички објекат (граматички субјекат), па он може описивати и ситуације са живим и ситуације са неживим семантичким објектом:

Једна кола јурнуше низа страну. При новом отсеву видео се кочијаш како стојећи у колима затеже дизгине, па и то привиђење потону у мрак. [КССЈ]

Преко балустраде видео се аеродром, такође мртав и сив. [КССЈ]

Кроз замагљена окна видео се део широке, слабо осветљене улице која се од хотелског портала пела даље увис. [КССЈ]

У гомили избеумљених људи, на пољани, видео се мајор Трифун, како млатара рукама, бије оне који вичу, и како их распоређује. [КССЈ]

Док уз глаголе *изгледати* и *мирисати* долазе детерминатори којима се одређује семантички објекат, детерминатори уз *видети се* одређују квалитет перцепције (*видети се*: ~ добро, лоше, једва, слабо):

И лепо се видео Чабрин смеј, овога пута није био нем. Није мекетао, него је био грлат, смеј из дубине сливао се са врха на нас и одозго нас шкратио.
[КССЈ]

Могући су, наравно, и други начини одређивања квалитета перцепције, начина њене реализације, као и указивања на локализацију:

Кроз замагљена окна видео се део широке, слабо осветљене улице која се од хотелског портала пела даље увис. [КССЈ]

Сунце се негде рађало и све је било натопљено руменилом; кроз честар се видео по који дрен у цвету. [КССЈ]

Из те авлије, видео се, доле, Дњепар и дуг ред јабланова и врбака, који је реку пратио. [КССЈ]

Са последњег спрата видео се Дунав, а назирали су се и огољени дорђолски кровови. [КССЈ]

Даље, на северу, видео се Дунав, а затим варош, сура и гола, и остарели бедеми београдске тврђаве, који су се губили <...> [КССЈ]

Код свих наведених глагола подразумева се да је у улози семантичког субјекта биће.

4.4.2.2. ЗВУЧАТИ / ЧУТИ СЕ

Реченицу из Вибергове парадигме *Peter sounded happy* сви информатори за српски језик превели су реченицом *П. је звучао срећно*. Речнички чланци глагола *звучати* садрже две лексеме: *ЗВУЧАТИ* 'давати, производити звук, глас; чути се, одзвањати, одјекивати' – *Леву је руку опустила, а десна је лежала на инструменту с прстима утиснутим у дирке, из којих није звучао глас; ЗВУЧАТИ* 'фиг. чинити утисак, изгледати' – *Разговор звучи јако чудновато* [РМС]; *ЗВУЧАТИ* 'производити, одавати звук; одјекивати'; 'фиг. изазивати утисак, изгледати' [РСЈ]. Дефиниција у РМС, као и дефиниција одговарајуће руске лексеме у СССРЈ, обједињује значења 'давати, производити звук, глас' и 'чути се'. Међутим, поређење лексема *ЗВУЧАТИ* 'давати, производити звук, глас; чути се, одзвањати, одјекивати' и *ЗВУЧАТЬ* 'издавать звуки; раздаваться (о звуках)' показује ограниченост прве по спојивости. Према подацима из СССРЈ у руском језику „голос, смех, шаги, музыка, песня, мелодия, вальс, рояль, гитара ... звучит“, нпр.

Где-то играли в нарды, звучал рояль. [НКРЈ]

Голос звучал издалека, сжато, таинственно. [НКРЈ]

Звонок звучал настырно и как-то радостно. Настаивал. [НКРЈ]

С другой стороны, были гениальные телеспектакли, звучал в эфире хороший литературный русский язык. [НКРЈ]

На лестнице звучат знакомые шаги. [СССЈ]

За стеной звучала музыка. [СССЈ]

Кругом звучала иностранная речь. [СССЯ]

У наведеним примерима у српском језику могу се употребити само лексеме *ЧУТИ СЕ* 'допрети, допирати до слуха, разлећи се, разлегати се (о звуку, гласу и сл.); одјекнути, одјекивати, огласити се, оглашавати се (о ономе што производи звук' – *Погледа на ону страну, одакле се чуо шушањ* [РМС]; *ЧУТИ СЕ* 'допрети, допирати до слуха, разлећи се разлегати се (о звуку, гласу и сл.)'; 'одјекнути, одјекивати, огласити се, оглашавати се (о ономе што производи звук, нпр. о музичком инструменту, пушци и сл.' [РСЈ]. Реч је о лексемама које се у српском језику употребљавају чешће од лексеме *звучати*.

И док у горе датим примерима на месту *звучать* у српском језику може стајати само глагол *чути се*, у руском његово место може заузети и глагол *слышаться*, нпр.

На лестнице было пусто, а из-за всех соседних дверей слышалась музыка, задорный смех и топот. [НКРЯ]

Глаголи *звучать* и *звучати* кореспондирају у споју *звучать как / звучати како*, који се може трансформисати у *быть каким-либо / бити какав*, нпр. *голос Ивана звучал сухо = голос Ивана был сух / Иванов глас звучао је суво (хладно, безосећајно) = Иванов глас био је сув (хладан, безосећајан):*

Голос Степана звучал сухо, ни одной теплой нотки не вкралось в него.
[world-art.ru]

Степанов глас звучао је сухо, ниједна топла нота није се могла осетити у њему. [КССЈ]

Голос Павла звучал все взволнованнее и звонче. [world-art.ru]

Павлов глас је звучао све узбуђеније и јаче. [КССЈ]

Низкий, иссеченный мукой голос звучал тускло, но не было в мятущихся сердцах проезжавших казаков сострадания, а если и было, то воля, не давая ему просачиваться, мяла и давила неослабно. [world-art.ru]

Дубок, измучен глас звучао је тужно али у узбуђеним срцима козака који су поред њега пролазили није било сажалења, а ако га је и било, воља га је стално сузбијала и угушивала, не дајући му да избије. [КССЈ]

Григорий не понимал чужой, странно **звучавшей** для его уха речи, но, догадываясь, что говорят о нем, испытывал состояние некоторой неловкости. [world-art.ru]

Григорије није разумевао туђи говор, који је чудно **звучао** његовом уху – али, досећајући се да говоре о њему, осећао се унеколико нелагодно. [КССЈ]

„Очнись! Очнись!” – звал и убеждавал он, и это **звучало** почти как перед Пасхой:
„Душе моя, душе моя! Восстани, что спиши!”
„Прени се! Прени!” – позивао је и убеђивао и то је **звучало** готово као пред
Ускрс: „Душо моја, душо моја! Устани, што спаваш!” [Пастернак]

Он сидел за столом, широко расставив длинные мускулистые ноги, хриповатый басок его **звучал** приглушенно: <...>. [world-art.ru]

Он је седео за столом, раширивши своје дугачке мускулозне ноге, његов мало промукао бас **звучао** је пригушено: <...>. [КССЈ]

Дисмас умолк, Иешуа оторвался от губки и, стараясь, чтобы голос его **звучал** ласково и убедительно, и не добившись этого, хрипло попросил палача: <...>.
Дисмас ућута. Јешуа се одвоји од спужве и трудећи се да му глас **звучи** љубазно и убедљиво, али не постигавши то, промукло замоли крвника: <...>.
[Булгаков]

Према примерима из материјала за српски језик, и код глагола *звучати* могла би се издвојити лексема 'выражать что-л. звуками, характеризоваться; выражаться, проявляться' тј. 'изражавати нешто звуковима, одликовати се; изражавати се, испољавати се':

А најгоре јој би када осети како у гласу Маркову – а он је тамо око куће викао, псовао, претио, што су сви отишли, особито што је отишао стари деда Митар, Арса и Стева – у том његовом вајкању, претњи, **звучи** [= испољавати се] и страх, страх, што су га оставили самог. [КССЈ]

У наведеном значењу лексеме *звучать* и *звучати* кореспондирају:

Казаци подходили к Бунчуку, совали черствыые краюхи ладоней, наклоняясь, вглядывались при свете фонаря в его большое, угрюмоватое лицо, называли то

*Бунчуком, то Ильей Митричем, то Илюшей, но во всех голосах одним тоном **звучал** товарищеский, теплый привет. [world-art.ru]*

*Козаци су прилазили Бунчуку, пружали своје тврде дланове, нагињући се, загледали се при светлости фењера у његово крупно, мало туробно лице, звали га час Бунчук, час Илија Митрић, час Иљуша, али у овим гласовима **звучао** је исти тон другарског топлог поздрава. [КССЈ]*

Поменута лексема је веома блиска секундарним лексемама из РМС 'чинити утисак, изгледати' и РСЈ 'изазивати утисак, изгледати' [РСЈ] или лексеми 'восприниматся, ощущаться' из БАС. Она је део реченица типа *X звучит счастливо / X звучи срећно (X sounded happy)*. Оваква употреба *звучать* и *звучати* подазумева оцену, која може бити објективна, али и субјективна:

*– Истина увек **звучи** [= чинити утисак, изгледати] обично и неузвишено. [КССЈ]*

*Ката ми наједном **не звучи** [= чинити утисак, изгледати] тако сигурна у себе као обично. [КССЈ]*

*После тога смо још прилично говорили о разним стварима, а, између осталог, господин министар ми напомену како ће баш поводом тог срећног случаја о коме беше реч, тог истог дана произвести још осамдесет генерала. – Колико их имате сада? – упитам. – Имамо их доста, богу хвала, али ово се мора учинити ради угледа земље. Замислите само како то **звучи** [= чинити утисак]: осамдесет генерала за дан! – То импонује! – рекох. – Разуме се. Главно је да је што више помпе и галаме. [КССЈ]*

*Ипак, пре но што наставим, морам да кажем – ако оно што следи превише **звучи** [= изгледати] као лично сећање, ако је ту превише мога присуства, то је зато што ми је немогуће, барем сада, да говорим о Стивену Спендеру у прошлом времену. [КССЈ]*

Међутим, не може се увек са сигурношћу одредити о којој се лексеми ради:

*Мени дрхте усне, руке, колена – а у глави страшно глупа мисао: 'Вибрације су звук. Дрхтање мора да **звучи** [= чути се, одзвањати, одјекивати]. Зашто се не чује?' [КССЈ]*

Чаша која напукне не може се никад закрпити. Не звучи [= производити звук] више као кристали. [КССЈ]

Ваздан сам се питала како јој успева да куца са толиким ноктима. Истину за вољу, траљаво јој успева. А тек што је забавно за гледати и слушати. Кад она куца, стан не само да личи на кокошињац, и звучи [= производити звук] као кокошињац. Кљуц-кљуц-кљуц, шест малих наманикираних кокошака кљуца по тастатури. [КССЈ]

– Свираш нешто поред баса?

– Покушао сам да то не радим, али понекад седнем за клавир кад компоујем.

– Волим да чујем како звучи [= изгледати] на клавиру. [КССЈ]

Тако је пријатно осећати нечије око, које брижно чува од најмање грешке, од најмањег нетачног корака. Нека ово звучи [= изгледати] и помало сентиментално, али ми опет пада на шамет она иста аналогија: анђели-чуvari о којима су маштали древни људи. [КССЈ]

Де Фаља не звучи [= чинити се] тако рђаво у дубоким квинтама, чини ми се да чак боље чујем звуке кроз дрво прислоњено уз ухо... [КССЈ]

У РСЈ не наводе се никаква ограничења везана за морфолошка својства глагола *звучати* и *видети се*, иако се оба најчешће употребљавају у трећем лицу једине и множине.¹¹⁷

Након свега наведеног о потенцијалним члановима треће серије у руском и српском језику може се закључити да нема јединственог параметра на темељу којег би се могли издвојити њени основни представници. Разматране лексеме се у оба језика разликују и од чланова прве две серије и међусобно. Од чланова прве две серије оне се разликују по томе што описују ситуације које само претпостављају присуство субјекта перцепције. И при међусобном поређењу потенцијалних чланова треће серије семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика уочава се разнородност у односу на обележја актаната и морфолошко и синтаксичко понашање

¹¹⁷ У РСЈ под 3а наводи се узајамно-повратна лексема 'чути једно друго' – *Не галамите. Не чујемо се од буке*; под 3б лексема 'чути сам себе' – *Не чујем се од буке*.

анализираних јединица. Реч је најчешће о лексемама с непотпуном морфолошком парадигмом. Као кандидати за основне чланове треће серије у руском и српском језику, за разлику од прве две серије, појављују се готово искључиво лексички мотивисане лексеме (једино лексеме *пахнуть* и *мирисати* нису лексички мотивисане): у руском језику *выглядеть* ← *глядеть*; *виднеться* ← *виднеть* ← *видный* ← *видеть*; *слышаться* ← *слышать*; *звучать* ← *звук*); у српском језику *изгледати* ← *гледати*; *видети се* ← *видети*; *чути се* ← *чути*; *звучати* ← *звук*). При томе улогу мотиватора може имати и члан прве и члан друге серије. Употреба перцептивних глагола *звучать* / *звучати* у овде претпостављеном значењу је ограничена. И ако се на ситуацију дијатезе с перцептором гледа у односу на оно што подразумева термин *копулативни глаголи*, очито је да се ситуација без синтаксички реализованог субјекта перцепције може изражавати и „некопулативним“ глаголима, уп. *Он изгледа добро* и *У даљини се види кућа*, *Цела кућа мирише*. И термин *дескриптивни глаголи* подразумева описивање семантичког објекта, а нпр. глаголима *виднеться* / *видети се* само се констатује постојање објекта у одређеном простору. Реч је, дакле, о веома разнородној групи, нарочито ако се у обзир узму и друге, раније помињане глаголске лексеме и изрази чији семантички садржај само претпоставља присуство субјекта перцепције. Уочене нерегуларности везане за чланове треће серије иду у прилог њеног неуврштавања у семантичке парадигме руског и српског језика. Довољан аргумент за овакво стајалиште је чињеница да чланови прве и треће серије описују исте ситуације само различито осмишљене (*Видим кућу* / *Види се кућа* / *Кућа лепо изгледа* = ’ја видим кућу’; *Осећам мирис руже* / *Ружа лепо мирише* = ’ја осећам мирис руже’; *Чујем музику* / *Чује се музика* = ’ја чујем музику’). У оба случаја субјекат перцепције је експеријент, тј. доживљивач. И ако се односи унутар парадигми посматрају као резултат семантичке деривације исходишног значења, представљеног глаголима прве серије, очито је да је и у руском и у српском језику значење активности заступљено искључиво лексички немотивисаним глаголским лексемама. При томе је друга серија у оба језика најпотпунија. Издвојени чланови друге серије готово редовно се виде као централни представници семантичког поља перцепције, за разлику од нпр. глагола *виднеться* / *видети се* или *слышаться* / *чути се*. Према томе, очито је да се унутар парадигми руског и српског језика могући хијерархијски семантички односи различито лексички реализују код различитих значења. Гледано из тог угла, у парадигми за руски језик, у поређењу са ситуацијом у енглеском језику, нема семантичких деривата, док у парадигми за српски језик ту улогу има глагол *мирисати* (активност и стање). Све

речено потврђује чињеницу да се при поменутом приступу може говорити само о категоријално-дијатетичкој парадигми. Тако је анализа показала да се унутар семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика може говорити о регуларности када су у питању општа обележја заснована на тернарним семантичким односима, али не и када је реч о њиховој лексичкој реализацији. Уосталом јасно је да јединице које описују ситуацију дијатезе с перцептором свакако чине периферију система, а овде је издвајање чланова треће серије требало да пружи одговор на питање структуре парадигми. И поред закључка да се парадигме предиката перцепције руског и српског језика заснивају на бинарним семантичким односима, потребно је имати на уму да је фигура перцептора („фигура наблюдателя“) важна компонента значења и користан инструмент семантичког описа.

Применом установљених критеријума добијене су следеће парадигме: руски језик – чуло вида *видеть* (стање), *смотреть* (активност); чуло слуха *слышать* (стање), *слушать* (активност); чуло додира *трогать*, *касаться* (активност); чуло укуса *пробовать* (активност); чуло мириса *нюхать* (активност) / српски језик – чуло вида *видети* (стање), *глядати* (активност); чуло слуха *чути* (стање), *слушати* (активност); чуло додира *дирати* (активност); чуло укуса *пробати* (активност); чуло мириса *мирисати* (активност). Наведено говори о томе да се и бинарни односи у руском и српском језику остварују лексемама које задовољавају утврђене критеријуме само у случају изражавања визуелне и аудитивне перцепције (*видеть* – *смотреть* / *видети* – *глядати*, *слышать* – *слушать* / *чути* – *слушати*). Код осталих модалитета значење стања ни у руском ни у српском језику није представљено лексемама које се по овде издвојеним критеријумима могу сматрати основним (*осязать*, *чувствовать*, *ощуцать* – *трогать*, *касаться* / *осећати* – *дирати*; *чувствовать*, *ощуцать* – *пробовать* / *осећати* – *пробати*; *обонять*, *чувствовать*, *ощуцать* – *нюхать* / *осећати* – *мирисати*). То не значи да је реч о лакунама у систему; реч је о слабијој издиференцираности језичке репрезентације чула укуса, додира и мириса, нарочито у српском језику, будући да у руском, иако стилски маркирани, постоје глаголи за означавање тактилне (*осязать*) и олфакторне (*обонять*) перцепције у значењу стања. То значи да се у руском и српском језику, ако се у обзир узму стилски неутралне глаголске лексеме *чувствовать*, *ощуцать* и *осећати*, код чула укуса, додира и мириса може говорити о семантичкој деривацији у односу на модалитете перцепције, а не у односу на различита општа значења. У сваком случају, глаголе *чувствовать*, *ощуцать* и *осећати* требало би прецизно дефинисати у односу на чула која означавају, иако то

при њиховој употреби не искључује обавезно указивање на вид перцепције у оквиру одговарајућег контекста. Не треба заборавити ни да се перцептивне лексеме глагола *пробовать* и *пробати* у речницима не наводе увек као примарне.

Овом главом делимично је захваћено и питање актантне структуре основних глагола перцепције руског и српског језика. Одговорено је и на питање које ће глаголске лексеме у руском и српском језику, у зависности од типа модалитета, заузети централно место у ситуацији сензорне перцепције (*воспринимать* / *перципирати*), а то се прегледно приказује у табели 9. У табелу се уврштавају лексеме *чувствовать*, *ощуцать* и *осећати* као стилски неутрални представници за означавање чула мириса, укуса и додира у значењу стања. Даље се основни представници визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције разматрају у односу на смерове семантичке деривације унутар парадигми којима припадају, што је у директној вези и с њиховом категоријалном припадношћу.

Табела 8.

Семантичке парадигме предиката перцепције руског и српског језика

	СТАЊЕ		АКТИВНОСТ	
ВИД	ВИДЕТЬ	ВИДЕТИ	СМОТРЕТЬ	ГЛЕДАТИ
СЛУХ	СЛЫШАТЬ	ЧУТИ	СЛУШАТЬ	СЛУШАТИ
ДОДИР	чувствовать, ощуцать	осећати	ТРОГАТЬ КАСАТЬСЯ	ДИРАТИ
УКУС	чувствовать, ощуцать	осећати	ПРОБОВАТЬ	ПРОБАТИ
МИРИС	чувствовать, ощуцать	осећати	НЮХАТЬ	МИРИСАТИ

ГЛАВА V

СЕМАНТИЧКА ОБЕЛЕЖЈА ЧЛАНОВА ПАРАДИГМИ ПРЕДИКАТА ПЕРЦЕПЦИЈЕ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

5.1. Актантна структура основних глагола перцепције руског и српског језика

Ситуацију коју подразумева сензорна перцепција, као основно перцептивно значење, најбоље описује семантички садржај *воспринимать / перципирати*.¹¹⁸ Одређивање исходишне ситуације перцепције (у односу на коју се дефинишу ситуације сваког од модалитета) значи, у ствари, издвајање хиперонима који обухвата све видове перцепције. Будући да семантички садржај *воспринимать / перципирати* подразумева два обавезна учесника (семантичка актанта), од којих је први субјекат, а други објекат перцепције, дата ситуација може се приказати на следећи начин: *X воспринимает / перципира Y* или *A1 воспринимает / перципира A2*. Тако је претходном анализом (издвајањем чланова семантичких парадигми) одговорено на питање које ће глаголске лексеме у руском и српском језику (у зависности од вида перцепције) заузети централно место предиката (*воспринимать / перципирати*). Будући да је сваки вид перцепције (подсистем) представљен двома лексемама (нпр. *видеть – смотреть / видети – гледати*), за њихово дефинисање важно је која од њих описује исходишну ситуацију унутар сваког од модалитета. Дакле, утврђивање основне ситуације перцепције први је корак у дефинисању основних представника система, будући да њихово дефинисање подразумева издвајање елемената по којима се они разликују у односу на исходишну ситуацију и међусобно.

Сама чињеница да се ситуације визуелне, аудитивне, густативне, олфакторне и тактилне перцепције издвајају у односу на канале перцепције, тј. чулне органе говори о

¹¹⁸ Већ су помињани опречни погледи на статус *воспринимать* као семантичког примитива. У овом истраживању се при дефинисању чланова основне парадигме тежи к минимализацији, али циљ није њихово одређивање искључиво семантичким примитивима, а проблематика семантичких примитива и није предмет овог истраживања. Овде се *воспринимать* издваја као предикат основне ситуације перцепције, а то место му се давањем статуса семантичког примитива (АПРЕСЈАН 1995б, 1995в) само потврђује. У прилог реченом иде и чињеница да се у руској литератури у својству предиката основне ситуације перцепције најчешће наводи управо глагол *воспринимать* (ВАСИЉЕВ 1981; УРЫСОН 1998; БОРЕЈКО 2006). При анализи реченица које означавају ситуације аудитивне и визуелне перцепције у руском језику М. Б. Примова (ПРИМОВА 1983: 1) креће од сличности датих ситуација, те примећује да обе подразумевају обавезно присуство онога ко перципира, онога што се перципира и процеса перцепције који их повезује.

важности датих органа за дефинисање перцептивне лексике. Међутим, у консултованим дескриптивним речницима руског и српског језика дефиниције овде анализираних глаголских лексема селективно указују на орган којим се процес перцепције реализује. У случају када се на њега указује, реч је о чулу вида у оба језика (нпр. 'замечать глазами' / 'запажати очима'; 'иметь глаза направленными на кого-, что-л.' / 'имати очи управљене на некога или на нешто'; 'управљати очи у неком правцу') и о чулу мириса у руском језику ('вдыхать через нос'), уп.¹¹⁹

<i>ВИДЕТЬ</i>	'воспринимать зрением, наблюдать, замечать глазами' [БАС] 'воспринимать зрением' [МАС]
<i>ВИДЕТИ</i>	'имати способност вида; запазити, запажати очима' [РМС] 'имати способност вида, примити, примати светлосне утиске, опазити, опажати чулом вида; запазити, запажати очима, (у)гледати, посматрати' [РСЈ]
<i>СМОТРЕТЬ</i>	'направлять, устремлять взгляд на кого-, что-либо или куда-либо' [БАС] 'устремлять, направлять взгляд куда-л., иметь глаза направленными на кого-, что-л., глядеть' [МАС]
<i>ГЛЕДАТИ</i>	'имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати' [РМС] 'управљати поглед (очи) у неком правцу; обухватати погледом, посматрати' [РСЈ]
<i>СЛЫШАТЬ</i>	'воспринимать слухом какие-либо звуки' [БАС] 'различать, воспринимать слухом (издаваемые, производимые кем-, чем-л. звуки)' [МАС]
<i>ЧУТИ</i>	'опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха' [РМС] 'опазити, опажати слухом, примити, примати, перципирати звукове чулом слуха' [РСЈ]

¹¹⁹ Примери нису ограничени само на лексеме издвојене као основне.

<i>СЛУШАТЬ</i>	’воспринимать слухом какие-либо звуки; обращать, направлять слух на какие-либо звуки, чтобы услышать’ [БАС] ’обращать, направлять слух на какие-л. звуки, чтобы услышать’ [МАС]
<i>СЛУШАТИ</i>	’примати слухом што, пратити слухом нечији говор, излагање’ [РМС] ’примати чулом слуха неке звуке (гласове, музику итд.)’ [РСЈ]
<i>ОБОНЯТЬ</i>	’воспринимать обонянием, ощущать запах, запахи; нюхать’ [БАС] ’ощущать запах чего-л, воспринимать обонянием’ [МАС]
<i>НЮХАТЬ</i>	’обонять, вдыхать через нос (для распознавания запаха)’ [БАС] ’вдыхать через нос какой-л. запах, обонять’ [МАС]
<i>МИРИСАТИ</i>	’чулом мириса примати, осећати мирис, удисати’ [РМС] ’удисати ваздух да би се осетио мирис нечега (некога)’ [РСЈ]
<i>ПРОБОВАТЬ</i>	’отведывать, брать на пробу; пить или есть что-либо; пробовать на вкус’ [БАС] ’есть или пить для пробы’ [МАС]
<i>ПРОБАТИ</i>	’(по)јести, (по)пити мало чега ради проверавања каквоће, окусити, (о)кушати’ [РМС] ’подвргнути, подвргавати испитивању ради оцене, провере каквоће својстава употребљивости чега, проверити, утврдити: - вино’ [РСЈ]
<i>ОСЯЗАТЬ</i>	’воспринимать на ощупь, органами осязания’ [БАС] ’воспринимать путем осязания’ [МАС]
<i>ТРОГАТЬ</i>	’прикасаться к кому-, чему-либо, слегка надавливать на что-либо; дотрагиваться’ [БАС] ’прикасаться к кому-чему-л., дотрагиваться’ [МАС]
<i>КАСАТЬСЯ</i>	’дотрагиваться до кого-, чего-либо, прикасаться к кому-, чему либо’ [БАС], [МАС]
<i>ДИРАТИ</i>	’додиривати, тицати што, дотицати се чега’ [РМС] ’додиривати, дотицати прстима или неким предметом (некога, нешто); узимати у руке (нешто)’ [РСЈ]

<i>ЩУПАТЬ</i>	’прикасањся, трогать (рукой, пальцами) с целью осмотра, исследования’ [БАС] ’трогать рукой, пальцами и т. п.’ [МАС]
<i>ПИПАТИ</i>	’додиривати што, дотицати се чега ради упознавања, испитивања, истраживања и др.’ [РМС] ’додиривати, дотицати, хватати прстима, пипцима; на тај начин истраживати, испитивати (тврдоћу, облик и сл.)’ [РСЈ]
<i>ОЩУПЫВАТЬ</i> (<i>ощупать</i>)	’щупать со всех сторон (с целью исследовать, осмотреть)’ [БАС] ’пощупать, потрогать рукой со всех сторон’ [МАС]
<i>ОПИПАВАТИ</i>	’сазнати чулом пипања, додиром, пипањем испитати, утврдити (присуство, стање чега)’ [РМС] ’пипањем, додиром, испитати, утврдити, препознати (стање, изглед, облик, квалитет и др. нечега)’ [РСЈ]
<i>ЧУВСТВОВАТЬ</i>	’воспринимать органами чувств, ощущать’ [БАС], [МАС]
<i>ОЩУЩАТЬ</i>	’воспринимать органами чувств; чувствовать’ [БАС]
<i>ОСЕЋАТИ</i> (<i>осетити</i>)	’добити утисак преко чула, примити у свест (додиром, слухом и сл.’ [РМС] ’примити утиске чулима (додира, мириса, слуха и др.)’ [РСЈ]

Као што се из датих дефиниција види и преко назива чула може се указивати на орган у којем је оно (чуло) локализовано: слух у руском и српском језику (’воспринимать слухом’, ’направлять слух’ / ’примати слухом’, ’примати чулом слуха’, ’опажати слухом’), укус у руском (’пробовать на вкус’), мирис у српском (’чулом мириса примати’), додир у српском (’сазнати чулом додира’). Другим речима, и непомињање самих органа у дефиницијама подразумева њихово учешће у процесу перцепције. Међутим, речничке дефиниције могу истовремено указивати и на чуло и на орган његове локализације: вид у руском и српском језику (’воспринимать зрением, наблюдать, замечать глазами’ / ’имати способност вида, запажати очима’, ’опажати чулом вида; запажати очима’).

Анализирајући дефиниције глагола *видеть*, *слышать* и *обонять*, према којима *видеть* значи ’воспринимать зрением’, *слышать* ’воспринимать слухом’, а *обонять* ’воспринимать обонянием’, Ј. В. Урисон (УРИСОН 1998: 4–6) поставља питање шта су вид („зрение“), слух („слух“) и мирис („обоняние“), те примећује да, иако се вид, слух

и мирис тумаче као 'способност' ('способность видеть', 'способность слышать', 'способность обонять'), дате речи у неким контекстима наступају и као „ознака нечег предметног, сличног органу перцепције“ (нпр. *Напряженным слухом ловил каждый шорох, Это сочетание звуков странно поразило мой слух, До его слуха доносились звуки вальса*).¹²⁰ Из тога следи да је спојеве *воспринимать зрением* и *воспринимать обонянием* могуће природно интерпретирати само у случају прихватања тврдње да вид и мирис могу означавати нешто у виду органа. Ауторка поставља и питање да ли је овде реч о полисемији, те предлаже да се на лексеме *вид* („зрение“) и *слух* („слух“) гледа као на комбинацију значења 'способност' и 'орган', премда се степен изражености представе о органу разликује од лексеме до лексеме. Истовремено је очигледно да *слух* ≠ 'уши', *вид* ≠ 'очи', а *мирис* ≠ 'нос', јер су уши, очи и нос реални органи; могуће их је дирати, подвргавати физичким радњама (нпр. *заткнуть уши, зажмурить (закрывать, открыть) глаза, зажать нос*). Слух, вид и мирис су, иако имају функције органа, невидљиви, нематеријални, а њихова локализација прилично је неодређена (негде унутар реалних чулних органа – у дубини ушију, унутар очију, унутар носа). Човек може имати очи и бити слеп, имати уши и бити глув, имати нос и не осећати мирисе јер су то просто делови људског тела, а стварни чулни органи су, иако повезани с телесним органима, невидљиви и нематеријални.

С научне тачке гледишта чулни органи и процеси који се у њима одвијају чине нераздвојну целину. Међутим, полазећи од горе датих дефиниција, чула вида, слуха и мириса, тј. способности одговарајућих чулних органа (*зрение / вид, слух / слух, обоняние / мирис*) заиста се могу прихватити као „нешто попут органа“. Реч је о томе да чуло, у ствари, подразумева орган у којем је оно локализовано, што потврђују и дефиниције које следе:

<i>зрение</i>	'одно из пяти чувств, органом которого являются глаза' [БАС] 'одно из пяти внешних чувств, органом которого является глаз; способность видеть' [МАС]
<i>вид</i>	'примање светлосних утисака, способность опажања очима' [РМС]

¹²⁰ Више о томе и о ономе што следи в. у УРЫСОН 1995: 11–14.

Може се рећи да и Л. М. Васильев (ВАСИЛЬЕВ 1981: 67), наводећи да глаголи визуелне, аудитивне, тактилне и олфакторне перцепције садрже у својој семантици конкретно указивање на инструмент перцепције („конкретные орудийные семы“), изједначава способност перцепције и органе перцепције: *видеть* 'воспринимать зрением', *слышать* 'воспринимать слухом', *обонять* 'воспринимать обонянием', *осязать* 'воспринимать осязанием'.

'примање светлосних утисака у оку и опажај изазван тим надражајем, виђење; способност, моћ примања светлосних утисака' [РСЈ]

слух 'одно из пяти внешних чувств, дающее возможность воспринимать звуки при помощи специального органа – уха' [БАС]

'одно из пяти внешних чувств, дающее возможность воспринимать звуки, способность слышать' [МАС]

слух 'чуло помоћу којег се примају звучни утисци' [РМС]

'способност примања звучних утисака' [РСЈ]

обоняние 'одно из пяти внешних чувств, которым воспринимаются и различаются запахи' [БАС]

'способность к восприятию и различению запахов' [МАС]

њух 'чуло мириса' [РМС]

'способност примања мирисних надражаја; чуло мириса' [РСЈ]

И заиста наведене лексеме у одређеним контекстима могу наступати као сами органи перцепције, нпр.

*Лежа на топчане, где мы с бабушкой спали валетом (ее ледяные ноги упирались в мое горячее тело, изрядная часть ночи уходила на мои тщетные попытки отодвинуться), я следила за трепетом упрямого огня, не отводя глаз, внедряясь **зрением** в оранжевую сердцевину тонкого лезвия, и последнее, что видела с подушки, засытая, – порхающий в черном окне огненный мотылек.*
[НКРЯ]

*Питање које се поставља јесте следеће: како је компоновао онда када је потпуно оглувео када више није био у стању да своје композиције прати **слухом**?* [КССЈ]

Иако сматра врло логичним фрагмент руске језичке слике света који дозвољава постојање „нематеријалних органа“, Ј. В. Урисон (УРЫСОН 1998: 6) примећује да га језик није потпуно разрадио. На пример, представа о неким невидљивим органима перцепције код мириса („обоняние“) је само наговештена. Даље, иако додир („осязание“) и укус („вкус“) означавају пре свега способност, и код њих се примећује нека веома слаба представа о органу, нпр. *Осязание участвует в восприятии*

организмом величини, форми и характера поверхности предметов внешнего мира. Међутим, додаје ауторка, веома је чудно *воспринимать осязанием* и лоше *воспринимать вкусом*, док је потпуно нормално *воспринимать слухом*, *воспринимать зрением*, па чак и *воспринимать обонянием*. Тако са становишта руског језика човек осећа укус и додир („ощущает вкус и осязает“) само деловима тела и никаквих невидљивих органа за чуло додира и укуса код човека нема.

У српском језику, судећи по речничким дефиницијама, перципирати се може само слухом: *ЧУТИ* 'опазити, опажати слухом', *СЛУШАТИ* 'примати слухом'. Зато је могуће перципирати чулима вида, мириса и додира (опипа): *ВИДЕТИ* 'опажати чулом вида', *МИРИСАТИ* 'чулом мириса примати', *ОПИПАВАТИ* 'сазнати чулом пипања'. Истовремено, према дефиницији лексеме за означавање опште перцепције (*осетити*), могуће је перципирати додиром, слухом, а очито и мирисом, видом, укусом, ако се тако протумачи део дефиниције „и сл.“: *ОСЕТИТИ* 'добити утисак преко чула, примити у свест (додиром, слухом и сл.)'.

Међутим, разлика везана за чула вида, слуха и мириса, с једне стране, и чула укуса и додира, с друге стране, одражава се и у њиховим дефиницијама у оба језика. *Вкус* и *осязание* дефинишу се првенствено као 'ощущения', ређе као 'способности'. Способност се не веже ни за укус, док речнички чланци за *додир* не садрже никакву информацију о томе да је реч о једном од чула:

<i>вкус</i>	'ощущение, возникающее при раздражении слизистой оболочки языка какими-либо веществами; качество, свойство пищи, ощущаемое при еде' [БАС]
	'ощущение, возникающее в результате раздражения слизистой оболочки языка различными веществами; способность к восприятию подобного ощущения – одно из пяти внешних чувств' [МАС]
<i>укус</i>	'чуло смештено у слузокожи усне дупље, највише језика, којим се примају утисци слатког, горког, сланог, киселог и сл. састава материје' [РМС]
	'чуло смештено у слузокожи усне дупље, највише језика, којим се примају утисци слатког, горког, сланог и сл.' [РСЈ]
<i>осязание</i>	'восприятие ощущений, получаемых при прикосновении различных твердых или жидких тел к коже и слизистым оболочкам' [БАС]

	’ощущение, возникающее при соприкосновении кожи с чем-л., одно из пяти внешних чувств’ [МАС]
<i>додир</i>	’дотицање, додиривање’ [РМС]
	’непосредни контакт руке или неког другог дела тела, односно предмета с неким телом (или делом тела), предметом, дотицај, додиривање’ [РСЈ] ¹²¹

Чињеница да је у руском језику могуће *воспринимать слухом, воспринимать зрением, воспринимать обонянием*, па чак и *воспринимать осязанием*, а није могуће *воспринимать вкусом*, ставља под знак питања или употребу *воспринимать* при тумачењу основних глаголских лексема за означавање ситуација перцепције или комбинацију *воспринимать* и назив чула. Исто се може рећи и за српски језик, имајући у виду разноврсност дефиниција: *опажати / примати слухом, примати додиром, примати / перципирати чулом слуха, примати / опажати чулом вида, примати чулом мириса, додира*.

Ако се погледају горе дате дефиниције глагола за изражавање различитих видова сензорне перцепције, може се приметити да се у руском језику помоћу *воспринимать* дефинишу глаголске лексеме за означавање чула вида (*ВИДЕТЬ* ’воспринимать зрением’), слуха (*СЛЫШАТЬ* ’воспринимать слухом’; *СЛУШАТЬ* ’воспринимать слухом’), мириса (*ОБОНЯТЬ* ’воспринимать обонянием’) и додира (*ОСЯЗАТЬ* ’воспринимать на ощупь, органами осязания’), као и лексеме са значењем опште перцепције. У српском језику се при дефинисању перцептивних глаголских лексема само у једном случају (*ЧУТИ* ’перципирати чулом слуха’) употребљава *перципирати*, док остале дефиниције садрже кореспонденте *примати, опазити, опажати, запазити, запажати*: чуло вида (*ВИДЕТИ* ’запазити, запажати очима’, ’примити, примати светлосне утиске’), чуло слуха (*ЧУТИ* ’опазити, опажати слухом’, ’примити, примати чулом слуха’; *СЛУШАТИ* ’примати слухом’), чуло мириса (*МИРИСАТИ* ’примати чулом мириса’). Поред тога, као што је већ поменуто, наведене лексеме српског језика готово да се и не дефинишу спојевима типа *перципирати*, тј. *примати, опажати, запажати + видом, слухом, мирисом*. Таква комбинација је, према

¹²¹ У РМС се у чланку *опип* као секундарна лексема наводи ‘чуло пипања’, док се у РСЈ даје само једна лексема ‘чуло пипања; додир, пипање’.

речницима српског језика, могућа само код чула слуха: 'опажати слухом', 'примати слухом'.

Очигледно је, међутим, да се глаголи којима се означавају различити видови перцепције издвајају у односу на исходишну ситуацију и међусобно разграничавају првенствено према органу перцепције. То проширује исходишну ситуацију још једним њеним учесником (субјекат перцепције, објекат перцепције, орган у којем је локализовано чуло):

X (A1) *воспринимает* / *перципира* Y (A2) (Z-ом / A3)

И док је за све видове перцепције орган којим се она реализује очигледан – очи → вид, уши → слух, нос → мирис, језик → укус, код чула додира нема такве очигледности. Са становишта физиологије орган у којем се налази чуло додира је кожа. У језику се додир најчешће веже за руке (прсте). Оне се обично издвајају као инструмент када се има у виду активна перцепција: 'трогати руком, пальцами', 'додиривати, дотицати прстима; узимати у руке'. Ситуација се још више компликује при покушају да се издвоји орган којим се осећа резултат додира. Ако се нешто дотиче рукама или другим деловима тела импулсе прима кожа, али то није изражено ни у руском ни у српском језику.¹²² То ипак не значи да се при дефинисању глаголских лексема за означавање ситуације тактилне перцепције кожа не може указати као место локализације чула додира.¹²³

Чуло додира, заједно са чулом вида, издваја се у оба језика и у односу на објекат перцепције, тј. у односу на аспект предмета који се перципира или, тачније речено, на његову језичку реализацију. Док се чује звук, осете мирис и укус, нема једне речи за оно што се види очима и осети при додиру.¹²⁴ Дакле, и у руском и у српском језику

¹²² Да у руском језику нема специјалног израза за део тела којим се осећа додир (иако се зна да су то јагодице прстију и можда длан, а тачније кожа тих делова руке) примећује и Ј. В. Урисон (УРЫСОН 1998: 4). На непостојање (за разлику од осталих видова перцепције – очи, уши, нос, језик) простог израза за део тела којим се реализује чуло додира указује и Т. С. Борејко (БОРЕЙКО 2006: 9–10).

¹²³ Иако појам *перципирати* („воспринимать“) не сматра семантичким примитивом, А. Вјежбицка (ВЕЖБИЦКА 1986: 338) се придружује мишљењу да, у односу на описивање глагола перцепције уз помоћ датог појма и назива вида перцепције (нпр. *видеть* 'воспринимать зрением'), више обећава анализа која садржи указивање на одговарајуће делове тела: *видеть* – 'воспринимать глазами', *слышать* – 'воспринимать ушами', *обонять* – 'воспринимать носом', *ощущать на вкус* – 'воспринимать языком', *осязать* – 'воспринимать телом'.

¹²⁴ У вези с објектом перцепције А. Вјежбицка (ВЕЖБИЦКА 1986: 347–349, 353) разматра и разграничење измеђи виђења („видение“) материјалних објеката и виђења визуелних представа, као што су боје. Тако у реченици *Я видел вашу жену* говорно лице не покушава да каже шта његове очи њему говоре, док у реченици *Я видел нечто красное* покушава управо то (да саопшти шта се десило у његовим очима). Ауторка предлаже тумачења реченица датог типа помоћу базичних појмова и закључује да је

постоје речи за наведене аспекте: *звук / звук, запах / мирис, вкус / укус*.¹²⁵ Исто примећује и Ј. В. Урисон (УРИСОН 1998: 6), говорећи о лакуни у моделу перцепције везаној за чуло додир. Када човек осећа мирис или укус нечега, он перципира само једну његову карактеристику (аспекат), а у руском језику се то означава изразима *запах* и *вкус*. Иста је ситуација и када човек осећа нешто на додир, али овде нема једног израза за аспект предмета који се перципира (док нпр. постоје придеви који карактеришу фактуру предмета). Код чула слуха компоненту ситуације перцепције у руском језику представља *звук*. Видом човек перципира предмет или ситуацију у свој пуноћи и, иако нема једног израза за означавање онога што се перципира видом, овде није реч о лакуни у систему већ о томе да ми видимо сав свет, а не неке његове аспекте или компоненте.¹²⁶ Инваријанту ситуације тактилне перцепције Т. С. Борејко (БОРЕЙКО 2006: 9–10) приказује на следећи начин: *X воспринимает Y (Z-ом)*. При томе је субјекат перцепције (X) живо биће, објекат перцепције (Y) све што се може осетити додиром („все, что можно осязать“), а орган тактилне перцепције (Z) сва површина коже при пасивној перцепцији и руке при активној. Објекте тактилне перцепције ауторка класификује на следећи начин: човек и делови људског тела, природни објекти, објекти из свакодневног живота, објекти повезани с професионалном делатношћу човека.¹²⁷ Г. И. Кустова (КУСТОВА 2004: 173) опет сматра да глаголи

појам виђења заснован на представи адресата, јер претпоставља опис визуелних утисака, а не само помињање видљивих природних објеката. Према томе, виђење се донекле разликује од других видова перцепције, а тумачења дата уз реченице типа I (can) see a dog. 'Ја вижу собаку' и I (can) hear a dog. 'Ја слышу собаку' треба да укажу на то да с интуитивне тачке гледишта ми чујемо звукове, а не објекте, док, с друге стране, ми видимо објекте, а не само боје.

¹²⁵ Објектску позицију у конструкцијама с глаголима аудитивне перцепције, по правилу, заузимају називи звукова или њихових извора, а то значи и звукови говора (ВАСИЉЕВ 1980: 66). Нормалан објекат радње глагола *слушати* у значењу 'примати чулом слуха (чулне утиске)' је „нешто што је по себи звук (*слушам музику, слушам грмљавину, слушам завијање ветра* и сл.) или нешто што је извор одређеног звучног ефекта тако да га поистовећујемо у извесном смислу са тим одређеним звучним ефектом (*слушам славуја, слушам ветар, слушам виолину* и сл.)“, а будући да човек може производити разне звукове, ни с једним од њих га не можемо поистовећивати (Ivić 2008: 194). Међутим, без обзира на тип објекатске допуне, код аудитивне перцепције увек је реч о звуку.

¹²⁶ Ситуацију перцепције у којој место предиката заузимају глаголи стања Ј. В. Урисон (УРИСОН 1998: 4, 7) представља на начин који следи. Глаголи *видеть, слышать, обонять* подразумевају видљиве и невидљиве органе: глаза, зрение; уши, слух; нос, обоняние (оказ.). Глагол *ощуцать* (вкус) подразумева само видљиви орган (язык), а за *осязать* нема органа. Објекат перцепције: *видеть* – стварност која нас окружује; *слышать* – звук; *обонять* – запах; *ощуцать* (вкус) – вкус; *осязать* – ø.

¹²⁷ Ситуацију тактилне перцепције Т. С. Борејко (БОРЕЙКО 2006: 8) овако описује: „Постоји мноштво објеката чија обележја се могу перципирати помоћу рецептора у кожи. Знање о објектима, њиховом облику, квалитету, површини, температурним карактеристикама, конзистенцији човек добија као резултат различитих активности с предметима стварности или у процесу премештања по некој површини. На кожу човека могу утицати природне силе“.

перцепције (визуелне и аудитивне) не могу да црпе семантички материјал из својстава прототипских учесника, јер никакви учесници нису прототипски: објекат перцепције може бити све што се може перципирати – не само предмети, већ и ситуације. У вези с тим, А. Л. Ломоносова (ЛОМОНОСОВА 2004а: 4) наводи: „Објекат перцепције може бити предмет, лице, догађај“. Зато субјекат перцепције не изазива недоумице: „Субјекат перцепције је биће са свим својим својствима: физичким, психолошким, социјалним“.¹²⁸

Међутим, и даље остаје питање тумачења издвојених перцептивних глаголских лексема. Ако се у дефинисање предиката перцепције пође од исходишне ситуације X (A1) *воспринимает / перципира* Y (A2) Z-ом (A3) мора се узети у обзир да се лексички систем којем они припадају заснива на паровима типа *видеть – смотреть / видети – гледати*. Ако *видеть / видети* означава ситуацију ’воспринимать глазами’ / ’перципирати очима’, а *смотреть / гледати* такође подразумева ’воспринимать глазами’ / ’перципирати очима’, остаје питање разлике између *видеть / видети* и *смотреть / гледати*, уп. речничке дефиниције *СЛУШАТИ* ’примати слухом што, пратити слухом нечији говор, излагање’ [PMS]; *СЛУШАТИ* ’примати чулом слуха неке звуке (гласове, музику итд.)’ [PCJ] и *ЧУТИ* ’опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха’ [PMS]; *ЧУТИ* ’опазити, опажати слухом, примити, примати, перципирати звукове чулом слуха’ [PCJ]. Дакле, присуство органа у којем се одређено чуло локализује подразумева се и код другог члана пара, што значи да глаголи типа *гледати* у семантичком садржају морају имати елемент који их разликује од глагола типа *видети*. Овде долази до изражаја чињеница да су ситуације које описују глаголи са значењем стања (нпр. *видеть / видети, слышать / чути*) примарне у односу на ситуације изражене глаголима типа *смотреть / гледати, слушать / слушати*. Оно што их међусобно разликује у зависности је од вида перцепције. Ако се обрати пажња на речничке дефиниције може се приметити да се у њима код глагола типа *смотреть* (глаголи са значењем активности) указује на циљ или на активност онога ко перципира, повезану с чулним органом, нпр. ’обонять, вдыхать через нос (для распознавания запаха)’, ’воспринимать слухом какие-либо звуки; обращать, направлять слух на какие-либо звуки, чтобы услышать’, ’обращать, направлять слух на

¹²⁸ Наводећи да семантичка представа неких глагола претпоставља присуство обавезно живих учесника радњи или стања означених датим глаголима, Ч. Филмор (ФИЛМОР 1981а (FILLMOR 1968): 415) даје пример односа између глагола *чути* и *слушати* и имена (које означава вршиоца радње) са обавезним значењем живог, који је једнак у оба случаја.

какие-л. звуки, чтобы услышать', '(по)јести, (по)пити мало чега ради проверавања каквоће, окусити, (о)кушати', 'подвргнути, подвргавати испитивању ради оцене, провере каквоће својстава употребљивости чега, проверити, утврдити'. Ј. В. Урисон (УРИСОН 1998: 6–8) даје нпр. следеће дефиниције руских перцептивних глагола са значењем активности: *нюхать* *X* = 'вдыхать через нос воздух, обычно находящийся рядом с *X*-ом, для того чтобы воспринимать запах *X*-а'; *пробовать* *X* = 'делать так, чтобы небольшое количество *X*-а и язык касались друг друга, для того чтобы воспринимать вкус *X*-а'. И док дати глаголи описују конкретне радње ('вдыхать воздух через нос', 'делать так, чтобы небольшое количество вещества и язык касались друг друга'), *слушать* не указује ни на шта слично, па у складу с тим у руском језику <а и у српском> нема посебне речи за означавање радње којој субјекат подвргава свој слух када слуша. Будући да ситуација *слушать* (код човека) не претпоставља никакве вањске манифестације, следи закључак да је *слушать* најапстрактнији од свих разматраних глагола (*слушать* *X* = 'держатъ слух в таком состоянии, чтобы слышать *X*'). Док према Ј. Д. Апрессјану (АПРЕСЯН 1995б: 103) *смотреть* значи 'направлять взгляд на что-л., чтобы увидеть' <у српском језику *гледати* 'имати поглед, очи управљене; управљати поглед у неком правцу'>, Ј. В. Урисон (УРИСОН 1998: 8, 19) сматра да *смотреть* не треба дефинисати уз помоћ компоненте 'направлять взгляд', јер глагол *направлять* означава тренутну радњу или радњу која је усмерена на одређену тачку. *Смотреть* описује ситуацију која траје и зато је нормално *долго смотреть*, док је немогуће **долго направлять взгляд*. Ауторка додаје и да *смотреть на X* не претпоставља да је субјекат специјално усмерио поглед на *X*; он је могао случајно приметити нешто што му је привукло пажњу и задржати поглед на објекту. Међутим, ни тумачење *смотреть на X* = 'держатъ взгляд направленным на *X*, для того, чтобы видеть *X*' ауторка не сматра исправним. Будући да *взгляд* ≠ *глаза*, те да очи као стварни орган представљају једноставнији смисао, предлаже се следећа дефиниција *смотреть на X* = 'держатъ глаза направленными на *X*, для того, чтобы видеть *X*'. Тако се *смотреть* дефинише помоћу материјалног органа ('держатъ глаза'), а *слушать* помоћу невидљивог ('держатъ слух').¹²⁹

¹²⁹ Наведено ауторка образлаже на следећи начин: за визуелну перцепцију у руском језику постоји обичан, материјалан орган (*глаза*), невидљив, нематеријалан орган (*зрение*) и посебан, нематеријалан инструмент (*взгляд*), док за аудитивну перцепцију постоји само материјалан орган (*уши*) и невидљив орган (*слух*), па је представа о нематеријалном органу код вида слабије развијена него код слуха.

Ако су издвојене перцептивне јединице део лексичког система који се заснива на одређеним односима, дефинисање чланова датог система треба да прати те односе, а у речничким дефиницијама се у вези с тим могу приметити недоследности. Зато се овде, узимајући у обзир све претходно речено, даје предлог дефиниција основних глагола перцепције у руском и српском језику.

5. 1. 1. Предлог речничких дефиниција основних глаголских лексема за означавање ситуација перцепције у руском и српском језику

Предложене дефиниције заснивају се на уоченим обележјима учесника ситуација које описују основне перцептивне глаголске лексеме руског и српског језика. При тумачењу датих лексема полази се од примарне ситуације сензорне перцепције која подразумева субјекат и објекат перцепције, а узима се у обзир и орган путем којег се реализује процес перцепције. Другим речима, на основу досадашње анализе може се закључити да ситуације перцепције, тј. глаголи за њихово означавање, подразумевају два обавезна учесника – субјекат перцепције и објекат перцепције. Тако тумачење сваког од пет видова перцепције треба да садржи указивање на орган у којем се дати модалитет локализује.

Будући да је реч о лексемама којима се означавају обележја живих бића, у улози субјекта су само жива бића, а ту се пре свега мисли на човека, јер се ради о људској представи ситуације перцепције која се одражава у језичком сазнању и у језичком систему. Изузетак представљају глаголи за означавање тактилне перцепције (*касаться* у руском језику и *дирати* у српском), будући да код њих субјекат не мора бити само живо биће. Међутим, у ситуацији када није реч о живом бићу као субјекту не може се говорити ни о процесу перцепције, па се овде имају у виду само ситуације са живим субјектом. Специфичност чула додир је и у томе што је у случају ситуације са живим субјектом и живим објектом перцепција обострана. Разлика између глагола типа *видеть / видети* и *смотреть / гледати* се на нивоу субјекта перцепције очитује у томе што је код првих реч о експеријенту (доживљавачу), а код последњих о агенсу. Тактилна и густативна перцепција подразумевају контакт између субјекта и објекта,

што није својствено осталим модалитетима.¹³⁰ Општа способност перцепције веже се само за чула вида и слуха (нпр. *видеть хорошо, плохо / видеть добро, лоше; слышать хорошо, плохо / чути добро, лоше*).

5.1.1.1. Ситуације визуелне перцепције

X / A1 [живо биће] *воспринимает / перципира* Y / A2 [све што се може перципирати Z-ом (очи) / A3]

A1 (субјекат перцепције)

A2 (објекат перцепције)

A3 (орган)

ВИДЕТЬ – ’воспринимать глазами’

ВИДЕТИ – ’перципирати очима’

Активни чланови парова глагола перцепције подразумевају, гледано из угла општих значења, садржај својих парадигматских корелата или семантичких мотиватора. На пример, *смотреть / глядати* подразумева ’воспринимать глазами’ / ’перципирати очима’, јер када човек гледа он истовремено види, без обзира на то да ли жели нешто да види, не жели нешто да види или не може добро да види због услова у којима се перцепција одвија. Поред тога, када гледа човек стално има усмерен поглед некуда или на (у) нешто и непрестано нешто види, а трајање те усмерености и пажња која је прати зависе од субјекта перцепције, тј. од ситуације у којој се он налази. Иако глаголи активности подразумевају усмеравање пажње, намеру или циљ, дефиниције могу на различите начине, тј. у складу с модалитетом перцепције, указивати на то. Тако се у дефиницијама глагола *смотреть / глядати* наведено не мора посебно истицати.

СМОТРЕТЬ – ’иметь глаза направленными на кого-, что-либо или куда-либо’

ГЛЕДАТИ – ’имати очи усмерене у / на некога, нешто или некуда’

¹³⁰ У вези с овим глаголе *трогать, касаться, щупать* М. Ј. Гловинска (ГЛОВИНСКАЯ 2001: 243) назива „контактно-двигательные глаголы“.

5.1.1.2. Ситуације аудитивне перцепције

X / A1 [живо биће] *воспринимает / перципира* Y / A2 [звук Z-ом (уши) / A3]

A1 (субјекат перцепције)

A2 (објекат перцепције)

A3 (орган)

СЛЫШАТЬ – ’воспринимать ушами (звуки)’

ЧУТИ – ’перципирати ушима (звукове)’

Иако се подразумева да се звукови могу перципирати само органима у којима је смештено чуло слуха, тј. ушима, у дефиницијама се може указати и на орган перцепције, будући да и у руском и у српском језику постоји израз који обухвата објекат аудитивне перцепције. Исто се односи и на дефиниције ситуација олфакторне и густативне перцепције.

Као што је већ помињано, код дефинисања глагола аудитивне перцепције са значењем активности наилази се на проблем изражавања те активности, будући да се она не види. То показују и речничке дефиниције. Са физиолошке стране нема никакве разлике између *чути* и *слушати* јер слушни органи и нервни систем једнако функционишу и у првом и другом случају. Њихова функција је да омогуће примање звучних подражаја и стварање осећаја звука у центру за слух. Исто се односи и на чуло вида: *гледати* подразумева једнако функционисање органа за вид као и код *видети*, с тим што је очна јабучица покретљива (акомодација), а то је и видљиво. Чини се да слушање подразумева већу пажњу, тј. њену усмереност на онога или оно што производи звукове. Будући да обраћање пажње подразумева намеру или циљ, у дефиницији се на то не мора посебно указивати.

СЛУШАТЬ – ’обращать внимание на звуки’

СЛУШАТИ – ’обраћати пажњу на звукове’

5.1.1.3. Ситуације олфакторне перцепције

X / A1 [живо биће] *воспринимает / перципира* Y / A2 [мирис Z-ом (нос) / A3]

A1 (субјекат перцепције)

A2 (објекат перцепције)

A3 (орган)

У српском језику ситуације олфакторне, густативне и тактилне перцепције (стање) означавају се општим перцептивним глаголом (*осећати*). Иста је ситуација и у руском језику, ако се у обзир узму само стилски неутрални глаголи (*чувствовать, ощущать*). Иако се глагол *ощуцать* при описивању поменутих перцептивних ситуација ређе употребљава овде се и он наводи. Дакле, глаголи опште намене могу се издиференцирати у односу на вид перцепције.

ЧУВСТВОВАТЬ, ОЩУЦАТЬ – ’воспринимать носом (запах)’

ОСЕЋАТИ – ’перципирати носом (мирис)’

Ако се активни глаголи за означавање ситуације олфакторне перцепције (*нюхать / мирисати*) упореде са истоветним глаголима визуелне и аудитивне перцепције (*смотреть / гледати, слушать / слушати*) може се уочити да први подразумевају и активност која је повезана с другим органским системима, будући да је нос почетни део система органа за размену гасова. Другим речима, функционисање чула мириса повезано је с удисањем ваздуха, па због разграничавања значења дефиниција *нюхать / мирисати* треба да садржи указивање на циљ.

НЮХАТЬ – ’вдыхать через нос воздух, чтобы воспринимать запах’

МИРИСАТИ – ’удисати воздух kroz нос да би се перципирао мирис’

Овде је, за разлику од чула вида и слуха, присутан и објекат-посредник – ваздух.

5.1.1.4. Ситуације густативне перцепције

X / A1 [живо биће] *воспринимает / перципира* Y / A2 укус (материје) [Z-ом (језик) / A3]

A1 (субјекат перцепције)

A2 (објекат перцепције)

A3 (орган)

ЧУВСТВОВАТЬ, ОЩУЦАТЬ – ’воспринимать языком (вкус)’

ОСЕЋАТИ – ’перципирати језиком (укус)’

Према садржају речничких чланака лексеме *пробовать / пробати*, којима се описује ситуација активне густативне перцепције; нису увек примарне или су део уопштених дефиниција. Поред тога, лексеме *ПРОБОВАТЬ* ’отведывать, брать на пробу; пить или есть что-либо; пробовать на вкус’ [БАС]; *ПРОБОВАТЬ* ’есть или пить для пробы’ [МАС] и *ПРОБАТИ* ’(по)јести, (по)пити мало чега ради проверавања каквоће, окусити, (о)кушати’ [РМС]; *ПРОБАТИ* ’подвргнути, подвргавати испитивању ради оцене, провере каквоће својстава употребљивости чега, проверити, утврдити: - вино’ [РСЈ] доводе се у везу с ’јести’, ’пити’, ’проверавати’. Са физиолошке тачке гледишта важан је контакт између органа за укус (језик) и објекта који надражује његове чулне ћелије, захваљујући чему у мозгу настаје осећај укуса. Активност коју означава глагол *пробовать / пробати* одвија се унутар уста и подразумева одређено ангажовање покретног органа система за варење (језик). Дакле, при дефинисању глагола *пробовать / пробати* потребно је указати на контакт између органа и онога што изазива укус, као и на циљ.

ПРОБОВАТЬ – ’осуществлять контакт между языком и какой-либо материей (пищей), чтобы воспринимать ее вкус’

ПРОБАТИ – ’остваривати контакт између језика и неке материје (хране) да би се перципирао њен укус’

5.1.1.5. Ситуације тактичне перцепције

Овде опет искрсава питање чулног органа за додир. Као што је већ помињано, тактилни органи налазе се у кожи, али она није једнако осетљива у свим деловима тела – највише чулних органа за додир и притисак има на јагодицама прстију, на длановима и уснама. Иако највећу активност могу да испоље руке, орган чула додира са становишта физиологије је ипак кожа. Будући да је перцепција својство живих бића, овде се узимају у обзир само ситуације са живим субјектом перцепције.

X / A1 [живо биће] *воспринимает* / *перципира* Y / A2 [све што се може перципирати Z-ом (кожа / руке) / A3]

A1 (субјекат перцепције)

A2 (објекат перцепције)

A3 (орган)

За оно што се може перципирати путем коже нема општег назива (као и код чула вида), па дефиниција лексема са значењем стања код тактичне перцепције не садржи информацију о објекту перцепције.

ЧУВСТВОВАТЬ, ОЦУЩАТЬ – ’воспринимать кожей’

ОСЕЋАТИ – ’перципирати кожом’

Дакле, неки од издвојених глагола тактичне перцепције са значењем активности могу описивати и ситуације са живим и ситуације са неживим субјектом. У другом случају не може се говорити о перцептивним јединицама. Поред тога, живи субјекат може с објектом остваривати контакт преко инструмента-посредника, што опет код субјекта искључује процес перцепције изазван директном везом с објектом. Зато се овде перцептивне лексеме са значењем активности раздвајају од оних које не означавају ситуације директног контакта између субјекта и објекта перцепције.

ТРОГАТЬ – ’руками осуществлять контакт с кем-, чем-либо’

КАСАТЬСЯ – ’руками или какой-либо другой частью тела осуществлять контакт с кем-, чем-либо’

ДИРАТИ – ’рукама или неким другим делом тела остваривати контакт
с неким или нечим’

5. 2. Лексичко значење основних глагола перцепције и категорија вида

Издвојени глаголи перцепције руског и српског језика садрже семантичке елементе, захваљујући којима се могу поделити на стања и активности. На опозицији стање (стативност) – активност (акционалност, агентивност) заснивају се семантичке класификације предиката.¹³¹ Претходна анализа показала је да семантички садржај глагола активности подразумева садржај представљен глаголима стањима. Према томе, у опозицији представљеној глаголима типа *видеть – смотреть / видети – глядати* исходишну ситуацију описује њен први члан.¹³² То је у складу са приступом по којем се разликују исходишне и мотивисане таксономијске категорије. Тако, разматрајући положај глагола перцепције на категоријалној оси, Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 2004: 204–207) примећује да је он карактеристичан по томе што глаголи активности, који се сматрају прототипским, код ове класе чине семантички мотивисану зону, па су глаголи типа *видеть, слышать* исходишни, а глаголи типа *смотреть, слушать* секундарни. Без обзира на, у овом случају, хијерархијске односе између анализираних јединица оне се и даље сматрају основном лексичком реализацијом одређеног општег значења. Посматрање издвојених глагола перцепције руског и српског језика из угла припадности таксономијским категоријама овде се види и као решење за налажење парадигматске позиције њиховим видским корелатима. Будући да су резултати анкете по О. Вибергу показали да су информатори, у зависности од превођених конструкција, употребавали глаголе оба вида, схватајући их као видске корелате, овде се издвојени глаголи перцепције руског и српског језика најпре проверавају на могућност да граде видски пар, а затим им се одређује парадигматска позиција.

Припадност глагола одређеној таксономијској категорији, као и способност глагола да гради или не гради видски пар произилази из његовог семантичког садржаја.

¹³¹ Уместо термина *активност* или *агентивност* Т. С. Булигина (Бульгина 1982: 68) предлаже термин *контролисаност* („контролируемость“).

¹³² Л. М. Василев (ВАСИЛЕВ 1981: 182) говори о суплетивном карактеру лексичко-семантичке опозиције.

И информацију о типу семантичког односа унутар видског пара пружа припадност глагола одређеној категорији. У различитим семантичким типовима видских парова усмереност мотивисаности је различита, па таксономијски исходишним могу бити и свршени и несвршени вид. Тако је код стања и код активности исходишни глагол несвршеног вида, а његов корелат свршеног вида (уколико глагол образује видски пар) је семантички мотивисан (ПАДУЧЕВА 1996: 103, 105–106).

Одговор на питање способности издвојених чланова парадигми предиката перцепције руског и српског језика да граде видски пар, а тиме и одређене семантичке односе унутар њега, захтева дефинисање видског пара. У (ПИПЕР, КЛАЈН 2013: 177) наводе се дефиниције видског пара у ужем и ширем смислу, па видски пар у ужем смислу „чине два облика истог глагола који се на семантичком плану разликују само по видском значењу, а формално само по суфиксу у свом саставу“ (нпр. *обработити* – *обрађивати*, *поклонити* – *поклањати*, *преписати* – *преписивати*). Видски пар у ширем смислу „чине, поред претходно наведеног, и свака два глагола (тј. два облика двеју различитих речи) који се семантички разликују само по видском значењу, а формално само по суфиксу или по префиксу који ту видску разлику изражава, нпр. *чинити* – *учинити*“. Из тога произилази да „једни глаголи имају вид као парадигматску категорију (промена вида у оквирима исте речи), а други глаголи имају вид као класификациону категорију (поседују видско значење, али немају видски пар, или за видски пар имају неку префиксално друкчију реч са истим кореном)“. Према (ГСЈ 2009: 84) видске парове чине глаголи „који се не разликују по значењу него само по глаголском виду – перфективном или имперфективном“.

Будући да узроци због којих неки глаголи граде, а неки не граде видске парове леже у њиховој семантици, потребно је указати на границу између првих и других. На разграничавање глагола који граде видске парове и једновидских глагола овде се гледа у складу с критеријумом Ј. С. Маслова (МАСЛОВ 1948: 306–307). Према датом критеријуму чланови видског пара (перфективни и имперфективни глагол) неутралишу се у облицима садашњег времена несвршеног вида при преласку из плана перфекта у план историјског презента.¹³³ При томе се семантика глагола не сме мењати. Тако је

¹³³ У (ЛЭС 1990: 323) историјски, приповедачки или наративни презент (*praesens historicum*) убраја се у преносне употребе садашњег времена. Форме садашњег времена говоре о догађајима који су се десили у прошлости, али се приказују као да се дешавају у садашњем тренутку (*В 1725 году Пётр I умирает*), или говоре о догађајима који представљају уметничку фантазију (*Пробили часы урочные: поэт роняет молча пистолет*). У (ПИПЕР, КЛАЈН 2013: 388, 396–397) наративна функција се препознаје као једна од најчешћих функција преносно (транспоновано) употребљених временских облика, а историјски

прелазак неког перфективног глагола у одговарајући имперфективни у наведеним условима знак да ти глаголи граде видски пар и обрнуто (нпр. *он пољубил ее с првогo взгляда* при преносу у историјски презент неће се претворити у **он любит ее с првогo взгляда*, па *любить* и *полюбить* не граде видски пар¹³⁴). Способност неутрализације имперфективног и перфективног глагола при преласку у раван историјског презента овде се примењује као својеврстан тест за утврђивање чланова видских парова. Нпр. глаголи *видеть* и *увидеть* граде видски пар јер задовољавају наведене услове:

Два дня назад я увидел на улице человека, который, дождавшись недолгого перерыва в дожде, приколачивал к стенке сарая на дворе шест с новеньким скворечником наверху. [НКРЯ]

Иду я вчера по улице и вижу – народ будто стоит, скопившись подле ворот. [НКРЯ]

Издвојени глаголи проверавају се и у односу на то да ли представљају тривијалан пар. Тривијалним Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 1996: 89, 93, 104–105) назива однос између свршеног и несвршеног вида унутар видског пара (као и сам видски пар), који подразумева да имперфективни глагол означава вишекратно понављање ситуације означене перфективним глаголом, тј. да има итеративно значење ситуације означене његовим корелатом свршеног вида.¹³⁵ Тај однос одговара тривијалном значењу несвршеног вида (учестало), а тривијално је зато што га имају сви глаголи несвршеног вида који граде видски пар.¹³⁶ Такав је пар нпр. *открывать* – *открыть* јер се може

презент се разматра као подврста приповедачког (наративног) презента. Реч је о употреби презентских облика у контексту у којем се они односе на стварне прошле догађаје, нпр. *Године 1927. Алехин побеђује Капабланку и постаје светски првак у шаху*. Приповедачки или наративни презент дефинише се као презент глагола несвршеног вида употребљен за прошлу радњу или стање, нпр. *Сви су је пажљиво слушали, а она говори, пева, свира, игра као никад раније, све док је имала снаге*. У овом раду не прави се разлика између термина *историјски*, *приповедачки* или *нарративни презент*.

¹³⁴ Међутим, В. В. Виноградов (ВИНОГРАДОВ 2001 (1947): 436) као један од примера видских парова код којих се глагол свршеног вида гради уз помоћ префикса *по-* наводи *любить* – *полюбить*.

¹³⁵ Поред контекста итеративности и наративног презента, као дијагностичких, у (БУЛЫГИНА, ШМЕЛЕВ 1989: 31) се наводи и контекст негације.

¹³⁶ У руској аспектологији се традиционално као главно за свршени вид издваја конкретно-фактичко значење, а за несвршени вид актуелно-трајно („актуално-длительное“). Постоје и схватања да за несвршени вид, поред управо наведеног (главног), постоје и друга периферна значења, која се могу изражавати свим временским формама – општефактичко, учестало, узуално, потенцијално, док се значења историјског презента и презента испланиране будуће радње препознају као видско-временска значења. У одређеним условима и свршени вид може имати додатна значења (нпр. потенцијално и узуално), али су она периферна (ГЛОВИНСКАЯ 2001: 14–15). Издвајају се и друга значења несвршеног вида, нпр: континуално (*Она работает в университете*), учестало (али које није узуално нити потенцијално (*Зачем ты каждую минуту открывал окно?*)), општефактичко резултативно (*Я вас*

рећи *Он всегда открывает окно по утрам (открывает – итеративно значење ситуације изражене перфективним глаголом)*. На тај начин тест Ј. С. Маслова на могућност замене перфективног глагола имперфективним у контексту наративног презента даје исти резултат као тест на итеративност (*В этот момент он врывается в комнату и открывает окно*).

Видски парови заснивају се на односима које граде њихови чланови. О каквим ће односима бити реч, као што је већ помињано, добрим делом зависи од лексичког значења глагола. У вези с тим, примећено је да се глаголи перцепције као потенцијални чланови видског пара издвајају у односу на семантику видске опозиције. Тако Ј. С. Маслов (МАСЛОВ 1948: 304–306, 312, 314–316) уочава да се видска опозиција покушај (тенденција) – успех (остварење) не може испољити код парова типа *видеть – увидеть*. За разлику од могућег *ловил, да не поймал; ловил и наконец поймал; ловил, пока не поймал*, није могуће **видел, да не увидел; *видел и наконец увидел* (осим, нпр. *видел, а главного не увидел*), што значи да могућност или немогућност наведене опозиције зависи од особености лексичког значења глагола. Глаголи перцепције издвајају се по значењима 1) непосредног, непрекидног ефекта (означавају радње које се без обзира на дужину трајања не могу схватати као неуспешне): *видеть – увидеть, слышать – услышать, ощущать – ощутить, чувствовать – почувствовать*; 2) свесне радње усмерене на реализацију чулне перцепције: *смотреть – посмотреть, глядеть –*

предупреждал), општефактичко двосмерно (*Ты открывал окно?*), општефактичко нерезултативно (*Я умолял ее вернуться*). При томе се полази од схватања да су сва значења изведена из основног (актуелно-трајног). И док је за реализацију појединачних значења потребан одређени контекст, за основно је он минималан (ПАДУЧЕВА 1996: 10–11). В. и БОНДАРКО, БуЛАНИН 1967, БОНДАРКО 1971, БуЛЫГИНА, ШМЕЛЕВ 1989.

У домаћој литератури дата проблематика разматра се у оквиру категорије акционалности. У (ГСЈ 2009: 77–80) акционалности се приступа као лексичко-семантичкој категорији која се уклапа у глаголски вид „мада не увек једнообразно, јер <...> неки глаголи могу да се сврставају у више лексичких група, што код аспекта није случај (са изузетком двовидских глагола) зато што је аспект граматичка категорија“. Тако глаголи могу бити нпр. инхоативни или ингресивни (*засвирати*), трансформативни (*сазрети*), креативни (*градити*), финитни (*дочекаати*), резултативни или ефективни (*насликати*), интензивни или еволутивни (*развеселити се*), терминативни (*заспати*), афективни (*поломити*), комплетивни (*допити*), делиминативни (*поразговарати*), итеративни (*односити*), атенуативни (*невушити*), кумулативни (*набрати*), сативни (*наспавати се*), тотивни (*кувати*), дистрибутивни (*испрошивати рубље*), дуративни (*цветати*), пунктуални или тренутни (*јурнути*), мајоративни (*надрасати*), деминутивни (*невуцкати*), аугментативни (*пресолити*). У (ПИПЕР, КЛАЈН 2013: 175–176) наводе се следећи типови акционалности (акционалност – лексичко-граматичка категорија „у оквиру које се префиксалним и суфиксалним средствима изражава начин на који се представља глаголска радња“): темпорално-фазни (инхоативни – *заиграти*; ингресивни – *заиграти се*; финитни – *отпевати*; комплетивни – *дописати*; делимитативни – *поиграти*; пердуративни – *престојати*); квантитативни (семелфактивни или тренутни – *куцнути*; атенуативни – *прилећи*, итеративни *пребацивати*, итеративно-деминутивни *куцкати*, итеративно-реципрочни – *дошаптавати се*); резултативни (кумулятивни – *накупити*; сативни – *наспавати се*; дистрибутивни – *поразбацати*).

поглядеть, слушать – послушать, нюхать – понюхать. Прва група означава процесе који се могу замишљати и као веома дуги и као веома кратки, па се значења трајања и тренутности овде и разграничавају опозицијом несвршеног и свршеног вида. При томе је предметни садржај факта који се саопштава увек исти: материјално А је увек једнако В, за разлику од нпр. глагола типа *ловить – поймать* код којих је могуће и $A \neq B$ (*ловил, но не поймал*) и $A = B$ (*собака ловила на лету кусочки мяса, которые я ей бросал*). И радња изражена глаголима типа *смотреть – посмотреть* може бити бесконачно дуга или сведена на тренутни чин, без утицаја на квалитет саме радње (А је увек једнако В). Специфичност глагола прве и друге групе лежи у њиховој способности да заједно граде смисаону опозицију покушај – успех (аналогну опозицији типа *ловил, но не поймал*), уп. *смотрел, но не увидел, слушал, но не услышал*. Опозиција овде није повезана с видом, а код другог члана пара могући су и свршени и несвршени вид, што опет указује на истоветност материјалног значења, па је у суштини *слушал, но не услышал = слушал, но не слышал; смотрел, но не увидел = смотрел, но не видел*.¹³⁷ То значи да се опозиција покушај – успех може у руском језику изражавати и независно од вида, тј. посредством других корелативних глаголских парова, чисто лексичких. Иста је ситуација и у српском језику.

5.2.1. Основни глаголи перцепције руског и српског језика као чланови видског пара

Да ли издвојени глаголи перцепције руског и српског језика граде видске парове или не, овде се проверава помоћу критеријума Ј. С. Маслова (могућност неутрализације перфективних и имперфективних глагола у контексту историјског презента) и Ј. В. Падучеве (имперфективни глагол треба да има итеративно значење ситуације означене његовим перфективним корелатом).

Чланови видског пара одређују се у односу на издвојене перцептивне глаголске лексеме руског и српског језика: *видеть / видети, слышать / чути, смотреть / гледати, слушать / слушати, трогать, касаться / дирати, пробовать / пробати, нюхать / мирисати*.

¹³⁷ И М. Ј. Гловинска (ГЛОВИНСКАЯ 2001: 17–18) примећује да глаголи *видеть* и *слышать* изражавају резултативност, иако је она својствена свршеном виду. У вези с тим, ауторка (ГЛОВИНСКАЯ 1982: 11) наглашава да се значење резултативности не може везати само за свршени вид јер постоје и глаголи несвршеног вида са значењем достигнутог резултата, нпр. *видеть, слышать, чувствовать*.

КС бележи следеће видске парове, чији су имперфективни чланови раније издвојени као основни глаголи перцепције у руском језику:¹³⁸ *видеть – увидеть, слышать – услышать, смотреть – посмотреть, трогать – тронуть, касаться – коснуться, пробовать – попробовать, нюхать – понюхать.*

У чланцима РМС и РСЈ селективно се даје информација о могућим видским паровима, али се на основу дефиниција може закључити које се лексеме сматрају члановима видских парова: *гледати – погледати, мирисати – помирисати, дирати – дирнути.*

Реч је о следећим лексемама:

<i>ВИДЕТЬ</i>	'воспринимать зрением, наблюдать, замечать глазами' [БАС]; 'иметь способность воспринимать зрением' [МАС]
<i>УВИДЕТЬ</i>	'воспринять зрением' [БАС], [МАС]
<i>СЛЫШАТЬ</i>	'воспринимать слухом какие-либо звуки' [БАС]; 'различать, воспринимать слухом (издаваемые, производимые кем-, чем-л. звуки)' [МАС]
<i>УСЛЫШАТЬ</i>	'воспринять слухом какой-либо звук, звуки.' [БАС]; 'воспринять слухом какие-л. звуки' [МАС]
<i>СМОТРЕТЬ</i>	'направлять, устремлять взгляд на кого-, что-либо или куда-либо' [БАС]; 'устремлять, направлять взгляд куда-л., иметь глаза направленными на кого-, что-л., глядеть' [МАС]
<i>ПОСМОТРЕТЬ</i>	'устремить, направить взгляд куда-либо, стараясь увидеть кого-, что-либо; взглянуть' [БАС]; сов. к смотреть [МАС]
<i>НЮХАТЬ</i>	'обонять, вдыхать через нос (для распознавания запаха)' [БАС]; 'вдыхать через нос какой-л. запах, обонять' [МАС]
<i>ПОНЮХАТЬ</i>	'вдохнуть через нос (для распознавания запаха)' [БАС]; 'сделать вдох (вдохи) через нос для распознавания запаха' [МАС]

¹³⁸ Информација о видским паровима даје се и у БАС и МАС.

<i>ПРОБОВАТЬ</i>	'отведывать, брать на пробу; пить или есть что-либо; пробовать на вкус' [БАС]; 'есть или пить для пробы' [МАС]
<i>ПОПРОБОВАТЬ</i>	'отведать чего-л.; попробовать на вкус, на язык' [БАС]; сов. к пробовать [МАС]
<i>ТРОГАТЬ</i>	'прикасаться к кому-, чему-либо, слегка надавливать на что-либо; дотрагиваться' [БАС]; 'прикасаться к кому-чему-л., дотрагиваться' [МАС]
<i>ТРОНУТЬ</i>	см. <i>трогать</i> [БАС]; сов. к <i>трогать</i> [МАС]
<i>КАСАТЬСЯ</i>	'дотрагиваться до кого-, чего-либо, прикасаться к кому-, чему-либо' [БАС], [МАС]
<i>КОСНУТЬСЯ</i>	'дотронуться до кого-, чего-либо; прикоснуться к кому-, чему-либо' [БАС]; сов. к <i>касаться</i> [МАС]

Према КС и другим консултованим речницима лексема *СЛУШАТЬ* 'воспринимать слухом какие-либо звуки; обращать, направлять слух на какие-либо звуки, чтобы услышать' [БАС]; 'обращать, направлять слух на какие-л. звуки, чтобы услышать' [МАС] не гради видски пар. КС бележи и видске парове *чувствовать* – *почувствовать*, те *ощущать* – *ощутить*.

<i>ГЛЕДАТИ</i>	'имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати' [РМС]; 'управљати поглед (очи) у неком правцу; обухватати погледом, посматрати' [РСЈ]
<i>ПОГЛЕДАТИ</i>	'управити поглед према коме, чему, обухватити погледом, гледнути' [РМС]; 'усмерити поглед према некоме, нечему' [РСЈ]
<i>МИРИСАТИ</i>	'чулом мириса примати, осећати мирис, удисати мирис' [РМС]; 'удисати ваздух да би се осетио мирис нечега (некога)' [РСЈ]
<i>ПОМИРИСАТИ</i>	'увући у себе ваздух кроз нос да би се осетио мирис, задах, смрад' [РМС]; 'увући у себе ваздух кроз нос да би се осетио мирис, смрад некога или нечега' [РСЈ]

<i>ДИРАТИ</i>	'додиривати, тицати што, дотицати се чега' [PMS]; 'додиривати, дотицати прстима или неким предметом (некога, нешто); узимати у руке (нешто)' [PSJ]
<i>ДИРНУТИ</i>	сврш. према <i>дирати</i> [PMS], [PSJ]

Лексеме *ЧУТИ* 'опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха' [PMS], [PSJ]; *ВИДЕТИ* 'имати способност вида; запазити, запажати очима' [PMS]; *ВИДЕТИ* 'имати способност вида, примити, примати светлосне утиске, опазити, опажати чулом вида; запазити, запажати очима, (у)гледати, посматрати' [PSJ] и *ПРОБАТИ* '(по)јести, (по)пити мало чега ради проверавања каквоће, окусити, (о)кушати' [PMS]; *ПРОБАТИ* 'подвргнути, подвргавати испитивању ради оцене, провере каквоће својстава употребљивости чега, проверити, утврдити' [PSJ] су двовидске, а лексема *СЛУШАТИ* 'примати слухом што, пратити слухом нечији говор, излагање' [PMS]; 'примати чулом слуха неке звуке (гласове, музику итд.)' [PSJ] је имперфективна и не гради видски пар. PMS и PSJ бележе и пар *осећати – осетити*.

Како примећује И. Грицкат (Грицкат 1957–1958: 65–66, 70 –71, 83, 97–98, 100, 102, 111, 118, 128) српски (српскохрватски) језик чува старе двовидске глаголе, те је „развио необично за словенску глаголску систему богатство у двовидским глаголима, за рачун извесног пригушивања живости у сфери префикса“. Ауторка наводи да двоаспектност не настаје из перфективности (процеси се крећу од имперфективности ка двоаспектности, а тек преко ње ка перфективности). Тако су данашњи двовидски глаголи пореклом или имперфективни или двовидски (од тренутка када се могу пратити). На пример, глагол *видети* је био исконски имперфективан, али када се појавила потреба за изражавањем његовог значења у чистој перфективности није било могућности за то, па је значење 'видети' постало и перфективно. До померања вида у глаголу долази управо због немогућности (или несклоности) језика да врши префиксацију. Унутар двовидског глагола имперфективно значење најчешће је шире од перфективног (нпр. код неизведених двовидских глагола *видети* и *чути*). Код глагола *видети*, значење 'имати чуло вида' је имперфективно, а значење 'спазити (нешто), примати утисак чулом вида' перфективно, тачније 'спазити' је у глаголу *видети* семантичка компонента која је стекла и перфективни вид, уп. *Ја видим лађу на*

пучини и *Ја сам овог тренутка видео лађу на пучини* (разлика је само у виду). Исто се односи и на глагол *чути*, уп. *Чујем неки шум* и *Овог тренутка сам чуо неки шум*.¹³⁹

У складу с наведеним глаголи руског и српског језика у потпуности се подударају код парова чији су перфективни корелати настали помоћу суфикса *-ну-* (*тронуть*, *коснуться* / *дирнути*) и делимично код корелата с префиксом *по-* (*посмотреть* / *погледати*, *понюхать* / *помирисати*). Глаголи *видети* и *чути* су двовидски за разлику од руских глагола *видеть* и *слышать* чији перфективни корелати садрже префикс *у-*. Нема подударанја ни код двовидског глагола *пробати* и руског глагола *пробовать* чији се видски корелат гради помоћу префикса *по-*.

Мишљења о функцији префикса *у-* и *по-*, а онда и о статусу перцептивних глагола с датим префиксима, у руском језику су подељена. С једне стране, као што се из претходног текста могло видети, глаголи типа *видеть* – *увидеть* или *смотреть* – *посмотреть* се сматрају видским паровима, док се, с друге стране, такав њихов статус оспорава. Према (РГ 1980: 585–586, 591) глаголи *видеть*, *смотреть*, *глядеть*, *слышать*, *слушать* су имперфективни и не граде видске парове. Судаћи по томе, *смотреть* и *посмотреть* или *видеть* и *увидеть* не граде однос заснован на једном од значења наведених за парове код којих перфективни глагол има префикс *по-* (нпр. 'доводити – довести радњу до резултата': *строить* – *построить*, *регулировать* – *урегулировать* или 'долазити – доћи у неко стање': *краснеть* – *покраснеть* *стареть* – *устареть*). С друге стране В. В. Виноградов (Виноградов 2001 (1947): 435–437), префикс *по-* сматра чисто видским (граматичко средство грађења форми свршеног вида), док у вези с префиксом *у-* говори о непотпуној формализацији, што парове типа *видеть* – *увидеть* и *слышать* *услышать* смешта између две крајности. И Н. С. Авилова (Авилова 1976: 61–86, 200–201, 215, 218, 277) говори о непотпуној аспектуализацији префикса *у-*, па у складу с тим глаголе *видеть*, *увидеть* и *слышать*, *услышать* не сматра видским паровима. Уосталом, глаголе *видеть*, *смотреть*, *глядеть*, *слышать*, *слушать*, *чувствовать* ауторка види као глаголе апсолутно несвршеног вида, док глаголе *услышать*, *увидеть* наводи као примере са префиксом *у-* у значењу почетка радње, а глаголе *поглядеть*, *понюхать*, *посмотреть* као једновидске глаголе са истим

¹³⁹ Према А. Белићу (Белић 1969: 120) специфичност глагола који имају два вида је у томе што је у основи другог вида и друго значење, нпр. *чути* – *чујем* = примањем ухом што и сазнајем (перф.). Тако глагол у одређеном значењу може имати само један глаголски вид. Издвајајући глаголе *слушати* и *чути* као основне лексеме аудитивне перцепције, Н. Арсенијевић (АРСЕНИЈЕВИЋ 1992: 189) прву одређује као несвршену, а другу као примарно свршену.

значењем префикса *no-*.¹⁴⁰ Указујући на разлику између акционалних и стативних глагола, Ј. Д. Апријан (АПРЕСЯН 2004б: 22) наводи да први имају „чистовидне“ форме свршеног вида, док их други, по правилу немају, а ако номинално неки статив и има одговарајући облик свршеног вида, никада није реч о његовом „чистовидном“ корелату. Видске парове типа *смотреть – посмотреть, видеть – увидеть* Ј. В. Падучева (94, 153–155) назива перфектним. Реч је о видском односу у којем глагол свршеног вида не означава само прелаз у ново стање, већ и стање које следи за њим. Истоветно имперфективни глагол не означава само стање, већ стање које наступа као резултат прелаза означеног глаголом свршеног вида. Лексички предуслов уласка у перфектни пар је присуство инцептивне компоненте у тумачењу глагола свршеног вида: глагол свршеног вида мора означавати почетак стања које се изражава видским паром несвршеног вида, нпр. *Х увидел = 'началось состояние: Х видит'*.¹⁴¹

У (КЛАЈН 2002/1: 267) глагол *погледати* сврстава се, у односу на значење префикса *no-*, у групу чисто перфективних, тј. финитивних глагола. Према (ГСЈ 2009: 84) чланови видског пара су глаголи *по̀гледати* (перфективни) и *погледати* (имперфективни), уз напомену да је у наведеном пару перфективни глагол добијен имперфектизацијом раније перфектизованог глагола (*гледати : по̀гледати : погледати*). С друге стране, у (КЛАЈН 2003/2: 325) глагол *погледати* издваја се као „само итеративни“, иако се итеративност „по форми исказа готово увек поклапа с имперфективношћу“. И у (МАРКОВИЋ 2014а: 318–319) глагол *погледати* разматра се као итеративни глагол визуелне перцепције, уз објашење да се ситуације изражене тим глаголом „састоје од више примерака ситуације исказане глаголом *по̀гледати*, тј. *погледати* <..> значи више пута погледати – перципијент у кратким интервалима

¹⁴⁰ У руској литератури употребљавају се различити термини за начине радње којима се изражава њен почетак. Ј. С. Маслов (МАСЛОВ 1965: 75) бележи следеће термине за дате начине радње: *ингресивни* и ређе *инцесивни*, *инцептивни* или *инитивни*, нпр. *забегат, побежатъ*. Истовремено, аутор не препоручује (у наведеном значењу) употребу термина *инхоативни* (начин радње), као ни поделу значења почетка радње на ингресивну и инхоативну нијансу. С друге стране, низ аутора подржава поменути поделу (ВИНОГРАДОВ 2001 (1947); АВИЛОВА 1976; ПАДУЧЕВА 1996). Тако се инхоативно значење илуструје нпр. глаголом *заходить*, а ингресивно глаголом *побежатъ* (ВИНОГРАДОВ 2001 (1947): 425). Истовремено се под термином *ингресивни* подразумева значење постизања резултата на самом почетку радње (ГЛОВИНСКАЯ 2001: 119). Разлика измеђи инцептива и ингресива овако се објашњава: с једне стране, значење почетка радње може означавати настанак почетне фазе процеса, нпр. *закител* = 'начал кипеть', а с друге стране, почетак и продужење, нпр. *заиграл* = 'начал играть и играет', уп. *позвонил звонок* = 'раздался' (инцептив) и *У меня зазвонил телефон* = 'начал звонить и звонит' (ингресив) (ПАДУЧЕВА 1996: 148). У домаћој литератури, као што је више већ показано, некада се прави (ПИПЕР, КЛАЈН 2013), а некада не прави разлика између термина *инхоативни* и *ингресивни* (ГСЈ 2009).

¹⁴¹ Исто и у (ПАДУЧЕВА 1993: 111–120).

усмерава свој поглед у одређеном правцу“. Према (ГрицКАТ 1957–1958: 113) префикс *по-* служи за обичну перфектизацију, али може имати и друге семантичке нијансе (нпр. почетка).

И статус парова типа *трогати – тронуть* предмет је полемике. Према (РГ 1980: 593) перфективни глаголи руског језика настали уз помоћ суфикса *-ну* не граде видски пар, будући да они имају сопствено значење тренутне радње. Истог је мишљења и Н. С. Авилова (АВИЛОВА 1976: 287). Према Ј. С. Маслову (МАСЛОВ 1948: 315–316) реч је о видским паровима чији перфективни глагол означава радњу извршену једним покретом који се не може раставити на саставне делове, док имперфективни глагол не може означавати један засебан чин дате кретње у процесу њеног остварења (нпр. *махати – махнуть*). Тако је у овом случају имперфективни глагол лишен најспецифичније функције несвршеног вида – способности изражавања тока радње као процеса који се развија. Истовремено Ј. В. Падучева (ПАДУЧЕВА 1996: 119–120) назива парадоксалном способност глагола *трогати* да радњу изражену перфективним глаголом (тренутну и нераздељиву) представља као да се развија. Паровима *трогати – тронуть*, *касаться – коснуться*, али и *глядеть – поглядеть*, *смотреть – посмотреть*, *щупать – пощупать* М. Ј. Гловинска (ГЛОВИНСКАЯ 1982: 98–99) приписује исти однос између имперфективног и перфективног члана пара. Реч је о глаголима с односом 'бити у стању' – 'почети бити у стању, бити у њему током неког времена и престати бити', нпр. *Елка касается / коснулась потолка; Ребенок трогает / тронул цветок*. Тако форма *коснулась* може имати и значење 'начала касаться'. Према (ГЛОВИНСКАЯ 2001: 108, 115–117) у видском односу (блиском рестриктивном начину радње) којем припада пар *трогати – тронуть* имперфективни глагол има значење 'деловати', а перфективни 'почети деловати, деловати и престати деловати'. У видском односу (блиском иницијалном начину радње) којем припадају парови *глядеть – поглядеть*, *видеть – увидеть*, *слышать – услышать*, *ощущать – ощутить*, *чувствовать – почувствовать* имперфективни глагол може имати значење 'бити у стању', 'имати својство', 'деловати', а перфективни 'почети бити у стању и бити у њему', 'почети имати својство и имати га', 'почети деловати и деловати'. Код парова *видеть – увидеть* (*Я вижу / увидел волка*), *слышать – услышать* (*Он слышит / услышал шаги*), *глядеть – поглядеть* (*Девушка смотрит / поглядела на пришельца*), *ощущать – ощутить* (*Он ощущает / ощутил легкое прикосновение*), *чувствовать – почувствовать* свршени вид означава почетак стања, али се (због нејасноће значења глагола свршеног вида) не може с потпуном сигурношћу рећи да ли се оно наставља или је прекинуто.

Из угла творбе речи (КЛАЈН 2003/2: 324) статус глагола на *-нути* као чланова видског пара не доводи се у питање, већ се у први план ставља смер извођења (нпр. у пару *додирнути – додиривати* деривација би се могла одвијати у оба смера).

Наведена запажања још више обавезују да се издвојени глаголи перцепције руског и српског језика тестирају ради потврђивања или негирања њихове способности да граде видске парове. Претпостављени видски парови проверавају се, дакле, на могућност неутрализације у контексту наративног презента. Уједно се дати глаголи подвргавају и тесту на итеративност.¹⁴²

– руски језик

ВИДЕТЬ – УВИДЕТЬ

*Он пришел домой и **увидел** Саньку, который тупо смотрел в зеркало. [НКРЯ]*

*Однажды прихожу домой и **вижу** – на полу валяется какая-то бумажка, брошенная в дверную щель. [НКРЯ]*

много раз видеть = 'много раз увидеть'

*Я много раз **видел** ее на фотографии, но никогда прежде – наяву и боюсь **увидеть** снова, чтобы не исказить то восприятие. [НКРЯ]*

*Ведь когда олень переплывает реку, он всегда **видит** перед собой другой берег. А в море, ты сам знаешь, другого берега **не увидишь**. Потому и боялись олени. [НКРЯ]*

СЛЫШАТЬ – УСЛЫШАТЬ

*Часто можно **услышать** от родителей: „Мы давали ему самое лучшее, мы столько денег истратили на его обучение, столько сил вложили. Почему он таким вырос?“ [ya-7ya.ru/sovetyi-roditelyam]*

¹⁴² Парови *чувствовать – почувствовать*, као ни парови *ощущать – ощутить* и *осећати – осетити* не проверавају се. Код пара *чувствовать – почувствовать* подразумева се исти однос као и код других овде издвојених видских парова, чији перфективни члан садржи префикс *по-*. Уосталом код глагола *ощущать – ощутить* значење имперфективности и перфективности постиже се чисто видским суфиксима, као и код глагола српског језика *осећати – осетити*, па је са становишта лексичке деривације јасно да се они разликују само по граматичком обележју аспектуалности. Како примећује И. Клајн (КЛАЈН 2003/2: 324, 361) с творбеног аспекта код видских парова датог типа (*осећати – осетити*) оба члана су равноправна, будући да се често не може одредити смер извођења.

Девчонки, берите всегда сотовый с собой! А то приходишь домой и слышишь от родителей „тебе кто-то звонил“, а потом расспросы на месяц, кто это был. [status.gs/vkontakte-status]

много раз слышать = 'много раз услышать'

Я много раз слышал свой голос и по радио, и с магнитофона, и даже по телевидению, и каждый раз удивлялся, как это люди меня могут терпеть; но в исполнении Рублева это звучит просто потрясающе. [НКРЯ]

Его уже захватили иные соображения, он хотел бы немедленно начать считать, сколько населения и транспорта потребуется в первый, второй, третий день, как вдруг снова услышал голос Жданова <...>. [НКРЯ]¹⁴³

СМОТРЕТЬ – ПОСМОТРЕТЬ

Я посмотрела смс и звонки в мобильном, а там... [galya.ru]

Бывает, берешь сотовый, а там пропущенный... смотришь, с закрытого звонили... и начинаются загоны, что это он звонил и радости нет предела... но потом выясняется, что это кто-то другой. [status.gs/vkontakte-status]

много раз смотреть = 'много раз посмотреть'

Вот, оказывается, чья была щегольская палка с набалдашником в виде волчьей головы и роскошная шуба с воротником из выдры: журналиста. Я много раз смотрела на нее, одеваясь, и думала: чья бы это? Вот он, значит, какой! [НКРЯ]

Да уж, – невесело улыбнулась Валя и опять посмотрела на массивные металлические ворота, рядом с которыми стояли часовые-курсанты с оружием за спиной. [НКРЯ]

Она снова смотрела на меня, и я наконец улыбался. [НКРЯ]

Саломея опять посмотрела на меня. [НКРЯ]

¹⁴³ Забележен је и један пример употребе глагола *услышать* у споју с одредбом *много раз*: *Лучше много раз услышать. Все, что нужно сделать, чтобы запомнить новое слово прослушать его 160 раз* [city-n.ru/view/].

ПРОБОВАТЬ – ПОПРОБОВАТЬ

Гвоздём стола был солёный арбуз, которым особенно хвастались местные жители: „У вас в Москве, в Ленинграде такого нет!“ Скворцов **попробовал** – арбуз был ужасен. – Ну и гадость,– шепнул он Лиде Ромнич. – Как бы это его потихоньку под стол? [НКРЯ]

В саду меж деревьев – полосы солнечного света. И вот уже маковки яблонь засветились. Спелые яблоки среди листвы горят желтизной и алостью, манят. **Пробуешь** то и другое: горсть смородины, вишни. Вишня – поздняя, и понизу ее уже всю обобрали. [НКРЯ]

много раз пробовать = 'много раз попробовать'

*Я **пробовала** несколько раз шампанское.* [ответ.mail.ru]

*Снова **попробовал** грузинское вино.* [searchengines.guru]

НЮХАТЬ – ПОНЮХАТЬ

Карюкин завистливо **понюхал** воздух – в квартире варили самогон. [НКРЯ]

Прежде, бывало, в такие ядреные дни все куда-то тянуло... на месте не усидишь... Бывало, **нюхаешь, нюхаешь** воздух, да ни с того ни с сего и закатаишь из Ярославля в Одессу. [НКРЯ]

много раз нюхать = 'много раз понюхать'

При этом он каждый раз **нюхал** из кольчатой серебряной табакерки рульный табак, наружностью разительно похожий на французский, но отличавшийся от него скверным запахом. [НКРЯ]

Он опять помолчал и опять **понюхал** табачку. [НКРЯ]

ТРОГАТЬ – ТРОНУТЬ

Регина Петровна остановилась на полпути, но, помедлив, все-таки подошла к Кольке и **тронула** за плечо. [НКРЯ]

– Подходишь к нему на работе, **трогаешь** тихонечко его за рукав, но только не так тихонечко, как таракан бежит, а так, чтоб он заметил, и просишь робко о встрече, дескать, поговорить надо. Бледнеть при этом можно, тем более

что иначе у тебя и не выйдет, в обморок падать категорически запрещается: и разговора не получится, и ситуация выйдет чересчур мелодраматичная, – я таких не люблю. Голосом можешь дрожать, но так, чтобы слова все же произносились внятно, иначе впустую страдать придется, он все равно ничего не поймет. [НКРЯ]

много раз трогать = 'много раз тронуть'

Каждый день своей жизни она наслаждалась близостью рыженького пухлого мальчика, часто **трогала** его руками, чтобы убедиться в том, что он у нее есть. [НКРЯ]

Отходя от них, Анна Павловна опять **тронула** пальчиком рукав Пьера и проговорила: – *J'espere, que vous ne direz plus qu'on s'ennuie chez moi,* — и взглянула на Элен. [НКРЯ]

КАСАТЬСЯ – КОСНУТЬСЯ

При сколько-нибудь чистом прокате Ягудин неизбежно будет выигрывать короткую программу по второй оценке (в Китченере Ягудин **коснулся** рукой льда при приземлении тройного акселя, и при этом двое судей всё равно отдали ему первое место) в этом сезоне. [НКРЯ]

Ее глаза смотрят на меня с ласковой настойчивостью. Она снова **касается** рукой моего плеча. [НКРЯ]

много раз касаться = 'много раз коснуться'

Он всегда **касался** моих волос... [НКРЯ]

Он снова **коснулся** меня широким плечом и тихо говорит: – А хорошо ты сделал, что позвал меня к Варваре-то! [НКРЯ]

– српски језик

ГЛЕДАТИ – ПОГЛЕДАТИ

Потакнута овом темом, извукла сам га <парфем > из кутије и **погледала** боју <...>. [punmiris.com]

Долазиш кући и затичеш видно нервозног молера који чека да му даш материјал да може да почне да ради. Тек што је молер припремио алат схваташ, да боја коју си одабрала никако не иде уз саксије. <...> Долазиш кући са новом бојом и молер коначно креће да меша материјал. Међутим, како **гледаш** у зид и боју коју си купила схваташ да је претходна боја била боља и да не желиш да је се одрекнеш само због неколико саксија. [natasa-miljkovic.com]

много пута гледати = 'много пута погледати'

Гледао сам ове скеле сваки дан, знао сам да ће се срушити. [24sata.hr]

Кад сам је опет **погледао**, она је и даље гледала у мене и понављала пискавим гласом: „Каква сличност, каква сличност“. [КССЈ]

МИРИСАТИ – ПОМИРИСАТИ

Нагнуо се и **помирисао** воду у тегли: „Свеже“, рекао је. „Иначе би се већ осећало као бара. [КССЈ]

Дођох кући. Све **миришем** онај босиљак, шетам усправљен... [politika.rs]

много пута мирисати = 'много пута помирисати'

Онда сам, срећујући собу, пронашла парфем који ми је сестра поклонила пре много година. Напрскала сам се онако успут, не очекујући неки посебан ефекат. Међутим, мирисала сам целог дана и нисам само ја то приметила! <...> Сутрадан сам отишла у Lilly и кренула редом да их **миришем**... Морам признати, да ми се White Musk на прву лопту није свидео. Има врло специфичан мирис, другачији од свих које сам до тада помирисала. Иначе волим слаткасте мирисе. Међутим, када сам га после неког времена опет **помирисала** и испробала на руци, моје мишљење се променило. [cosmoholicmea.blogspot.com]

ДИРАТИ – ДИРНУТИ

Па му је пришла, **дирнула** му образ рукавицом <...>. [vreme.co.rs]

Онда његова сестра од тетке долази, прави питу, сецка лук и **дир** дете по рукама, а дете руке ставља у уста <...>. [bebac.com]

много пута дирати = 'много пута дирнути'

*Никада ми није падало на памет да потражимо неко решење или слично, него сам ја то често **дирала**, **цедила**, **чачкала**. [stylebydj.m.blogspot.com]*

*<...> зуб ме и даље боли кад га <...> прстима **дирнем** <...> [mojzubar.rs]*

Иако према консултованим речницима *слушати* и *послушати* не граде видски пар, они се овде такође тестирају.¹⁴⁴ Према БАС примарна лексема глагола *ПОСЛУШАТЬ* је 'слушати, воспринимати слухом некое време', а уз њу се дају следећи примери употребе: *Зная, каким любителем был Савка послушать, я рассказал ему все, что знал о коростеле; Я не возражаю, товарищи, посидеть в этом зале и час и два. Послушать, скажем, хороший доклад, лекцию о международном положении* [БАС]. Међутим, у МАС се под 1 упућује на лексема *СЛУШАТЬ* 'принимати во внимание чьи-л. слова, просьбы, советы и т. п. – *Вот уже два года, как она просит, чтобы уволили сторожа, который ничего не делает, грубит ей и бьет учеников, но ее никто не слушает и СЛУШАТЬ (разг.) 'подчиняться чьим-л. распоряжениям, следовать чьим-л. советам, слушаться' – Вот я тебя! – кричал он... Я тебя выучу, как родителя слушать* [МАС]. Лексема *ПОСЛУШАТЬ* 'слушати некое време' је у МАС секундарна, а уз њу се наводе следећи примери употребе: *Он подождет, послушал – и, выйдя во двор, стал пробираться к саду; – Вы не очень устали? – спросил Голубев больного. – Нет... ничего... – Тогда разрешите, я вас еще послушаю* [МАС]. У одређеном контексту, чини се да се глаголи *послушати* и *слушати* неутралишу у плану историјског презента, нпр.

*Виктор выбросил папиросу, когда прискакал Курдюков – один. Он подъехал к Шевыреву, ротмистр **послушал** его и коротко поднял голову: „Господин есаул (Подгорному), остаётся с полком...” – и, поднявшись в седло, шагом – поджидая – выехал за ворота... [НКРЯ]*

*Мы едем. Валька много курит, много треплется. Рассказывает про свою красавицу жену, про сына-вундеркинда, который в полтора года уже умеет считать до десяти, про новую квартиру, которую он получил в Мневниках <...>. **Я слушаю** и забываю про магазин. [НКРЯ]*

¹⁴⁴ Дате глаголе као видски пар, заједно с глаголима *смотреть* – *посмотреть*, издаваја Ј. С. Маслов.

На исто указује и могућа идентична употреба глагола *послушати* и *посмотрети*:

– *Что, Машенька? А Машка показываает пальчиком на забор и говорит:*

– *М-е-е-е!.. Дескать, **посмотри** и **послушай**: там козочки!* [НКРЯ]

– *А ты выйди на улицу и просто **посмотри** и **послушай**.* [НКРЯ]

Међутим, ако се упореде глаголи *послушати* и *посмотрети*, уочава се разлика која се очитује у томе да глагол *посмотрети* означава прелаз у ситуацију означену имперфективним глаголом (*смотреть* као последица прелаза који је означен перфективним глаголом), нпр.

*Копнев вдруг снова открыл глаза и **посмотрел** на сестру.* [НКРЯ]

*Отец Андрей повернулся и **посмотрел** на него.* [НКРЯ]

*Я поднял голову и **посмотрел** на доску.* [НКРЯ]

Код глагола *послушати* присутан је акценат на завршетку радње. Тренутак преласка у ситуацију означену глаголом *послушати* може се одредити из контекста, али сам глагол не означава тај прелаз, нпр.

*Когда его более тонкая, чем у брата фигура скрылась за тяжелой дверью, она зачем-то снова набрала семь цифр и **послушала**, как звонит.* [НКРЯ]

*Аночка усердно мигала Лизе, чтобы она нагнулась и **послушала** что-то по секрету.* [НКРЯ]

*Она присела к столу и **послушала** разговоры старших и Николая, который тоже пришел к столу.* [НКРЯ]

У МС примарна лексема глагола *ПОСЛУШАТИ* је 'провести мало или неко време слушајући' – *Причувник сједе за сто да послуша господу како ће пјевати* [РМС], а у РСЈ *ПОСЛУШАТИ* 'провести неко време слушајући' – *Послушати плоче на грамофону* [РСЈ]. Однос између глагола *погледати* и *послушати* исти је као и однос глагола руског језика *посмотрети* и *послушати*, с тим што се лексема *ПОСЛУШАТЬ* 'слушать некоторое время' у руском језику чешће употребљава него лексема *ПОСЛУШАТИ* 'провести мало или неко време слушајући' у српском, уп.

Изненада се окренуо према мени и погледао ме оштро. У тренутку је променио држање. [КССЈ]

*Сви су већ спавали, и сестра и деца, само је Роберт Кронер бдео у својој соби. Обично би, пошто остали полежу, **послушао** на радију Лондон, али вести су биле лоше: немачка војска је напредовала у Русији, у Африци, Енглеска је трпела бомбардовања, Америка није улазила у рат. [КССЈ]*

На основу свега наведеног може се потврдити постојање видских парова *видеть* – *увидеть*, *слышать* – *услышать*, *смотреть* – *посмотреть*, *нюхать* – *понюхать*, *пробовать* – *попробовать*, *трогать* – *тронуть*, *касаться* – *коснуться* / *глядати* – *погледати*, *мирисати* – *помирисати*, *дирати* – *дирнути*. Глаголи *послушать* и *послушати* не граде видски пар с глаголима *слушать* и *слушати*.¹⁴⁵

5.3. Основни глаголи перцепције руског и српског језика као чланови смисаоне опозиције покушај – успех

Глаголи перцепције као чланови видског пара не остварују опозицију покушај – успех. Дату опозицију они остварују са својим лексичким (парадигматским) корелатима, па је у овом случају реч о смисаоној опозицији: *слушал, но не услышал, смотрел, но не увидел*. При томе је код другог члана пара могућ и свршени и несвршени вид (у форми перфекта), па је у суштини *смотрел, но не увидел = смотрел, но не видел*.

СМОТРЕТЬ – ВИДЕТЬ

** видел и (не) увидел / *смотрел и (не) посмотрел – смотрел и (не) (у)видел*

*– А вы не будьте таким прытким, – посоветовал офицер (усатый вообще молчал, он **смотрел и видел** перед собой одного Ганку, всё остальное для него просто не существовало). [НКРЯ]*

¹⁴⁵ Глаголи *послушать* и *послушати* су делимитативи, тј. активности делимитативи. Делимитативни мотивисани глаголи у руском језику граде се помоћу префикса *по-*, нпр. *побеседовал* = 'начал беседовать, беседовал некоторое время и кончил' (ПАДУЧЕВА 1996: 145–146). У овом сегменту руски и српски језик се подударују.

*Эраст не мог произнести ни слова, стоял как окаменелый, **смотрел** на небо и **увидел** потом себя одного.* [НКРЯ]

*Я **смотрела** и не **видела** ни белых фигур девочек, стоявших шпалерами вдоль стен зала, ни толпы придворных в залитых золотом мундирах, сгруппировавшихся у дверей, ни старичка министра, ободряюще кивавшего мне головою, и только **видела** одни карие прекрасные глаза, сиявшие мне призывом из-под тонкой дуги соболиных бровей...* [НКРЯ]

Смотрел – и не увидел <наслов чланка> [aviaport.ru]

И док је уз несвршени вид првог члана пара могућ и несвршени и свршени вид другог члана, уз свршени вид првог члана пара могућ је само свршени вид другог члана, уп.

смотрел и (не) (у)видел / посмотрел и (не) увидел

*Чехов ничего не объяснял: **смотрел и видел.*** [НКРЯ]

*Он **посмотрел и увидел** себя – с копной густейших тёмных волос, с огромными хлопающими ресницами, с молочно-лунной бледностью тонко очерченного лица – и понял, что в самом деле красив...* [НКРЯ]

Посмотрел сквозь сумрак – **но не увидел** ничего. [НКРЯ]

Ипак да и свршени вид првог члана формуле – *посмотреть* – као резултат има 'видеть' показује његова форма императива у комбинацији с презентом глагола *видеть*:

<...> **Посмотри, видишь** луну сквозь развалины? [НКРЯ]

– **Посмотри, видишь** – двое? [НКРЯ]

СЛУШАТЬ – СЛЫШАТЬ

*слышал и (не) услышал / *слушал и (не) послушал¹⁴⁶ – слушал и (не) (у)слышал¹⁴⁷

Лось слушал и не слышал, – мечтательным взглядом глядел на Гусева. [НКРЯ]
– Сережа убивался целый день, не радовал его и патефон, который для него специально заводил Коростелев. „Загудели, заиграли провода! Мы такого не видали никогда!“ – на всю улицу бешено веселился ящик с пластинкой, а Сережа *слушал и не слышал*, думал о своем, безотрадно качая головой. [НКРЯ]

Кайсаров же удобно расположился в кресле, с удовольствием слушал и слышал только похвалу себе. [НКРЯ]

Вот я сидел, слушал и услышал, что, оказывается, я в литературе – генерал, что ко мне прислушиваются, потому очень было бы важно... [НКРЯ]

При томе се различити глаголи за означавање аудитивне (и не само аудитивне) перцепције могу наћи у првом делу опозиције, нпр.

Он просто послушал и услышал меня – это всё, что мне было нужно на тот момент. [natali5.com]

А то, что Печенегин гитарист, стало в этот момент совершенно несущественно. Да и хороший ли гитарист? Дима *прислушался и услышал* в пальцах Дениса Ивановича всего лишь любительскую ловкость. [НКРЯ]

Тут я вслушался и к своему изумлению услышал, что спор идет о возможной половой потенции Оренбурга. [НКРЯ]

Артем взглянул и увидел Дуняшку Бодонкову, подругу Маняшки. [НКРЯ]

Я всмотрелся и увидел темную длинную тень, легко и быстро скользившую по небу. [НКРЯ]

¹⁴⁶ Глагол *послушать* не наводи се овде као видски пар глагола *слушать*.

¹⁴⁷ Могуће је и нпр. *много раз слышанная история и много раз услышанная история* [soft.mydiv.net].

За остале видове перцепције нису пронађени примери с анализираним глаголима у форми перфекта, којима би се потврдило да се глаголи за означавање чула укуса, мириса и додира по аспектуалним обележјима понашају као и глаголи за означавање чула вида и слуха, али је јасно да својство утврђено за чула вида и слуха поседују и глаголи за означавање осталих модалитета. Ипак се наводе примери у другим формама, у којима се манифестује смисаона опозиција покушај – успех. У својству другог члана пара наводе се одговарајуће лексеме глагола *чувствовать* (у складу с видом перцепције).

ПРОБОВАТЬ – ЧУВСТВОВАТЬ

**чувствовал и (не) почувствовал / *пробовал и (не) попробовал – пробовал и (не) (по)чувствовал*

*Нескольким парням и девушкам предложили **попробовать** на вкус селедку под шубой, соленые помидоры, вареную колбасу, холодец и поделиться своими ощущениями. <...> Так и сказали, что **не чувствуют** никакого вкуса. [adme.ru]*

НЮХАТЬ – ЧУВСТВОВАТЬ

**чувствовал и (не) почувствовал / *нюхал и (не) понюхал – нюхал и (не) (по)чувствовал*

*У меня первый раз такое, что пропадает вкус и запах, очень страшно, сейчас на больничном уже 5-й день, пропали вкус и запах на 2-й день!!! Уже всё капала. Я даже звездочку не чувствую, я думаю даже если укусу **понюхаю** и то **не почувствую!!!** [woman.ru]*

ТРОГАТЬ – ЧУВСТВОВАТЬ

**чувствовал и (не) почувствовал / *трогал и (не) тронул – трогал и (не) (по)чувствовал*

*<...> когда **трогал, чувствовал**, как будто бы там что-то скрепит, очень сильно переживал, что не смогу больше заниматься спортом <...> [consmed.ru]*

КАСАТЬСЯ – ЧУВСТВОВАТЬ

*чувствовал и (не) почувствовал / *касался и (не) коснулся – касался и (не) (по)чувствовал

Если кратко временно **коснуться** мокрым пальцем горячего утюга, то мы **не чувствуем** ожог. [znanija.com]

На основу свега наведеног о смисаоној опозицији покушај – успех (у руском језику), која у одређеним условима дозвољава да други члан пара мења вид, а да то не утиче на квалитет исказа, могло би се поставити питање да ли је поменута могућност утицала на очување двоаспектуалности код неких перцептивних глагола српског језика (*видети, чути, пробати*), па је тако значење перфективности остало у оквиру самих глагола.

Чињеница да су глаголи *видети, чути* и *пробати* у српском језику двовидски, а да у руском глаголи *видеть, слышать* и *пробовать* улазе у видске парове с глаголима *увидеть, услышать* и *попробовать*, отежава говорницима српског језика који изучавају руски језик правилну употребу руских глагола. На пример, код глагола *видети* и *чути* прелаз у ново стање није очит као код глагола *увидеть* и *услышать*. Другим речима, код глагола српског језика не долази до изражаја иницијална компонента перфективног значења, нпр. *Х увидел* = 'началось состояние: Х видит'. Зато је ситуација с употребом руских перцептивних глагола свршеног вида јаснија када је издвајање тренутка преласка подржано контекстом, нпр.

Именно в этот момент я, находясь в поле, увидела, как ползет ко мне огромная змея, сгибаясь кольцами. <...> Больше недели я вырубал на могилах кустарник и выкапывал сорняки. В одном месте я поджег сушняк и тут же увидел гнездо змеенышей. <...> Через какое-то время я решил сходить в лес за малиной. Долго бродил или мало, но захотев вернуться, обнаружил, что потерял дорогу. И тут я увидел змею, висящую на дереве. [marytales.narod.ru]

Тренутак преласка у ново стање када је у питању перфективни глагол *видети*, најбоље илуструје глагол *угледати*. Тако се у (ПИПЕР, КЛАЈН 2013: 178) наводе следећи примери употребе глагола *видети* у форми несвршеног и свршеног вида: *Пред собом је видео бескрајну равницу* ('пред очима је имао бескрајну равницу') и *Обрадовао се кад*

ме је видео (’обрадовао се кад ме је угледао).¹⁴⁸ Руски глагол *увидеть* најчешће се и преводи на српски језик глаголом *угледати*. Забележени су нпр. следећи преводи глагола *увидеть* и *услышать* на српски језик:

Иван ахнул, глянул вдаль и увидел ненавистного неизвестного.

Иван запањено јекну, баци поглед у даљину и угледа одвратног незнајца.
[Булгаков]

Та, лишь только увидела кота, лезущего в трамвай, со злобой, от которой даже тряслась, закричала:

– *Котам нельзя! С котами нельзя! Брысь! Слезай, а то милицию позову!*

Она, чим виде мачка како покушава да се увуче у трамвај, љутито повика:

– *Мачке не могу! Не може са мачкама! Шиц! Силази, иначе ћу милицију позвати!* [Булгаков]

Стараясь за что-нибудь ухватиться, Берлиоз упал навзничь, несильно ударившись затылком о булыжник, и успел увидеть в высоте, но справа или слева – он уже не сообразил, – позлащенную луну.

Покушавајући да се за нешто ухвати, Берлиоз паде наузак, лупи потиљком о камену коцку и успе да види у висини, али да ли са десне или леве стране – то више није био у стању да схвати – позлаћени месец. [Булгаков]

Вздохнула и она, и вдруг увидела, что дед заслоняется от кого-то рукой и в лице у него молчаливый, недоуменный ужас.

Уздахнула је и она, и одједном је видела да се деда заклања од неког руком и на лицу има израз немог, сметеног страха. [Берберова]

И Вера увидела не того, кого ожидала увидеть.

¹⁴⁸ Анализирајући глаголе визуелне перцепције српског језика, поменута питања Ж. Марковић (МАРКОВИЋ 2011, 2007) решава кроз одређивање ситуационих типова. Тако глагол *видети* на основном нивоу категорисања поседује следећа обележја: стање [+ стање], [+ трајно], [– теличко] / телички догађај [– стање], [– трајно], [+ теличко]. У својству стања глагол *видети*, осим при указивању на способност визуелне перцепције, наступа и у реченицама са спецификованим објектом „уколико се може закључити да актуализовани перцептивни акт о којем се реферише траје извесно време“, нпр. *На другој страни реке видимо тврђаву из 18. века* ([+ стање], [+ трајно], [– теличко]). У супротном дати глагол „означава ситуацију која је динамичка, тренутна и резултира променом стања – из стања неопажња у стање опажања нечега“, што подразумева ситуацију теличког догађаја, нпр. *У том моменту Марко је видео змију* ([– стање], [– трајно], [+ теличко]).

*И Вера је **угледала** неког другог, а не онога кога је очекивала да ће **угледати**.*
[Берберова]

*Витек, враћајући се са посла, **увиђа**, како бомж, кривој и мутној, као лоше надути ваздушни шар, великим корњавим прстима покушава да погоди број на кодираној брави.* [Улицка]

*Витек је, када се враћао са посла, **видео** како један бескућник, сав искривљен и исцрпљен као лоше надувана ваздушна лопта, великим кривим прстима покушава да погоди број на кодираној брави.* [Улицка]

*А потом ја **увиђа** самолете.*

*А онда сам **спазила** авионе.* [Улицка]

*Женица, **увиђа** незнакомого, расејано остановила се пред њим, на мигновение очнувши се и као да се обрађује: зашто он дође?*

*Када је **угледала** непознатог човека, жена се расејано зауставила пред њим, тргнула се за тренутак и као да се обрађује: зашто ли је он дође?*
[Достојевски 8]

*Он такође, вероватно, **увиђа** ње издали и догонял, но њу помешал Раскољников.*
*И он ју је, по свој прилици, **угледао** издали, и журио за њом да је стигне, али му је сметао Раскољников.* [Достојевски 8]

*Тогда-то ја **увиђа** в первый раз Ренату.*

*Тада сам први пут **угледао** Ренату.* [Брјусов]

*Все, что ја тогда **увиђа**, меня глубоко поразило и тронуло.*

*Све што сам онда **видела** дубоко ме је узбудило и тронуло.* [Улицка]

*Тот **услышал** и хотел было опять рассердиться, но одумался и ограничился одним презрительным взглядом.*

*Овај је **чуо** и већ хтео опет да се разљути, али се предомислио и ограничио само на презрив поглед.* [Достојевски 8]

***Услышав**, что «еще не просыпался», но «всё отлично», Пульхерия Александровна объявила, что это и к лучшему, «потому что ей очень, очень, очень надо предварительно переговорить».*

Кад је **чула** да се «још није будио», али да је «све одлично», Пулхерија Александровна је рекла да је још боље, «јер је њој веома, веома потребно да претходно поразговарају». [Достојевски 8]

– Мама! – **услышала** Женя. «Опять бредит. Бедный...»

– Мама! – **зачула** је Жења. «Опет бунца. Јадан...» [Улицка]

Том **услышал** и вышел сам.

Том је **чуо** и изашао сам. [Улицка]

И перцептивни глаголи српског језика граде парове засноване на смисаоној опозицији покушај – успех. Међутим, глаголи за описивање ситуација визуелне, аудитивне и густативне перцепције (стања) имају увек исти морфемски састав јер су двоаспектуални. Поред примера глагола у форми перфекта дају се и примери глагола у другим формама.

ГЛЕДАТИ – ВИДЕТИ

*видео је и (није) видео / *гледао је и (није) погледао – гледао је и (није) видео

Погледао је кроз прозор **и видео** пожар на мотору авиона. [blic.rs]

Гледао сам у небо **и видео** сам нешто чудно. [nlosrbija.org]

Погледај природу. <...> Погледај ноћно небо пуно звијезда. Ако **гледаш**, **а не видиш** њепоту, ништа не видиш. Можеш размишљати о томе што гледаш, али њепота се не може умом видјети. <...> Ако **гледаш и видиш** њепоту, тада ништа не мислиш, само си остао без даха и без мисли. [books.google.rs]

СЛУШАТИ – ЧУТИ

*чуо је и (није) чуо / *слушао је и (није) послушао – слушао је и (није) чуо

Једног дана сам стала, **слушала и чула** прелеп звук... [facebook.com]

Феномен данашњег доба је да **слушам**, **али не чујем** о чему се прича, а чак и када чујем не разумем о чему се ту ради. [bastabalkana.com]

ПРОБАТИ – ОСЕЋАТИ

**осећао је и (није) осетио / *пробао је и (није) пробао – пробао је и (није) осећао / осетио*

*Када бих **пробала** затворених очију било које њихово јело, у мноштву других кинеских, без сваке сумње бих га препознала јер имају неки свој препознатљиви укус и то ми се свиђа. Препоручили су ми овде и хрскаву пилетину. Морам рећи да је била одлично спремљена, али ми је тај пох био превише карамелизован, иако сам овај пут узела јело са каријем који обожавам, те сам укус пилетине нисам ни **осетила**. [oceni.rs]*

*Волела бих да **пробам** што више јела, у којима могу да **осетим** укус сваког појединачног зачина. [receptomania.com]*

*Волим много тога да **пробам**, да **осетим** разне укусе <...>. [kuvajza.me]*

МИРИСАТИ – ОСЕЋАТИ

**осећао је и (није) осетио / *мирисао је и (није) помирисао – мирисао је и (није) осећао / осетио*

*Када сам први пут **помирисала** овај парфем, ја **нисам** ништа **осетила**. [punmiris.com]*

*Сећате се како бисте, кад сте били дете, прстима стискали нос док би вам приносили кашику неког непријатног сирупа? То је зато што сте инстинктивно препознавали блиску везу између оног што **миришете** и укуса <мириса> који **осећате**. [jugportal.com]*

ДИРАТИ – ОСЕЋАТИ

**осећао је и (није) осетио / *дирао је и (није) дирнуо – дирао је и (није) осећао / осетио*

*(До)**дирнуо** бих му њушку, **осетио** бих његов језик на мом длану. [КССЈ]*

Враћајући се на семантичке односе између издвојених чланова парадигме руског и српског језика, може се закључити да глаголи стања представљају исходна

значења, јер се она од опште ситуације перцепције (X / A1 *воспринимает* / *перципира* Y / A2) разликују само по прецизирању модалитета, тј. у односу на чулни орган (нпр. X / A1 *видит* / *види* Y / A2 → Z (глаза / очи) / A3). С друге стране, глаголи активности, поред наведеног садржаја, имају и компоненте које на ту активност указују. То значи да нпр. сви перцептивни глаголи којима се изражава визуелна перцепција подразумевају стање 'воспринимать глазами' / 'перципирати очима' које је на базичном нивоу изражено глаголима *видеть* / *видети*. Чланови парадигми предиката перцепције руског и српског језика описују ситуације које подразумевају субјекат перцепције и објекат перцепције, а међусобно се разликују у односу на модалитет који означавају, тј. у односу на орган перцепције (очи, уши, нос, језик, кожа) и садржај обавезних актаната. Поред тога, глаголи активности садрже компоненте контролисаности и намере или циља, а сваки модалитет перцепције има своје специфичности, које зависе од рада чулних органа као седишта чула: усмереност (вид), пажња (слух), удисање (мирис), контакт (укус и додир). Ситуација перцепције подразумева живи субјекат и то је оно што повезује све издвојене јединице. Разлика између лексема са значењем стања и лексема са значењем активности везана је за субјекат перцепције, који може испољавати активност (агенс) или примати утиске путем чулних органа (експеријент или доживљавач). Ове две улоге су, међутим, повезане, па је током процеса перцепције субјекат, у ствари, истовремено и агенс и експеријент. На језичком нивоу, нарочито при дефинисању лексема, ове се две фазе перцепције раздвајају.

Дакле, семантички садржај глаголских лексема са значењем стања је исходни за сва остала значења сваког од модалитета. Ситуације визуелне и тактилне перцепције у оба језика издвајају се по немогућности изражавања једном речју аспекта онога што се перципира, уп. *воспринимать* / *перципирати звук* / *звук*, *запах* / *мирис*, *вкус* / *укус*. У ситуацији олфакторне перцепције (значење активности) присутан је објекат-посредник (ваздух), а у ситуацији тактилне перцепције (значење активности) додатни инструмент-орган (руке или неки други део тела). Тактилна и густативна перцепција подразумевају контакт између субјекта и објекта перцепције.

Перцептивни глаголи руског и српског језика разликују се по аспектуалним обележјима. Док се у руском језику могу издвојити видски парови *видеть* – *увидеть*, *смотреть* – *посмотреть*, *слышать* – *услышать*, *пробовать* – *попробовать*, *нюхать* – *понюхать*, *трогать* – *тронуть*, *касаться* – *коснуться*, српски језик поред парова *гледати* – *погледати*, *мирисати* – *помирисати*, *дирати* – *дирнути* садржи и двовидске

перцептивне глаголе *видети*, *чути*, *пробати*. Глаголи *слушати* и *слушати* немају перфективне видске корелате. Особеност глагола перцепције руског и српског језика је у томе што они опозицију покушај – успех не граде у оквиру видског пара, већ је остварују с глаголима другог општег значења, тј. са својим парадигматским корелатима (нпр. *смотрел и видел / гледао је и видео*). Код видских парова *видеть – увидеть*, *слышать – услышать* реч је о видском односу у којем перфективни глагол означава прелаз у ново стање, али и стање које следи за њим, а имперфективни глагол означава стање настало као резултат прелаза означеног перфективним глаголом. На тај начин перфективни глагол означава почетак стања које се изражава видским корелатом несвршеног вида, нпр. *Х увидел* = ‘началось состояние: Х видит’. Исто се може рећи и за парове *смотреть – посмотреть*, *глядати – поглядати*. Међутим, ситуација коју они описују подразумева и стање *Х видит / Х види* (искључујући могућност да се гледа и не види). Иако имперфективно и перфективно значење овде раздваја обележје трајања (у првом случају предзнак +, а у другом –), специфичност издвојених перфективних глагола перцепције је у томе што они, означавајући тренутак у којем се ситуација реализује, најчешће означавају и почетак стања означеног имперфективним корелатом. Према томе, не може се с потпуном сигурношћу рећи да ли у оваквим паровима перфективни глагол означава радњу која се наставља или радњу која се одмах прекида. Ипак се (без обзира на идентичан начин творбе) чини да код глагола перцепције који подразумевају уочљиву активност чулних органа, перфективни члан пара не означава почетак радње означене имперфективним корелатом: *нюхать – понюхать / мирисати – помирисати*. Истовремено *нюхать – понюхать / мирисати – помирисати* подразумева стање *Х чувствует / Х осећа*. Може се рећи да је однос унутар парова *нюхать – понюхать / мирисати – помирисати* на неки начин ближи односу својственом видским паровима типа *трогать – тронуть*, *касаться – коснуться / дирати – дирнути*, будући да *понюхать / помирисати* подразумева, у ствари, један удах. Ипак, *тронуть* и *коснуться* могу имати и значење почетка радње означене својим перфективним корелатима. Издваја се и глагол *попробовать*, који, очигледно, не означава почетак радње означене имперфективним глаголом *пробовать*, што је опет, вероватно, повезано с активношћу органа коју подразумевају глаголи *пробовать* и *попробовать*.

Разврставањем глагола перцепције и њихових видских корелата у односу на таксономијске категорије (са становишта поделе категорија на мотивне и мотивисане) допуњује се парадигма заснована на опозицији стања – активности, јер, иако нпр. глаголи *видеть* и *увидеть* у суштини описују исту ситуацију, чињеница да

перфективни глагол *увидеть* указује на тренутак преласка у стање 'видеть' одражава се на његово синтаксичко понашање, уп. *Он снял и бросил галстук на землю, а сам пошел в гору, и я еще долго видела < *долго увидела >, как он шел, припадая на левую ногу и размахивая руками* [НКРЯ]. Тако су глаголи типа *видеть*, *слышать* стања (нпр. *Долго **видел** из окна белый платочек в руках Лели и полосатую блузку Таи* [НКРЯ]), а њихови корелати *увидеть*, *услышать* достигнућа (са иницијалном компонентом), будући да се могу употребљавати у реченицама типа *В этот момент я **увидел** мою мать и сестру, они вышли из подвального помещения* [НКРЯ]. Аналогно томе, у српском језику *видети* (НСВ), *чути* (НСВ) су стања, а *видети* (СВ), *чути* (СВ) достигнућа. Међутим, као што је већ примећено, у српском језику се тренутак означен глаголом *видети* (*У том тренутку сам га **видела***) не издваја истим интензитетом као у руском језику. У српском језику би овде, вероватно, био употребљен глагол *угледати* (*У том тренутку сам га **угледала***). Глаголи *смотреть / гледати*, *слушать / слушати*, *трогать, касаться / дирати*, *пробовать / пробати* (НСВ), *нюхать / мирисати* су активности јер описују процес без указивања на његов завршетак, па се не могу употребљавати с инклузивним временским одредбама (нпр. *за четири сата, за пет минута*). Њихови видски корелати *посмотреть / погледати*, *тронуть, коснуться / дирнути*, *попробовать / пробати* (СВ), *понюхать / помирисати* су достигнућа, будући да се могу употребљавати у реченицама типа *В этот момент я **посмотрела** на него / У том тренутку сам га **погледала***.

У табели која следи даје се категоријална парадигма предиката перцепције руског и српског језика. Реч је о базичним представницима значења на којима се парадигма предиката перцепције руског и српског језика заснива и њиховим видским корелатима као припадницима таксономијских категорија.

Табела 9.

Категоријална парадигма предиката перцепције руског и српског језика

	НСВ СТАЊЕ	СВ ДОСТИГНУЋЕ	НСВ АКТИВНОСТ	СВ ДОСТИГНУЋЕ
ЗРЕНИЕ	ВИДЕТЬ	УВИДЕТЬ	СМОТРЕТЬ	ПОСМОТРЕТЬ
ВИД	ВИДЕТИ (НСВ)	ВИДЕТИ (СВ)	ГЛЕДАТИ	ПОГЛЕДАТИ
СЛУХ	СЛЫШАТЬ	УСЛЫШАТЬ	СЛУШАТЬ	
СЛУХ	ЧУТИ (НСВ)	ЧУТИ (СВ)	СЛУШАТИ	
ОСЯЗАНИЕ	чувствовать, ощущать	почувствовать, ощутить	ТРОГАТЬ КАСАТЬСЯ	ТРОНУТЬ КОСНУТЬСЯ
ДОДИР	осећати	осетити	ДИРАТИ	ДИРНУТИ
ВКУС	чувствовать, ощущать	почувствовать, ощутить	ПРОБОВАТЬ	ПОПРОБОВАТЬ
УКУС	осећати	осетити	ПРОБАТИ (НСВ)	ПРОБАТИ (СВ)
ОБОНЯНИЕ	чувствовать, ощущать	почувствовать, ощутить	НЮХАТЬ	ПОНЮХАТЬ
МИРИС	осећати	осетити	МИРИСАТИ	ПОМИРИСАТИ

ЗАКЉУЧАК

Овим се истраживањем на примеру основних предиката перцепције руског и српског језика желело одговорити на нека питања везана за системске односе у области лексике, класификацију језичких јединица, дефинисање лексема, али и за међусобну зависност значења лексема и њихових морфолошких и синтаксичких обележја. Иако перцепција подразумева сложене процесе, при томе и когнитивне, у овом истраживању њој се приступило из угла наивне слике света (човека), која омогућава да се у језику као аутономна издвоји сензорна или физичка перцепција. У анализу се пошло с претпоставком да се унутар тематски сродних речи могу издвојити јединице које најпрецизније одражавају њима својствене семантичке односе. Будући да је при томе обавезно реч о базичним јединицама које представљају и основну схему организације тематски сродне лексике, у овом истраживању у центру интересовања биле су основне лексичке јединице за означавање ситуација визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције у руском и српском језику као чланови семантичких парадигми. Реч је о семантичким парадигмама предиката перцепције руског и српског језика, а под парадигмом се имао у виду управо основни модел организације граматички истородних речи, семантички обједињених.

Руски и српски језик поредили су се у односу на појаве првобитно примећене у енглеском језику, па је он послужио као језик-еталон. Реч је о томе да се у семантичком садржају предиката (глагола) перцепције могу издвојити компоненте које указују на тернарни карактер односа унутар система (подсистема) чији су они чланови. Дати елементи значења (који повезују различите модалитете перцепције) представљени су трима серијама јединица, а у руском и српском језику то су нпр. глаголски предикати *видеть / видети, смотреть / гледати, выглядеть / изгледати*. Будући да се уочени семантички односи и у руском и у српском језику могу изражавати различитим типовима предиката, издвојен је ужи круг јединица међу којима су тражени чланови семантичких парадигми. Енглески језик послужио је као еталон не само у односу на уочене елементе значења, већ и због тога што су у њему тернарни семантички односи на базичном нивоу представљени (простим) перцептивним глаголским предикатима. У складу с тим, а полазећи од схватања да основни чланови система (подсистема) треба да задовољавају критеријуме засноване на принципима организације центра и периферије лексичког система, као чланови парадигми тражени су, у ствари основни глаголи перцепције руског и српског језика.

Другим речима, покушало се одговорити на питање лексичке реализације уочених семантичких односа на базичном нивоу. Истовремено се имало у виду да је на садржинском плану глаголски предикат више од обичног лексичког значења, што се одражава и на област лексичке семантике. У складу с тим, глаголи се виде као предикатне речи чије се тумачење заснива на њиховој централној синтаксичкој позицији. Дата позиција подразумева и обавезне учеснике ситуације коју глагол описује. Избор енглеског језика као полазишног при утврђивању парадигми руског и српског језика подразумевао је узимање у обзир различитости начина изражавања категорије глаголског вида у руском и српском језику, с једне стране, и енглеском, с друге стране, као и отварање питања парадигматске позиције видских корелата чланова парадигми руског и српског језика. Приликом анализе у обзир је узета и чињеница да се понашање глагола перцепције, као тематски сродних јединица, може посматрати и из угла универзалне семантичке класификације предиката (глагола), јер дати приступ омогућава да се проблематици изражавања глаголског вида приђе кроз елементе који спајају различите језике. Будући да се при томе мислило на таксономијску класификацију предиката, при утврђивању инвентара парадигми руског и српског језика пошло се од имперфективног вида као исходног.

Предмет истраживања били су односи између издвојених јединица двају језика произашли из њиховог семантичког садржаја. С једне стране, покушало се одговорити на питање лексичке реализације уочених семантичких односа на базичном нивоу, док се, с друге стране, допуштала могућност хијерархијских односа међу издвојеним члановима парадигми. Последње је подразумевало праћење смерова семантичке деривације унутар парадигми предиката перцепције руског и српског језика. И у овом сегменту енглески језик представљао је еталон, јер парадигма датог језика на очигледан начин показује да се три типа глагола перцепције могу посматрати као резултат семантичке деривације.

Материјал је потврдио да се постојање пет модалитета перцепције (вид, слух, њух, мирис, додир) одразило и на организацију перцептивних језичких јединица у виду пет подсистема (визуелна, аудитивна, олфакторна, густативна, тактилна перцепција). Истовремено је материјал показао постојање (у оба језика) јединица за означавање свих видова перцепције, чији семантички садржај поседује компоненте које указују на ангажованост субјекта током процеса перцепције (нпр. *смотреть / гледати*) – (перцептивна) активност – и резултат тог процеса или стање онога ко перципира (нпр. *видеть / видети*) – (перцептивно) стање. Чињеница да је материјал руског и српског

језика показао и постојање предиката типа *выглядеть / изгледати; виднеться, быть видным / видети се; быть каким-либо (на оцупь) / бити некакав (на додир)*, у чијем се семантичком садржају субјекат перцепције претпоставља, али најчешће нема или не може имати конкретну синтаксичку реализацију (дијатеза с перцептором), говорила је у прилог претпоставци да се парадигма предиката перцепције руског и српског језика заснива на тернарним односима. У складу с наведеним у истраживању је примењен хипотетичко-дедуктивни метод, тј. постављена је хипотеза да ће се утврђивањем семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика потврдити тернарни семантички односи унутар њих. Другим речима, очекивало се да ће издвајање чланова семантичких парадигми пружити одговор на питање њихове структуре (две или три лексеме за означавање сваког модалитета перцепције). Будући да се семантичком садржају глагола перцепције приступило у складу са схватањем да се глаголом описује одређена ситуација коју чине њени учесници, очекивало се и да утврђивање чланова парадигми омогући одређивање основних ситуација визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције у два језика. Гледано на издвојене јединице као на представнике односа заснованих на семантичкој деривацији, то значи и одређивање исходишне ситуације унутар сваког подсистема (вида перцепције), тј. одређивање исходишног (мотивног) општег значења унутар парадигми. Све наведено требало је да се одрази на дефинисање глагола перцепције руског и српског језика.

На јединице ужег круга, издвојене на основу материјала, резултата анкета и ранијих истраживања, примењени су, дакле, критеријуми који се заснивају на принципима организације центра и периферије лексичког система. Дати критеријуми, према којима се централним првенствено сматрају стилски неутралне јединице са мањом семантичком специфичношћу, омогућили су да се методом елиминације издвоје чланови парадигми у два језика. Реч је о следећим критеријумима: 1) перцептивно значење је део семантичког садржаја саме глаголске лексеме; 2) чланови парадигми су само глаголи (њихове лексеме) којима се дефинишу одређени модалитети перцепције (критеријум одређености при изражавању модалитета перцепције); 3) чланови парадигми су стилски неутралне лексеме (критеријум стилске неутралности); 4) значење основне лексеме не сме бити део значења друге лексеме са ширим значењем (критеријум мање семантичке специфичности).

Првенствено су у својству основних издвојене лексеме код којих на тај статус указују саме речничке дефиниције, а тиме и њихов морфемски састав (лексички

немотивисане): руски језик – I серија (перцептивно стање) *видеть, слышать*; II серија (перцептивна активност) *слушать, пробовать, нюхать*; српски језик – I серија (перцептивно стање) *видети, чути*; II серија (перцептивна активност) *гледати, слушати, пробати, мирисати*. Поред тога, реч је о лексемама у вези с којима нема разлика, ако се у обзир узму резултати анкета и резултати других овде разматраних истраживања (парадигми). Будући да су чланови парадигми издвајани на темељу материјала, спроведених анкета (у односу на глаголе перцепције енглеског језика као еталона), те да су у обзир узете и раније предлагане парадигме, остали чланови парадигми руског и српског језика тражени су међу следећим глаголским лексемама: руски језик – I серија *ощуцать, чувствовать, осязать, обонять, чуют*; II серија *щупать, ощупывать, трогать, касаться, смотреть, глядеть*; српски језик – I серија *осећати*; II серија *гледати, посматрати, пипати, опипавати, дирати, додиривати, мирисати, помирисати, омирисати*. Тако се показало да на место основне за изражавање олфакторне (стање) и тактилне перцепције (активност) у руском језику претендују четири лексеме (*ощуцать, чувствовать, обонять, чуют / щупать, ощупывать, трогать, касаться*), на место основне за изражавање тактилне перцепције (стање) три лексеме (*осязать, оощуцать, чувствовать*), на место основне за изражавање густативне перцепције (стање) две лексеме (*ощуцать, чувствовать*) и на место основне за изражавање визуелне перцепције (активност) две лексеме (*смотреть, глядеть*). Глагол *глядеть* анализиран је у односу на глагол *смотреть* у оквиру критеријума стилске неутралности због чињенице да се он све ређе међу изворним говорницима руског језика доживљава као стилски неутралан. Анализа је показала да глаголи *осязать, обонять* и *чуют* не задовољавају критеријум стилске неутралности, а последњи се у значењу сензорне перцепције употребљава првенствено у односу на животиње. Глаголи *ощуцать* и *чувствовать* не задовољавају критеријум одређености при изражавању модалитета сензорне перцепције. Дати глаголи су перцептивни, али се њима могу изражавати различити видови перцепције (тактилна, густативна, олфакторна) и то само у контексту који указује на то о којем је модалитету реч. Глаголи *щупать* и *ощупывать*, који су употребљавани као кореспонденти енглеског глагола *feel*, али и сврставани у парадигме руског језика, анализирани су у односу на глаголе *трогать* и *касаться* у оквиру критеријума мање семантичке специфичности. Анализа је показала да су глаголи *щупать* и *ощупывать* семантички специфичнији (означавају један вид додира) од глагола *трогать* и *касаться*, али анализом се није успело издвојити један глагол за означавање тактилне перцепције у значењу

активности. У српском језику глагол *осећати* (попут глагола *ощуцать* и *чувствовать*) не задовољава критеријум одређености при изражавању модалитета перцепције, јер може описивати ситуације тактилне, густативне и олфакторне перцепције, и то само у одговарајућем контексту. Будући да су информатори при превођењу Вибергове парадигме на српски језик, поред глагола *гледати*, употребљавали и глагол *посматрати*, дати глаголи анализирани су у оквиру критеријума мање семантичке специфичности. При томе се није доводио у питање статус глагола *гледати*, већ се имала у виду могућност да анализа покаже постојање у српском језику двају базичних глагола за изражавање визуелне перцепције у значењу активности. Анализом је, међутим, само потврђен статус глагола *гледати*. Глаголи *пипати* и *опипавати*, који су употребљавани као кореспонденти енглеског глагола *feel*, анализирани су у односу на глаголе *дирати* и *додиривати* (по аналогији према *трогать* и *касаться*) у оквиру критеријума мање семантичке специфичности. Анализа је показала да су глаголи *пипати* и *опипавати* семантички специфичнији (означавају један вид додира) од глагола *дирати* и *додиривати*. При томе је, за разлику од руског језика, издвојен један представник за чуло додира у значењу активности – *дирати*. Глаголи *мирисати*, *помирисати* и *омирисати* анализирани су у оквиру критеријума мање семантичке специфичности. При томе није довођен у питање статус глагола *мирисати* као основног активног за означавање чула мириса у српском језику, већ се анализом желело утврдити који би од наведених перфективних глагола могао заузети место видског корелата глагола *мирисати*. Анализа је показала да је глагол *омирисати* семантички специфичнији од глагола *помирисати*, те да глагол *помирисати* треба разматрати као видски корелат глагола *мирисати*.

Глаголске лексеме у чијем се семантичком садржају субјекат перцепције претпоставља, али нема конкретну реализацију (дијатеза с перцептором), посебно су разматране, а резултати анализе требало је да одговоре на питање карактера односа унутар семантичких парадигми предиката перцепције руског и у српског језика. Дате лексеме, које карактерише неподударње синтаксичких и семантичких актаната, анализирани су у својству потенцијалних чланова треће серије парадигме. У оквиру треће серије разматрани су следећи глаголи: руски језик – *выглядеть*, *виднеться* (визуелна перцепција), *звучать*, *слышаться* (аудитивна перцепција), *пахнуть* (олфакторна перцепција); српски језик – *изгледати*, *видети се* (визуелна перцепција) *звучати*, *чути се* (визуелна перцепција), *мирисати* (олфакторна перцепција). Глаголске лексеме *чувствовать*, *ощуцаться* и *осећати се* елиминисане су већ по критеријуму

одређености при изражавању модалитета сензорне перцепције. Анализа потенцијалних чланова треће серије у руском и српском језику показала је да нема јединственог параметра на темељу којег би се могли издвојити њени основни представници. Разматране лексеме се у оба језика разликују и од чланова прве две серије и међусобно. Од чланова прве две серије оне се разликују по томе што описују ситуације које само претпостављају присуство субјекта перцепције. И при међусобном поређењу потенцијалних чланова треће серије семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика уочава се разнородност у односу на обележја актаната, морфолошко и синтаксичко понашање анализираних јединица. Реч је најчешће о лексемама с непотпуном морфолошком парадигмом. Као кандидати за основне чланове треће серије у руском и српском језику, за разлику од прве две серије, појављују се готово искључиво лексички мотивисане лексеме (једино лексеме *пахнуть* и *мирисати* нису лексички мотивисане): у руском језику *выглядеть* ← *глядеть*; *виднеться* ← *виднеть* ← *видный* ← *видеть*; *сышаться* ← *слышать*; *звучать* ← *звук*); у српском језику *изгледати* ← *гледати*; *видети се* ← *видети*; *чути се* ← *чути*; *звучати* ← *звук*). При томе улогу мотиватора може имати и члан прве и члан друге серије. Употреба перцептивних глагола *звучать* / *звучати* у овде претпостављеном значењу је ограничена. И ако се на ситуацију дијатезе с перцептором гледа у односу на оно што подразумева термин *копулативни глаголи*, очито је да се ситуација без синтаксички реализованог субјекта перцепције може изражавати и „некопулативним“ глаголима, уп. *Он изгледа добро* и *У даљини се види кућа*, *Цела кућа мирише*. И термин *дескриптивни глаголи* подразумева описивање семантичког објекта, а нпр. глаголима *виднеться* / *видети се* само се констатује постојање објекта у одређеном простору. Реч је, дакле, о веома разнородној групи, нарочито ако се у обзир узму и друге, раније помињане глаголске лексеме и изрази чији семантички садржај само претпоставља присуство субјекта перцепције. Уочене нерегуларности везане за чланове треће серије иду у прилог њеног неуврштавања у семантичке парадигме руског и српског језика. Довољан аргумент за овакво стајалиште је чињеница да чланови прве и треће серије описују исте ситуације само различито осмишљене (*Видим кућу* / *Види се кућа* / *Кућа лепо изгледа* = 'ја видим кућу'; *Осећам мирис руже* / *Ружа лепо мирише* = 'ја осећам мирис руже'; *Чујем музику* / *Чује се музика* = 'ја чујем музику'). У оба случаја субјекат перцепције је експеријент, тј. доживљавач. И ако се односи унутар парадигми посматрају као резултат семантичке деривације исходишног значења, представљеног глаголима прве серије, очито је да је и у руском и у српском језику значење активности

заступљено искључиво лексички немотивисаним глаголским лексемама. При томе је друга серија у оба језика најпотпунија. Издвојени чланови друге серије готово редовно се виде као централни представници семантичког поља перцепције, за разлику од нпр. глагола *видеться* / *видети се* или *слышаться* / *чути се*. Према томе, очито је да се унутар парадигми руског и српског језика могући хијерархијски семантички односи различито лексички реализују код различитих значења. Гледано из тог угла, у парадигми за руски језик, у поређењу са ситуацијом у енглеском језику, нема семантичких деривата, док у парадигми за српски језик ту улогу има глагол *мирисати* (активност и стање). Све речено потврђује чињеницу да се при поменутом приступу може говорити само о категоријално-дијатетичкој парадигми. Тако је анализа показала да се унутар семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика може говорити о регуларности када су у питању општа обележја заснована на тернарним семантичким односима, али не и када је реч о њиховој лексичкој реализацији. Уосталом јасно је да јединице које описују ситуацију дијатезе с перцептором свакако чине периферију система, а овде је издвајање чланова треће серије требало да пружи одговор на питање структуре парадигми. И поред закључка да се парадигме предиката перцепције руског и српског језика заснивају на бинарним семантичким односима, потребно је имати на уму да је фигура перцептора („фигура наблюдателя“) важна компонента значења и користан инструмент семантичког описа.

Применом установљених критеријума добијене су следеће парадигме: руски језик – чуло вида *видеть* (стање), *смотреть* (активност); чуло слуха *слышать* (стање), *слушать* (активност); чуло додира *трогать*, *касаться* (активност); чуло укуса *пробовать* (активност); чуло мириса *нюхать* (активност) / српски језик – чуло вида *видети* (стање), *гледати* (активност); чуло слуха *чути* (стање), *слушати* (активност); чуло додира *дирати* (активност); чуло укуса *пробати* (активност); чуло мириса *мирисати* (активност). Наведено говори о томе да се и бинарни односи у руском и српском језику остварују лексемама које задовољавају утврђене критеријуме само у случају изражавања визуелне и аудитивне перцепције (*видеть* – *смотреть* / *видети* – *гледати*, *слышать* – *слушать* / *чути* – *слушати*). Код осталих модалитета значење стања ни у руском ни у српском језику није представљено лексемама које се по овде издвојеним критеријумима могу сматрати основним (*осязать*, *чувствовать*, *ощуцать* – *трогать*, *касаться* / *осећати* – *дирати*; *чувствовать*, *ощуцать* – *пробовать* / *осећати* – *пробати*; *обонять*, *чувствовать*, *ощуцать* – *нюхать* / *осећати* – *мирисати*). То не значи да је реч о лакунама у систему; реч је о слабијој

издиференцираности језичке репрезентације чула укуса, додира и мириса, нарочито у српском језику, будући да у руском, иако стилски маркирани, постоје глаголи за означавање тактилне (*осязать*) и олфакторне (*обонять*) перцепције у значењу стања. Према томе, у руском и српском језику, ако се у обзир узму стилски неутралне глаголске лексеме *чувствовать*, *ощущать* и *осећати*, код чула укуса, додира и мириса може се говорити о семантичкој деривацији у односу на модалитете перцепције, а не у односу на значења стања и активности. У сваком случају, глаголе *чувствовать*, *ощущать* и *осећати* требало би прецизно дефинисати у односу на чула која означавају, иако то при њиховој употреби не искључује обавезно указивање на вид перцепције у оквиру одговарајућег контекста. Не треба заборавити ни да се перцептивне лексеме глагола *пробовать* и *пробати* у речницима не наводе увек као примарне.

Дошло се до закључка да ситуацију коју подразумева сензорна перцепција, као примарно перцептивно значење, најбоље описује семантички садржај *воспринимать* / *перципирати*. Одређивање исходишне ситуације перцепције (у односу на коју се дефинишу ситуације сваког од модалитета) значило је издвајање хиперонима који обухвата све видове перцепције. То је био први корак у дефинисању основних представника система, јер њихово дефинисање подразумева издвајање елемената по којима се они разликују у односу на примарну ситуацију и међусобно. Будући да семантички садржај *воспринимать* / *перципирати* подразумева два обавезна учесника (семантичка актанта), од којих је први субјекат, а други објекат перцепције, дата ситуација приказана је на следећи начин: X *воспринимает* / *перципира* Y или A1 *воспринимает* / *перципира* A2. У вези са семантичким односима између издвојених чланова парадигми руског и српског језика, потврђено је да глаголи стања представљају исходишна значења, јер се она од опште ситуације перцепције разликују само по прецизирању модалитета, тј. у односу на чулни орган (нпр. X / A1 *видит* / *види* Y / A2 → Z (глаза / очи) / A3). С друге стране, глаголи активности, поред наведеног садржаја, имају и компоненте које на ту активност указују. То значи да нпр. сви перцептивни глаголи којима се изражава визуелна перцепција подразумевају стање 'воспринимать глазами' / 'перципирати очима' које је на базичном нивоу изражено глаголима *видеть* / *видети*. Чланови парадигми предиката перцепције руског и српског језика описују ситуације које подразумевају субјекат перцепције и објекат перцепције, а међусобно се разликују у односу на модалитет који означавају, тј. у односу на орган перцепције (очи, уши, нос, језик, кожа) и садржај обавезних актаната. Поред тога, глаголи активности садрже компоненте контролисаности и намере или циља, а сваки

модалитет перцепције има своје специфичности, које зависе од рада чулних органа као седишта чула: усмереност (вид), пажња (слух), удисање (мирис), контакт (укус и додир). Ситуација перцепције подразумева живи субјекат и то је оно што повезује све издвојене јединице. Разлика између лексема са значењем стања и лексема са значењем активности везана је за субјекат перцепције, који може испољавати активност (агенс) или примати утиске путем чулних органа (експеријент или доживљавач). Ове две улоге су, међутим, повезане, па је током процеса перцепције субјекат, у ствари, истовремено и агенс и експеријент. На језичком нивоу, нарочито при дефинисању лексема, ове се две фазе перцепције раздвајају. Ситуације визуелне и тактилне перцепције у оба језика издвајају се по немогућности изражавања једном речју аспекта онога што се перципира, уп. *воспринимать / перципирати звук / звук, запах / мирис, вкус / укус*. У ситуацији олфакторне перцепције (значење активности) присутан је објекат-посредник (ваздух), а у ситуацији тактилне перцепције (значење активности) додатни инструмент-орган (руке или неки други део тела). Тактилна и густативна перцепција подразумевају контакт између субјекта и објекта перцепције. Код глагола за означавање тактилне перцепције (*касаться* у руском језику и *дирати* у српском) о перцепцији се може говорити само у случају живог субјекта. Анализа ситуација визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције резултирала је следећим дефиницијама:

– визуелна перцепција

X / A1 [живо биће] *воспринимает / перципира* Y / A2 [све што се може перципирати Z-ом (очи) / A3]

ВИДЕТЬ – 'воспринимать глазами' / *ВИДЕТИ* – 'перципирати очима'; *СМОТРЕТЬ* – 'иметь глаза направленными на кого-, что-либо или куда-либо' / *ГЛЕДАТИ* – 'имати очи усмерене у / на некога, нешто или некуда'

– аудитивна перцепција

X / A1 [живо биће] *воспринимает / перципира* Y / A2 [звук Z-ом (уши) / A3]

СЛЫШАТЬ – 'воспринимать ушами (звуки)' / *ЧУТИ* – 'перципирати ушима (звукове)'; *СЛУШАТЬ* – 'обращать внимание на звуки'; *СЛУШАТИ* – 'обраћати пажњу на звукове'

– олфакторна перцепција

X / A1 [живо биће] *воспринимает / перципира* Y / A2 [мирис Z-ом (нос) / A3]

ОЩУЩАТЬ, ЧУВСТВОВАТЬ – 'воспринимать носом (запах)' / *ОСЕЂАТИ* – 'перципирати носом (мирис)'; *НЮХАТЬ* – 'вдыхать через нос воздух, чтобы'

воспринимать запах' / *МИРИСАТИ* – 'удисати ваздух кроз нос да би се перципирао мирис'

– густативна перцепција

X / A1 [живо биће] *воспринимает* / *перципира* Y / A2 укус (материје) [Z-ом (језик) / A3] *ОЩУЦАТЬ*, *ЧУВСТВОВАТЬ* – 'воспринимать языком (вкус)' / *ОСЕЋАТИ* – 'перципирати језиком (укус)'; *ПРОБОВАТЬ* – 'осуществлять контакт между языком и какой-либо материей (пищей), чтобы воспринимать ее вкус' / *ПРОБАТИ* – 'остваривати контакт између језика и неке материје (хране) да би се перципирао њен укус'

– тактилна перцепција

X / A1 [живо биће] *воспринимает* / *перципира* Y / A2 [све што се може перципирати Z-ом (кожа / руке) / A3]

ОЩУЦАТЬ, *ЧУВСТВОВАТЬ* – 'воспринимать кожей' / *ОСЕЋАТИ* – 'перципирати кожом'; *ТРОГАТЬ* – 'руками осуществлять контакт с кем-, чем-либо', *КАСАТЬСЯ* – 'руками или какой-либо другой частью тела осуществлять контакт с кем-, чем-либо' / *ДИРАТИ* – 'руками или неким другим делом тела остваривати контакт с неким или нечим'.

Издвојени глаголи перцепције руског и српског језика садрже семантичке елементе, захваљујући којима се могу поделити на стања и активности, а на опозицији стање (стативност) – активност (акционалност) заснивају се семантичке класификације предиката. Чињеница да у опозицији представљеној глаголима типа *видеть* – *смотреть* / *видети* – *глядати* исходишну ситуацију описује њен први члан у складу је са приступом по којем се разликују исходишне и мотивисане таксономијске категорије. Посматрање глагола перцепције руског и српског језика из угла припадности таксономијским категоријама омогућило је одређивање парадигматске позиције њихових видских корелата. Провера способности основних перцептивних глагола руског и српског језика да граде видске парове вршена је по критеријуму Ј. С. Маслова. Према датом критеријуму чланови видског пара (перфективни и имперфективни глагол) неутралишу се у облицима садашњег времена несвршеног вида при преласку из плана перфекта у план историјског презента. Нпр. глаголи *видеть* и *увидеть* граде видски пар јер задовољавају наведене услове: *Два дня назад я увидел на улице человека, который, дождавшись недолгого перерыва в дожде, приколачивал к стенке сарая на дворе шест с новеньким скворечником наверху.* [НКРЯ] / *Иду я вчера по улице и вижу* – *народ будто стоит, скопившись подле ворот.* [НКРЯ]. Издвојени глаголи

проверавани су и у односу на то да ли представљају тривијалан пар. Реч је о односу унутар видског пара који подразумева да имперфективни глагол има итеративно значење ситуације означене његовим перфективним корелатом. Резултати тестирања показали су да се перцептивни глаголи руског и српског језика разликују по аспектуалним обележјима. Док се у руском језику могу издвојити видски парови *видеть – увидеть, смотреть – посмотреть, слышать – услышать, пробовать – попробовать, нюхать – понюхать, трогать – тронуть, касаться – коснуться*, (*чувствовать – почувствовать, ощущать – ощутить*), српски језик поред парова *гледати – погледати, мирисати – помирисати, дирати – дирнути (осећати – осетити)* садржи и двовидске перцептивне глаголе *видети, чути, пробати*. Глаголи *слушати* и *слушати* немају перфективне видске корелате. Особеност глагола перцепције руског и српског језика је у томе што они опозицију покушај – успех не граде у оквиру видског пара, већ је остварују с глаголима другог општег значења, тј. са својим парадигматским корелатима (нпр. *смотрел и видел / гледао је и видео*). Код видских парова *видеть – увидеть, слышать – услышать* реч је о видском односу у којем перфективни глагол означава прелаз у ново стање, али и стање које следи за њим, а имперфективни глагол означава стање настало као резултат прелаза означеног перфективним глаголом. На тај начин перфективни глагол означава почетак стања које се изражава видским корелатом несвршеног вида, нпр. *Х увидел* = ‘началось состояние: Х видит’. Исто се може рећи и за парове *смотреть – посмотреть, гледати – погледати*. Међутим, ситуација коју они описују подразумева и стање *Х видит / Х види* (искључујући могућност да се гледа и не види). Иако имперфективно и перфективно значење овде раздваја обележје трајања (у првом случају предзнак +, а у другом –), специфичност издвојених перфективних глагола перцепције је управо у томе што они, означавајући тренутак у којем се ситуација реализује, најчешће означавају и почетак стања означеног имперфективним корелатом. Према томе, не може се с потпуном сигурношћу рећи да ли у оваквим паровима перфективни глагол означава радњу која се наставља или радњу која се одмах прекида. Без обзира на идентичан начин творбе чини се да код глагола перцепције који подразумевају уочљиву активност чулних органа, перфективни члан пара не означава почетак радње означене имперфективним корелатом: *нюхать – понюхать / мирисати – помирисати*. Истовремено *нюхать – понюхать / мирисати – помирисати* подразумева стање *Х чувствует / Х осећа*. Може се рећи да је однос унутар парова *нюхать – понюхать / мирисати – помирисати* на неки начин ближи односу својственом видским паровима

типа *трогать* – *тронуть*, *касаться* – *коснуться* / *дирати* – *дирнути*, будући да *понюхать* / *помирисати* подразумева, у ствари, један удах. Ипак *тронуть* и *коснуться* ипак могу имати и значење почетка радње означене својим перфективним корелатима. Издваја се и глагол *попробовать*, који, очигледно, не означава почетак радње означене имперфективним глаголом *пробовать*, што је опет, вероватно, повезано с активношћу органа коју подразумевају глаголи *пробовать* и *попробовать*.

Разврставањем глагола перцепције и њихових видских корелата у односу на таксономијске категорије (са становишта поделе категорија на мотивне и мотивисане) допуњује се парадигми заснована на опозицији стања – активности, јер, иако нпр. глаголи *видеть* и *увидеть* у суштини описују исту ситуацију, чињеница да перфективни глагол *увидеть* указује на тренутак преласка у стање 'видеть' одражава се на његово синтаксичко понашање, уп. *Он снял и бросил галстук на землю, а сам пошел в гору, и я еще долго видела < *долго увидела >, как он шел, припадая на левую ногу и размахивая руками* [НКРЯ]. Тако су глаголи типа *видеть*, *слышать* стања (нпр. *Долго видел из окна белый платочек в руках Лели и полосатую блузку Таи* [НКРЯ]), а њихови корелати *увидеть*, *услышать* достигнућа (са иницијалном компонентом), будући да се могу употребљавати у реченицама типа *В этот момент я увидел мою мать и сестру, они вышли из подвального помещения* [НКРЯ]. Аналогно томе, у српском језику *видети* (НСВ), *чути* (НСВ) су стања, а *видети* (СВ), *чути* (СВ) достигнућа. Међутим, као што је већ примећено, у српском језику се тренутак означен глаголом *видети* (*У том тренутку сам га видела*) не издваја истим интензитетом као у руском језику. У српском језику би овде, вероватно, био употребљен глагол *угледати* (*У том тренутку сам га угледала*). Глаголи *смотреть* / *глядати*, *слушать* / *слушати*, *трогать*, *касаться* / *дирати*, *пробовать* / *пробати* (НСВ), *нюхать* / *мирисати* су активности јер описују процес без указивања на његов завршетак, па се не могу употребљавати с инклузивним временским одредбама (нпр. *за четири сата*, *за пет минута*). Њихови видски корелати *посмотреть* / *погледати*, *тронуть*, *коснуться* / *дирнути*, *попробовать* / *пробати* (СВ), *понюхать* / *помирисати* су достигнућа, будући да се могу употребљавати у реченицама типа *В этот момент я посмотрела на него / У том тренутку сам га погледала*.

У односу на почетну хипотезу потврђено је да у руском и у српском језику постоје глаголске лексеме за означавање свих видова перцепције, које својим семантичким садржајем обухватају значења чији однос се може представити нпр. глаголима *видеть* / *видети*, *смотреть* / *глядати*, *выглядеть* / *изгледати*. Полазна

претпоставка за истраживање била је да се код глагола перцепције руског и српског језика, када су у питању опште компоненте, може говорити о тернарним семантичким односима, али је анализа показала да је основије говорити о бинарним, будући да потенцијални чланови треће серије парадигме представљају веома разнородну масу, која се не подвргава јединственим параметрима. Поред тога, реч је о глаголима који описују само на други начин осмишљену ситуацију представљену глаголима прве серије. Истовремено, разврставање глагола перцепције у односу на припадност таксономијским категоријама омогућило је позиционирање њихових видских корелата.

Иако је потврђен висок степен подударности састава семантичких парадигми предиката перцепције руског и српског језика, уочене су и разлике. Тако у руском језику, иако стилски маркиране, постоје специјалне лексеме за означавање тактилне (*осязать*) и олфакторне (*обонять*) перцепције у значењу перцептивног стања. Поред тога у руском језику није се могла издвојити само једна лексема за означавање тактиле перцепције са значењем активности. На аспектуалном плану основна разлика је у присутности двовидских базичних перцептивних глагола у српском језику.

Истраживање је потврдило сложеност изучавања лексичких система чак и на базичном нивоу и у ситуацији наизглед уочљивих семантичких односа. Перцептивна глаголска лексика чини систем који има своје слојеве, а овде је истражен само један од њих. Истовремено су отворена и питања која се могу даље истраживати.

ЦИТИРАНА И КОНСУЛТОВАНА ЛИТЕРАТУРА

- АВИЛОВА 1968 – Н. С. Авилова. Двувидовые глаголы с заимствованной основой в русском литературном языке нового времени. *Вопросы языкознания*. № 5 (1968): 66–78.
- АВИЛОВА 1976 – Н. С. Авилова. *Вид глагола и семантика глагольного слова*. Москва: Издательство „Наука“, 1976.
- АЛАНОВИЋ 2005 – М. Алановић. Типологија и кореференцијалност агенса у српском, француском и немачком језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVIII/1–2 (2005): 151–232.
- АЛАНОВИЋ 2006а – М. Алановић. Формулација и формализација семантичких улога. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXXI (2006): 205–224.
- АЛАНОВИЋ 2006б – М. Алановић. Лексичка семантика и семантичке улоге актаната. *Научни састанак слависта у Вукове дане..* 35/1 (2006): 169–178.
- АЛАНОВИЋ 2006в – М. Алановић. Формалносинтаксички обрасци идентификације агенса. *Прилози проучавању језика*. 37 (2006): 105–116.
- АНАНЬЕВ 1982 – Б. Г. Ананьев. Сенсорно-перцептивная организация человека. *Познавательные процессы: ощущения, восприятие*. Научно-исследовательский институт общей и педагогической психологии Академии педагогических наук СССР. Москва: Издательство „Педагогика“, 1982: 7–31.
- АПРЕСЯН 1968 – Ю. Д. Апресян. Об экспериментальном толковом словаре русского языка. *Вопросы языкознания*. № 5 (1968): 34–49.
- АПРЕСЯН 1969а – Ю. Д. Апресян. Толкование лексических значений как проблема теоретической семантики. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Т. XXVIII, вып. 1 (1969): 11–23.
- АПРЕСЯН 1969б – Ю. Д. Апресян. О языке для описания значений слов. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Т. XXVIII, вып. 5 (1969): 415–428.
- АПРЕСЯН 1980 – Ю. Д. Апресян. Принципы семантического описания единиц языка. *Семантика и представление знаний. Труды по искусственному интеллекту II*. Тарту: Тартуский государственный университет, 1980: 3–24.
- АПРЕСЯН 1986 – Ю. Д. Апресян. Интегральное описание языка и толковый словарь. *Вопросы языкознания*. № 2 (1986): 57–70.

- АПРЕСЯН 1995а – Ю. Д. Апресян. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Вопросы языкознания*. № 1 (1995): 37–67.
- АПРЕСЯН 1995б – Ю. Д. Апресян. *Избранные труды. Лексическая семантика. Синонимические средства языка*. Т. I. Москва: Школа „Языки русской культуры“, Издательская фирма „Восточная литература“ РАН, 1995.
- АПРЕСЯН 1995в – Ю. Д. Апресян. *Избранные труды. Интегральное описание языка и системная лексикография*. Т. II. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1995.
- АПРЕСЯН 1997а – Ю. Д. Апресян. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира. *Семиотика и информатика. Opera selecta*. Сб. науч. ст. Вып. 35. Москва: „Русские словари“, 1997: 272–298. [Впервые опубликовано в: *Семиотика и информатика*. Вып. 28, 1986: 5–33]
- АПРЕСЯН 2003а – Ю. Д. Апресян. Лингвистическая терминология Словаря. *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Под общим руководством академика Ю. Д. Апресяна. Москва: „Языки славянской культуры“, 2003: XXII–LII.
- АПРЕСЯН 2003б – Ю. Д. Апресян. Фундаментальная классификация предикатов и системная лексикография. *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие*: Материалы международной научной конференции (Санкт-Петербург, 22 – 24 сентября 2003 г.). Санкт-Петербург: Наука, 2003: 7–21.
- АПРЕСЯН 2003в – Ю. Д. Апресян. Выглядеть. *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Под общим руководством акад. Ю. Д. Апресяна. Москва: „Языки славянской культуры“, 2003: 198–202.
- АПРЕСЯН 2004а – Ю. Д. Апресян. Принципы организации центра и периферии в лексике и грамматике. *Типологические обоснования в грамматике. К 70-летию профессора В. С. Харковского*. Москва: Знак, 2004: 20–35.
- АПРЕСЯН 2004б – Ю. Д. Апресян. Акциональность и стативность как сокровенные смыслы (охота на оказывать). *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сб. науч. ст. в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: „Языки славянской культуры“, 2004: 13–33.
- АПРЕСЯН 2006а – Ю. Д. Апресян. Типы соответствия семантических и синтаксических актантов. *Проблемы типологии и общей лингвистики*. Санкт-Петербург, 2006: 15–27. (philology.ru)

- АПРЕСЯН 2006б – Ю. Д. Апресян. Основания системной лексикографии. *Языковая картина мира и системная лексикография*. Москва: „Языки славянских культур“, 2006: 33–109.
- АПРЕСЯН 2007 – Ю. Д. Апресян. Семантические основы глагольного управления. *Зборник Матице српске за славистику*. 71–72 (2007): 49–62.
- АПРЕСЯН 2009 – Ю. Д. Апресян. *Исследования по семантике и лексикографии. Парадигматика*. Т. 1. Москва: „Языки славянских культур“, 2009.
- АРИСТОТЕЛЬ 1937 – Аристотель. *О душе*. Перевод и примечания П. С. Попова. Москва: Социально-экономическое издательство, 1937.
- АРНОЛЬД 1991 – И. В. Арнольд. *Основы научных исследований в лингвистике*. Москва: Высшая школа, 1991.
- АРСЕНИЈЕВИЋ 1992 – Н. Арсенијевић. Прилог семантичко-синтаксичкој анализи основних глагола аудитивне перцепције. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXV/2 (1992): 185–190.
- АРУТЮНОВ, ИЗРАЙЛОВСКИЙ 1974 – А. Р. Арутюнов, М. Ш. Израйловский. Глаголы слухового и зрительного восприятия о симметрии между ними в русском и немецком языках. *Вопросы лексики, грамматики и фонетики немецкого языка*. Сборник трудов. Москва: Педагогический институт им. В. И. Ленина, Кафедра лексики и фонетики немецкого языка, 1974: 3–24.
- АРУТЮНОВА 1973 – Н. Д. Арутюнова. Понятие пресупозиции в лингвистике. *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*. Т. XXXII, вып. 1 (1973): 84–89.
- АРУТЮНОВА 1976 – Н. Д. Арутюнова. *Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы*. Москва: Издательство „Наука“, 1976.
- АРУТЮНОВА 1983 – Н. Д. Арутюнова. Сравнительная оценка ситуаций. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Т. XLII, вып. 4 (1983): 330–341.
- АРУТЮНОВА 1988 – Н. Д. Арутюнова. *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт*. Москва: „Наука“, 1988.
- АРУТЮНОВА 1992 – Н. Д. Арутюнова. *Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис*. Москва: Издательство „Наука“, 1992.
- АРУТЮНОВА 1998 – Н. Д. Арутюнова. *Язык и мир человека*. Москва: „Языки русской культуры“, 1998.
- АРХИПОВА 2000 – Ю. Ю. Архипова. *Состав, семантика и функционирование лексико-семантической группы глаголов зрительного восприятия на материале*

- художественных текстов*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербург, 2000.
- БАРТМИНСКИЙ 2015 – Е. Бартминский. «Ani widu, ani slychu»: о семантической асимметрии зрения и слуха. *Этнолингвистика. Ономастика. Этимология*. Материалы III Международной научной конференции. Екатеринбург, 7–11 сентября 2015 г. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2015: 19–24.
- БАШКОВА 1995 – И. В. Башкова. *Грамматика восприятия в современном русском языке*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург, 1995.
- БЕЗРОДНЫХ 2000 – А. И. Безродных. Проблема классификации глагольной лексики глаголы физического действия. *Вопросы филологии и методики ее преподавания*. Межвузовский сборник научных трудов. Киров: Вятский государственный педагогический университет, 2000: 5–13.
- БЕЗЯЕВА 2000 – М. Г. Безяева. Коммуникативные значения конструкций с десемантизированными формами глаголов визуального и слухового восприятия. *Функциональные и семантические характеристики, текста, высказывания, слова*. *Вопросы русского языкознания*. Вып. VIII (2000): 86–113.
- БЕЗЯЕВА 2002 – М. Г. Безяева. *Семантика коммуникативного уровня звучащего языка*. Москва: Издательство Московского университета, 2002.
- БЕЛИЋ 1969 – А. Белић. *Историја српскохрватског језика: речи са конјугацијом*. Књ. 2, св. 2. Београд: Научна књига, 1969.
- БЕЛЯЕВА 2001 – Н. В. Беляева. Синтаксические формулы с глаголами зрительного восприятия в былинном тексте. *Язык и поэтика фольклора*. Доклады Международной конференции 15–18 сентября 1999 г. Петрозаводск: Петрозаводский государственный университет, 2001: 147–149.
- БЕРЕЗИНА 2001a – О. А. Березина. Концептуальная дивергентность глаголов перцепции как отражение поэтапности когнитивной деятельности человека. *Вариативность в языке и речи*. Межвузовский сборник научных трудов. Архангельск: Поморский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2001: 3–12.
- БЕРЕЗИНА 2001б – О. А. Березина. *Концептуально-дивергентные глаголы в современном английском языке*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт Петербург, 2001.

- БОГУСЛАВСКИЙ 2004 – А. Богуславский. Метаэпистемические высказывания и их дифференциация. *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сб. науч. ст. в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: „Языки славянской культуры“, 2004: 401–411.
- БОЛДЫРЕВ 2000 – Н. Н. Болдырев. Отражение пространства деятеля и пространства наблюдателя в высказывании. *Логический анализ языка. Языки пространств*. Москва: Языки русской культуры, 2000: 212–216.
- БОНДАРКО 1971 – А. В. Бондарко. *Вид и время русского глагола значение и употребление*. Москва: Издательство „Просвещение“, 1971.
- БОНДАРКО 1999 – А. В. Бондарко. Временной дейксис и перцептивность. *Система языка и структура высказывания*. Материалы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения Владимира Григорьевича Адмони 1909–1993. Санкт-Петербург: Наука, 1999: 10–12.
- БОНДАРКО 2001 – А. В. Бондарко. *Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии*. Москва: УРСС, 2001.
- БОНДАРКО 2002 – А. В. Бондарко. *Теория значения в системе функциональной грамматики (на материале русского языка)*. Москва: „Языки славянской культуры“, 2002.
- БОНДАРКО 2004 – А. В. Бондарко. К вопросу перцептивности. *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сб. науч. ст. в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: Языки славянской культуры, 2004: 276–282.
- БОНДАРКО, БУЛАНИН 1967 – А. В. Бондарко, Л. Л. Буланин. *Русский глагол*. Ленинград: „Просвещение“, 1967.
- БОРЕЙКО 2006 – Т. С. Борейко. *Ситуация тактильного восприятия: способы представления в системе русского языка и в языковом сознании индивида*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Омск, 2006. (chelovek-nauka.com)
- БОРЕЙКО 2011 – Т. С. Борейко и Н. Д. Фадяева, Е. А. Штехман, Е. В. Гейко, Ю. Ю. Литвиненко. *Человек как субъект и объект восприятия: фрагменты языкового образа человека*. (litres.ru)
- БОШЊАКОВИЋ 2006 – Ж. Бошњаковић. Заједничке и диференцијалне особине допуна глагола перцепције у српском и македонском преводу Јеванђеља по Марку и по Јовану. *Годишњак за српски језик и књижевност*. Год. XX, бр. 8 (2006): 55–74.
- БУБЫРЕВА 2011 – Ж. А. Бубырева. *Когнитивные основы номинаций осязательного восприятия на материале русского, французского, английского языков*.

- Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Белгород, 2011. (chelovek-nauka.com)
- БУДАНЦЕВА 2014 – Н. А. Буданцева. *Глагольная таксономическая модель концепта зрительное восприятие на материале английского и французского языков*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тамбов, 2014. (dissertation.tutmb.ru)
- БУЛЫГИНА 1982 – Т. В. Булыгина. К построению типологии предикатов в русском языке. *Семантические типы предикатов*. Москва: „Наука“, 1982: 7–84.
- БУЛЫГИНА, ШМЕЛЕВ 1989 – Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. Ментальные предикаты в аспекте аспектологии. *Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов*. Москва: „Наука“, 1989: 31–54.
- БЫЗОВА 2004 – Ю. П. Бызова. *Предложения с глаголами зрительного восприятия в русском и английском языках*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Саратов, 2004.
- ВАСИЛЬЕВ 1981 – Л. М. Васильев. *Семантика русского глагола*. Москва: „Высшая школа“, 1981.
- ВАСИЛЬЕВ 1982а – Л. М. Васильев. Принципы семантической идентификации глагольной лексики. *Семантические классы русских глаголов*. Международный сборник научных трудов. Свердловск: Уральский государственный университет им. А. М. Горького, 1982: 11–14.
- ВАСИЛЬЕВ 1982б – Л. М. Васильев. Типы значений и их структурных компонентов. *Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях*. Кишинев: „Штиинца“, 1982: 74–81.
- ВЕЖБИЦКА 1986 – А. Вежбицка. Восприятие: семантика абстрактного словаря. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 18. Москва: „Радуга“, 1986: 336–369. [А. Wierzbicka. Perception: The semantics of abstract vocabulary. *Lingua Mentalis*. Sydney: Academic Press, 1980]
- ВЕЖБИЦКАЯ 1996 – А. Вежбицка. *Язык. Культура. Познание*. Москва: „Русские словари“, 1996.
- ВИНОГРАДОВ 2001 – В. В. Виноградов. *Русский язык. Грамматическое учение о слове*. Москва: „Русский язык“, 2001. [1947]
- ВОЈВОДИЋ 2000 – Д. Војводић. О неким аспектима савремених функционално-семантичких истраживања у лингвистичкој русистици и славистици. *Славистика*. Књ. IV (2000): 167–182.

- ВОЛНОВИЋ, ЛАТОВ-ПАПИЋ 2006 – Ј. Војновић, Ј. Латов-Папић. Зависне клаузе уз глаголе перцепције. *Прилози проучавању језика*. Књ. 37 (2006): 51–67.
- ГАК 1998 – В. Г. Гак. *Языковые преобразования*. Москва: „Языки русской культуры“, 1998.
- ГАК 1999 – В. Г. Гак. Человек в языке. *Логический анализ языка. Образ в культуре и языке*. Москва: ИНДРИК, 1999: 73–80.
- ГЕДИНА 2011 – М. А. Гедина. *Феномен восприятия в контексте языковой картины мира на материале английского и немецкого языков*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Владимир, 2011. (chelovek-nauka.com.)
- ГЕЙКО 1999 – Е. В. Гейко. *Смысловый тип пропозиции и его манифестация в современной русской речи на материале высказываний, содержащих информацию о запахах*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Омск, 1999. (chelovek-nauka.com)
- ГЛИНКА 2003 – Е. В. Глинка. *Система глаголов восприятия, мышления и говорения на материале исторических словарей русского языка*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Брянск, 2003.
- ГЛОВИНСКАЯ 1982 – М. Я. Гловинская. *Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола*. Москва: „Наука“, 1982.
- ГЛОВИНСКАЯ 2001 – М. Я. Гловинская. *Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола*. Москва: „Азбуковник“, „Русские словари“, 2001.
- ГОЛАЙДЕНКО 2001 – Л. Н. Голайденко. О сложном взаимодействии в речи глаголов представления с глаголами восприятия и интеллектуальной деятельности. *Языковая деятельность: переходность и синкретизм*. Научно-методический семинар „Textus“. Сборник статей. Вып. 7. Москва-Ставрополь, 2001: 131–134.
- ГОРТАН-ПРЕМК 2014 – Д. Гортан-Премк. О лексикографској дефиницији у систему лексикографских дефиниција у једнојезичком речнику. *Zbornik u čast Veri Vasić. Leksika, gramatika, diskurs*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2014: 31–39.
- ГРИГОРЬЕВА 2000 – О. Н. Григорьева. Мир запахов в языке Чехова. *Функциональные и семантические характеристики текста, высказывания, слова. Вопросы русского языкознания*. Ред. М. Л. Ремнева. Вып. VIII. Москва: Издательство МГУ, 2000: 182–194

- ГРИГОРЬЯН 2008 – Е. Л. Григорьян. Действия, происшествия, состояния или ощущения? *Динамические модели. Слово. Предложение. Текст.* Сб. ст. в честь Е. В. Падучевой. Москва: Языки славянских культур, 2008: 236–248.
- ГРИЦКАТ 1957–1958 – И. Грицкат. О неким видским особеностима српскохрватског глагола. *Јужнословенски филолог.* Књ. 1–4 (1975): 65–128.
- ГРИЦКАТ 1975 – И. Грицкат. *Студије из историје српскохрватског језика.* Београд: Народна библиотека СР Србије, 1975.
- ГРИЦКАТ 1984–1985 – И. Грицкат. Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику.* 27/28 (1984–19859): 197–203.
- ГРКОВИЋ МЕЈДОР 2008 – Ј. Грковић Мејдор. О глаголима визуелне перцепције у старословенском и грчком. *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура.* Београд: Друштво за античке студије Србије – Службени гласник, 2008: 60–71.
- ГРКОВИЋ МЕЈДОР 2010 – Ј. Грковић Мејдор. О глаголима аудитивне перцепције у старословенском. *Зборник Матице српске за класичне студије.* Бр. 12 (2010): 37–46.
- ДОБРОВОЛЬСКИЙ 2008 – Д. О. Добровольский. Регулярная многозначность в сопоставительном аспекте. *Динамические модели. Слово. Предложение. Текст.* Сб. ст. в честь Е. В. Падучевой. Москва: „Языки славянских культур“, 2008: 280–292.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2007 – Р. Драгићевић. *Лексикологија српског језика.* Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ЕРОФЕЕВА, СКИТОВА 1990 – Т. И. Ерофеева, Ф. Л. Скитова. Функционирование лексико-семантической группы глаголов зрительного восприятия в современной диалектной речи. *Глагол в системе языка и речевой деятельности.* Материалы научной лингвистической конференции. Свердловск: Уральский государственный университет, 1990: 121–122.
- ЕРОФЕЕВА, СКИТОВА 1992 – Т. И. Ерофеева, Ф. Л. Скитова. Функционирование лексико-семантической группы глаголов зрительного восприятия в современной речи. *Живое слово в русской речи. Прикамья.* Пермь, 1992: 83–98.
- ЕСПЕРСЕН 1958 – О. Есперсен. *Философия грамматики.* Перевод с английского В. В. Пассека и С. П. Сафроновой. Москва: Издательство иностранной литературы, 1958. [*The Philosophy of Grammar by Otto Jespersen*]

- ЖАРКОВА 2005 – О. С. Жаркова. *Лексика ощущения, восприятия и чувственного представления как средство номинации и предикации в поэмах С. Есенина*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2005. (chelovek-nauka.com)
- ЖИТКОВ 1998 – А. В. Житков. Особенности организации и структуры лексико-семантических групп глаголов обонятельного, вкусового и тактильного восприятия. *Денотативное пространство русского глагола*. Материалы IX Кузнецовских чтений 5–7 февраля 1998 г. Тезисы докладов. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1998: 55–56.
- ЖИТКОВ 1999 – А. В. Житков. *Функционально-семантическое поле восприятия запаха и синестезия одорической лексики в произведениях И. А. Бунина*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург, 1999. (chelovek-nauka.com)
- ЗАЛИЗНЯК (1991) – А. А. Зализняк. *Считать и думать: два вида мнения. Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва: Наука, 1991: 187–194.
- ЗЕЛЕНЕЦКИЙ 2004 – А. Л. Зеленецкий. *Сравнительная типология основных европейских языков*. Москва: Издательский центр „Академия“, 2004.
- ЗЕМСКАЯ 2007 – Е. А. Земская. *Словообразование как деятельность*. Москва: УРСС, 2007.
- ЗОЛотоВА 1982 – Г. А. Золотова. *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: КомКнига, 1982.
- ЗОЛотоВА, ОНИПЕНКО 1998 – Г. А. Золотова и Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва: Российская академия наук, 1998.
- ЗУБКОВА 1986 – Е. М. Зубкова. *Глаголы умственной деятельности, речи и физического восприятия в английской и научной прозе*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Львов, 1986.
- ИБРАГИМОВА 1982 – Д. А. Ибрагимова. О семантической природе глаголов зрительного восприятия. *Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях*. Кишинев: Издательство „Штиинца“, 1982: 101–103.
- ИВАНОВА 2004 – Е. Ю. Иванова. О перцептивности номинативных предложений. *Вопросы языкознания*. №1 (2004): 107-117.
- КАМШИЛОВА 1984 – О. Н. Камшилова. Актуализация модусной ситуации с глаголами проецируемого и конструируемого отображения. *Актуализация предложения и*

- его элементов в микро- и макротексте. Межвузовский сборник научных трудов. Ленинград: Ленинградский государственный педагогический институт, 1984: 35–40.
- КАРАНДАШОВА 2003 – Н. Э. Карандашова. *Синонимические ряды глаголов психической деятельности функционально-семантический аспект*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербург, 2003.
- КАРИМОВА 1985 – Р. А. Каримова. Функционирование семантических классов глаголов в тексте (глаголы движения, восприятия, мысли.) *Лексико-семантические группы современного русского языка*. Сборник научных трудов. Новосибирск: Новосибирский государственный педагогический институт, 1985.
- КАЦНЕЛЬСОН 1948 – С. Д. Кацнельсон. О грамматической категории. *Вестник Ленинградского университета*. № 2 (1948): 114–134.
- КАЦНЕЛЬСОН 1972 – С. Д. Кацнельсон. *Типология языка и речевое мышление*. Ленинград: „Наука“, Ленинградское отделение, 1972.
- КАЦНЕЛЬСОН 1987 – С. Д. Кацнельсон. К понятию типов валентности. *Вопросы языкознания*. № 3 (1987): 20–32.
- КАЦНЕЛЬСОН 1988 – С. Д. Кацнельсон. Заметки о падежной теории Ч. Филлмора. *Вопросы языкознания*. № 1 (1988): 110–117.
- КИРИЛЛОВА, ПРИМАКОВА 1988 – В. А. Кириллова, М. В. Примакова. Структурно-семантические особенности предложений, репрезентирующих ситуации слухового и зрительного восприятия. *Идеографические аспекты русской грамматики*. Москва, 1988: 116–125.
- КЛАЈН 2002 – И. Клајн. *Творба речи у савременом српском језику*. I. *Слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска, 2002.
- КЛАЈН 2003 – И. Клајн. *Творба речи у савременом српском језику*. II. *Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска, 2003.
- КОБОЗЕВА 1988 – И. М. Кобозева. Отрицание в предложениях с предикатами восприятия, мнения и знания. *Логический анализ языка: знание и мнение*. Москва: „Наука“, 1988: 82–98.
- КОБОЗЕВА 2000 – И. М. Кобозева. *Лингвистическая семантика*. Москва: Эдитория УРСС, 2000.

- КОЛЕСОВ 2009 – И. Ю. Колесов. *Актуализация зрительного восприятия в языке: когнитивный аспект на материале английского и русского языков*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Барнаул, 2009.
- КОНОВАЛОВА 2001 – О. А. Коновалова. *Категория результативности и специфика ее проявления в лексико-семантическом поле зрительного и слухового восприятия на материале русского и немецкого языков*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Саратов, 2001.
- КОСТИЋ 2006 – А. Костић. *Когнитивна психологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.
- КОСИЦЫНА 2002 – Е. Ф. Косицына. *Семантические валентности глаголов зрения и способы их выражения*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2002. (chelovek-nauka.com)
- КОСИЦЫНА 2003 – Е. Ф. Косицына. О субъектном актанте глаголов зрения. *Актуальные проблемы гуманитарных, социальных, экономических и технических наук*. Межвузовский сборник научных и научно-методических трудов. Т. 2, вып. 2. Москва: Московский государственный индустриальный университет, 2003: 152–154.
- КРАВЧЕНКО 2009 – А. В. Кравченко. О традициях, языкознании и когнитивном подходе. *Горизонты современной лингвистики. Традиции и новаторство*. Сборник в честь Е. С. Кубряковой. Москва: Языки славянских культур, 2009: 51–65.
- КРЕТОВ 1978 – А. А. Кретов. Из наблюдений над семантикой и сочетаемостью глаголов зрительного восприятия. *Семантика и структура предложения. Лексическая и синтаксическая семантика*. Уфа: Башкирский государственный университет, 1978: 35–40.
- КРЕТОВ 1980 – А. А. Кретов. *Семантические процессы в лексико-семантической группе глаголов зрительного восприятия современного русского языка*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Воронеж, 1980.
- КРЕТОВ 1981a – А. А. Кретов. Организация ЛСГ зрительного восприятия в индоевропейских языках. *Семантические категории сопоставительного изучения русского языка*. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1981: 107–114.

- КРЕТОВ 1981б – А. А. Кретов. Синтаксическая проективность глаголов целенаправленного зрения. *Исследования по семантике. Лексическая и синтаксическая семантика*. Межвузовский научный сборник. Уфа: Издательство Башкирского университета, 1981: 36–128.
- КРЕТОВ 1982 – А. А. Кретов. О лексикографической интерпретации глаголов общего физического восприятия. *Аспекты лексического значения*. Воронеж: Издательство Башкирского университета, 1982: 103–108.
- КРЕТОВ 1984 – А. А. Кретов. Функционирование лексико-семантической группы глаголов зрительного восприятия в современной русской прозе. *Проблемы глагольной семантики*. Сборник научных трудов. Свердловск: Уральский государственный университет, 1984: 79–85.
- КРЕТОВ 1985 – А. А. Кретов. Функционирование семантических классов глаголов в тексте (глаголы движения, восприятия, мысли). *Лексико-семантические группы современного русского языка*. Сборник научных трудов. Новосибирск: Новосибирский государственный педагогический институт, 1985: 83–92.
- КРЕТОВ 1986 – А. А. Кретов. О семантической классификации употреблений глагола „глядеть“. *Классы глаголов в функциональном аспекте*. Сборник научных трудов. Свердловск: Уральский государственный университет, 1986: 97–104.
- КРЕТОВ 1987а – А. А. Кретов. Глаголы зрительного восприятия. *Системный анализ значимых единиц русского языка. Парадигматика в лексике и словообразовании*. Монография. Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1987: 47–52.
- КРЕТОВ 1987б – А. А. Кретов. Принципы выделения ядра лексико-семантической системы. *Семантика слова и синтаксической конструкции*. Межвузовский сборник научных трудов. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1987: 84–93.
- КРЕТОВ 1992 – А. А. Кретов. О научном прогнозе в лексической семантике. *Функциональная семантика слова*. Сборник научных трудов. Свердловск: Свердловский государственный педагогический институт, 1992: 99–110.
- КРЕТОВ 1993 – А. А. Кретов. *Основы лексико-семантической прогностики*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Воронеж, 1993.

- КРЕТОВ 2001 – А. А. Кретов. Слова, которым не повезло: *зырить, зыркать, зыркнуть* и прочие... *Филологические записки. Вестник литературоведения и языкознания*. Вып. 16. Воронеж: Воронежский университет, 2001: 142–148.
- КРЮКОВА 2003 – Л. Б. Крюкова. *Ситуация восприятия и способы ее репрезентации в поэтическом тексте на материале поэзии «Серебряного века»*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Томск, 2003. (chelovek-nauka.com)
- КУБРЯКОВА 2008 – Е. С. Кубрякова. *Типы языковых значений. Семантика производного слова*. Москва: УРСС, 2008.
- КУЗНЕЦОВА 1982 – Т. В. Кузнецова. Семантические особенности глаголов физического восприятия. *Русский язык в школе*. № 4 (1982): 96–88.
- КУЗНЕЦОВА 1983 – Т. В. Кузнецова. Слышу – музыку, запах, вкус. *Русская речь*. Научно-популярный журнал Института русского языка Академии наук СССР. (январь–февраль 1983): 67–69.
- КУЗНЕЦОВА 1982 – Э. В. Кузнецова. Итоги и перспективы семантической классификации русских глаголов. *Семантические классы русских глаголов*. Международный сборник научных трудов. Свердловск: Уральский государственный университет им. А. М. Горького, 1982: 3–10.
- КУЗНЕЦОВА, МИХАЙЛОВА 1987 – Э. В. Кузнецова, О. А. Михайлова. Предикатные компоненты семантики глагола. *Семантика слова и синтаксической конструкции*. Межвузовский сборник научных трудов. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1987: 38–46.
- КУСТОВА 1998 – Г. И. Кустова. Производные значения с экспериенциальной составляющей. *Семиотика и информатика*. Сборник научных статей. Вып. 36. Москва: „Русские словари“, 1998. 19–40
- КУСТОВА 1999 – Г. И. Кустова. Перцептивные события: участники, наблюдатели, локусы. *Логический анализ языка: Образ человека в культуре и языке*. Москва: Издательство „ИНДРИК“, 1999: 229–238.
- КУСТОВА 2004 – Г. И. Кустова. Тенденции семантического развития глаголов восприятия. *Русский язык сегодня. Проблемы русской лексикографии*. Сборник статей. Москва: РАН Институт русского языка имени В. В. Виноградова, 2004: 172–186.
- КУСТОВА, ПАДУЧЕВА 1994 – Г. И. Кустова, Е. В. Падучева. Словарь как лексическая база данных. *Вопросы языкознания*. № 4 (1994): 96–106.

- ЛАСКАРЕВА 1983 – Е. Р. Ласкарева. *Синтаксическая сочетаемость глаголов мотивированных глаголами „смотреть“, „глядеть“*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 1983.
- ЛАУФЕР, МОИСЕЕВА 1998 – Н. И. Лауфер, Н. В. Моисеева. Семантическая структура предикатов ментального воздействия (убедить, уверить, уговорить). *Актуальные проблемы языкознания*. Вып. 2. Москва: Издательство МГУ, 1998: 116–120.
- ЛЕОНТЬЕВ 1976 – А. Н. Леонтьев. О путях исследования восприятия (вступительная статья). *Восприятие и деятельность*. Москва: Издательство Московского университета, 1976: 3–27.
- ЛЕЩИНСКАЯ 2008 – О. Г. Лещинская *Представление модальностей сенсорного восприятия в народно-разговорной речи города (на материале города Омска)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Омск, 2008. (chelovek-nauka.com)
- ЛОМОНОСОВА 2004а – А. Л. Ломоносова. *Семантико-синтаксическая организация высказываний со значением восприятия и их функционирование в художественном тексте*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербург, 2004.
- ЛОМОНОСОВА 2004б – А. Л. Ломоносова. *Семантико-синтаксическая организация высказываний со значением восприятия и их функционирование в художественном тексте*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербург, 2004. (chelovek-nauka.com)
- МАКАРОВА 2007 – О. В. Макарова. *Лингво-когнитивный аспект высказываний, репрезентирующих фрейм вкуса в современном русском языке*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Барнаул, 2007. (chelovek-nauka.com)
- МАРКОВИЋ 2006 – Ж. Марковић. О различитим приступима семантичком опису глагола визуелне перцепције. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXXI (2006): 191–206.
- МАРКОВИЋ 2007 – Ж. Марковић. Ситуациони типови глагола *видети* и *гледати*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. Посвећено професору др Мати Пижурици поводом 65-годишњице живота. L (2007): 481–488.
- МАРКОВИЋ 2011 – Ж. Марковић. *Семантика и синтакса глагола визуелне перцепције у српском и словеначком језику*. Докторска дисертација. Нови Сад, 2011.

- МАРКОВИЋ 2012 – Ж. Марковић. Аргументи глагола визуелне перцепције. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LV/2 (2012): 71–84.
- МАРКОВИЋ 2013 – Ж. Марковић. Перцептивни „флип-глаголи“ и „флип-конструкције“ у српском и словеначком језику. *Језици и културе у времену и простору. Тематски зборник*. II/2. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013: 61–67.
- МАРКОВИЋ 2014а – Ж. Марковић. Итеративни глаголи визуелне перцепције у српском и словеначком језику. *Zbornik u čast Veri Vasić. Leksika, gramatika, diskurs*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2014: 315–325.
- МАРКОВИЋ 2014б – Ж. Марковић. Реченичне допуне глагола визуелне перцепције у српском и словеначком језику. *Језици и културе у времену и простору. Тематски зборник*. III. Нови Сад: Филозофски факултет, 2014: 505–510.
- МАРКОВИЋ 2015 – Ж. Марковић. Експресивни глаголи визуелне перцепције у српском и словеначком. *Српски језик и његове норме (дијахроно-синхрони аспекти)*. Лингвистичке свеске 10. Нови Сад: Филозофски факултет, 2015: 192–202.
- МАРКОВИЋ, ЂУКАНОВИЋ 2013 – Ж. Марковић, М. Ђукановић. Транзитивна и интранзитивна концепција српског и словеначког глагола *гледати*. *Валентност речи и израза: морфосинтаксички, семантички и прагматички аспекти*. Међународни тематски зборник. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013: 121–133.
- МАСЛОВ 1948 – Ю. С. Маслов. Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Т. VII, вып. 4 (1948): 303–316.
- МАСЛОВ 1965 – Ю. С. Маслов. Система основных понятий и терминов славянской аспектологии. *Вопросы общего языкознания*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1965: 53–80.
- МАТВЕЕВА 2005 – Т. М. Матвеева. *Перцептивная категория вкуса и лингвистические средства ее реализации*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Челябинск, 2005. (chelovek-nauka.com)
- МАТИЈАШЕВИЋ 1987 – Ј. Матијашевић. Око неких питања у творби речи. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 16/1 (1986): 109–117.
- МАТИЈАШЕВИЋ 2000а – Ј. Матијашевић. Дериватологија данас. *Славистика*. IV (2000): 25–31.

- МАТИЈАШЕВИЋ 2003 – Ј. Матијашевић. Контрастивно проучавање руског и српског језика у домену дериватологије (стање и перспективе). *Зборник Матице српске за славистику*. 64 (2003): 117–129.
- МЕЩЕРЯКОВА 2009 – Е. М. Мещерякова. *Фигура наблюдателя в видо-временной семантике (на материале русского и английского языков)*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2009. (chelovek-nauka.com)
- МИРИЋ 1997 – Д. Мирић. Контекст као сигнал модификације значења исказа. *Славистка*. I (1997): 37–43.
- МИРИЋ 1998 – Д. Мирић. Семантички модел исказа као основа за контрастивну анализу. *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини* Међународни симпозијум поводом 120-годишњице Катедре за руски језик и 50-годишњице Славистичког друштва Србије. Београд, 1998: 172–176.
- МИРИЋ 2000 – Д. Мирић. О могућим даљим правцима примјене руско-српске контрастивне анализе. *Славистика*. IV (2000): 161–166.
- МОИСЕЕВА 1998 – Н. В. Моисеева. Глаголы восприятия в русском языке. *Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология*. № 6 (1998): 82–92.
- МОИСЕЕВА 2005 – С. А. Моисеева. Семантическое поле глаголов восприятия в западно-романских языках. Монография. Белгород, 2005. (dspace. bsu.edu.ru /bitstream /123456789/292/1/Moiseeva_Semanticheskoe.pdf)
- МОИСЕЕВА 2006 – С. А. Моисеева. *Глаголы восприятия в западно-романских языках*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Воронеж, 2006. (chelovek-nauka.com)
- МУРАВЕНКО 1998 – Е. В. Муравенко. О случаях нетривиального соответствия семантических и синтаксических валентностей глагола. *Семиотика и информатика*. Сб. науч. ст. Вып. 36. Москва: „Русские словари“, 1998: 71–81.
- МУРАВЬЕВА 2005 – Н. Ю. Муравьева. Модус перцепции как результат взаимодействия лексики и грамматики. *Научно-техническая информация. Серия 2. Информационные процессы и системы*. Ежемесячный научно-технический сборник. № 4. Москва: ВИНТИ, 2005: 33–37.
- МУРАВЬЕВА 2008 – Н. Ю. Муравьева. *Категория перцептивности в семантике глагола и в тексте*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2008.

- НАЗАРЕНКО 1987 – Л. С. Назаренко. Структурно-семантический анализ способов выражения предикативного детерминанта в объектных конструкциях при глаголах восприятия на материале испанского и русского языков в плане контрастивной грамматики. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 1987.
- НИКИТИН 2009 – М. В. Никитин. О соотношении знака и значения. *Горизонты современной лингвистики. Традиции и новаторство*. Сборник в честь Е. С. Кубряковой. Москва: Языки славянских культур, 2009: 161–168.
- ОДИНЦОВА 2008 – М. В. Одинцова. *Художественно-стилевая роль слов лексико-семантического поля „запах“ в произведениях И. А. Бубина (аспекты номинации и предикации)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2008. (chelovek-nauka.com)
- ПАВЛОВА 2006 – Н. С. Павлова. *Лексика с семой ‘запах’ в языке, речи и тексте*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург, 2006. (chelovek-nauka.com)
- ПАДУЧЕВА 1991 – Е. В. Падучева. Говорящий: субъект речи и субъект сознания. *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва: Наука, 1991: 164–168.
- ПАДУЧЕВА 1996 – Е. В. Падучева. *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва: Школа „Языки русской культуры, 1996.
- ПАДУЧЕВА 1997 – Е. В. Падучева. Семантические роли и проблема сохранения инварианта при лексической деривации. *Научно-техническая информация. Сер. 2. Информационные процессы и системы*. Ежемесячный научно-технический сборник. № 1. Москва: ВИНТИ, 1997: 18–30.
- ПАДУЧЕВА 1998а – Е. В. Падучева. Наблюдатель и его коммуникативные ранги: о семантике глаголов *появиться* и *показаться*. *Научно-техническая информация. Сер. 2. Информационные процессы и системы*. № 12. Москва: ВИНТИ, 1998: 23–28.
- ПАДУЧЕВА 1998б – Е. В. Падучева. Тематическое выделение на уровне семантики и синтаксиса. *Семиотика и информатика*. Вып. 35. Москва: „Русские словари“, 1998: 82–107. (lpcs.math.msu.su)
- ПАДУЧЕВА 1998в – Е. В. Падучева. Парадигма регулярной многозначности глаголов звука. *Вопросы языкознания*. №5 (1998): 3–23.

- ПАДУЧЕВА 2000 – Е. В. Падучева. Наблюдатель как экспериент „за кадром“. *Слово в тексте и в словаре: Сборник статей к семидесятилетию академика Ю. Д. Апресяна*. Москва: Язык русской культуры, 2000: 185–201.
- ПАДУЧЕВА 2001а – Е. В. Падучева. К структуре семантического поля „восприятие“: на материале глаголов восприятия в русском языке. *Вопросы языкознания*. № 4 (2001): 23–44.
- ПАДУЧЕВА 2001б – Е. П. Падучева. Наблюдатель в системе диатез глагола восприятия. *Русский язык: пересекая границы*. Международный университет природы, общества и человека. Дубна: „Дубна“, 2001: 134–153.
- ПАДУЧЕВА 2004 – Е. В. Падучева. *Динамические модели в семантике лексики*. Москва: Языки славянской культуры, 2004.
- ПАДУЧЕВА 2006 – Е. В. Падучева. Наблюдатель: типология и возможные трактовки. *Труды международной конференции „Диалог 2006“*: 403–413. (lexicograph.ru)
- ПАДУЧЕВА 2007а – Е. В. Падучева. В поисках наблюдателя: глаголы выглядеть и быть. *Труды международной конференции „Диалог 2007“*: 436–443 (lexicograph.ru)
- ПАДУЧЕВА 2007б – Е. В. Падучева. Бытие и восприятие в семантике генитивной конструкции отрицания. Грамматическая комиссия (*Санкт-Петербург, 12–14. 09. 07*): 1–7. (lexicograph.ru)
- ПАДУЧЕВА 2008а – Е. В. Падучева. Вторичный дейксис и фигура наблюдателя. *Miscellanea Slavica*. Сборник статей к 70-летию Б. А. Успенского. Москва: „ИНДРИК“, 2008: 273–285.
- ПАДУЧЕВА 2008б – Е. В. Падучева. Режим интерпретации как контекст, снимающий неоднозначность. Register of interpretation as disambiguating context. *Труды международной конференции „Диалог 2008“*: 412–418. (lexicograph.ruslang.ru)
- ПАДУЧЕВА 2009а – Е. В. Падучева. О параметрах лексического значения глагола: таксономическая категория и тематический класс. *Статьи разных лет*. Москва: Языки славянских культур, 2009: 361–373.
- ПАДУЧЕВА 2009б – Е. В. Падучева. Лексическая аспектуальность и классификация предикатов по Маслову-Вендлеру. *Вопросы языкознания*. № 6 (2009): 3–20.
- ПЕРЕВЕРЗЕВА 2002 – Г. В. Переверзева. Прогностическая база британских глаголов зрительного восприятия. *Проблемы лингвистической прогностики*. Сборник научных трудов. Вып. 2. Воронеж: ЦЧКИ, 2002: 96–102.

- ПЕТРОВИЋ 1990 – В. Петровић. Глаголска фраза као лексикографски и граматички проблем. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXIII (1990): 357-362.
- ПЕТРОВИЋ 1991 – В. Петровић. О негацији уз неке перцептивне српскохрватске глаголе. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXIV/1 (1991): 83–87.
- ПЕТРОВИЋ 1992 – В. Петровић. Глагол *гледати* као синтаксичка и семантичка јединица. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXV/2 (1992): 161–167.
- ПЕТРОВИЋ 1994 – В. Петровић. О двофункционалним реченицама уз глагол перцепције. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXIII (1994): 53–59.
- ПЕТРОВИЋ 1999 – В. Петровић. Два вида сложеног синтаксичког односа: експликација и дескрипција. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLII (1999): 141–148.
- ПЕТРОВИЋ, СУБОТИЋ 2002 – В. Петровић и Љ. Суботић. Атрибуција објекта уз глаголе перцепције дијахроно-синхрони план. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 30/1 (2002): 53–59.
- ПЕТРУХИНА 2009 – Е. В. Петрухина. Когнитивные аспекты изучения русского глагола и категории вида. *Горизонты современной лингвистики. Традиции и новаторство*. Сборник в честь Е. С. Кубряковой. Москва: Языки славянских культур, 2009: 249–269.
- ПЕШКОВСКИЙ 2001 – А. М. Пешковский. *Русский синтаксис в научном освещении*. Москва: Языки славянской культуры, 2001 (1957).
- ПИПЕР 1991 – П. Пипер. О поређењу граматичких структура руског и српскохрватског језика на функционалној основи. *Зборник Матице српске за славистику*. 41 (1991): 51–67.
- ПИПЕР 2000а – П. Пипер. О типолошким истраживањима у српској лингвистичкој славистици. *Славистика*. IV (2000): 17–23.
- ПИПЕР 2000б – П. Пипер. О полицентричности семантичких категорија. *Јужнословенски филолог*. LVI/3–4 (2000): 463–476.
- ПИПЕР, АНТОНИЋ 2005 – П. Пипер и И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић. *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица* (у ред. академика М. Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска, 2005.

- ПЛИСКИНА 1975 – Б. М. Плискина. К вопросу о связи между семантической структурой слова и его сочетаемостью на материале глаголов зрительного восприятия. *Актуальные вопросы английской филологии*. Рязань: Рязанский государственный педагогический институт, 1975: 89–100.
- ПОПКОВА 1997 – Л. М. Попкова. О смысловых коррелятах глаголов восприятия в художественном тексте. *Актуальные проблемы функциональной лексикологии*. Сборник статей, посвященный 75-летию доктора филологических наук, профессора кафедры русского языка В. В. Степановой. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского государственного университета экономики и финансов, 1997: 178–180.
- ПОПОВИЋ 2007 – Љ. Поповић. Аргументска структура глагола емотивног стања у словенским језицима. *Зборник Матице српске за славистику*. 71–72 (2007): 481–496.
- ПОПОВИЋ 2009 – Љ. Поповић. Посматрач и његова улога у концептуализацији просторних односа у језику на примеру контрастивне анализе глагола кретања у српском и украјинском језику. *Славистика*. XIII (2009): 399–410.
- ПРИМОВА 1983 – М. Б. Примова. *Предложения, обозначающие ситуации слухового и зрительного восприятия в современном русском языке*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва, 1983.
- ПРИМОВА 1984 – М. Б. Примова. Предложения восприятия в русском языке. *Системный анализ значимых единиц русского языка. Синтаксические структуры*: Межвузовский сборник. Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1984: 48–52.
- ПУДОВКИНА 1981 – М. С. Пудовкина. *Синтаксические синонимы-объектно-предикативные конструкции с неличными формами глагола и придаточные предложения в английском языке (на материале сочетаемости группы глаголов физического восприятия)*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Ташкент, 1981. (chelovek-nauka.com)
- РАХИЛИНА, ЛЕММЕНС 2003 – Е. В. Рахилина, М. Лемменс. Русистика и типология: лексическая семантика глаголов со значением „сидеть“ в русском и нидерландском. *Russian linguistics*. Москва, 2003: 313–328. (rakhilina.ru/files/ZITT-RL.pdf)

- РАХИЛИНА 2008 – Е. В. Рахилина. *Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость*. Москва: „Русские словари“, 2008.
- РАХИЛИНА, ПЛУНГЯН 2007 – Е. В. Рахилина, В. А. Плунгян. О лексико-семантической типологии. *Глаголы движения в воде: лексическая типология*. Москва: „Индрик“, 2007: 9–26.
- РИСТИЋ 2001 – С. Ристић. Информације о граматичкој лексичкој спојивости у дескриптивном речнику. *Наш језик*. XXXIV/1–2 (2001): 131–140.
- РИСТИЋ 2007 – С. Ристић. Семантички пасив у деривираним метонимијским значењима глагола са улогом доживљавача (на примерима деривираних значења глагола физичког деловања, типа: *стезати, стискати, притискати и давити*). *Зборник Матице српске за славистику*. 72–73 (2007): 445–459.
- РИСТИЋ 2011 – С. Ристић. Глаголи визуелне перцепције у српском језику. *Књижевни стандардни језик и језик књижевности*. Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са V међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 29–30. X 2010. Књ. 1. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2011: 33–41.
- РИСТИЋ, РАДИЋ-ДУГОЊИЋ 1999 – С. Ристић, М. Радић-Дугоњић. *Реч. Смисао. Сазнање. Студија из лексичке семантике*. Београд: Филолошки факултет у Београду, 1999.
- РОЖДЕСТВЕНСКИЙ 2003 – Ю. В. Рождественский. *Принципы современной риторики*. Москва: Флинта: Наука, 2003. (evartist.narod.ru)
- РОЗИНА 2004 – Р. И. Розина. Глаголы с объектом „человек“. *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сборник статей в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: Языки славянской культуры, 2004: 223–234.
- РУЗИН 1994 – И. Г. Рузин. Когнитивные стратегии именования: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке. *Вопросы языкознания*. № 6 (1994): 79–100.
- РУЗИН 1995 – И. Г. Рузин. *Модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 1995.
- РЯБИНИНА 2005 – Н. А. Рябинина. *Когнитивная модель восприятия в русском языке (на материале фразеологизмов с компонентами «глаз», «ухо», «нос»)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Томск, 2005. (chelovek-nauka.com)

- САФОНОВА 2007 – И. А. Сафонова. Типы модуляционных семантических изменений древнерусских глаголов восприятия. *Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика*. № 2 (2007): 106–111. (vestnik.vsu.ru)
- САФОНОВА 2008 – И. А. Сафонова. *Модуляционно-деривационные семантические изменения древнерусских глаголов восприятия*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Калининград, 2008. (chelovek-nauka.com)
- СВАТКО 1986 – В. В. Сватко. Лексико-семантическая группа глаголов чувственного восприятия. *Русское языкознание*. Вып. 13 (1986): 84–90.
- СЕНТЕНБЕРГ 1990 – И. В. Сентенберг. Некоторые особенности лексического значения глагола на материале английского языка. *Проблемы изучения слова: семантика, структура, форма*. Сборник научных трудов. Тверь: Тверской государственный университет, 1990: 33–40.
- СИВКОВА 1998 – Т. Н. Сивкова. Русский глагол в фокусе лексико-семантических исследований. *Денотативное пространство русского глагола*. Материалы IX Кузнецовских чтений 5–7 февраля 1998 г. Тезисы докладов. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1998: 145–151.
- СИДОРОВА 2000 – М. Ю. Сидорова. Поле слуха и поле зрения в перцептивном пространстве текста. *Функциональные и семантические характеристики текста, высказывания, слова*. *Вопросы русского языкознания*. Вып. VIII (2000): 69–85.
- СЛОБОДЯН 2007 – Е. А. Слободян. *Системный, функциональный и исторический аспекты семантического поля слухового восприятия (на материале русского, польского и английского языков)*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Уфа, 2007. (chelovek-nauka.com)
- СОБОЛЕВА 1998 – Н. Н. Соболева. Денотативное пространство русских глаголов физического восприятия. *Денотативное пространство русского глагола*. Материалы IX Кузнецовских чтений 5–7 февраля 1998 г. Тезисы докладов. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1998: 156–162.
- СОЛОВЬЕВА 1978 – И. Г. Соловьева. К вопросу об исследовании лексико-семантической группы глаголов зрительного восприятия (обзор работ по исследованию данной ЛСГ на материале разных языков). *Вопросы структуры германских языков*. Вып. 3. Омск: Омский государственный педагогический институт им. А. М. Горького, 1978: 151–158.

- СТАНКОВИЋ 1997 – Б. Станковић. Међуоднос граматике и речника у области синтагматских веза. *Научни састанак слависта у Вукове дане. Међуоднос граматике и речника у српском језику. Статус србистике у свету*. 26/2 (1997): 83–90.
- СУБОТИЋ, БЕЛАКОВИЋ 2005 – Љ. Суботић, И. Бјелаковић. Исказивање и типологија агенса у пасивним конструкцијама (у језику писаца предвуковске епохе уз поређење са стандардним језиком). *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 34/1 (2005): 55–69.
- ТЕНЬЕР 1988 – Л. Теньер. *Основы структурного синтаксиса*. Перевод с французског И. М. Богуславског, Л. И. Лухт, Б. П. Нарумова, С. Л. Сахно. Москва: „Погрес“, 1988. [Lucien Tesnière. *Éléments de Syntaxe Structurale*. Deuxième édition revue et corrigée. Paris Librairie C. Klincksieck, 1976; Paris: Librairie C. Klincksieck, 1959.]
- ТЕРТИЧНА 2003 – А. Тертична. Перцепција звука у лексици српског језика. *Славистика*. VII (2003): 136–140.
- ТОЛСТАЯ 2006 – С. М. Толстая. Многозначность и синонимия в общеславянской перспективе. *Јужнословенски филолог*. LXII (2006): 17–29.
- ТОЛСТАЯ 2008а – С. М. Толстая. Многозначность слова в зеркале его дериватов. *Динамические модели. Слово, предложение, текст*. Москва: Языки славянских культур, 2008: 790–801.
- ТОЛСТАЯ 2008б – С. М. Толстая. *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Издательство „ИНДРИК“, 2008.
- УРЫСОН 1995 – Е. В. Урысон. Фундаментальные способности человека и наивная „анатомия“. *Вопросы языкознания*. № 3 (1995): 3–16.
- УРЫСОН 1998 – Е. В. Урысон. Языковая картина мира VS. обиходные представления (модель восприятия в русском языке). *Вопросы языкознания*. №2 (1998): 3–21.
- УСПЕНСКИЙ 1965 – Б. А. Успенский. *Структурная типология языков*. Москва: Издательство „Наука“, Главная редакция восточной литературы, 1965.
- УФИМЦЕВА 1976 – А. А. Уфимцева. Семантический аспект языковых знаков. *Принципы и методы семантических исследований*. Москва: Наука, 1976: 31–46.
- ФЕДОСЮК 1990 – М. Ю. Федосюк. Семантика глагола и актуализирующие признаки его актантов. *Глагол в системе языка и речевой деятельности*. Материалы научной лингвистической конференции. Свердловск: Уральский государственный университет, 1990: 121–122.

- ФИЛАТОВА 2009 – К. Л. Филатова. *Когнитивное исследование зрительной метафоры во французском и в русском языках*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Екатеринбург, 2009. (chelovek-nauka.com)
- ФИЛЛМОР 1981a – Ч. Филлмор. Дело о падеже. *Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика*. Вып. X. Перевод с английского Е. Н. Савиной. Москва: Прогресс, 1981: 369–495. [Charles J. Fillmore. The Case for Case. – In: „Universals in Linguistic Theory“. Ed. by E. Bach, R. T. Harms. New York, 1968]
- ФИЛЛМОР 1981b – Ч. Филлмор. Дело о падеже открывается вновь. *Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика*. Вып. X. Перевод с английского Б. Ю. Городецкого. Москва: Прогресс, 1981: 496–530. [Charles J. Fillmore. The Case for Case Reopened. In: „Syntax and Semantics“. Vol. 8. Ed. by P. Cole and J. M. Sadoski. New York – San Francisco – London, 1977]
- ФИЛЛМОР 1983 – Ч. Филлмор. Основные проблемы лексической семантики. *Новое в зарубежной лингвистике. Прикладная лингвистика*. Вып. XII. Москва: „Радуга“, 1983: 74–122. [Charles J. Fillmore. Topics in lexical semantics. – In „Current Issues in Linguistic Theory“. Ed. by Roger W. Cole. Bloomington and London: Indiana University Press, 1977, p. 76–138]
- ФОРМАНОВСКАЯ 1986 – Н. И. Формановская. О коммуникативно-семантических группах и функционально-семантических полях. *Русский язык за рубежом*. № 3 (1986): 71–76.
- ХАКИМОВА 2005 – Г. Ф. Хакимова. *Представление сферы слухового восприятия в русско-английском функционально-когнитивном словаре*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Уфа, 2005. (chelovek-nauka.com)
- ХРАКОВСКИЙ 1998 – В. С. Храковский. Понятие сирконстанта и его статус. *Семиотика и информатика*. Сборник научных статей. Вып. 36. Москва: Русские словари, 1998: 141–153.
- ЦРЬЯК 1999–2001 – И. Цръяк. Прилог изради семантичко-синтаксичког речника глагола гледања, опажања и слушања. *Прилози проучавању језика*. 30–32 (1999–2001): 317–345.
- ШАПИЛОВ 1982 – Н. И. Шапилов. О типологии лексико-семантических парадигм. *Семантические классы русских глаголов*. Свердловск: Уральский ордена

- Трудового Красного Знамени государственный университет им. А. М. Горького, 1982: 22–27.
- ШВЕДОВА 2004 – Н. Ю. Шведова. Три заметки о смысловых пересечениях. *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сборник статей в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: Языки культуры, 2004: 242–254.
- ШЕВО 1987 – А. Шево. Лексичка спојивост глагола кретања у руском језику у поређењу са српскохрватским (на лексикографском материјалу). *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*. Sv. 8. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za strane jezike i književnosti, 1987: 107–168.
- ШЕВО 1988 – А. Шево. Лексичка спојивост као манифестација значења речи на материјалу глагола кретања у руском језику у поређењу са српскохрватским. *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*. Sv. 9. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za strane jezike i književnosti, 1988: 136–147.
- ШИРЯЕВ 2004 – Е. Н. Ширяев. Глаголы речи, восприятия и мысли в роли разговорных модальных средств. *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура*. Сборник статей в честь Н. Д. Арутюновой. Москва: Языки славянской культуры, 2004: 459–466.
- ШМЕЛЕВ 1998 – А. Д. Шмелев. Типы «невыраженных валентностей». *Семиотика и информатика*. Сборник научных статей. Вып. 36. Москва: Русские словари, 1998: 167–176.
- ШТРБАЦ 2006 – Г. Штрбац. Лексичка и морфосинтаксичка спојивост глагола *осетити / осећати*. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXXI (2006): 225–239.
- ЯНКО 2001 – Т. Е. Янко. *Коммуникативные стратегии русской речи*. Москва: Языки славянской культуры, 2001.
- ARISTOTEL 1960 – Aristotel. *Metafizika*. Preveo dr Branko B. Gavela. Beograd: Kultura, 1960. [Aristotelis, *Metaphysica*. Prema izdanju W. Christ, MCMXXX, Lipsiae i W. Jaeger, MCMLVII, Oxonii]
- ARISTOTEL 2012 – Aristotel. *O duši: parva naturalia*. Prevod, komentari i napomene Slobodan Blagojević. Beograd: Paideia, 2012. [Ἀριστοτέλους, Περὶ ψυχῆς /. Aristotelis, *De Anima*. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit W. D. Ross, Oxford, 1974]
- ATKINS 1994 – B. T. S. Atkins. Analyzing the Verbs of Seeing: a Frame Semantics approach to Corpus Lexicography. *Proceedings of the Twentieth Annual Meeting of the*

- Berkeley Linguistics Society* (February 18 / 21, 1994). General Session (Dedicated to the Contributions of Charles J. Fillmore). Berkeley Linguistics Society. Berkeley, 1994: 42–57
- BERLIN, KAY 1969 – B. Berlin, P. Kay. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press, First Paperback Printing 1991, Copyright 1969.
- BULATOVIĆ 1999 – V. Bulatović. Vizuelna percepcija u engleskom i srpskom jeziku (dvostrana kontrastivna analiza glagola vizuelne percepcije u engleskom i srpskom jeziku). Podgorica: Univerzitet Crne Gore, Institut za strane jezike, 1999.
- COOPER 1974a – W. E. Cooper. Syntactic Flexibility among English Sensation Referents. *Linguistics*. № 133 (1974): 33–38.
- COOPER 1974b – W. E. Cooper. Primacy Relations among English Sensation Referents. *Linguistics*. № 137 (1974): 5–12.
- CVETKOVIĆ 2000 – K. Cvetković. *Konceptualne metafore u vezi s glagolima vizuelne percepcije u engleskom i srpskom jeziku*. Magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet, 2000.
- CVETKOVIĆ 2003 – K. Cvetković. Metaforička konceptualizacija: analiza glagola vizuelne percepcije. *Jezik, društvo, saznanje: profesoru Ranku Bugarskom od njegovih studenata*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2003: 197–213.
- FILLMORE 1972 – Ch. J. Fillmore. Subjects, Speakers, and Roles. *Semantics of Natural Languages*. D. Davidson & G. Harman (Eds.). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1972: 1–24.
- GLOVINSKAJA 2013 – M. Glovinskaja. Глаголы *слыхать* – *услыхать*, *слышать* – *услышать*. Семантическая и аспектуальная характеристика. [Verbs *slyhat'* – *uslyhat'*, *slyshat'* – *uslyshat'* (hear). Semantic and aspectual characteristics]. *Семантический спектр славянского вида* (IV Конференция Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов, Гётеборгский университет, 10 июня – 14 июня 2013 г.); *The Semantic Scope of Slavic Aspect* (Fourth Conference of the International Commission Aspectology of the International Committee of Slavists, University of Gothenburg, June 10 – 14, 2013). Edited by Morgan Nilsson & Nadezjda Zorikhina Nilsson. Göteborg: Göteborgs universitet (= Gothenburg Slavic Studies 3), 2013: 62–65.

- GUYTON 1985 – A. C. Guyton. *Medicinska fiziologija*. Beograd-Zagreb: Medicinska knjiga, 1985. [Arthur C. Guyton. *Textbook of Medical Physiology*. Fifth edition. Philadelphia – London – Toronto: W. B. Saunders Company, 1976.]
- IVIĆ 1996 – M. Ivić. *Pravci u lingvistici*. Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Čigoja štampa, 1996.
- IVIĆ 2008 – M. Ivić. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek; 2008.
- KOPYTKO 1990a – R. Kopytko. Verbs of Sensory Cognition: A Contrastive Analysis of a Lexical Field in the Lexicon of Polish and English. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*. Vol. 25. Poznań: Adam Mickiewicz University, 1990: 59–69
- KOPYTKO 1990b – R. Kopytko. The Complements of Perception Verbs in English and Polish a Syntacto-semantic Analysis. *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*. Vol. 25. Poznań: Adam Mickiewicz University, 1990: 157–170.
- LEECH 2004 – G. N. Leech. *Meaning and the English Verb*. – 3rd ed. Abingdon, New York: Routledge (Taylor & Francis), 2004. First published 1971 by Longman (Pearson Education Limited).
- LEIBNIZ 1980 – G. W. Leibniz. *Izabrani filozofski spisi*. Preveo Milivoj Mezulić. Zagreb: Naprijed, 1980.
- LEIBNIZ 1986 – G. W. Leibniz. *Novi ogledi o ljudskom razumu*. Preveo Milan Tasić. Sarajevo: SOUR „Veselin Masleša”, 1986. [Gottfried Wilhelm Leibniz: NOUVEAUX ESSAIS SUR L'ENTENDEMENT HUMAIN. Ed. Garnier – Flammarion, Paris, 1966]
- LOK 1962 – Dž. Lok. *Ogled o ljudskom razumu I*. Preveo dr Dušan Puhalo. Beograd: „Kultura”, 1962. [JOHN LOCKE, AN ESSAY CONCERNING HUMAN UNDERSTANDING. George Routledge and Sons, limited; London 1894]
- MAJNARIĆ 1950 – N. Majnarić. *Atomisti Leukip i Demokrit. Svjedočanstva i fragmenti*. Izabrao, uredio, preveo i objasnio Niko Majnarić. Zagreb: Matica Hrvatska, 1950.
- MOISEEVA 1998 – N. Moiseeva. Verbs of Perception in Russian. *Studia Slavica Oldenburgensia. Lexikologie und Sprachveränderung in der Slavica*. Oldenburg: bis, Bibliotheks- und Informationssystem der Universität, 1998: 153–163.
- MOSS 1989 – A. E. Moss. Basic Colour Terms: Problems and Hypotheses. *Lingua: International Review of General Linguistics*. Volume 78, №. 4. Elsevier Science Publishers B. V. North-Holland – Amsterdam, 1989: 313–320.

- NOVAKOV 1988 – P. Novakov. Glagolski vid i engleski jezik u anglističkoj literaturi. *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*. Sv. 9. Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za strane jezike i književnosti, 1988: 170–180.
- NOVAKOV 2005 – P. Novakov. *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005.
- NOVAKOV 2009 – P. Novakov. Vendlerova klasifikacija glagola u engleskom i srpskom jeziku. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXXIV (2009): 43–50.
- OGNJENović 2007 – P. Ognjenović. *Psihologija opažanja*. Beograd: Zavod za udžbenike 2007.
- PIPER 2001 – P. Piper. *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2001.
- PLATON 1979 – Platon. *Teetet (ili o znanju, istraživački dijalog)*. Preveo Milivoj Sironić. Zagreb: Naprijed, 1979.
- RISTIVOJEVIĆ RAJKOVIĆ 2013 – N. Ristivojević Rajković. Metaforička konceptualizacija mirisa: analiza glagola olfaktorne percepcije. *Савремени токови у лингвистичким истраживањима*. Књ. 1. Београд: Филолошки факултет, 2013: 439–454.
- ROGERS 1971 – A. Rogers. Three Kinds of Physical Perception Verbs. *Papers from the 7th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1971: 206–222.
- ROGERS 1972 – A. Rogers. Another Look at Flip Perception Verbs. *Papers from the 8th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 1972: 303–315.
- SCOVEL 1971 – T. S. Scovel. A Look-See at Some Verbs of Perception. *Language Learning*. 21/1 (1971): 75–84.
- STAMENKOVIĆ 2009 – D. Stamenković. Značenje i metaforizacija glagola zvučne percepcije u engleskom jeziku: hear, listen, obey. *Prilozi proučavanju jezika*. Br. 40 (2009): 65–77.
- VENDLER 1967 – Z. Vendler. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1967.
- VIBERG 1983 – Å. Viberg. The Verbs of Perception: A typological study. *Explanations for language universals*. Eds. B. Butterworth, B. Comrie, Ö. Dahl. Berlin: Mouton, 1983: 123–162.
- VOJVODIĆ 2013 – D. Vojvodić. Двувидовост глаголног слова и способности преодолети в русском языке в сопоставлении с сербским [Verbal biaspectuality and ways to overcome it in Russian in comparison to Serbian]. *Семантички спектар славјанског вида* (IV Конференција Комисије по аспектологији Међународног комитета славистова, Гетеборгски универзитет, 10 јуна – 14

июня 2013 г.); *The Semantic Scope of Slavic Aspect* (Fourth Conference of the International Commission Aspectology of the International Committee of Slavists, University of Gothenburg, June 10 – 14, 2013). Edited by Morgan Nilsson & Nadezjda Zorikhina Nilsson. – Göteborg: Göteborgs universitet (= Gothenburg Slavic Studies 3), 2013: 160–163.

СПИСАК ЦИТИРАНИХ ГРАМАТИКА И РЕЧНИКА

- АХМАНОВА 1966 – О. С. Ахманова. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Издательство „Советская энциклопедия“, 1966.
- ЖЕРЕБИЛО 2011 – Т. В. Жеребило. *Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социолингвистика: Словарь-справочник*. Назрань: „Пилигрим“, 2011. (lingvistics_dictionary.academic.ru)
- ЗАСОРИНА 1977 – *Частотный словарь русского языка*. Под редакцией Л. Н. Засориной. Москва: Издательство „Русский язык“, 1977.
- КЛАЈН, ШИПКА 2006 – И. Клајн, М. Шипка. *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2006.
- КРСТИЋ 1988 – Д. Крстић. *Психолошки речник*. Београд: ИРО „Вук Караџић“, 1988.
- КРЫСИН 2008 – Л. П. Крысин. *Толковый словарь иноязычных слов*. Москва: Эксмо, 2008. ([slovari.yandex.ru/~книги/Толковый словарь иноязычных слов](http://slovari.yandex.ru/~книги/Толковый_словарь_иноязычных_слов))
- ЛЯШЕВСКАЯ, ШАРОВ 2009 – О. Н. Ляшевская, С. А. Шаров. *Новый частотный словарь русской лексики на материалах Национального корпуса русского языка*. Москва: Азбуковник, 2009. (dict.ruslang.ru/freq.php)
- МАРИЋ 1991 – С. Марић. *Филозофски речник*. Београд: Дерета, 1991.
- МЕЩЕРЯКОВ, ЗИНЧЕНКО 2008 – Б. Мещеряков, В. Зинченко. *Большой психологический словарь*. Москва, СПб: Прайм-Еврознак; 2008. ([gumer.info/bibliotek_Buks /Psihol /dict/](http://gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/dict/))
- ПИПЕР, КЛАЈН 2013 – П. Пипер, И. Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- СТАНОЈЧИЋ, ПОПОВИЋ 2008 – Ж. Станојчић, Љ. Поповић. *Грамматика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- ПЕТРОВИЋ, ДУДИЋ 1989 – В. Петровић, К. Дудић. *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Нови Сад: Завод за издавање уџбеника; Сарајево: СОУР „Свјетлост“ – ООУР Завод за уџбенике и наставна средства, 1989.

ТИХОНОВ 1990 – А. Н. Тихонов. *Словообразовательный словарь русского языка*. Т. I, II. Москва: „Русский язык“, 1990.

KLAIĆ 1988 – В. Klaić. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MN, 1988.

SIMEON 1969 – R. Simeon. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Т. I, II. Zagreb: Matica hrvatska, 1969.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА ЦИТИРАНИХ ГРАМАТИКА, ЛЕКСИКОГРАФСКЕ И ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

БАС *Славарь современного русского литературного языка*. Москва, Ленинград: Издательство Академии Наук СССР. Т. 2, 1951; Т. 3, 1954; Т. 4, 1955; Т. 5, 1956; Т. 7, 1958; Т. 8, 1959; Т. 9, 1959; Т. 13, 1962; Т. 15, 1963; Т. 17, 1965.

БТС *Большой толковый словарь русского языка*. Гл. ред. С. А. Кузнецов. Первое издание СПб.: Норинт, 1998. Публикуется в авторской редакции 2014 года. (gramota.ru)

ГСЈ Р. Mrazović, Z. Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.

КС *Комплексный словарь русского языка* под ред. д-ра филол. наук А. Н. Тихонова. Москва: Рус. яз. – Медия, 2005.

ЛЭС *Лингвистический энциклопедический словарь*. Главный редактор В. Н. Ярцева. Москва: „Советская энциклопедия“, 1990

МАС *Словарь русского языка*. Москва: „Русский язык“. Т. 1, 1985; Т. 2, 1986; Т. 3, 1987; Т. 4, 1988.

МЛ *Medicinski leksikon*. Glavni urednik A. Kostić. Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga, 1981.

НОСС *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Под общим руководством академика Ю.Д. Апресяна. Москва: Школа “Языки славянской культуры”, 2003.

РМС *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Нови Сад – Загреб: књ. прва 1990 (1967); књ. друга, 1990 (1967); књ. трећа 1990 (1969); Нови Сад: књ. четврта, 1990 (1971); Нови Сад: књ. пета, 1990 (1973); Нови Сад: књ. шеста, 1990 (1976).

РГ *Русская грамматика*. Т. I. Академия наук СССР. Институт русского языка. Москва: Издательство наука, 1980.

- PP В. Петровић, К. Дудић. *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Нови Сад: Завод за издавање уџбеника; Сарајево: СОУР „Свјетлост“ – ООУР Завод за уџбенике и наставна средства, 1989.
- РСЈ *Речник српскога језика*. Ред. М. Николић. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСР *Руско-српски речник. Русско сербский словарь*. У редакцији Б. Станковића. Нови Сад: Матица српска, Будућност; Москва: Русский язык, 1988.
- ССРЯ *Словарь синонимов русского языка в двух томах*. Т. 2. Москва: Астрель • АСТ, ТРАНЗИТКНИГА, 2003.
- СССРЯ *Словарь сочетаемости слов русского языка*. Под редакцией П. Н. Денисова В. В. Морковкина. Москва: „Русский язык“, 1983.
- ФС *Философский словарь*. Под редакцией И. Т. Фролова. Москва: Издательство „Республика“, 2001.
- ТСД *Толковый словарь русского языка*. Под редакцией Д. В. Дмитриева. Москва: Астрель • АСТ, 2033.

СПИСАК ЦИТИРАНИХ ИЗВОРА

- Андрић И. Андрић. Проклета авлија. *Сабрана дела*. Књ. четврта. Београд: Издавачко предузеће Просвета, 1967.
Проклятый двор. *Повести и рассказы югославских писателей*. Перевод Т. Поповой. Москва: Художественная литература, 1978.
- Берберова Н. Н. Берберова. *Без заката. Книга о счастье*.
rulit.net
N. Berberova. *Knjiga o sreći*. Preveo D. Paunković. Beograd: RAIDEIA, 2008. [Н. Берберова. *Книга о счастье*. Actes Sud, Paris]
- Брјусов В. Я. Брюсов, *Огненный ангел*.
az.lib.ru
В. Брјусов, *Огњени анђео*. Превео П. Вујичић. Београд: Службени гласник, 2011.
- Булгаков М. А. Булгаков. *Мастер и Маргарита*.
modernlib.ru
М. А. Булгаков. *Мајстор и Маргарита*. Превео М. Чолић. Београд: BOOK & MARSO, 2003.

- Буњин И. А. Бунин. *Собрание сочинений*.
az.lib.ru
- И. А. Буњин. *Сунчаница: изабране приче 1920–1927*. Превели Н. Николић... [и др.]. Стари Бановци: Бернар, 2010.
- И. А. Буњин. *Три рубље: сабрране приче 1927–1952*. Превели Н. Николић... [и др.]. Стари Бановци: Бернар, 2010.
- Газданов Г. Газданов, *Возвращение Будды*.
gramotey.com
- G. Gazdanov. *Povratak Vude*. Preveo D. Paunković. Beograd: Paideia, 2008. [Г. Газданов. *Возвращение Будды*. Editions Viviane Hamy, Paris]
- Достојевски 1 Ф. М. Достоевский. *Белые ночи*.
ilibrary.ru
- F. M. Dostojevski. *Bele noći*. Preveo Z. Božović. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 2 Ф. М. Достоевский. *Братья Карамазовы*. I, II. Ленинград: Издательство „Художественная литература“, 1970.
- F. M. Dostojevski. *Braća Karamazovi*. I, II. Preveo M. Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 3 Ф. М. Достоевский. *Хозяйка*.
ilibrary.ru
- F. M. Dostojevski. *Gazdarica*. Preveo M. Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 4 Ф. М. Достоевский. *Двойник*.
ilibrary.ru
- F. M. Dostojevski. *Dvojniki*. Prevela B. Trbojević. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 5 Ф. М. Достоевский. *Подросток*.
libshare.ru
- F. M. Dostojevski. *Dečko*. Preveli R. Marojević i M. Marojević. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 6 Ф. М. Достоевский. *Записки из мертвого дома*.
libshare.ru

- F. M. Dostojevski. *Zapisi iz mrtvog doma*. Preveo M. Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 7 Ф. М. Достоевский. *Зимние заметки о летних впечатлениях*.
ilibrary.ru
- F. M. Dostojevski. *Zimske beleške o letnjim utiscima*. Preveo M. Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 8 Ф. М. Достоевский. *Преступление и наказание*. Москва: Издательство „Художественная литература“, 1966.
- F. M. Dostojevski. *Zločin i kazna*. Preveo M. Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 9 Ф. М. Достоевский. *Бедные люди*.
libshare.ru
- F. M. Dostojevski. *Jadni ljudi*. Preveo R. Jovićević. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 10 Ф. М. Достоевский. *Игрок*.
ilibrary.ru
- F. M. Dostojevski. *Kockar*. Preveo P. Vujičić. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 11 Ф. М. Достоевский. *Неточка Незванова*.
croquis.ru
- F. M. Dostojevski. *Netočka Nezvanova*. Prevela M. Dugonjić. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 12 Ф. М. Достоевский. *Пониженные и оскорбленные*.
ilibrary.ru
- F. M. Dostojevski. *Poniženi i uvređeni*. Preveo M. Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Достојевски 13 Ф. М. Достоевский. *Село Степанчиково и его обитатели*.
ilibrary.ru
- F. M. Dostojevski. *Selo Stepančikovo*. Preveo M. Kašanin. Beograd: Izdavačka radna organizacija „Rad”, 1986.
- Замјатин Е. И. Замјатин. *Мы*.
ilibrary.ru
- J. Zamjatin. *Mi*. Prevela M. Lalić. Beograd: Kentaur, 1978.
- Лорченков В. Лорченков. *Все там будем*.

- rulit.net
- V. Lorčenkov. *Med i mleko*. Prevela Melina Panaotović, Novi Sad: Solaris, 2010. [В. Лорченков. *Все там будем*. Москва: Гаятри, 2008]
- Пастернак Б. Л. Пастернак. *Доктор Живаго*.
modernlib.ru
- B. L. Pasternak. *Doktor Živago*. I, II. Prevela O. Vlatković. Novi Sad: Vega media, 2005.
- Улицка Л. Е. Улицкая. *Люди нашего царя*.
fictionbook
- Lj. Ulicka. *Ljudi našeg cara*. Prevela Neda Nikolić Bobić. Beograd: Paideia, 2010.
- Чехов 1 А. П. Чехов. *Дама с собачкой*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1961.
А. П. Чехов. Дама са псетанцетом. У: *Најлепше приче Антона Чехова*. Превео Ј. Јанићијевић. Београд: Просвета, 2003.
- Чехов 2 А. П. Чехов. *Скучная история*.
ilibrary.ru
- А. П. Чехов. Досадна прича. У: *Најлепше приче Антона Чехова*. Превео А. Тарасјев. Београд: Просвета, 2003.
- Чехов 3 А. П. Чехов. *Нервы*
az.lib.ru
- А. П. Чехов. Живци. У: *Најлепше приче Антона Чехова*. Превео М. Бабовић. Београд: Просвета, 2003.
- Чехов 4 А. П. Чехов. *Палата № 6*.
ilibrary.ru
- А. П. Чехов. Павиљон бр. 6. У: *Најлепше приче Антона Чехова*. Превео М. Подольски. Београд: Просвета, 2003.
- Чехов 5 А. П. Чехов. *Степь*.
ilibrary.ru
- А. П. Чехов. Степа. У: *Најлепше приче Антона Чехова*. Превео С. Сластиков. Београд: Просвета, 2003.
- Чехов 6 А. П. Чехов. *Хирургия*.
az.lib.ru

А. П. Чехов. Хирургија. У: *Најлепше приче Антона Чехова*.

Прево М. Бабовић. Београд: Просвета, 2003.

СПИСАК ЦИТИРАНИХ ЕЛЕКТРОНСКИХ ИЗВОРА

НКРЯ Национальный корпус русского языка (ruscorpora.ru)

КССЈ Корпус савременог српског језика (korpus.matf.bg.ac.rs)

adme.ru, aviaport.ru, bastabalkana.com, bebac.com, blic.rs, books.google.rs, b92.com, city-n.ru/view/, consmed.ru, cosmoholicmea.blogspot.com, doktor.rs, facebook.com, forum.gramota.ru, galya.ru, gramota.ru/forum, ivsovica.com, jugportal.com, kuvajza.me, marytales.narod.ru, mozzubar.rs, natali5.com, natasa-miljkovic.com, nlosrbija.org, omama.ru, osv.rs, otvet.mail.ru, oceni.rs, politika.rs, proshubu.ru, punmiris.com, receptomania.com, save-animals, searchengines.guru, soft.mydiv.net, status.gs/vkontakte-status, stylebydjm.blogspot.com, supersadovnik.ru, thelib.ru, tiensmed.ru, ur-pro.ru/otveti, vesti.krstarica.com, volleyplay.ru, vreme.co.rs, ya-7ya.ru/sovetyi-roditelyam, woman.ru, world-art.ru, znaniya.com, 24sata.hr